MARVIN HARRIS

İNEKLER, DOMUZLAR, SAVAŞLAR VE CADILAR

KÜLTÜR BİLMECELERİ

Çeviren: M. Fatih Gümüş

Marvin Harris, Columbia Üniversitesi'nde akademik görevine 1953 yılında başlamış, 1963'ten 1966'ya değin Antropoloji Bölümü Başkanlığı yapmış, sonraki yıllarda da aynı bölümdeki derslerini sürdürmüştür.

Harris'in başlıca yapıtları:
The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture (1968)
Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology (1975)
Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture (1979)
Yamyamlar ve Krallar (1994, İmge Kitabevi Yayınları)

Marvin Harris
Cows, Pigs, Wars and Witches. The Riddles of Culture

ISBN 975-533-119-0
1. Baskı: 1995

Kapak Tasarımı
Fatma Korkut

Dizgi
İmge Ajans

Kapak Baskısı
Pelin Ofset 418 70 93

İç Baskı ve Cilt
***CEM Web-Ofset Ltd. Şti.* - 385 37 26 - 385 37 27 Ankara**

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32

Marvin Harris

İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar

Kültür Bilmeceleri

Çeviren: M.Fatih Gümüş

İçindekiler

Önsöz

Sınıfta üniversite öğrencilerini ineklerin kesilmesine ilişkin Hint tabusunun ussal bir açıklaması bulunduğuna inandırma çabalarımı henüz bitirmiştim. Akla gelebilecek her karşı çıkışı önlemiş olduğumdan hiç kuşkum yoktu. Güven dolu bir gülümsemeyle onlara soruları olup olmadığını sordum. Kaygılı görünen bir genç elini kaldırdı. "Peki ama Yahudilerin domuz hakkındaki tabusuna ne demeli?"

Bir kaç ay sonra gerek Yahudilerin gerekse Müslümanların domuzdan neden tiksindiklerini açıklamayı amaçlayan bir araştırmayı yapmaya başladım. Bir grup meslektaş üzerinde görüşlerimin etkisini sınama hazırlığım yaklaşık bir yılımı aldı. Konuşmamı bitirmem üzerine, Güney Amerikalı Kızılderililer konusunda bir uzman olan bir arkadaşım dedi ki, "Peki ama geyik eti hakkındaki Tapirape tabusuna ne demeli?"

Ve uygun bir açıklama bularak çözmeye çalıştığım bu bilmecelerin her biri için durum böyle sürüp gitmekteydi. Önceleri hiç akıl sır ermez bir adet ya da yaşam biçimini açıklamayı ben bitirir bitirmez, bir başkası bir başka olguyla hemen ona karşı çıkar.

"Evet, belki Kwakiutl'lerin potlaç'ı için bu geçerlidir, ama Yanomamo'lar arasındaki savaşı nasıl açıklayacaksınız?"

"Sanırım orada bir protein eksikliği söz konusu olabilir. . ."
"Peki ama New Hebrides'deki kargo çılgınlıklarına ne demeli?"
Yaşam biçimlerine değgin açıklamalar patates çiplerine benzer. İnsanlar torba dolusu çipi bitirinceye değin yemeyi sürdürürler.

Bu kitabın konudan konuya geçip durmasının nedenlerinden biri işte budur. Hindistan'dan Amazon'a ve İsa'dan Carlos Castaneda'ya uzanıyoruz. Ama sıradan bir patates çipi torbasıyla karşılaştırma yapınca arada bazı ayrımlar olduğu görülür. Herşeyden önce, hoşunuza giden ilk parçayı ele almanıza karşı olduğumu belirtirim. Benim büyücü kadınlara değgin açıklamam mesihlere (kurtarıcılara) değgin açıklamama dayanır ve mesihlere değgin açıklama "büyük adamlar"a değgin açıklamaya dayanır, o da cinsiyet ayrımcılığına dayanan açıklamaya dayanır, o da domuz sevgisine değgin açıklamaya dayanır, o da domuzdan tiksinmeye değgin açıklamaya dayanır, o da inek sevgisine değgin açıklamaya dayanır. Dünyada yaşam inek sevgisiyle başladı demek istemiyorum, ama yaşam biçimlerinin nedenlerini anlamak üzere yaptığım girişimde işe oradan başladım. Bu nedenle lütfen konuları rastgele ele alıp okuma sırasını bozmayın.

Bu kitaptaki bölümlerin birbirine dayanarak gelişen ve birikimli bir etki yaratan bir yapı olarak görülmesi önemlidir. Aksi halde, sayısı bir düzineyi bulan çeşitli alan ve disiplinlerdeki uzmanların bana kesinlikle yöneltmek isteyecekleri vuruşların karşısında savunmasız kalırım. Uzmanlara saygı duyarım ve onlardan bilgilenmek isterim. Ama, çalışmanızda bir çok uzmanın hepsine birden aynı zamanda dayanmak zorunda kalırsanız onların size yükleyeceği sıkıntı sağlayacağı kazanç kadar büyük olabilir. Siz acaba Hinduizm konusundaki bir uzmana Yeni Gine'deki domuz sevgisine ilişkin bir soru, ya da Yeni Gine konusundaki bir yetkeye Yahudilerde görülen domuz tiksintisine ilişkin bir soru, ya da Yahudilik konusundaki bir uzmana Yeni Gine'deki mesihlere ilişkin bir soruyu hiç sordunuz mu? (Bütün yaşamı boyunca aynı patates çipini yemek uzmanın doğasında var.)

Benim disiplinler, anakaralar, ve yüzyıllar arasındaki serüveni göze almamın nedeni dünyanın disiplinler, anakaralar ve yüzyıllar arasında uzayıp gitmesidir. Doğadaki hiç bir şey oylumlu iki inceleme kadar birbirinden ayrımlı değildir.

Tek bir yüzyıla, oymağa, ya da kişiliğe ilişkin bilgilerini sabırla genişletip yetkinleştiren bilginlerin bireysel çalışmalarına saygı duyarım, ama sanırım bu tür çabalar genel ve karşılaştırmayı kapsayan sorunları daha çok yanıtlayacak biçimde yönlendirilmelidir. Bizim aşırı uzmanlaşmış bilimsel kurumlarımızın yaşam biçimlerinin nedenlerine ilişkin tutarlı bir şeyler söyleme konusunda açıkça görülen yetersizlikleri yaşam biçimi olgularındaki bir özsel kargaşadan doğmuyor. Aslında, sanırım bu durum bir olguyu bir kuramla hiç zorlamayan uzmanlara onur ödülleri verilmesinin sonucudur. Toplumsal araştırmanın oylumu ile toplumsal karışıklığın boyutu arasında bir süredir varolduğu görülen orantılı bağıntının anlamı ancak şu olabilir: Bütün o araştırmaların tüm toplumsal işlevi insanların kendi toplumsal yaşamının nedenlerini anlamalarına engel olmaktır.

Kurumsal bilginin büyük bilginleri şunu ısrarla belirtirler ki bu karışıklık ortamının nedeni yapılan araştırmaların azlığıdır. Çok geçmeden onbin yeni alan gezisi hakkında ayakları havada bir seminer düzenlenir. Ama eğer bu bilginler kendi bildikleri yolda giderlerse, öğreneceğimiz bilgi, daha çok değil, daha az olacaktır. Uzmanlıklar arasındaki boşluğu doldurmayı ve varolan bilgiyi kuramsal olarak tutarlı çizgilerle örgütlemeyi amaçlayan bir stratejiyi kullanmaksızın yapılacak yeni araştırmalar yaşam biçimlerinin daha iyi anlaşılmasına yol açmayacaktır. Eğer biz içtenlikle kasıtsız açıklamalar yapmayı istiyorsak, doğanın ve kültürün o bitip tükenmez olguları arasında nereye bakacağımıza ilişkin hiç olmazsa kabaca bir görüşe sahip olmamız gerekir. Umarım ki bir gün yaptığım çalışmaların böyle bir stratejinin geliştirilmesine – nereye bakılacağını göstermeye – katkı sağlamış bulunduğu anlaşılacaktır.

Giriş

*Bu kitap görünüşte usdışı ve açıklanamaz yaşam biçim*lerinin nedenlerine ilişkindir. Bu gizemli adetlerin bazıları henüz yazıya geçmemiş ya da "ilkel" topluluklarda görülür – örneğin, Amerikanın övüngen Kızılderili şefleri ne denli zengin olduklarını göstermek için mal varlıklarını yakıp yokederler. Başka örneklere gelişmekte olan toplumlarda rastlanır; bunlardan benim seçerek ele aldığım Hindular ölümcül bir açlık çekerlerken bile sığır eti yemeyi reddederler. Daha başka örnekler ise mesihlerle ve büyücü *cadılarla ilgilidir ki bunlar* bizim kendi uygarlığımızın temel görüşünün ayrılmaz birer parçasıdırlar. Görüşümü açıklamak için, çözümü olanaksız bilmeceler gibi görünen acayip ve tartışmalı örnek olayları özellikle seçtim.

Bizimki öyle bir çağ ki kendisinin aşırı dozda bir akıl gücünün kurbanı olduğu savında bulunur. İnsanın yaşam biçimlerindeki değişmeleri bilimin ve aklın açıklayamayacağını göstermek üzere bilginler kin dolu bir ruhla harıl harıl çalışmakla meşguldürler. Ve bundan sonraki bölümlerde incelenmiş olan bilmecelerin çözümsüz oldukları görüşünü dayatmak artık moda olmuştur. Yaşam biçiminin bilmecelerine ilişkin olup günümüzde etkisini sürdüren bu düşünüşün ortamı *"Patterns of Culture" (Kültür Modelleri)* adlı kitabında ağırlıklı olarak Ruth Benedict tarafından hazırlanmıştır. Kwakiutl, Dobuan, ve Zuni topluluklarının kültürleri arasındaki çarpıcı ayrımları açıklamak amacıyla Benedict kaynağını Digger Kızılderililerine dayandırdığı bir söylenceye sarılmıştır. Söylence şöyle: "Tanrı

her bir halka bir kase verdi, kilden bir kase, ve onlar bu kaseden yaşamlarını içtiler. . . Hepsi paylarına düşen suyu aldılar ama kaseleri farklıydı. " O zamandan beri pek çok insan için bu söylencenin anlamı şudur: Kwakiutl'lerın evlerini neden yaktıklarını ancak Tanrı bilir. Hinduların sığır eti yemekten neden sakındıklarının, ya da Yahudilerin ve Müslümanların domuzdan neden tiksindiklerinin, ya da bazı insanların mesihlere inanırlarken başka bazılarının neden cadılara inandıklarının açıklanması yine aynı biçimdedir. Bu düşüncenin uzun vadeli kılgısal etkisi başka türden açıklamaları arama cesaretini kırıcı yönde olmaktadır. Her şeyden önce şu açıktır: Eğer bir bulmacanın bir yanıtı bulunduğuna inanmazsanız o yanıtı asla bulamazsınız.

Değişik kültür modellerini açıklamak için biz insan yaşamının hepten rastlantısal ya da düzensiz olmadığını kabul ederek işe başlamalıyız. Eğer bunu kabul etmezsek, hiç sırrına erilmez bir adet ya da kurumla karşılaşıldığında hemen pes etme eğilimi dayanılmaz hale gelir. Yıllar sonra bulduğum gerçek şudur: Başkalarının savına göre tümüyle anlaşılmaz olan yaşam biçimlerinin aslında kesin ve kolay anlaşılır nedenleri vardı. Bu nedenlerin böylesine uzun bir süre gözardı edilmesinin temel gerekçesi herkesin "yanıtı yalnızca Tanrı bilir" inanışına bağlanmış olmasıydı.

Bir çok adet ve kurumların böylesine gizemli görünmelerinin bir başka nedeni kültürel olayların gerçekçi ve özdeksel açıklamalarından çok bunların özenle "tinselleştirilmiş" açıklamalarına değer vermeyi bize öğretmekte olmasıdır. Ben özellikle belirtirim ki bu kitapta incelenen bilmecelerin her birinin çözümü pratik yaşam koşullarının daha iyi anlaşılmasında bulunur. Ben şunu göstereceğim: daha yakından incelendiklerinde en acayip görünen inanç ve uygulamalar bile sonuç olarak sıradan, basmakalıp, "kaba" denilebilecek koşullara, gereksinimlere ve etkinliklere dayanmaktadır. Benim basmakalıp ya da bayağı bir çözümle anlatmak istediğim o çözümün toprağa basması ve kararlılıktan, seksten, enerjiden, rüzgardan, yağmurdan, ve elle tutulabilir ve beylik öteki olaylardan oluşmasıdır.

Bu demek değildir ki sunulacak çözümler her bakımdan yalın ya da açık seçiktirler. Tam tersine. İnsansal olaylardaki el-

verişli özdeksel etkenleri bulup ortaya koymak her zaman için güç bir görevdir. Kılgısal yaşam bir çok değişik giysilerle kılıktan kılığa girer. Her bir yaşam biçimi dikkati mantıksız ya da doğaüstü koşullara çeken söylence ve masallara sarılmış olarak gelir. Bu sargılar insanlara bir toplumsal kimlik ve bir toplumsal erek duygusu verirler ama toplumsal yaşamın çıplak gerçeklerini gizlerler. Kültürün bu dünya ile ilgili nedenlerine değgin aldatmalar sıradan bilincin üzerine kat kat yayılmış kurşun levhaları gibi ağırlıkla çökerler. Bu bunaltıcı yükten kurtulmak, onun içyüzünü görmek, ya da onu ortadan kaldırmak asla kolay bir iş değildir.

Bilincin değişik, olağanüstü durumlarını yaşamaya istekli bir çağda biz olağan ruh halimizin önceden ne ölçüde gizemle şaşırtılmış bir bilince – yaşamın pratik olgularından şaşılacak biçimde soyutlanmış bir bilince dönüştüğünü görmezlikten gelme eğilimindeyiz. Bu neden böyle oluyor?

Her şeyden önce, bilgisizlik vardır. İnsanların büyük çoğunluğu onca yaşam biçiminin seçeneklerinden ancak küçük bir bölümünün ayrımına varırlar. Söylence ve masaldan olgun bilince doğru yükselmek için geçmişin ve günümüzün kültürlerinin tümünü kapsayan karşılaştırmalar yapmamız gerekir. Sonra korku var. Yaşlanma ve ölüm gibi olaylara karşı etkili tek savunma düzme bilinçle sağlanır. Ve son olarak çatışma var. Olağan toplumsal yaşam içinde, bazı kişiler başkalarını her zaman denetler ya da sömürürler. Bu eşitsizlikler yaşlılık ve ölüm kadar gizlenmiş, anlaşılmaz hale sokulmuş, ve yalanla örtülmüştür.

Bilgisizlik, korku, ve çatışma, günlük bilincin temel ögeleridir. Bu ögelerden yararlanarak, sanat ve politika öyle toplu düşler yaratır ki bunlar insanların hangi toplumsal konumda bulunduklarını anlamalarına engel olur. Bu nedenle, günlük bilinç kendini açıklayamaz. O kendi varlığını, bu varlığı açıklayan olguları yadsımak üzere getirilmiş bir yeteneğe borçludur. Biz düş görenlerin düşlerini açıklamalarını beklemeyiz; aynı görüşle, bir yaşam biçimine katılanların kendi yaşam biçimlerini açıklamalarını da beklemeyiz.

Bazı antropologlar ve tarihçiler karşı görüştedirler. Onlar bir olaya katılanların olayı açıklamalarının reddedilemez bir

gerçeği, dile getirdiğini kanıtlamaya çalışırlar. Onların uyarılarına göre insan bilinci asla bir "nesne" olarak ele alınmamalıdır ve fizik ya da kimya araştırmasına elverişli olan bir bilimsel sistem yaşam biçimlerinin incelenmesine uygulandığında bekleneni vermez. Hatta modern "karşı kültür"ün kimi peygamberleri yakın tarihin haksızlık ve yıkımlarından aşırı "nesnelleştirme"yi sorumlu tutarlar. Bunlardan birinin savına göre nesnel bilinç her zaman "moral duyarlık"ın yok olmasına yol açar ve sonuçta bilimsel bilgiye yönelik araştırma ilk günahla* özdeştir.

Bundan daha saçma bir şey olamaz. Bütün tarih ve tarihöncesi dönem boyunca – insanların insansal olayları "nesnelleştirme"ye çalışma düşüncesine ulaşmalarından çok önce, dünyada açlık, savaş, cinsel ayrım, işkence, ve sömürü görülmüş ve görülmektedir.

İleri teknolojinin yan etkilerinden dolayı düş kırıklığına uğrayan bazı kimselerin düşüncesine göre bilim "çağımızın egemen yaşam biçimidir". Bu görüş bizim doğa bilgimiz konusunda doğru olabilir, ama kültür bilgimiz konusunda çok yanlıştır. Yaşam biçimlerine gelince, bu alanda bilgi ilk günah olamaz çünkü biz hala bilgisizliğin ilk hali içinde bulunuyoruz.

Ama karşı kültürün savlarının tartışılmasının sürdürülmesini son bölüme değin ertelemek isterim. Önce bir dizi önemli yaşam biçimi bilmecesine nasıl bilimsel bir açıklama getirilebileceğini göstereceğim. Belirli olgu ve koşullara dayandırılmayan kuramları tartışmakla kazanılacak pek az şey var. Yalnız bir konuda beni hoşgörmenizi dilerim. Lütfen unutmayın ki her bilim adamı gibi ben de kesin çözümleri değil olası ve makul çözümleri sunacağımı umuyorum. Ancak kusurlu olsalar da, olası çözümlerin – Benedict'in Digger Kızılderilileri söylencesindekine benzer – kesin çözümsüzlüklere yeğlenmesi gerekir. Her bilim adamı gibi ben de, bilimsel kanıt olma standartlarını daha iyi uygulamaları koşuluyla ve açıklamaları böyle yaptıkları sürece, başka açıklamaları memnunlukla karşılarım. Ve işte artık – bilmecelerin peşine düşelim.

---

*Adem ve Havva'nın işledikleri suç yüzünden bütün insanlara kalıtımla geçen ya da doğuştan gelen günah. (ç.n.)

Ana İnek

Ben her ne zaman yaşam biçimleriyle ilgili kılgısal ve dünyasal faktörlerin etkisine ilişkin tartışmalara girsem, birisi mutlaka diyecektir ki, "Peki ama Hindistan'daki aç köylülerin yemeyi reddettikleri o ineklere ne demeli?" Büyük besili bir ineğin yanıbaşında yırtık pırtık giysileri içinde açlıkla boğuşan bir çiftçi tablosu Batılı gözlemcilere güven yenileyen bir gizem duygusu verir. Bu durum bilgince söylenmiş ve herkesce benimsenen sayısız anıştırmalara, o Doğuya özgü sırrına erilmez düşünce yapısı olan insanların nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin en köklü inancımızı doğrulamış olur. Bir ölçüde "her zaman bir İngiltere olacaktır" sözü gibi – Hindistan'da tinsel değerlerin yaşamın kendisinden daha üstün olduğunu bilmek avutucu olmaktadır. Aynı zamanda bu bizde üzüntü yaratıyor. Bizlerden böylesine farklı insanları bir gün anlayacağımızı acaba umut edebilir miyiz? İnek hakkındaki Hindu sevgisi için işe yarar bir açıklama bulunabileceği düşüncesi Batılıları Hinduların kendisinden daha çok rahatsız ediyor. Kutsal inek – onu başkaca nasıl anabilirim?– bizim çok sevilen kutsal ineklerimizden biridir.

Hindular ineklere büyük saygı duyarlar çünkü inekler canlı olan her şeyin simgesidirler. Hıristiyanlar için Tanrı'nın anası Meryem ne demekşe Hindular için yaşamın anası olan inek de aynı şeydir. Bu nedenle bir Hindu için bir ineği öldürmek-

ten daha büyük bir dinsel saygısızlık yoktur. Hatta insan yaşamının yok edilmesi, ineği öldürmenin çağrıştırdığı simgesel anlamı, o korkunç kirletme anlamını içermez.

Bir çok uzmana göre, ineğe tapınma Hindistan'ın açlık ve yoksulluğunun bir numaralı nedenidir. Batı eğitimi görmüş kimi tarım uzmanları, ineğin öldürülmesine karşı çıkan tabunun yüz milyon "yararsız" hayvanı yaşamda tuttuğunu söylerler. Onların savına göre ineğe tapılması tarımın verimini azaltır çünkü o yararsız hayvanlar ne süt ne de et vermedikleri gibi bir de ürün veren topraklar ve eldeki besinler için yararlı hayvanlara ve açlık çeken insanlara rakip olurlar. Ford Foundation tarafından desteklenen 1959 tarihli bir araştırmada Hindistan'ın sığırlarının olasılıkla yarısı kadarına besin sağlama açısından yararsız gözüyle bakılabileceği sonucuna varılmıştır. Ve Pennsylvania Üniversitesi'nden bir iktisatçı 1971'de Hindistan'da otuz milyon verimsiz inek bulunduğunu bildirmiştir.

Açıkça görünen şudur ki gereksinim fazlası, yararsız ve ekonomiye yük olan hayvanların sayısı çok büyüktür ve bu durum usdışı Hindu öğretilerinin doğrudan bir sonucudur. Delhi, Kalküta, Madras, Bombay ve öteki Hindistan kentlerine yolları düşen turistler ortalıkta başıboş dolaşan sığırların serbestliği karşısında şaşkına dönmüşlerdir. Hayvanlar caddeler boyunca gelişigüzel dolaşırlar, pazar yerindeki ahırların dışında otlaklar, özel bahçelere girerler, dışkılarını hep kaldırımlar üzerine boşaltırlar ve kalabalık kavşakların orta yerinde geviş getirmek için durarak trafiği altüst ederler. Kırsal kesimde anayolların banketlerinde toplanırlar ve zamanlarının çoğunu demiryolları güzergahı boyunca rasgele dolaşarak harcarlar.

İnek sevgisi yaşamı bir çok yönden etkiler. Devlet daireleri yaşlanmış inekler için bakımevleri açarlar ve buralarda hayvan sahipleri artık süt vermeyen ve gücü tükenmiş hayvanlarını ücretsiz olarak barındırırlar. Madras'ta polisler, başıboş gezen sığırlardan hastalanmış olanları toplar ve onları karakol yakınındaki küçük otlaklarda sağlıklarına kavuşuncaya değin otlatıp gözetir. Çiftçiler ineklere ailelerinin üyeleri gözüyle bakarlar,

onları yapraktan çelenkler ve püsküllerle süslerler, hastalandıklarında onlar için dua ederler, ve yeni bir buzağının doğumunu kutlamak için komşularını ve rahibi çağırırlar. Hindistan'ın her yanında, Hindular duvarlarına büyük, besili, beyaz inek vücutlu, mücevherler içindeki genç güzel kadınların resimlerinden oluşan takvimler asarlar. Bu yarı kadın - yarı zebu* tanrıçaların her birinin meme başlarından süt fışkırdığı görülür.

Güzel insan yüzü dışında, bu resimlerdeki inekler gerçek yaşamda görülen tipik ineğe pek az benzerler. Yılın büyük bölümünde o ineklerin kemikleri en göze çarpan özellikleridir. Her bir meme başından süt fışkırması şöyle dursun, o sıska yaratıklar bir tek buzağıyı olgunluk çağına yetiştirmeyi güçlükle başarırlar. Zebu ineğinin tipik hörgüçlü türünün verdiği bütün sütün yıllık ortalaması 250 kilonun altındadır. Sıradan bir Amerikan mandırasında sığırların süt verimi 2500 kilonun üzerindedir, oysa şampiyon sütçüler için verimin 10.000 kilo olması seyrek değildir. Ama bu karşılaştırma öykünün tümünü anlatmıyor. Hindistan'ın zebu ineklerinin yaklaşık yarısı hiç süt vermezler – bir tek damla bile.

İşin daha da kötüsü, inek sevgisi insan sevgisini özendirmez. Müslümanlar domuz etini reddettikleri ama sığır etini yedikleri için, çok sayıda Hindu onların inek katilleri olduklarını düşünürler. Hindistan altkıtasının Hindistan ve Pakistan olarak bölünmesinden önce, Müslümanların inekleri öldürmelerini engellemeyi amaçlayan kanlı toplu ayaklanmalar her yıl başgösteren olaylar haline geldi. Eski inek ayaklanmalarının anıları – örneğin Bihar'da 1917'de içinde otuz kişinin öldüğü ye 170 Müslüman köyünün son çivisine varıncaya dek yağmalandığı ayaklanma – Hindistan ile Pakistan arasındaki ilişkileri bozmayı sürdürmektedir.

Ayaklanmayı üzüntüyle karşılamakla birlikte, Mohandas K. Gandhi inek sevgisinin ateşli bir savunucusu oldu ve inek öldürmenin tümüyle yasaklanmasını istedi. Hindistan anayasa-

*Zebu: Hörgüçlü Hint Öküzü. (ç.n.)

sı hazırlandığında, kapsamına alınan inek hakları bildirgesi inek öldürmenin her çeşidini yasadışı kılmayı pek göze alamadı. Bazı eyalet devletleri o zamandan beri inek öldürmeyi tümüyle yasaklamışlar, ama bazıları ayrıklıklara izin vermeyi sürdürmüşlerdir. İnek sorunu yalnız Hindularla Müslüman topluluğun arta kalanları arasında değil, ama iktidardaki Kongre Partisi ile inek severlerin aşırı Hindu hizipleri arasında da ayaklanma ve karışıklıkların bellibaşlı bir nedeni olarak durmaktadır. 7 Kasım 1966 günü, kadife çiçeklerinden çelenklerle süslenmiş ve vücutlarına inek gübresi külü sürünmüş halde şarkılar söyleyen çıplak görüntülü din adamlarının önderliğinde 120,000 kişilik başıbozuk bir kalabalık, Hindistan Parlamento Binasının önünde inek kesimine karşı gösteri yaptılar. Bunun ardından çıkan ayaklanmada sekiz kişi öldü ve kırksekiz kişi de yaralandı. Bu olayı Tüm Partiler İnek Koruma Kampanyası Komitesi başkanı Muni Shustril Kumar'ın önderliğinde, din adamları arasında ulus çapında tutulan bir oruç dalgası izledi.

Tarım ve hayvan yetiştirmeye ilişkin çağcıl sanayi tekniklerini iyi bilen Batılı gözlemcilere göre, inek sevgisi anlamsızdır, hatta bir intihar niteliğindedir. Verimlilik uzmanı bu yararsız hayvanların hepsini ele geçirip onları hak ettikleri bir yazgıya doğru sürmek özlemi içindedir. Ne var ki inek sevgisinin suçlanmasında birtakım tutarsızlıklar vardır. Ben kutsal inek için acaba işe yarar bir açıklama bulunabilir mi diye düşünmeye başladığımda ilginç bir hükümet raporuyla karşılaştım. Rapora göre Hindistan'da pek çok inek bulunduğu halde pek az sayıda öküz vardı. Ortalıkta bu denli çok sayıda inek bulunmasına karşın, bir öküz kıtlığı nasıl olabilirdi? Öküzler ve erkek su sığırları Hindistan'ın tarlalarını sürmekte kullanılan çekim hayvanlarının başlıca kaynağıdır. Alanı on acre* ya da daha az olan her bir çiftlik için bir çift öküz ya da su sığırı yeterli sayılır. Bir parça aritmetik bilgisi şunu gösterir ki, toprağın sü-

*Acre: 0.404 Dönüm (Hektar). (ç.n.)

rülmesi ele alındığında, gerçekte hayvanların fazlalığı değil kıtlığı sözkonusudur. Hindistan'da 60 milyon çiftlik, ama yalnızca 80 milyon çekim hayvanı bulunur. Eğer her bir çiftliğe düşen kota iki öküz ya da iki su sığırı ise, çiftliklerde 120 milyon çekim hayvanı bulunması gerekir – yani, gerçekte varolandan 40 milyon fazlası.

Hayvan kıtlığı pek o kadar kötü olmayabilir çünkü çiftçiler komşularından öküzleri kiralayabilir ya da ödünç alabilirler. Ama tarla süren hayvanların ortaklaşa kullanımının çoğu kez uygulanamaz olduğu görülür. Tarlanın sürülmesi muson yağmurlarıyla eşgüdümlü olmalıdır, ve bir çiftliğin toprağı sürüldüğü sırada, başka bir toprağın sürülmesi için en uygun olan zaman çoktan geçmiş olabilir. Ayrıca, toprağın sürülmesi bittikten sonra, bir çiftçi bütün kırsal Hindistan'da yük taşıma işinin temel aracı olan öküz arabasını çekmek için kendi bir çift öküzüne hala gereksinim duyar. Büyük olasılıkla, çiftliklerin, çiftlik hayvanlarının, sabanların ve öküz arabalarının özel mülkiyette olması Hindistan tarımının verimini düşürmektedir, ama çok geçmeden anladım ki bu durum inek sevgisinden kaynaklanmış değildir.

Yük hayvanlarının kıtlığı Hindistanın köylü ailelerinin büyük çoğunluğunun üzerinde etkisini sürdüren korkunç bir tehdittir. Bir öküz hastalandığında, yoksul çiftçi, çiftliğini yitirme tehlikesi içindedir. Eğer yedek öküzü yoksa tefeci faiziyle borçlanmak zorunda kalacaktır. Gerçek halde milyonlarca köylü ailesi mal varlıklarının ya tümünü ya da bir bölümünü yitirmişler ve bu tür borçların bir sonucu olarak ya ortakçı ya da gündelikçi olmuşlardır. Her yıl yoksul çiftçilerin yüzbinlercesi, sonunda, işsiz ve evsiz barksız insanlarla zaten dolup taşan kentlere göç etmektedirler.

Hasta ya da ölmüş öküzünün yerine yenisini koyamayan Hindistan çiftçisi, bozulmuş traktörünü ne yenileyebilen ne de onarabilen bir Amerikan çiftçisiyle aynı durumdadır. Ama şu önemli ayrım vardır: Traktörler fabrikalarda yapılırlar, ama öküzleri yapan ineklerdir. Bir ineğe sahip olan bir çiftçi öküzleri

yapan bir fabrikaya sahiptir. İnek sevgisi ister olsun ister olmasın, bu durum onun ineğini mezbahaya satmakta pek hevesli olmaması için geçerli bir nedendir. Hindistan çiftçilerinin yılda yalnızca 250 kilo süt veren ineklere katlanmaya neden istekli olabileceklerini insan böylece anlamaya başlıyor. Eğer zebu ineğinin temel işlevi erkek çekim hayvanları doğurmak ise, temel işlevi süt üretmek olan özel Amerikan mandıra hayvanlarıyla onu karşılaştırmanın hiçbir anlamı yoktur. Bununla birlikte, zebu ineklerince üretilen süt bir çok yoksul ailelerin besin gereksinimlerini karşılamakta önemli bir rol oynamaktadır. Küçük miktarlardaki süt ürünleri bile öldürücü açlığın sınırında yaşamını sürdürmeye zorlanan insanların sağlığını iyileştirebilir.

Hindistan çiftçileri aslında süt elde etmek için bir hayvana sahip olmak istediklerinde, süt verme süreleri daha uzun olan ve tereyağı için zebu sığırlarından daha üstün kaliteli süt üreten dişi su sığırına yönelirler. Erkek su sığırları ayrıca sular altındaki çeltik tarlalarını sürmekte üstündürler. Ama öküzler daha çevik ve beceriklidirler ve kuru tarla çiftçiliğinde ve taşıma işlerinde öncelikle kullanılırlar. Hepsinden önemlisi, zebu türü hayvanlar olağanüstü güçlüdürler ve Hindistan'ın çeşitli bölgelerini zaman zaman büyük sıkıntıya sokan uzun süreli kuraklıklara dayanablirler.

Tarım insan ve doğa ilişkileriyle ilgili uçsuz bucaksız bir sistemin bir parçasıdır. Bu "ekosistem"in birbirinden ayrı parçaları hakkında Amerikan tarım işletmesinin yönetimine ilişkin deyimlerle yargıya varmak çok acayip izlenimlere yolaçar. Hindistan'ın ekosisteminde sığırlar, sanayileşmiş, yüksek enerji toplumlarından gözlemcilerin kolaylıkla gözden kaçırdıkları ya da küçümsedikleri durumlarda önemli yer tutarlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde, kimyasal maddeler tarım gübresinin temel kaynağı olarak nerdeyse tümüyle hayvan gübresinin yerini almış bulunmaktadır. Amerikalı çiftçiler toprağı katırlar ya da atlarla değil de traktörlerle sürmeye başlayınca doğal gübre kullanmaya son verdiler. Traktörler gübreden çok zehir yaydıkları için, geniş çapta makinalı tarıma bağlanılması, hemen he-

men zorunlu olarak kimyasal gübrelere bağlanma anlamına gelir. Ve dünyanın her yanında bugün gerçekten uçsuz bucaksız bir entegre petrokimya-traktör-kamyon sanayi kompleksi gelişmiştir; orada tarım makinaları, motorlu araçlar, petrol ürünleri ve benzin, kimyasal maddeler ve böcek ilaçları üretilir ve bunlar yüksek verimli üretim tekniklerine destek olur.

Sonucu iyi ya da kötü, Hindistan çiftçilerinin büyük çoğunluğu böyle bir komplekse katılamazlar, bunun nedeni onların ineklerine tapınmaları değil, traktör satın alma gücünden yoksun olmalarıdır. Öteki azgelişmiş ülkeler gibi, Hindistan da ne sanayileşmiş ulusların tesisleriyle yarışabilen fabrikalar kurabilir ne de büyük miktarlardaki sanayi ürünleri dışalımının bedelini ödeyebilir. Hayvanlardan ve gübreden ayrılıp traktörlere ve petrokimya ürünlerine yönelmek inanılmaz boyutta anamal yatırımları yapmayı gerektirir. Üstelik, ucuz hayvanların yerine pahalı makinaların kullanılmasının kaçınılmaz sonucu olarak, bir yandan geçimini tarımdan sağlayabilen insanların sayısı azalır, bir yandan da zorlamayla buna uygun biçimde orta boy çiftliğin oylumunda artış olur. Biz Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük çaplı tarım işletmelerindeki gelişmenin küçük aile çiftliğinin gerçekten yıkılması anlamına geldiğini biliyoruz. Amerika Birleşik Devletleri'nde yaklaşık yüz yıl önce ailelerin yüzde 60'ının çiftliklerde yaşamasına karşılık, halen bu oran yüzde 5'in altındadır. Eğer tarım işletmeleri Hindistan'da da benzer doğrultuda gelişecek olsaydı, yerinden yurdundan edilmiş ikiyüzelli milyon köylü için iş ve konut sağlamak gerekirdi.

Hindistanın kentlerindeki işsizlik ve konutsuzluktan kaynaklanan acılar zaten dayanılmaz boyutlarda olduğu için, kentsel nüfusa eklenen her kitlesel artış ancak benzeri görülmemiş karışıklık ve yıkımlara yol açabilir.

Bu seçeneği göz önünde tutunca, düşük enerjili, küçük ölçekli, hayvana dayalı dizgeleri anlamak kolaylaşıyor. Daha önce gösterdiğim gibi, inekler ve öküzler, traktörlerin ve traktör fabrikalarının yerini tutan düşük enerjili araçlardır. Onların bir

petrokimya sanayiinin işlevlerini yerine getirmekte oldukları da ciddiye alınmalıdır. Hindistanın sığırları her yıl yaklaşık 700 milyon ton miktarında kullanılabilir gübre bırakırlar. Bu toplamın aşağı yukarı yarısı tarımda gübre olarak kullanılır, geri kalanın büyük çoğunluğu ise yemek pişirmek için gerekli ısıyı sağlamak üzere yakılır. Hintli ev kadınının yemek pişirmekte kulllandığı başlıca yakıt olan bu gübreden elde edilen yıllık ısı miktarı, 27 milyon ton gazyağının, 35 milyon ton kömürün, ya da 68 milyon ton kömürün verdiği ısıya eşdeğerdedir. Hindistan'ın ancak küçük miktarlarda petrol ve kömür rezervlerine sahip olması ve eskiden beri geniş çaplı ormansızlaşmanın kurbanı olması nedeniyle, anılan yakıtların hiçbirinin gerçekte inek dışkısının yerini ala bileceği düşünülemez. Mutfakta dışkı gübre kullanılması düşüncesi sıradan Amerikalıya çekici gelmeyebilir, ama Hintli kadınlar ona üstün bir mutfak yakıtı gözüyle bakarlar çünkü ó günlük ev işlerine çok iyi uyarlanır. Hint yemeklerinin büyük çoğunluğu ghee olarak bilinen arıtılmış tereyağı ile hazırlanır ve bu iş için ısı kaynağı olarak inek dışkısı yeğlenir çünkü yemeği kavurmayan temiz, yavaş ısıtan, uzun süren bir alevle yanar. Bu durum Hintli ev kadınının yemeklerini pişirmeye başlayınca saatler boyu yemeklerin başında beklemeyip çocuklarıyla ilgilenmesine, tarla işlerinde yardımcı olmasına ya da ufak tefek ev işlerini yürütmesine olanak sağlar. Amerikalı ev kadınları benzer bir sonucu son model fırınların pahalı becerileriyle elektronik kontrolları kapsayan karmaşık bir düzenekle elde ederler.

İnek dışkısının en azından önemli bir işlevi daha vardır. Su ile karıştırılıp hamur haline getirilince evde döşeme malzemesi olarak kullanılır. Bir toprak taban üzerine sürülüp düz bir düzey halinde sertleşmeye bırakıldığında tozlanmayı önler ve süpürgeyle çok iyi temizlenir.

Sığırların bıraktıkları dışkıların yararlı pek çok özellikleri olduğu için her bir parçası özenle toplanır. Köyün çocuklarına ailenin çevrede dolaşan ineğini izleme ve onun günlük petrokimya ürünlerini eve getirme görevi verilir. Kentlerde, çöpçü

kastları başıboş hayvanlarca bırakılan dışkılar üzerinde kurdukları bir tekelden yararlanırlar ve ev kadınlarına dışkı satarak geçimlerini sağlarlar.

Tarım işletmesi açısından bakınca, süt vermeyen ve kısır olan bir inek ekonomik bir beladır. Ama köylü açısından bakınca, süt vermeyen ve kısır olan o aynı inek tefecilere karşı elde kalan son umutsuz savunma aracıdır. Elverişli bir muson yağmurunun en bitkin hayvanı bile eski gücüne kavuşturabime ve ineğin semirme, yavrulama ve süt vermeğe yeniden başlama şansı daima vardır. Çiftçinin duaları bunun içindir; bazen de duaları kabul edilir. Bu arada hayvanın dışkılaması sürüp gider. İşte böylece insan sıska yaşlı çirkin bir ineğin kendi sahibinin gözüne hala neden güzel göründüğünü yavaş yavaş anlamaya başlar.

Zebu sığırlarının vücutları küçüktür, sırtlarında enerji depolayan hörgüçleri vardır, ve hastalanınca kendilerini toparlama güçleri büyüktür.

Bu nitelikler Hindistan'ın özel koşullarına uygun düşmektedir. Bu yerli hayvan türleri çok az besin ya da suyla uzun süre yaşayabilme gücündedirler ve tropikal iklimlerdeki öbür hayvan türlerine musallat olan hastalıklara karşı yüksek bir direnç gösterirler. Zebu öküzleri nefes alıp vermeye devam ettikleri sürece işte kullanılırlar. Vaktiyle Johns Hopkins Üniversitesi'nde çalışmış bir veteriner olan Stuart Odend'hal, ölümlerinden bir kaç saat öncesine değin normal olarak çalışan ama yaşamsal organları ağır biçimde hasara uğramış bulunan Hint sığırları üzerinde alan otopsileri yapmıştır. Kendilerini onarma güçlerinin muazzam olması nedeniyle, bu hayvanlar canlı oldukları sürece artık hiç "işe yaramaz" diye asla öyle kolayca gözden çıkarılmazlar.

Ama ergeç, bir hayvanın hastalıktan iyileşme umutlarının hepten yok olduğu ve hatta dışkı çıkarmasının son bulduğu bir gün mutlaka gelir. Ve Hindu çiftçi besin için onu kesmeyi ya da mezbahaya satmayı hala reddeder. Bu durum inek kesimi ve sığır eti tüketimi üzerindeki dinsel tabuların dışında bir açıkla-

ması bulunmayan zararlı bir ekonomik uygulamanın yadsınamaz bir kanıtı değil midir ?

İnek sevgisinin inek kesimine ve sığır eti yenmesine karşı direnmeleri için insanları seferber ettiğini kimse yadsıyamaz. Ama ben inek kesimi ve sığır eti yenmesine ilişkin tabuların zorunlu olarak insanın yaşamı sürdürmesi ve gönenci üzerinde olumsuz bir etki yapacağı görüşüne katılmıyorum. Bir çiftçi yaşlı ya da işi bitmiş hayvanlarını keserek ya da satarak belki fazladan bir kaç rupi daha kazanabilir ya da ailesinin beslenmesini sınırlı bir süre için iyileştirebilir. Ama onun hayvanını mezbahaya satmayı ya da kendi sofrası için kesmeyi reddetmesi uzun vadede yararlı sonuçlar doğurabilir. Çevrebilimsel çözümlemenin yerleşmiş bir ilkesine göre canlı varlıklardan oluşan topluluklar ortalama koşullara değil uç koşullara uyarlanırlar. Hindistan'da bunu örnekleyen durum muson yağmurlarının sık görülen aksamasıdır. İnek kesimine ve sığır eti yenmesini yasaklayan tabuların ekonomik anlamını değerlendirmek için, dönemsel kurakliklar ve kıtlık bağlamında bu tabuların ne anlama geldiğini irdelememiz gerekir.

İnek kesimi ve sığır eti yenmesi üzerindeki tabu, doğal seçilmenin bir sonucu olduğu kadar, zebu türü hayvanların vücutlarının küçük ve kendilerini onarma güçlerinin çok büyük olmasının da sonucudur. Kuraklıklıklar ve kıtlıklar sırasında, çiftçilerin hayvanlarını kesme ya da satma eğilimleri yeğin olur. Bu eğilime boyun eğenler, kuraklık dönemini ölmeden aşsalar bile, aslında kesinlikle ölümlerini hazırlarlar, çünkü yağmurlar başladığında tarlalarını sürme gücünden yoksun kalırlar. Konunun önemini daha da çok vurgulamak isterim: Kıtlığın baskısı altında sığırların kitlesel boyutta yokedilmesinin toplumun gönenci için oluşturacağı tehlike, çiftçi bireylerin normal durumlarda kendi hayvanlarının yararlılığı konusunda yapacakları her türlü olası hesap yanlışının yaratacağı tehlikeden çok daha büyüktür. İnek kesimiyle ortaya çıkan o korkunç saygısızlığa uğramışlık duygusunun köklerinın yaşamı sürdürmenin günlük gereksinimleriyle uzun vadeli koşulları arasındaki o

dayanılmaz çelişkiyle beslenmesi olası görünüyor. Dinsel simgeleri ve kutsal öğretileriyle inek sevgisi çiftçiyi yalnızca kısa vadede "ussal" hesaplara karşı korumaktadır. Batılı uzmanlara göre "Hintli çiftçi ineğini yemektense açlıktan ölmeyi yeğler." Aynı tür uzmanlar "anlaşılmaz Doğu aklı" hakkında konuşmayı severler ve şöyle düşünürler: "Asyalı kitlelere göre yaşam pek o kadar değerli değildir." Bilmezler ki çiftçi açlıktan ölmektense ineğini yemeği yeğleyecektir, ama eğer ineğini yerse açlıktan ölecektir.

Kutsal yasaların ve inek sevgisinin desteğine karşın, kıtlığın baskısı altında sığır eti yeme isteği bazan dayanılmaz hale gelir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Bengal'de kuraklıklardan ve Japonların Burma'yı işgal etmelerinden kaynaklanan büyük bir kıtlık yaşandı. İneklerin ve çekim hayvanlarının yokedilmesi 1944 yazında öylesine tehlikeli boyutlara vardı ki İngilizler inek koruma yasalarını zorla uygulamak üzere askeri birlikler kullanmak zorunda kaldılar. 1967'de *The New York Times*'ın haberi şöyle:

> Kuraklık çeken Bihar bölgesinde ölümcül açlıkla karşı karşıya gelen Hindular, Hindu dininde kutsal olsalar da inekleri kesip etini yiyorlar.

Gözlemcilerin verdiği bilgiye göre, "halkın yoksulluğu akıl almaz boyuttaydı."

İyi zamanlarda kesinlikle yararsız olan birtakım hayvanların yaşlılık çağına değin yaşamayı sürdürmesi, kötü zamanlarda yararlı hayvanların kıyıma uğramalarına karşı korunmaları için ödenmesi gereken fiyatın bir parçasıdır. Ama ben hayvan kesiminin yasaklanması ve sığır eti tabusu nedeniyle uğranılan kaybın gerçekte ne kadar olduğunu merak ediyorum. Batılı tarım işletmeciliği görüşü açısından, Hindistan'ın bir et paketleme endüstrisine sahip olmaması usdışı görünen bir durumdur. Ama Hindistan gibi bir ülkede böyle bir sanayi için varolan gerçek potansiyel çok sınırlıdır. Sığır eti üretimindeki büyük bir artış, inek sevgisinden dolayı değil ama termodinamik yasaları nedeniyle bütün ekosistemi zorlayacaktır. Herhan-

gi bir besin zincirinde, araya yeni hayvan halkalarının girmesi, besin üretiminin verimliliğinde büyük bir düşüşe yol açar. Bir hayvanın yediklerinin kalori değeri onun vücudunun kalorisel değerinden daima çok daha fazladır. Bunun anlamı şudur: Bitkisel besin bir insan topluluğu tarafından doğrudan doğruya tüketildiğinde kişi başına düşen kalori miktarı o besin evcilleştirilmiş hayvanların beslenmesinde kullanıldığı zamankinden daha büyüktür.

Amerika Birleşik Devletleri'nde sığır eti tüketiminin yüksek düzeyde olması nedeniyle, ekim alanlarının dörtte üçü insanları değil de hayvanları beslemek için kullanılır. Hindistanda kişi başına alınan kalorinin günlük gereksinimin en alt düzeyinin zaten altında olması nedeniyle ekim alanlarını et üretimine özgülemek ancak besin fiyatlarının daha da yükselmesine ve yoksul ailelerin yaşam standartlarının daha da bozulmasına yol açar. İnek sevgisine ister inansınlar ister inanmasınlar, Hintlilerin yüzde 10'undan fazlasının beslenmelerinde sığır etine önemli bir yer verebileceklerinden ben kuşkuluyum.

Mezbahalara yaşlı ve işe yaramaz hayvanların daha fazla sayıda gönderilmesinin bunları en çok gereksinen insanlar için beslensel kazançlar sağlayacağından da kuşku duyarım. Bu hayvanların büyük çoğunluğu, mezbahaya gönderilmeseler bile, şu ya da bu biçimde yenmektedir, çünkü Hindistan'ın her yanında bulunan alt kastların üyeleri ölü sığırları yeme hakkına sahiptirler. Nasıl olsa, her yıl yirmi milyon sığır ölür, ve onların etinin büyük bir bölümü hayvan leşi yiyen "paryalar" tarafından tüketilir.

Hindistan'da bir çok yıllar çalışmış bir antropolog olan dostum Dr. Joan Mencher varolan mezbahaların Hindu olmayan orta sınıf kentlilere hizmet verdiğini belirtir. Bildirdiğine göre "paryalar besinlerini başka yollardan elde ederler. Eğer köyde bir inek açlıktan ölürse bu parya için iyidir, ama hayvan Müslümanlara ya da Hıristiyanlara satılmak üzere kentin bir mezbahasına satılmışsa bu kötüdür." Dr. Mencher'i bilgilendirenler önce Hinduların sığır eti yediklerini yadsımışlar, ama

"üst kast"tan Amerikalıların bifteği sevdiklerini öğrendikleri zaman sığır etinden yapılmış Hint yemeğini lezzetli bulduklarını itiraf etmişlerdir.

Tartışmakta olduğum başka her konu gibi, paryaların et tüketimi de kılgısal koşullara çok iyi uyarlanmıştır. Et yiyen kastlar aynı zamanda deri işleyen kastlar olmaya yönelirler, çünkü ölmüş sığırların derilerini işleme hakkına sahiptirler. Böylece inek sevgisine karşın, Hindistan dev bir deri işleme endüstrisine sahip olmayı başarmıştır. Ölümlerinde bile, görünüşte yararsız olan hayvanlardan insansal amaçlar için yararlanılması sürüp gitmektedir.

Ben sığırların çekim, yakıt, gübre, süt, döşeme kaplama, ve deri alanlarında yararlı oldukları konusunda haklı olabilirim, ama gene de bütün o kompleksin çevresel ve ekonomik anlamı hakkında yanlış bir yargıya varabilirim. Her şey Hindistan'ın dev nüfusunun gereksinmelerini karşılayacak alternatif yolların doğal kaynaklar ve insan gücü olarak maliyetinin ne olacağına bağlıdır. Bu maliyetler geniş ölçüde sığırların ne yediklerivle belirlenir. Bir çok uzman şunu kabul ediyor ki insanlarla inekler toprak ve besin ürünleri uğrunda ölümcül bir yarışmada kilitlenmişlerdir. Eğer Hindistan çiftçileri Amerikan tarım işletmesi modelini izlemiş ve hayvanlarını besin ürünleriyle beslemiş olsalardı bu doğru olabilirdi. Ama kutsal inek hakkındaki aykırı gerçek şudur ki o süprüntü yiyen yorulmak nedir bilmez bir yaratıktır. Ortalama ineğin tükettiği besinin ancak önemsiz bir parçası otlaklardan ve inek için saklanmış besin ürünlerinden gelir.

Bu durum ortalıkta dolaşan ve trafiği karıştıran ineklere ilişkin bütün o ardı arkası gelmez raporlardan açıkça anlaşılmış olmalıdır. Pazar yerlerinde, çimenler üzerinde, karayolları ve demiryolları çevresinde, ve tepelerin çorak yamaçları üzerinde bu hayvanlar ne yaparlar? Onlar insanlarca doğrudan tüketilemeyen çayır otlarının, anızların, ve süprüntülerin her bir parçasını yiyerek bunları süte ve öteki yararlı ürünlere dönüştürmenin dışında ne yaparlar? Dr. Odend'hal Batı Bengal'deki

sığırlar konusunda yaptığı araştırmasında ortaya koymuştur ki insansal besin ürünlerinin yenmeye elverişsiz artıkları, özellikle pirinç sapları, buğday kepeği, ve pirinç kabukları, sığırların diyetindeki temel ögeyi oluştururlar. Ford Vakfı, varolan besin miktarına göre sığırların yarısının fazla olduğu kestirimini yapmıştır ki bu sığırların yarısının yem ürünlerini kullanmadan bile yaşamda kalmayı başardıkları anlamına gelir. Ama bu eksik bir değerledirmedir. Sığırların yedikleri olasılıkla insanların yemelerine elverişli ürünlerin yüzde 20'sinden daha az bir miktardan ibarettir; bunun büyük bir bölümü süt vermeyen ve kısır olan ineklere değil de iş gören öküzlere ve su sığırlarına yedirilir. Odend'hal, kendi araştırma alanında sığırlarla insanlar arasında toprak ya da besin sağlanması konusunda bir yarışma olmadığını buldu: "Aslında, sığırlar insanlar için doğrudan yararı pek az olan ögeleri hemen yarar sağlayan ürünlere dönüştürürler."

İnek sevgisinin böylesine sıklıkla yanlış anlaşılmasının nedeni varsıllar ve yoksullar için ayrı anlamlar taşımasıdır. Yoksul çiftçiler onu çöplerden yararlanma izni olarak kullanırlar, oysa varsıllar buna hırsızlık diyerek direnirler. Yoksul çiftçiye göre, inek kutsal bir dilencidir; varsıl çiftçiye göre hırsızdır. Zaman zaman inekler birinin otlaklarına ya da ekili tarlalarına dalarlar. Mal sahipleri suç duyurusunda bulunurlar, ama yoksul çiftçiler hayvanlarını geri almak için cahilliklerini ileri sürerler ve inek sevgisine bel bağlarlar. Eğer bir çekişme varsa, bu insan ile insan ya da kast ile kast arasındadır, insan ile hayvan arasında değil.

Kent ineklerinin de sahipleri vardır ki bunlar inekleri gündüzleri otlamaları için salıverirler ve geceleri de sütlerini sağmak için geri getirirler. Dr. Mencher bir ara Madras'ta ortasınıftan bir mahallede yaşadığı sırada komşularının yerleşim alanına dalan "başıboş" ineklerden hep yakındıklarını anlatır. Gerçekte başıboş ineklerin sahipleri bir dükkanın üzerindeki bir odada yaşayan ve komşularına kapı kapı dolaşıp süt satan insanlardır. Yaşlı hayvan yurtlarına ve polisin inek ağıllarına

gelince, bunlar bir kent ortamında inek bulundurmanın riskini azaltma işini çok iyi yürütürler. Artık süt vermeyen bir ineğin sahibi, polis ineği ele geçirip bir barınağa götürünceye değin, otlasın diye onu ortalığa salma kararını verebilir. İnek kendini toparlayınca, sahibi küçük bir para cezası öder ve hayvanı çok alışık olduğu çevreye bırakır. Benzer bir ilkeye göre işletilen yaşlı hayvan bakım yurtları, kent ineklerine aksi halde yararlanamayacakları hükümet destekli ucuz otlaklar sağlarlar.

Bu arada belirtelim ki, kentlerde süt satın almanın yeğlenen biçimi ineği eve getirtip orada sağdırtmaktır. Genellikle ev halkının su ya da idrarla karışmış bir süt değil temiz süt aldığından emin olabilmesinin tek yolu budur.

Bu düzenlemeler konusunda en inanılmaz görünen yargı bunların israfçı, ekonomiye aykırı Hindu uygulamalarının kanıtı diye yorumlanmakta olmasıdır, oysa gerçekte bunlar tasarruf ve tarımda Batılı "Protestan" standartlarını çok aşan bir tutumluluk düzeyini yansıtırlar. İnek sevgisiyle ineğin gerçekten son süt damlasını çekip almaktaki acımasız kararlılık pekala bağdaşabilir. İneği kapı kapı dolaştıran adam içi doldurulmuş buzağı derisinden oluşturduğu bir yapma buzağıyı görevini yapmağa kandırmak üzere ineğin yanına koyar. Bu sonuç vermezse, inek sahibi *phooka*'ya baş vurabilir, yani içi boş bir boruyla ineğin döl yatağına hava verir, ya da *doom dev*'e baş vurabilir, yani hayvanın kuyruğunu döl yolu boşluğuna sokar. Gandhi ineklere Hindistan'da dünyanın her hangi bir yerindekinden daha zalimce davranıldığına inanıyordu. "Son damla sütünü de almak için onu nasıl da sömürüyoruz, "diye üzülürdü. "Bir deri bir kemik kalıncaya dek onu nasıl da aç bırakıyoruz, buzağılara ne kadar kötü davranıyoruz, kendi süt paylarından onları nasıl da yoksun bırakıyoruz, öküzlere ne kadar zalimce davranıyoruz, onları nasıl iğdiş ediyoruz, onları nasıl dövüyoruz, onları nasıl aşırı yüklüyoruz. "

İnek sevgisinin varsıl ve yoksul için değişik anlamlar taşıdığını hiç kimse Gandhi'den daha iyi anlamış değildir. Ona göre inek Hindistan'ı içtenlikle ulus olmaya doğru devinime ge-

çiren savaşın en önemli odak noktasıydı. Küçük ölçekli tarım işletmesi, elle çalıştırılan bir çıkrıkta pamuk ipliği yapımı, yere bağdaş kurup oturma, bir peştemal kuşanılması, etyemezlik, yaşama saygı, ve şiddete hiç başvurmama hep inek sevgisiyle birlikte düşünülür. Köylü kitleleri, kent yoksulları, ve paryalar arasında bulduğu o sevgi dolu çok geniş desteği Gandhi sözü geçen temalara borçludur. Onun kendi halkını sanayileşmenin yıkımlarına karşı koruma yolu buydu.

"Gereksinim fazlası" hayvanları yokederek Hindistan tarımını daha verimli kılmak isteyen ekonomistler varsıl ve yoksullar için *ahimsa*'nın* içerdiği oransız etkileri bilmiyorlar. Örneğin, Profesör Alan Heston sığırların yerine başkaları kolayca konulamayan yaşamsal işler yaptıklarını kabul eder. Ama onun yaptığı öneriye göre eğer inek sayısında 30 milyon kadar bir azalma olursa aynı işlevler daha verimli olarak yürütülebilecektir. Bu rakamın dayandığı varsayıma göre gerekli özen gösterildiğinde halen var olan öküz sayısının yerine yenilerini koymak için 100 erkek hayvan başına yalnızca 40 inek yeterli olacaktır. *Bu formüle göre, yetişkin erkek sığır sayısı 72 mil*yon olunca gereken doğurgan inek sayısı 24 milyon olmalıdır. Gerçek halde, 54 milyon inek vardır. Heston bu 54 milyondan 24 milyonu çıkarınca, yok edilecek 30 milyon "yararsız" hayvan sayısına ulaşıyor. Böylece bu "yararsız" hayvanların tüketmekte oldukları kuru ot, saman ve besin ürünleri geriye kalan hayvanlar arasında paylaşılacak ve bu hayvanlar daha sağlıklı hale gelerek ürettikleri süt ve gübre miktarını eski düzeyde tutmayı ya da önceki düzeylerin üzerine çıkarmayı başarabileceklerdir. Ama kimlerin inekleri feda edilecektir? Toplam sığırların yaklaşık yüzde 43'ü çiftliklerin en yoksul olan yüzde 62'sinde bulunmaktadır. İki buçuk ya da daha az dönümlük topraktan oluşan bu çiftlikler otlak ya da çayırlık alanların ancak yüzde 5'ine sahiptirler. Başka deyişle, süt vermez, kısır, ve güçsüz halleri geçici olan hayvanların büyük çoğunluğuna sahip bulu-

*Ahimsa: Her türlü şiddet uygulamasını reddeden dinsel ilke. (ç.n.)

nan insanlar en küçük ve en yoksul çiftliklerde yaşamaktadırlar. Öyle ki, ekonomistler 30 milyon inekten kurtulmaktan söz ederlerken, aslında onlar zengin ailelere değil, yoksul ailelere ait olan 30 milyon inekten kurtulmaktan söz ederler. Ama yoksul ailelerin büyük çoğunluğunun yalnızca bir ineği vardır, o halde bu tasarrufun özet olarak anlamı pek öyle 30 milyon inekten kurtulmak değil de 150 milyon insandan – onları topraklarından koparıp kentlere doğru göçe zorlayarak – kurtulmaktır.

İnek katliamının ateşli yandaşları öğütlerini anlaşılır bir yanlışa dayandırırlar. Onların çıkardığı sonuca göre çiftçiler hayvanlarını öldürmeyi reddettikleri için, ve öldürmeye karşı dinsel bir tabunun varlığı nedeniyle, ineklerin öküzlere oranının yüksek olmasının başlıca sorumlusu anılan tabudur. Onların yanlışı gözlemlenen oranın kendisinde gizlidir: 100 öküze karşı 70 inek. Eğer çiftçilerin ekonomik yönden yararsız inekleri öldürmelerini önleyen etken inek sevgisi ise, nasıl oluyor da ineklerin sayısı öküzlerden yüzde 30 oranında daha az oluyor? Madem ki doğan dişi hayvan sayısı yaklaşık olarak erkek hayvan sayısı kadardır, o halde erkeklere göre dişilerin daha çok ölmesinin bir nedeni olmalıdır. Bu bilmecenin çözümü şöyledir: Her ne kadar hiç bir Hindu çiftçi bir dişi buzağıyı ya da güçten düşmüş bir ineği bir sopa ya da bıçakla bile bile öldürmezse de, kendi anlayışına göre gerçekten yararsız hale geldiklerinde onlardan kurtulabilir ve gerçekten de kurtulur. Doğrudan öldürme dışında çeşitli yöntemler uygulanır. Örneğin, istenmeyen buzağıları "öldürmek" için onların boyunlarına üçgen biçiminde ağaçtan bir boyunduruk takılır öyle ki buzağılar süt emmeğe çabaladıkları sırada boyunduruk ineğin memesine çarpınca öldürücü çifteyi yerler. Daha yaşlı hayvanlar sadece kısa iplerle bağlanırlar ve açlıktan ölüme terk edilirler – eğer hayvan zaten zayıf ve hastalıklı ise ölümü uzun sürmez. Nihayet, sayısı bilinmeyen güçten düşmüş inekler Müslüman ve Hıristiyan aracılar eliyle gizlice satılırlar ve sonunda kendilerini mezbahada bulurlar.

Eğer biz gözlem konusu yapılmış ineklerin öküzlere oran-

larını açıklamak istiyorsak, o zaman inek sevgisini değil, yağmuru, rüzgarı, suyu, ve toprağı kullanma modellerini incelemek zorundayız. Bunun kanıtı Hindistan'ın çeşitli bölgelerindeki tarımsal dizgenin çeşitli ögelerinin göreli önemine göre ineklerin öküzlere oranının değişmekte olmasıdır. En önemli değişken pirinç üretimine ayrılan sulama suyunun miktarıdır. Her nerede geniş, sulak çeltik tarlaları varsa oralarda yeğlenen çekim hayvanı genellikle su sığırı olur, ve o zaman bir süt kaynağı olarak da zebu ineğinin yerini dişi su sığırı alır. Eriyen Himalaya karlarının ve Muson yağmurlarının yarattığı Kutsal Ganj Irmağı'nı içeren o uçsuz bucaksız Kuzey Hindistan ovalarında, ineklerin öküzlere oranının 100'e karşı 47'ye dek düşmesinin nedeni işte budur. Seçkin Hintli iktisatçı K. N. Raj'ın belirttiği gibi, Ganj Vadisi'nde içinde yıl boyunca sürekli çeltik üretimi yapılan yörelerde inek-öküz oranları en uygun kuramsal noktaya yaklaşmıştır. Bu durum çok daha dikkate değer çünkü söz konusu bölge – Ganj Vadisi – Hindu dininin kalbidir ve en kutsal tapınaklar orada bulunur.

Öküzlere göre ineklerin yüksek oranda olmasının başlıca sorumlusunun din olduğu yolundaki kuramın yanlışlığı Hindu Hindistan ile Müslüman Batı Pakistan arasındaki bir karşılaştırmayla da ispatlanır. İnek sevgisi, sığır kesimi ve sığır eti yeme tabularının reddedilmesine karşın, Batı Pakistan'ın bütününde her 100 erkek hayvana karşı 60 inek bulunur ki bu oran Hindistan'ın yoğunlukla Hindu olan Uttar Pradeş eyaletinin ortalamasından oldukça yüksektir. Uttar Pradeş'te su sığırının ve sulama kanalının önemi açısından seçilen bölgeler Batı Pakistan'ın çevresel yönden benzer bölgeleriyle karşılaştırıldığında, dişi sığırların erkek sığırlara oranlarının hemen hemen aynı oldukları ortaya çıkmaktadır.

Ben sığır sevgisinin sığırların eşey oranı ya da tarımsal dizgenin öteki yönleri üzerinde hiç bir etkisi olmadığını mı söylemek istiyorum? Hayır. Ben şunu söylemek istiyorum: İnek sevgisi karmaşık, güzelce eklemlenmiş özdeksel ve kültürel bir düzen içinde yer alan etkin bir ögedir. İnek sevgisi, israfa ya da

tembelliğe hemen hiç yer vermeyen düşük enerjili bir ekosistemde yaşamı dirençle sürdürmek için insanların gizli yeteneğini seferber eder. İnek sevgisi, süt vermezliği ya da kısırlığı geçici ama gene de yararlı hayvanları koruyarak; pahalı enerjiye dayalı sığır eti endüstisinin gelişimini önleyerek; kamu topraklarında ya da emlak sahibinin zararına semiren sığırları koruyarak; kuraklık ve kıtlıklar sırasında sığırların kendilerini toparlama gizilgücünü sürdürerek, insanların duruma uyarlanma esnekliğine olumlu katkıda bulunur. Herhangi bir doğal ya da yapay bir dizgede olduğu gibi burada da, anılan karmaşık etkileşimlerle ilgili bazı kaymalar, sürtüşmeler, ya da israflar olur. Yarım milyar insan, hayvan, arazi, işgücü, siyasal ekonomi, toprak ve iklim, hepsi sürecin içinde yer alır. Hayvan katliamının ateşli yandaşlarının savına göre ineklerin gelişigüzel çoğalmalarına izin verilmesi ve sonra onların bakımsız ve aç bırakılarak sayıca azaltılması israflı ve verimsiz olur. Bunun doğru olduğundan kuşkulanmıyorum, ama yalnızca sınırlı ve görece önemsiz bir anlamda. Bir tarım mühendisinin bilinmeyen bir sayıdaki çok yararsız hayvanlardan kurtularak sağlayabileceği tasarruflar, inek sevgisinin kutsal bir görev olmaktan çıkması halinde, özellikle de kuraklık ve kıtlıklar sırasında, marjinal köylülerin karşılaşacağı müthiş kayıplarla karşılaştırılmalıdır.

Bütün insan eylemlerinin etkili biçimde seferber edilmesi psikolojik yönden insanı zorlayan inanç ve öğretilere dayandığı için, biz ekonomik sistemlerin daima optimum verimlilik noktalarının altında ve üstünde dalgalanmasını beklemek zorundayız. Ama bütün sistemin bilincini kötüleyerek daha iyi çalıştırılabileceği varsayımı bönlüktür ve tehlikelidir. Varolan sistem içinde esaslı gelişmeler Hindistan'ın insan nüfusunu dengelemekle, ve daha çok sayıda insana daha hakça bir ilkeye göre, daha çok toprak, su, öküz, ve su sığırı sağlamakla gerçekleştirilebilir. Bunun karşı seçeneği varolan sistemi yıkmak ve onun yerine baştanbaşa yeni bir demografik, teknolojik, siyasal-ekonomik, ve ideolojik ilişkiler düzenini – tümüyle yeni bir ekosistemi yerleştirmektir. Hinduizm kuşkusuz tutucu bir güç-

düstriyel ve tarımsal bir işletme kompleksini koymakta "geliştirme" uzmanlarının ve "moderleştirme" görevlilerinin işlerini daha da güçleştirir. Ama eğer siz bir yüksek enerjili bir endüstriyel ve tarımsal işletme kompleksinin şimdi varolan sistemden mutlaka daha "rasyonel" ve daha "verimli" olacağını sanıyorsanız, yanılıyorsunuz.

Enerji maliyetleri ve enerji ürünlerine ilişkin araştırmalar gösteriyor ki beklentilerin aksine, Hindistan kendi sığırlarını Amerika Birleşik Devletleri'nden daha verimli kullanıyor. Batı Bengal'in Singur bölgesinde, Dr. Odend'hal'in ortaya koyduğuna göre, bir yılda üretilen yararlı kalori toplamının aynı dönemde tüketilen toplam kaloriye bölünmesiyle belirlenen toplam enerji verimliliği yüzde 17 olmuştur. Bu oran Batı bölgesinde yetiştirilen Amerikan sığırlarının yüzde 4'ün altında kalan toplam enerji verimliliğiyle karşılaştırılmaya değer. Odend'hal'in dediği gibi, Hindistan sığır kompleksinin oldukça yüksek olan verimliliği özellikle hayvanların verimliliğinden değil ama insanların ürünleri titiz kullanmalarından ileri gelmektedir: "Köylüler son derece yararcıdırlar, bu nedenle hiç bir şey israf edilmez. "

Savurganlık geleneksel köylü ekonomilerinden çok modern tarım işletmelerinin bir özelliğidir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde otomatik hale getirilmiş yeni toplu sığır eti üretimi sisteminde, sığırların gübresi kullanılmadığı gibi ayrıca bu gübrelerin hem geniş araziler üzerindeki suları kirletmelerine hem de yakınlardaki göl ve akarsuları pisletmelerine izin verilir.

Sanayileşmiş ulusların yararlandığı yaşam standardının daha üstün olması üretim verimliliğinin daha büyük olmasının bir sonucu değil, ama kişi başına düşen enerji miktarındaki yaygın artışın muazzam olmasının bir sonucudur. 1970'de Amerika Birleşik Devletleri insan başına oniki ton kömüre eşdeğer enerji tüketmiştir, oysa Hindistan için bu rakam insan başına bir tonun beşte biridir. Enerjinin harcanma biçiminin Amerika Birleşik Devletleri'nde kişi başına yol açtığı enerji savurganlı-

ğı Hindistan'dakinden çok daha fazladır. Otomobiller ve uçaklar öküz arabalarından daha hızlıdırlar, ama enerjiyi daha verimli kullanmazlar. Gerçekte, Amerika Birleşik Devletleri'nde bir tek günde trafik sıkışıklığı sırasında yararsız ısı ve duman halinde yokolup giden kalori miktarı Hindistan'ın bütün ineklerinin bütün bir yıl boyunca israf ettikleri kaloriden daha fazladır. Duran arabaların yeryüzünün milyonlarca yılda biriktirdiği o yeri doldurulmaz petrol rezervlerini yakıp yok ettiğini düşündüğümüzde karşılaştırma sonucunun daha da olumsuz olduğu görülür. Eğer siz gerçekten kutsal bir inek görmek istiyorsanız, dışarı çıkıp kendi arabanıza bakın.

Domuz Sevenler ve Domuzdan Tiksinenler

Açıkça usdışı olan besin alışkanlıklarının örneklerini herkes bilir. Çinliler köpek etini severler ama inek sütünden hiç hoşlanmazlar; biz inek sütünü severiz ama köpekleri yemeyiz; Brezilya'daki bazı kabileler karıncaları lezzetli bulurlar ama geyik etinden hoşlanmazlar. Ve dünyanın her yerinde bu böyle sürüp gider.

Domuz bilmecesi kanımca inek anadan sonra izlenecek uygun bir konudur. Bu bilmece aynı hayvanı bazı insanlar severlerken, bazılarının ondan neden nefret ettiklerinin açıklanması için çağrıda bulunur.

Bilmecenin yarısını yani domuzdan tiksinenler bölümünü Yahudiler, Müslümanlar, ve Hıristiyanlar iyi bilirler. Eski İbranilerin tanrısı domuzu, tadılır ya da dokunulursa kirleten pis bir hayvan olarak lanetlemek üzere anlattığı konudan ayrıldı (bir kez Tekvin Kitabı'nda* ve yine Levililer'de* anılır). Aşağı yukarı 1500 yıl sonra, Allah Kendi peygamberi Muhammed'e İslamın yandaşları için domuzun aynı durumda kalacağını söyledi. Milyonlarca Yahudi ve yüz milyonlarca Müslüman domuzu iğrenç bir nesne olarak görür, oysa domuz başka her hangibir hayvandan daha verimli biçimde tahıl tanelerini ve kök yumruları üstün kaliteli yağ ve proteinlere dönüştürür.

Fanatik domuzseverlerin gelenekleri daha az bilinir. Dün-

*Tekvin (Yaratılış) Kitabı: Eski Ahit'in ilk bölümü. Levililer: Eski Ahit'in üçüncü bölümü. (ç.n.)

yanın domuzsevenler merkezi Yeni Gine'de ve Güney Pasifik Melanezya* adalarında bulunur. Bu bölgenin, köyde yaşayan bahçıvan kabilelerine göre, domuzlar, evlenme ve cenaze törenleri gibi önemli bütün olaylarda, atalara kurban edilerek yenmesi gereken kutsal hayvanlardır. Bir çok kabilelerde, savaş açmak ve barış yapmak için domuz kurban edilmelidir. Kabile üyelerinin inancına göre onların ölmüş ataları şiddetle domuz eti isterler. Gerek yaşayanların gerekse ölmüşlerin domuz etine duydukları açlık öyle dayanılmaz bir yoğunluktadır ki zaman zaman çok büyük şölenler düzenlenir ve bir kabilenin hemen hemen bütün domuzları derhal yenir. Üst üste günler boyunca, köylüler ve konukları tıka basa büyük miktarlarda domuz eti yerler, midelerinde daha fazla yer açmak için de hazmedemediklerini çıkarırlar. Her şey sona erince, domuz sürüsünün boyutu öylesine küçülür ki sürüyü yeniden oluşturmak için yıllarca canla başla çalışmak gerekir. Bu gerçekleştirilince de bir başka oburluk cümbüşü için hemen hazırlıklar yapılır. Ve görünen kötü yönetimin yinelenen tuhaf olaylar dizisi böylece sürüp gider.

Domuzdan tiksinen Yahudi ve Müslümanların sorunuyla başlayacağım. Acaba neden Yehova ve Allah gibi yüce tanrılar insanlığın büyük bölümünce lezzetle yenen zararsız ve hatta gülünç görünüşlü bir hayvanı lanetleme zahmetine girmektedirler? İncil'in ve Kuran'ın domuzları mahkum etmelerini benimseyen bilginler bir takım açıklamalarda bulunmaktadırlar. Rönesans'tan öncekilerinin en yaygın olanına göre domuz tam anlamıyla pis bir hayvandır – ötekilerden daha pistir çünkü kendi idrarı içinde debelenir ve dışkı yer. Ama fiziksel kirliliğin dinsel tiksintiye bağlanması tutarsızlıklara yol açar. Kapalı bir yerde tutulan inekler de kendi idrar ve dışkıları içinde çevreye pislik sıçratarak dolanırlar. Ayrıca aç inekler insan dışkısını hoşlanarak yerler. Köpekler ve piliçler aynı şeyi yaparlar ama hiç kimsenin midesi bulanmaz, ve eskilerinde bilmesi ge-

*Melanezya: Yeni Hebrid Yeni Kaledonya, Fiji v.b. adalarından oluşan Batı Pasifik adaları. (ç.n.)

rektiği gibi temiz ahırlarda yetiştirilmiş olan domuzlar temizlikte titiz evlerde bile sevilerek beslenirler. Nihayet, eğer biz "temizlik"in bütünüyle estetik standartlarına başvurursak şu korkunç tutarsızlığı, İncil'in çekirgeleri "temiz" olarak sınıflandırdığını görürüz. Estetik yönden böceklerin domuzlardan daha yararlı oldukları savı, inananların davasını güçlendirmeyecektir.

Yahudi hahamlar Rönesans'ın başlangıcında bu tutarsızlıkları doğrulamışlardır. Biz Yahudilerin ve Müslümanların domuz etini reddetmeleri konusunda yapılan ilk doğalcı açıklamayı, onikinci yüzyılda Mısır'da, Kahire'de, Salahaddini Eyyubi'nin saray hekimliğini yapan Moses Maimuni'ye borçluyuz. Maimuni'nin dediğine göre Tanrı domuz eti üzerindeki yasağı bir halk sağlığı önlemi olarak düşünmüştü. Haham domuz eti "vücut üzerinde kötü ve zararlı bir etki yapar" diye yazdı. Maimuni bu düşüncesinin sağınsal nedenleri konusunda pek öyle açıklayıcı değildi, ama o imparatorun hekimiydi, ve onun verdiği yargı büyük saygıyla karşılanırdı.

Ondokuzuncu yüzyılın ortalarında, trişinozun az pişirilmiş domuz eti yemekten kaynaklandığının bulgulanması, Maimuni'nin bilgeliğinin kesin bir kanıtı olarak yorumlandı. Reform yanlısı Yahudiler İncil kurallarının akılcı nedenlere dayanmasına sevindiler ve domuz eti üzerindeki tabuyu hemen reddettiler. Eğer iyi pişirilirse, domuz eti halk sağlığı için bir tehdit değildir, ve bundan dolayı da onun tüketimi Tanrı'ya başkaldırma sayılamaz. Bu durum daha köktendinci hahamları bütün doğalcı geleneğe yönelik bir karşı saldırıya geçmek için kışkırttı. Eğer Yehova yalnızca Kendi halkının sağlığını korumayı istemiş olsaydı, halkına hiç domuz eti yememelerini değil sadece iyi pişirilmiş domuz eti yemelerini buyururdu. İrdelemeye göre, açıkçası Yehova'nın aklında başka bir şey vardı – sırf fiziksel gönençten daha önemli bir şey.

Maimuni'nin açıklaması bu tanrıbilimsel tutarsızlığın yanında bir de içerdiği sağınsal (tıbbi) ve salgınbilimsel çelişkilerle de değerini yitirir. Domuz insana hastalık bulaştıran bir

taşıyıcıdır, doğru ama Müslümanlar ve Yahudilerce bol bol tüketilen öteki evcil hayvanlar da öyledir. Örneğin, az pişirilmiş sığır eti parazitlerin, özellikle de şeritlerin bir kaynağıdır, öyle ki bunlar insanın bağırsakları içinde beş-altı metrelik bir uzunluğa erişebilirler, ciddi kansızlıklara yol açar, ve öteki bulaşıcı hastalıklara karşı direnci azaltırlar. Sığırlar, keçiler, ve koyunlar da azgelişmiş ülkelerde ateş, titreme, terleme, halsizlik, acı, ve ağrılarla seyreden bakteri kökenli yaygın bir hastalık olan malta hummasını (brucellosis) bulaştıran hayvanlardır. Hastalığın en tehlikeli biçimi, keçiler ve koyunlardan geçen *Brucellosis melitensis*'dir. Onun belirtileri uyuşukluk, sinirlilik, ve yanlışlıkla psikonevroza benzetilen zihinsel bunalımdır. Nihayet, domuzlardan değil, ama sığırlar, koyunlar, keçiler, atlar, ve katırlardan geçen bir şarbon hastalığı vardır. Öldürücü sonuçları seyrek olan, ve mikrop almış bireylerde hastalık belirtileri bile göstermeyen trişinozdan farklı olarak, şarbon çoğu kez vücut çıbanlarıyla başlayıp hızla ilerler ve kan zehirlenmesi nedeniyle ölümle sonuçlanır. Geçmişte Avrupa ve Asya'yı kasıp kavurmuş olan büyük şarbon salgınları 1881'de Louis Pasteur tarafından şarbon aşısı geliştirilinceye değin kontrol altına alınmış değildi.

Yehova'nın şarbon taşıyıcı evcil hayvanlarla ilişkiye girilmesini yasaklamakta başarısız kalması Maimunî'nin açıklamasına darbe vurmuştur, çünkü hayvanlardaki bu hastalık ile insan arasındaki ilişki boyunca biliniyordu. Çıkış Kitabı'nda* betimlendiği üzere, Mısırlılara karşı gönderilen belalardan biri, hayvan şarbonunun belirtileriyle bir insan hastalığı arasındaki bağlantıyı açıkça ortaya koyar :

> . . . ve insanda ve hayvanda irin çıkaran çıbanlar oluştu. Ve sihirbazlar çıbanlar nedeniyle Musa'nın önünde tutunamadılar, çünkü sihirbazlarda ve bütün Mısırlılarda çıbanlar vardı.

Bu çelişkiler karşısında, Yahudi ve Müslüman tanrıbilimcilerin büyük bölümü domuzdan tiksinmenin doğalcı bir teme-

---

* Çıkış Kitabı: Eski Ahit'in ikinci bölümü. (ç.n.)

lini aramaktan vazgeçtiler. Son zamanlarda yandaş kazanan açıkça gizemci bir tutuma göre, beslenme tabularına uymakla sağlanan kayra (inayet) Yehova'nın tam olarak neyi düşündüğünün bilinmemesine ve bilinmek istenmesine dayanır.

Modern antropoloji bilginleri de benzer bir çıkmazın içindedir. Örneğin, bütün yanılgılarına karşın, Moses Maimuni *The Golden Bough*'ın (*Altın Dal*) ünlü yazarı Sir James Frazer'den daha açıklayıcı olmuştur. Frazer'in açıkça bildirdiğine göre domuzlar, "başlangıçta, pis denen bütün o hayvanlar" gibi "kutsaldılar; onların yenmemesinin nedeni başlangıçta tanrısal olmalarıydı." Bu düşüncenin hiç bir yardımı olmaz, çünkü koyunlar, keçiler, ve inekler de bir zamanlar Orta Doğu'da tapılan hayvanlardı, ama gene de bunların etleri bölgedeki tüm etnik ve dinsel gruplarca çok beğeniliyodu. Özellikle de inek, ki onun altın buzağısına Sina Dağı'nın eteklerinde tapılırdı, Frazer'ın mantığına göre İbraniler için domuzdan daha pis olmalıydı.

Başka bilginlerce ileri sürüldüğüne göre domuzlar, bir zamanlar, İncil'de ve Kuran'da tabu konusu yapılan öteki hayvanlarla birlikte, değişik kabilelerin totem simgeleriydiler. Tarihin uzak bir geçmişinde bu böyle olmuş olabilir, ama biz eğer bu olasılığı kabul edersek, o zaman bizim sığırlar, koyunlar, ve keçiler gibi "temiz" hayvanların da totem olarak hizmet etmiş olabileceklerini de kabul etmemiz gerekir. Totem konusunda yazılan bir çok yazıda belirtilenin tersine, totemler genellikle bir besin kaynağı olarak değerlendirilen hayvanlar değildirler. Avusturalya ve Afrika'da bulunan ilkel klanlar arasındaki en ünlü totemler kara kargalar ve ispinozlar gibi görece yararsız kuşlar, ya da tatarcıklar, karıncalar, ve sivrisinekler gibi böcekler, ya da hatta bulutlar ve kayalar gibi cansız nesnelerdir. Üstelik, totem değerli bir hayvan olduğu zaman bile, onunla ilgisi bulunan insanların onu yemelerini engelleyen değişmez bir kural da yoktur. Yeğlenebilecek bunca yol varken, domuzun bir totem olduğunu söylemek hiç bir şeyi açıklamaz. İnsan pekala şunu da söyleyebilir: "Domuz tabulaştırıldı çünkü tabulaştırıldı."

Ben Maimuni'nin yaklaşımını yeğlerim. Hiç olmazsa bu haham tabuyu açıkça dünyasal ve kılgısal (pratik) güçlerin işleyişini içeren doğal bir sağlık ve hastalık bağlamı içine yerleştirerek anlamaya çalışmıştır. Buradaki tek güçlük onun domuzdan tiksinmenin geçerli koşullarına ilişkin görüşünün bir hekimin vücut patolojisine olan ilgisinin tipik darlığına dayanmasıdır.

Domuz bilmecesinin çözümü bizden kamu sağlığıyla ilgili çok daha geniş bir tanımı, háyvanların, bitkilerin, ve insanların elverişli doğal ve külltürel topluluklar içinde birlikte yaşamalarını sağlayacak temel süreçleri içeren bir tanımlamayı kabul etmemizi ister. İncil'in ve Kuran'ın domuzu mahkum etmesinin nedeni sanırım domuz çiftliklerinin Orta Doğu'da ki temel kültürel ve doğal ekosistemlerin bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturmasıdır.

Önce, tarihin ilk İbranilerinin – İ. Ö. ikibin yılının başlarında, Hz. İbrahim'in çocuklarının – Mezopotamya ve Mısır'ın ırmak vadileri arasındaki engebeli, seyrek nüfuslu çorak topraklardaki yaşama kültürel yönden uyarlanmış olduklarını göz önünde tutalım. İ. Ö. onüçüncü yüzyılda Filistin'de Ürdün Vadisi'ni fethe başlamalarına değin, İbraniler, yaşamları hemen tamamiyle koyun, keçi, ve sığır sürülerine bağlı göçebe çobanlardı. Bütün çoban toplulukları gibi onlar da vahaları ve büyük ırmakları ellerinde tutan yerleşik çiftçilerle yakın ilişkilerini sürdürüüyorlardı. Zaman zaman bu ilişkiler daha yerleşik ve tarımsal bir yaşam biçimine doğru olgunlaşıyordu. İbrahim'in Mezopotamya'daki torunlarının, Yusuf'un Mısır'daki yandaşlarının, ve İshak'ın Batı Neçef'deki yandaşlarının anılan durumda oldukları anlaşılıyor. Ama Kral Davud'un ve Kral Süleyman'ın yönetimleri altında kent ve köy yaşamının doruklarda olduğu sırada bile, koyun, keçi, ve sığır sürülerinin güdülmesi çok önemli bir ekonomik etkinlik olarak sürüp gidiyordu.

Çiftçiliğin ve çobanlığın bu tam anlamıyla karma modeli içinde, domuz etine karşı konan tanrısal yasak sağlam bir eko-

lojik strateji getirmiştir. Göçebe İsrailliler kendi çorak yurtlarında domuz yetiştiremezlerdi, öte yandan yarı yerleşik ve köylü çiftçi toplulukları için, domuz bir katkı olmaktan çok bir tehlike oluşturuyordu.

Bunun temel nedeni şudur: Yeryüzünün çobansal göçebeliğe uygun düşen alanları çok çoraklıktan dolayı sulu tarıma hiç elverişli olmayan ve kolaylıkla da sulanamayan ormansız kırlıklar ve tepelerdir. Bu tür yerlere en iyi uyarlanan evcil hayvanlar geviş getirenler – sığırlar, koyunlar, ve keçilerdir. Geviş getirenlerin midelerinden önce gelen bölümde yer alan torbaları vardır ki bunlar o hayvanların başlıca selülozdan oluşan otları, yaprakları, ve öbür besinleri bütün öteki hayvanlardan daha kolayca hazmetmelerini sağlarlar.

Ama, domuz aslında ormanları ve gölgeli ırmak kıyılarını arayan bir yaratıktır. Her ne kadar o her şeyi yerse de, onun en sevdiği besin selülozu az olan besinler – kabuklu yemişler, meyvalar, yumru kökler, ve özellikle de tahıl taneleridir ki bu onu insanın doğrudan doğruya rakibi haline getirir. O yalnızca çayır otuyla yaşayamaz, ve dünyanın hiç bir yerinde tam anlamıyla göçebe olan çobanlar önemli sayıda domuz yetiştirmezler. Domuzun başka bir sakıncası da uygun bir süt kaynağı olmaması ve uzun mesafeler boyunca güdülmesinin herkesce bilinen güçlüğüdür.

Hepsinden önemlisi, termodinamik açıdan domuz, Necef'in, Ürdün Vadisi'nin, ve İncil'in ve Kuran'ın yayıldığı öteki toprakların sıcak, kuru iklimine uyarlanamaz. Sığırlar, keçiler, ve koyunlarla karşılaştırıldığında, domuzun vücut ısısını düzenleme dizgesi yetersizdir. "Domuz gibi terlemek" deyimine karşın, son zamanlarda ispatlanmış bulunmaktadır ki domuzlar hiç terleyemezler. Bütün memelilerin en çok terleyeni olan insanlar, vücut yüzeyinin her metre karesinden bir saat içinde vücut sıvısının 1000 gram kadarını buharlaştırarak kendilerini serinletirler. Domuzun metrekare başına buharlaştırabileceği sıvı mıktarı en çok 30 gramdır. Koyunların bile derilerinden buharlaştırdıkları vücut sıvısı miktarı domuzlarınkinden iki kat

fazladır. Ayrıca, koyunların avantajı sahip oldukları kalın beyaz yünün hem güneş ışınlarını yansıtması, hem de havanın ısısı vücut ısısının üzerine çıktığında yalıtımı sağlamasıdır. İngiltere'de, Cambridge'de Tarımsal Araştırma Konseyi Hayvan Fizyolojisi Enstitüsü'nden L. E. Mount'a göre yetişkin domuzlar eğer havanın ısısı 32°C'nin üzerinde iken doğrudan doğruya güneş ışığına maruz kalırlarsa ölürler. Ürdün Vadisi'nde, hava ısıları hemen hemen her yaz 35°C'yi bulur, ve bütün yıl boyunca güneş ışığı yoğundur.

Koruyucu kılların eksikliğini ve terleme yeteneksizliğini telafi etmek üzere, domuz derisini dışardaki nemle serinletmelidir. Bunun için taze, temiz çamur içinde yuvarlanmayı yeğler, ama eğer hiç bir şey bulamazsa kendi derisini kendi idrar ve dışkılarıyla ıslatır. Ahırlara kapatılan domuzlar, 29°C'nin altında, dışkılarını uyuyup beslendikleri yerlerin uzağına çıkarırlar, oysa 29°C'nin üzerinde ahırın her yanına dışkılarını gelişigüzel bırakırlar. Isı ne denli yükselirse onlar da o denli "pis"leşirler. O halde domuzun dinsel kirliliğini gerçek fiziksel kirliliğe dayandıran kuramda bir doğruluk payı vardır. Ancak her yerde kirli olmak domuzun doğasında var olan bir şey değildir; tersine domuzun kendi dışkısının serinletici etkisine en yüksek düzeyde bağımlı kalmasına yol açan etken Orta Doğu'nun doğal yaşam ortamının sıcak ve çorak olmasıdır.

Koyunlar ve keçiler Orta Doğu'da, belki İ.Ö. 9000 yıllarında evcilleştirilen ilk hayvanlardır. Domuzlar aynı bölgede aşağı yukarı 2000 yıl kadar sonra evcilleştirilmişlerdir. Tarih öncesi ilk köy çiftliklerinde arkeologlarca yürütülen kemik sayımlarından anlaşıldığına göre evcilleştirilmiş domuz hemen daima köy direyinin (faunasının) görece küçük bir parçasını oluşturmuştur ve bu da besin hayvanı kalıntılarının ancak yüzde 5'i dolayındadır. Kendisine gölgelik yer ve çamur yatağı bulunması gereken, sütü sağılamayan, ve insanla aynı besini yiyen bir yaratığın kalıntı payının böyle olması beklenir.

Sığır eti üzerindeki Hindu yasağı örneğinde belirttiğim gibi, sanayi öncesi koşullarda, başlıca eti için yetiştirilen her hay-

van bir lükstür. Bu genelleme aslında et için sürülerinden seyrek olarak yararlanan sanayi öncesi çobanları için de geçerlidir.

Orta Doğu'nun eski karma çiftçi ve çoban toplulukları, evcil hayvanlarını aslında süt, peynir, deri, gübre kaynağı olarak ve toprak sürmekte değerlendirirlerdi. Keçiler, koyunlar, ve sığırlar anılan hizmetleri bol bol verirler ve ayrıca zaman zaman da biraz yağsız et sağlarlardı. Bu yüzden, ta başlangıcından beri, özlü, yumuşak, ve yağlı olma nitelikleri nedeniyle beğenilen domuz eti lüks bir besin sayılmış olmalıdır.

İ. Ö. 7000 ile 2000 yılları arasında domuz eti daha da lüks bir nesne haline geldi. Bu dönem boyunca Orta Doğu'nun insan nüfusunda altmış kat bir artış oldu. Özellikle geniş koyun ve keçi sürülerinin verdiği sürekli zararların bir sonucu olarak ortaya çıkan orman azalması nüfus artışlarına eşlik etti. Domuz yetiştirmenin doğal koşulları olan, gölge ve su, gittikçe daha da azaldı, ve hatta domuz eti ekolojik ve ekonomik bakımdan gitgide daha lüks bir nesne haline geldi.

Sığır eti yeme tabusu örneğinde olduğu gibi, dayanılmaz istek ne denli büyük olursa, tanrısal müdahale gereği de o denli büyük olur. Aradaki bu ilişki tanrıların yakın akrabalar arası cinsel ilişki ve zina gibi ayartıcı cinsel eğilimlerle savaşmaya her zaman böylesine ilgi göstermelerinin nedenini açıklamakta genellikle uygun bir araç olarak kabul edilmiştir. Burada ben bu bağlantıyı yalnızca baştan çıkaran bir besine uyguluyorum. Orta Doğu domuz yetiştirmek için yanlış bir yerdir, ama domuz eti de hep zevk veren özlü bir besindir. İnsanlar bu tür günah çağrılarına karşı kendi başlarına direnmekte hep güçlük çekerler. İşte bu nedenle Yehova'nın domuzların besin olarak pis olmakla kalmayıp onlara dokunmanın bile pislik olduğunu söylediği bilinir. Allah'ın da aynı nedenle aynı mesajı yinelediği biliniyor: Büyük sayılarda domuz yetiştirmeye çalışmak ekolojik uyarlanmaya aykırıdır. Küçük çaplı üretim ise yalnızca günaha çağrının etkisini arttıracaktır. O halde, domuz eti tüketimini hepten yasaklamak, ve keçi, koyun, ve sığır yetiştirmekte yoğunlaşmak daha uygundur. Domuzlar lezzetlidir ama

onları yetiştirmek ve onları serin tutmak çok pahalıdır.

Geriye kalan bir çok soru var, özellikle örneğin İncil'de yasaklanan öteki yaratıklardan her biri – akbabalar, yırtıcı kuşlar, yılanlar, salyongozlar, kabuklu deniz hayvanları, pulsuz balıklar, ve benzerleri – acaba neden aynı tanrısal tabunun kapsamına girdiler. Ve Yahudiler ve Müslümanlar, artık Orta Doğu'da yaşıyor olmasalar bile – değişen ölçülerdeki kesinlik ve çabalarla – eski besin yasalarına uymayı neden sürdürüyorlar? Bana öyle geliyor ki yasaklanan kuş ve hayvanların büyük bölümü genel olarak açıkça iki kategoriden birine giriyor. Bazıları, örneğin balık kartalları, akbabalar, ve yırtıcı kuşlar, potansiyel anlamda bile önemli besin kaynakları değildirler. Ötekilerin, örneğin kabuklu deniz hayvanlarının karma çoban-çiftçi toplulukları için geçerli olmadıkları apaçıktır. Bu tabulaştırılmış yaratıklar kategorilerinin hiç biri benim yanıtlamaya koyulduğum türden bir sorunun – yani besbelli garip ve israfçı bir tabunun açıklanmasına yönelik bir sorunun sorulmasına yol açmaz. Bir insanın akşam yemeği için akbabaları avlamağa zaman harcamamasının, ya da yarım kabuklu bir tabak midye için çöllerde elli mil yürümemesinin her halde us dışı hiç bir yanı yoktur.

Dinsel yaptırımlara bağlanmış bütün beslenme biçimlerinin ekolojik açıklamalarının bulunduğu savını reddetmenin şimdi tam sırasıdır. Tabuların toplumsal işlevleri de vardır, örneğin bunlar insanların kendilerini özel bir topluluk olarak görmelerine yardım eder. Bu işlev kendi anayurtları Orta Doğu'nun dışında yaşayan Müslümanlar ve Yahudiler tarafından beslenme kurallarına gösterilen çağcıl uyumla iyi bir biçimde yerine getirilmektedir. Bu tutuma yöneltilecek soru, yerleri kolayca doldurulamayan kimi besinlerden yoksun bırakılarak Yahudilerin ve Müslümanların günlük ve dünyasal gönençlerinin böylece önemli ölçüde azalıp azalmayacağı sorusudur. Sanırım sorunun yanıtı hemen daima olumsuzdur. Ama ayartıcı çağrının bir başka çeşidine, her şeyi açıklama çağrısına, direnmem için bana izin verin. Sanırım bilmecenin öteki yarısına, domuz sevenlere dönersek domuzdan tiksinenler hakkında edineceği-

miz bilgi daha çok olacaktır.

Domuz sevgisi Müslümanların ve Yahudilerin domuzlara yükledikleri tanrısal hakaretin anlamlı bir karşıtıdır. Bu duruma yalnızca domuz eti yemeğine yönelik tad alma coşkusuyla varılmış değildir. Avrupa-Amerika ve Çin geleneklerini de içeren mutfak geleneklerinde domuz eti ve yağı saygı görür. Domuz sevgisi başka bir şeydir. O insanla domuz arasındaki tam bir yakınlık halidir. Domuzların varlığı Müslümanların ve Yahudilerin insansal durumlarını tehdit eder, buna karşılık, domuz sevgisi bulunan çevrede insan domuzların eşliği olmadan gerçekten insan olamaz.

Domuz sevgisi domuzları ailenin birer üyesi gibi yetiştirmeyi içerir, onların yanında uykuya yatılır, onlarla konuşulur, onlar sıvazlanır ve sevgiyle okşanır, isimleriyle çağrılır, boyunlarına tasma takılarak tarlalara götürülür, onlar hastalanınca ya da yaralandıklarında gözyaşı dökülür, ve aile sofrasından seçilen yiyeceklerle beslenirler. Ama Hinduların inek sevgisinden farklı olarak, domuz sevgisi zorunlu durumda domuz kurban etmeyi ve özel günlerde domuz eti yenmesini de içerir. Hayvanın törensel amaçla kesilmesi ve yapılan kutsal şölen nedeniyle, domuz sevgisinin insanla hayvan arasında sağladığı dostluk olanağı Hindu çiftçi ile ineği arasındakine göre daha geniştir. Domuz sevgisinin vardığı doruk noktası domuzun kendisini yiyen insanın vücuduna et olarak ve ataların ruhuna da ruh olarak katılmasıdır.

Domuz sevgisi ölmüş babanızın mezar yerinde sevilen dişi bir domuzun öldürülünceye değin dövülmesiyle ve hemen orada kazılıp yapılan bir toprak fırında kızartılması yoluyla babanızı onurlandırıyor. Domuz sevgisi kayınbiraderinizin ağzını onu vefalı ve mutlu kılmak amacıyla avuçlar dolusu soğuk, yumuşak etli tuzlanmış yağ ile tıkabasa dolduruyor. Hepsinden önemlisi, domuz sevgisi bir kuşak boyunca bir ya da iki kez düzenlenen büyük domuz şölenidir; ataların domuz eti özlemini gidermek, toplu sağlığı korumak, ve gelecek savaşlardaki utkuyu güven altına almak amacıyla yetişkin domuzların

büyük çoğunluğu kesilir ve oburca yenip yutulur.

Michigan Üniversitesi'nden Profesör Rappaport Yeni Gine'nin Bismarck Dağları'nın ıssız bölgelerinde yaşayan bir kabileler grubu olan ve domuz seven Maring'lerle domuzlar arasındaki ilişki hakkında ayrıntılı bir inceleme yapmıştır. Rappaport *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecolgy of a New Guinea People (Atalar için Domuzlar: Bir Yeni Gine Halkının Ekolojisinde Dinsel Tören)* adlı yapıtında domuz sevgisinin bazı temel insan sorunlarının çözümüne nasıl katkıda bulunduğunu betimler.

Her yöresel Maring altgrubu ya da klanı ortalama her on iki yılda bir domuz şöleni düzenler. Çeşitli hazırlıkları, küçük çaplı kurban etmeleri, ve son kitlesel öldürmeyi kapsayan bütün şölen aşağı yukarı bir yıl sürer ve Maring dilinde *kaiko* olarak bilinir. Kendi *kaiko*'sunun sona ermesinin hemen ardından iki ya da üç ay içinde, klan düşman klanlarla silahlı çatışmaya girişir, bu da bir çok zayiata ve olasılıkla toprak yitimine ya da kazanımına yol açar. Savaş sırasında yeniden domuzlar kurban edilir, ve gerek utku elde edenler gerekse yenilenler kısa zamanda görürler ki kendi atalarına yaranmalarını sağlayacak yetişkin domuzların hepsinden yoksun kalmışlardır. Çatışma birden kesilir, ve savaşçılar *rumbim* olarak bilinen küçük ağaçlar dikmek üzere kutsal yerlere topluca giderler. Klan üyesi her yetişkin erkek, toprağa dikildiği sırada *rumbim* fidanını elleriyle tutarak bu dinsel törene katılır.

Savaş büyücüsü atalara seslenir, onlara ellerinde domuz kalmadığını ve yaşıyor olmaktan dolayı minnettar olduklarını açıklar. O artık savaşın sona erdiği ve toprak üzerinde rumbim fidanları varoldukça düşmanlıkların yeniden başlatılmayacağı konusunda atalara söz verir. Artık bundan böyle yaşayanların düşünce ve çabaları domuz yetiştirmeğe yönelir; savaşçıların *rumbim* fidanlarını sökmeyi ve savaş alanına dönmeyi düşünmeleri ancak atalara gereğince teşekkür etmeyi sağlayacak güçlü bir *kaiko* için yeterli sayıda bir domuz sürüsü yetiştirilince gerçekleşir.

Tsembaga adlı bir klanı ayrıntılı bir biçimde inceleyerek,

Rappaport şunu göstermeyi başarmıştır ki bütünüyle bir çevrim – biribiri ardından gelen *kaiko*, savaş, *rumbim* fidanlarının dikilmesi, ateşkes, yeni bir domuz sürüsünün yetiştirilmesi, *rumbim* fidanlarının sökülmesi, ve yeni bir *kaiko*'dan oluşan çevrim– çılgına dönmüş bulunan domuz çiftçilerinin sergiledikleri bir psikodramadan ibaret değildir. Bu çevrimin her parçası, kendi kendini düzenleyen bir ekosistem olan bir kompleksle bütünleşmiştir. Bu kompleks Tsembaga'nın insan ve hayvan nüfusunun oylum ve dağılımını eldeki kaynaklara ve üretim olanaklarına göre etkili bir biçimde ayarlar.

Maring'lerin domuz sevgisinin açıklanmasını sağlayacak en önemli soru şudur: Atalara gereğince teşekkür etmeleri için yeterli sayıda domuza ne zaman sahip olduklarına nasıl karar verirler? Maring'lerin kendileri uygun bir *kaiko* düzenlemek için aradan kaç yıl geçmesi gerektiğini ya da kaç domuza gerek duyulduğunu söyleyebilecek durumda değildiler. Belli bir insan ve hayvan sayısı üzerinde karar kılmaları hemen hemen olanaksızdır çünkü Maring'lerde takvim yoktur ve dilleri üçten büyük rakamları anlatacak sözcüklerden yoksundur.

Rappaport tarafından gözlemlenen 1963 tarihli *kaiko* başladığında Tsembaga'nın 169 domuzu ve aşağı yukarı 200 üyesi vardı. Bu rakamların günlük çalışma düzeni ve yerleşim modelleri açısından anlamı çevrimin uzunluğunu verecek anahtarı sağlamasıdır.

Yerelması, kulkas, ve tatlı patates üretilmesi gibi domuz yetiştirilmesi görevi de aslında Maring kadınlarının işgücüne dayanır. Domuz yavruları insan yavrularının yanısıra bahçelere götürülürler. Memeden kesildikden sonra, sahibeleri onlara köpekler gibi arkadan koşmalarını öğretir. Domuzlar dört ya da beş aylıkken sahibeleri onları artık ya da düşük nitelikli tatlı patates ya da yerelmalarından oluşan günlük yiyeceklerini yemek üzere geceleyin geri getirtinceye değin ormanda beslenmeleri için serbest bırakılırlar. Her bir kadın kendi domuzları büyüyüp sayıları arttıkça onların akşam yiyeceklerini sağlamak için daha çok çalışmak zorunda kalır.

Rappaport'un gözlemlerine göre *rumbim* fidanları toprakta kaldığı sürece Tsembaga kadınları daha sonraki *kaiko*'yu düşmandan daha önce düzenlemek üzere "yeter" sayıda domuza sahip olmak amacıyla bahçelerinin boyutunu büyütmek, daha çok tatlı patates ve yerelması ekmek, ve daha çok domuzu olabildiği kadar çabuk yetiştirmek bir hayli baskı altında kalıp zorlanırlar. Aşağı yukarı 61 kilo ağırlığında olan yetişkin domuz ortalama yetişkin bir daha ağır çeker ve, günlük yiyeceğini kendi bulmasına karşın bir domuzun, bir kadına yüklediği çaba aşağı yukarı yetişkin bir insanı beslemek için gerektirdiği çaba kadardır. 1963'te *rumbim* fidanlarının sökülmesi sırasında, Tsembaga'nın daha hırslı kadınları, kendileri ve aileleri için yaptıkları bahçıvanlık işlerine, yemek pişirmeye, çocuk bakımına, çocukları taşımaya, ve torba, önlük ve peştamal gibi ev eşyası yapımına ek olmak üzere ayrıca altı tane 61 kiloluk hayvanın bakımını da üstleniyorlardı. Rappaport'un yaptığı hesaba göre yalnızca altı domuzun bakımı bile sağlıklı, iyi beslenmiş bir Maring kadınının harcayabileceği toplam günlük enerjinin yarısından fazlasını alıp götürür.

Domuz nüfusundaki artışa normal olarak insan nüfusundaki artış da eşlik etmekte ve bu durum özellikle önceki savaşdan utkuyla çıkmış olan gruplarda görülmektedir. Domuzlar ve insanlar Bismarck Dağları'nın yamaçlarını kaplayan tropikal ormandan ağaçların kesilmesi ve yangınlarla açılan bahçelerden beslenmek zorundadırlar. Öteki tropikal bölgelerdeki benzer bahçıvanlık dizgelerinde olduğu gibi, Maring bahçelerinin verimliliği ağaçların yanmasından arta kalan küllerden toprağa geçen azota dayanır. Bu bahçelerde iki ya da üç yıldan fazla art arda ekim yapılamaz, çünkü ağaçlar bir kez yok olunca, yeğin yağmurlar azotu ve öteki toprak ürünlerini hızla silip süpürür. Tek çare başka bir alan seçerek oradaki orman parçasını yakmaktır. Bir on yıl kadar sonra, eski bahçeler yeter miktarda ikincil ürünlerle kaplanır; yeniden yakılabilen bu bahçelerde yeniden ekim yapılabilir. Bu eski bahçe alanları yeğlenir çünkü el değmemiş ormanlara göre buraları açıp temizlemek daha ko-

laydır. Ama *rumbim* ateşkesi boyunca domuz ve insan nüfuslarının artışı birden hızlandığı için, eski bahçe alanlarının olgunlaşması gecikir ve el değmemiş topraklarda yeni bahçeler yapılması gerekir. Bir çok bakir orman alanı hazır bulunmakla birlikte, yeni bahçe alanları herkesin üzerine fazladan bir yük yükler ve Maring'lerin kendilerini ve domuzlarını beslemekte harcadıkları işgücünün olağan verimlilik oranını düşürür.

Görevleri yeni bahçeler açıp onları yakmak olan adamlar bakir ağaçların daha kalın ve daha yüksek olmaları nedeniyle daha çok çalışmak zorunda kalırlar. Ama en çok acı çekenler kadınlar olur, çünkü yeni bahçeler köyün merkezinden ister istemez daha uzak mesafede kurulurlar. Kadınlar domuzlarını ve ailelerini beslemek için yalnızca daha büyük bahçeleri işlemek zorunda kalmazlar, ama aynı zamanda çalışmaya giderlerken zamanlarının gittikçe daha çoğunu sırf yürüyüşte harcamak, ve yavru domuzları ve bebekleri bahçeden eve, evden bahçeye, ayrıca, hasat edilmiş yerelmaları ve patateslerden oluşan ağır yükleri bahçeden evlerine taşırlarken enerjilerinin gittikçe daha çoğunu da tüketmek zorunda kalırlar.

Bir başka baskı kaynağı da kendi kendilerine beslenmeleri için başı boş bırakılan yetişkin domuzların yiyip bitirmelerine karşı bahçeleri korumanın gerektirdiği artan çabalardan doğmaktadır. Her bahçe domuzları dışarıda tutmak üzere dayanıklı bir çitle çevrilmelidir. Ne var ki, 68 kiloluk aç bir dişi domuz korkunç bir düşmandır. Domuz sürüsü büyüdükçe çitlerin kırılması ve bahçelerin saldırıya uğraması daha sık görülür. Eğer öfkeli bir bahçıvan tarafından yakalanırsa, suç işleyen domuz öldürülebilir. Bu tatsız olaylar komşuları karşı karşıya getirir ve genel hoşnutsuzluk duygusunu arttırır. Rappaport'un gösterdiği gibi, domuzlardan doğan olaylar ister istemez domuzların kendilerinden daha hızlı artarlar.

Bu tür olaylardan kaçınmak ve bahçelerine daha yakın olmak için, Maring'ler evlerini birbirinden uzak olmak üzere daha geniş bie alana taşırlar. Bu dağılma düşmanlıkların yinelenmesi halinde grupun güvenliğini azaltır. Bundan dolayı her-

kes daha sinirli olur. Kadınlar çok çalışmaktan yakınmaya başlarlar. Önemsiz konularda kocalarıyla çekişirler ve çocuklarını azarlarlar. Çok geçmeden erkekler acaba "yeterli domuz" var mı diye düşünmeye başlarlar. Gidip *rumbim* fidanlarının ne kadar büyüdüklerini kontrol ederler. Kadınlar daha yüksek sesle yakınırlar, ve sonunda erkekler, nerdeyse oybirliğiyle ve domuzları saymaksızın, *kaiko*'ya başlama zamanının gelmiş olduğu konusunda anlaşırlar.

Tsembaga'lar, *kaiko* yılı olan 1963 boyunca, domuzlarının sayıca dörtte üçünü ve ağırlıkça sekizde yedisini öldürmüşlerdir. Bu etlerin çoğu akrabalara ve yıl boyu süren şenliklere katılmağa çağırılmış bulunan askersel bağlaşıklara dağıtılmıştır. 7 ve 8 Kasım 1963'de yapılan doruksal ayinlerde, 96 domuz kesilmiş ve bunların etleri ve yağları doğrudan ya da dolaylı olarak yaklaşık iki ya da üç bin kişiye dağıtılmıştır. Tsembaga'lar domuz etleri ve yağların aşağı yukarı 1135 kilosunu ya da her bir erkek, kadın, ve çocuk başına 5.5 kilosunu kendilerine ayırmışlar ve bunları art arda beş gün içinde kontrolsuz bir oburlukla tüketmişlerdir.

Maring'ler bağlaşıklarını daha önceki yardımlarından dolayı ödüllendirmek ve gelecek çatışmalarda da onların bağlılıklarını korumaya çalışmak üzere *kaiko*'yu bilinçli biçimde bir fırsat olarak kullanırlar. Bağlaşıklara gelince onlar da *kaiko*'ya katılma çağrısını kabul ederler çünkü bu onlara çağrı sahiplerinin sürekli bir desteği haketmek için yeterince gönençli ve güçlü olup olmadıklarını görme olanağı verir; kuşkusuz, bağlaşıklar da domuz eti açlığı içindedirler.

Konuklar en güzelinden giyinip kuşanırlar. Boncuk ve deniz kabuğundan yapılmış kolyeler, baldırlarının çevresine deniz kabuğundan çorap bağları, orkide liflerinden kuşaklar, kenarı keseli hayvan kürküyle kaplı mor çizgili peştemallar, kalçalarında yastıkla üstleri örtülmüş yığın yığın akordiyon biçimli yapraklar takınırlar. Kartal ve papağan tüylerinden yapılmış taçlar başlarını çevreler, bunlar orkide sapları, yeşil böcekler ve deniz kabuklarıyla süslenir, ve tepelerinde içi doldurul-

muş bir cennet kuşu bulunur. Herkes özgün bir tasarımla yüzünü boyamaya saatler harcar, ve herkes en güzel cennet kuşu tüyünü burnundan geçirilmiş biçimde ve sevilen bir diskle ya da altın kenarlı ayça biçimli bir deniz kabuğuyla birlikte takınır. Ziyaretçiler ve ev sahipleri özel olarak yapılmış dans alanında uzun bir süre dans ederek biribirlerine gösteriş yaparlar, böylece bir yandan kadın seyircilerle aşk bağlantıları ve erkek savaşçılarla da askersel bağlantılar kurmak için ortam hazırlarlar.

1963'de Rappaport'un tanık olduğu büyük toplu domuz kesimini izleyen ayinlere katılmak üzere sayısı bini aşkın insan Tsembaga dans alanına doluştu. Dans alanlarına bitişik üç cepheli bir tören binasının penceresinin arkasına tuzlanmış domuz yağı içeren özel ödül paketleri tepeleme yığıldı.

Rappaport'un sözcükleriyle:

> "Birkaç adam yapının tepesine tırmandılar ve oradan onurlandırılmış kimselerin isimlerini ve klanlarını büyük topluluğa birer birer açıkladılar. İsmi söylendiğinde, onurlandırılmış olan her adam baltasını sallayıp bağırarak . . . pencereye doğru saldırıya geçti. Onu destekleyenler, savaş naraları atarak, davullar çalarak, silahlarını sallayarak onu yakından izlediler. Pencerede onurlandırılmış adamın ağzı Tsembaga'lar tarafından tuzlanmış yağlı yumuşak etle tıka basa dolduruldu. Sonra Tsembaga'lar son savaşta kendilerine yardıma gelmiş ve onurlandırılmış adama kendi yandaşları için tuzlanmış yumuşak etleri içeren bir paketi pencereden verdiler. Ağzından sarkan yağlı yumuşak etiyle batur adam şimdi geri çekildi, hemen ardındaki destekçileri bağırarak, şarkı söyleyerek, davullarını çalarak, dans ederek onu izlediler. Onurlanmış bir ismi hemen bir başka onurlanmış isim izledi, ve pencereye doğru saldırıya geçen gruplar zaman zaman oradan çekilenlerle karman çorman oldular".

Maring'lerin temel teknolojik ve çevresel koşullarıyla belirlenen sınırlar içinde, bütün bunların kılgısal bir açıklaması vardır. Herşeyden önce, beslenmelerinde genel olarak etin pek az yer alması nedeniyle domuz etine olan büyük özlem Maring yaşamının tamamıyla ussal bir özelliğidir. Onlar başlıca ürünleri

olan sebzeleri ara sıra kurbağalar, fareler, ve avladıkları üç beş keseli hayvanla destekleyebilirlerse de, evcilleştirilmiş domuz yüksek kaliteli hayvansal yağ ve protein gereğini karşılayabilecek en iyi kaynaktır. Bu durum Maring'lerin ağır bir protein yetersizliği çektikleri anlamına gelmez. Tersine, yerelmaları, tatlı patatesler, kulkas, ve öteki bitkisel ürünlerle beslenmeleri doyum veren bol çeşitli proteinler sağlar ama bunlar en az beslenme standartlarını fazla aşan değerde değildirler. Ama, proteinlerin domuzlardan alınması başka bir şeydir. Genellikle hayvansal protein bitkisel proteinden çok daha güçlüdür ve metabolizma yönünden daha etkilidir, bundan ötürü beslenmeleri bitkisel ürünlerle sınırlanmış (peynir, süt, yumurta, ya da balıkdan yoksun) insan toplulukları için et her zaman dayanılmaz bir özlem olmuştur.

Üstelik, Maring'lerin domuz yetiştirmeleri, bir noktaya kadar ekolojik açıdan yerindedir. Isı ve nem idealdir. Domuzlar dağ yamaçlarının nemli, gölgeli çevresinde iyi gelişirler ve besinlerinin büyük bölümünü orman toprağı üzerinde serbestce dolaşarak elde ederler. Bu koşullar altında domuz etinin tamamıyla yasaklanması – Orta Doğu'nun çözüm yolu – usa ve ekonomiye en aykırı bir uygulama olur.

Öte yandan, domuz nüfusunun sınırsız artışı insanla domuz arasında ancak yarışmaya yol açabilir. Eğer bu artış aşırıya varırsa, domuz çiftçiliği kadınların yükünü taşınmaz hale getirir ve Maring'lere yaşayabimeleri için dayanak olan bahçelerin varlığını tehlikeye sokar. Domuz nüfusu arttıkça, Maring kadınları gittikçe daha çok çalışmak zorunda kalırlar. Sonunda bir de bakarlar ki insanları değil domuzları beslemek için çalışmaktadırlar. Bakir topraklar kullanıma açıldıkça, bütün tarımsal dizgenin verimliliği düşer. İşte *kaiko* bu sırada ortaya çıkar, burada ataların rolü domuz yetiştirmede gösterilecek çabayı en güçlü biçimde desteklemek, aynı zamanda domuzların kadınları ve bahçeleri mahvetmelerini önlemektir. İtiraf etmeli ki onların görevi Yehova'nın ya da Allah'ınkinden daha güçtür, çünkü bütünsel bir tabuyu uygulamak kısmi olanı uygulamaktan her

zaman daha kolaydır. Bununla birlikte, ataların mutluluğunu sürdürmek için, bir *kaiko*'nun bir an önce yapılmasının gerekli olduğuna ilişkin inanç Maring'leri artık asalaklaşan hayvanlardan büyük ölçüde kurtarır ve domuz nüfusunun "fazlasının zararlı olmasının" önlenmesine yardım eder.

Eğer atalar böylesine akıllıysalar, onlar neden sadece her bir Maring kadınının yetiştirebileceği domuzların sayısına bir sınır koymuyorlar? Domuz nüfusunun kıtlık ve bolluk uçları arasında gidip gelmesine izin vermektense domuzları değişmez bir sayıda tutmak daha uygun değil midir?

Eğer her bir Maring klanının nüfus artışı sıfır olsa, düşmanları olmasa, tamamıyla değişik bir tarım yapısına, güçlü yöneticilere, ve yazılı yasalara sahip olsa – kısacası, Maring'ler Maring olmasalardı, sözü edilen seçenek yeğlenebilirdi. Hiç kimse, hatta atalar bile, hangi sayıdaki domuz için "fazlasının zararlı olacağını" önceden göremez. Domuz nüfusunun artık yük olmaya başladığı sayı her hangi bir değişmezler takımına değil, ama tersine yıldan yıla değişiklik gösteren bir değişkenler takımına bağlıdır. Bu sayı bütün bölgede ve her bir klanda ne kadar insan bulunduğuna, bunların fiziksel ve tinsel güçlerine, topraklarının büyüklüğüne, ellerindeki yedek orman alanı miktarına, komşu topraklardaki düşman grupların durumuna ve niyetlerine bağlıdır. Tsembaga'nın ataları sadece "senin dört domuzun olacak, daha fazlası değil" diyemezler, çünkü şu klanların, yani, Kundugai, Dimbagai, Yimgagai, Tuguma, Aundagai, Kauwasi, Monambant'ın ve bütün ötekilerin atalarının bu sayıya rıza göstermelerini güvence altına almanın bir yolu yoktur. Bütün bu gruplar yeryüzü kaynaklarındaki bir paya yönelik olan kendi savlarını geçerli kılmak için bir savaşıma girerler. Bu savlar savaşla ve savaş tehdidiyle yoklanır ve mihenge vurulur. Ataların domuzlara yönelik o doymak bilmez iştahı Maring'ler tarafından yapılan bu silahlı yoklama ve mihenge vurmanın bir sonucudur.

Ataları memnun etmek üzere, yalnızca elden geldiği kadar çok besin üretmek için değil, ama bu besini bir domuz sürüsü

biçiminde arttırmak için en büyük çaba harcanmalıdır. Bu çaba, çevrimsel domuz fazlalıklarıyla sonuçlansa bile, grubun yaşayabilme ve toprağını savunma yeteneğini yükseltir.

Bunu değişik yollardan başarır. Öncelikle, ataların büyük domuz iştahından kaynaklanan ek çaba *rumbim* ateşkesi boyunca bütün grubun protein alım düzeyini yükseltir, bu da nüfusun daha uzun boylu, daha sağlıklı, ve daha güçlü olmasına yol açar. Ayrıca, atalar *kaiko*'yu ateşkes'in sonuna getirmek suretiyle, toplumsal gerilimin en yoğun olduğu dönemde – gruplar-arası çatışmanın başlamasının hemen öncesindeki aylar içinde – kitlesel dozlarda yüksek nitelikli yağ ve proteinlerin tüketilmesini güvence altına alırlar. Sonunda, Maring klanları besin fazlasını beslensel yönden değerli domuz eti halinde büyük miktarlarda saklayarak, savaşın gene çıkmasının hemen öncesinde, bağlaşıkları (müttefikleri) kendilerine çekip ödüllendirmeyi başarırlar.

Tsembaga'lar ve komşuları domuz yetiştirmekteki başarıyla askersel güç arasındaki ilişkinin bilincindedirler. *Kaiko* sırasında kesilen domuzların sayısı konuklara şölen düzenleyenlerin sağlığını, enerjisini, ve kararlılığını değerlendirme konusunda tam bir dayanak sağlar. Domuzları çoğaltmayı beceremeyen bir grup kendi toprağını iyi savunamayacak, ve güçlü bağlaşıkları kendine çekemeyecektir. *Kaiko* sırasında atalara yeterince domuz eti verilmemesi halinde savaş alanı üzerinde asılı durup korku salan yenilgi önsezisi hiç de usdışı bir sezi değildir. Rappaport – bence, haklı olarak – vurgular ki bir grubun elindeki domuz fazlasının boyutu, derin ekolojik anlamıyla, o grubun üretsel ve askersel gücünü gerçekten ortaya koyar ve toprağa yönelik savlarını ya geçerli ya da geçersiz kılar. Başka deyişle, konuya insan ekolojisi açısından bakın ca, bütün dizge bitkilerin, hayvanların, ve insanların bölgede verimli bir biçimde dağılmasına yol açar.

Kuşkum yoktur ki şimdi bir çok okuyucu domuz sevgisinin uyarlanmaya elverişsiz ve fazlasıyla verimsiz olduğunu vurgulamak isteyecektir çünkü o sevgi savaşların dönemsel ola-

rak ortaya çıkışlarına göre ayarlanmıştır. Eğer savaş usdışıysa, o zaman *kaiko* da öyledir. Gene, her şeyi bir çırpıda açıklamanın dayanılmaz çekiciliğine direnmeme izin veriniz. Gelecek bölümde Maring savaşının dünyasal nedenlerini tartışacağım. Ama şimdilik, şunu belirtmek isterim ki savaşın nedeni domuz sevgisi değildir. Asla bir domuz bile görmemiş olan milyonlarca insan düşmana savaş açarlar; sonra domuzdan tiksinmenin (eskiden ve çağımızda) Orta Doğu'da gruplararası ilişkilerde barışseverliği ayrımsanabilir ölçüde arttırdığı da görülmüş değildir. İnsanlık tarihinde ve tarihöncesinde savaşın yaygınlığı gözönüne alındığında, geniş ateşkes dönemlerini sürdürmek için Yeni Gine "yabanılları" tarafından bulunan o akıl dolu dizgeyi biz ancak şaşkınlıkla karşılayabiliriz. Sonuç olarak, komşusunun toprağında *rumbim* fidanları bulunduğu sürece, Tsembaga'lar kendilerine saldırılmasından kaygı duymak zorunda kalmazlar. Daha fazlası değil, ama belki bu kadarı, topraklarına *rumbim* fidanları yerine füzeler yerleştirmiş bulunan uluslar hakkında da söylenebilir.

İlkel Savaş

Maring'ler gibi dağınık ilkel kabileler tarafından açılan savaşlar insansal yaşam biçimlerinin temelindeki sağduyu konusunda kuşkular yaratmaktadır. Çağdaş ulus-devletler savaşa gittiklerinde çoğu kez olayın gerçek nedeni üzerinde epey kafa yorarız, ama içinden seçim yapacağımız makul alternatif açıklamaların eksikliğini çekmemiz seyrek olur.

Tarih kitapları savaşçıların tecim yolları, doğal kaynaklar, ucuz işgücü, ya da kitlesel pazarlar üzerinde egemenlik kurmak için yürüttükleri savaşların ayrıntılarıyla tıklım tıklım doludur. Modern devletlerin savaşları yürekler acısıdır, ama sırrına erilmez değildir. Günümüzdeki nükleer yumuşamanın temelinde yatan bu ayrım, savaşların kazanç ve kayıplardan oluşan bir çeşit ussal dengeyi içerdiği varsayımına dayanır. Eğer Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği bir nükleer saldırıyla sağlayabilecekleri olası kazançtan daha çoğunu açıkça yitireceklerse, o zaman hiç biri sorunlarının çözümü amacıyla bir savaşı başlatmayacaktır. Ama bu sistemin bir nükleer savaşı önlemesi ancak eğer savaşlar genellikle pratik ve dünyasal koşullara bağlanmışlarsa beklenebilir. Eğer savaşlar usdışı ve akıl sır ermez nedenlerle yapılırsa o zaman kendi kendini yoketme olasılığı savaşı önlemeğe yetmeyecektir. Eğer savaşların belli başlı nedeni, bazılarının sandıkları gibi, insanın "savaşçı", içgüdüsel olarak "saldırgan" olması, şaka için, şan için, öç almak için, ya da sırf kandan ve yeğin heyecandan çok hoş-

landığı için öldüren bir hayvan olması ise, o zaman şu füzeleri fırlatın gitsin.

Günümüzün ilkel savaşla ilgili açıklamalarında usdışı ve gizemli etkenler ağır basar. Savaşın, savaşa katılanlar için hazırladığı ölümcül sonuçlar nedeniyle, savaşçıların neden savaştıklarını bildiklerinden kuşkuya düşmek biraz kendini bilmezlik olur. Ama inekler, domuzlar, savaşlar, ya da cadılar, bizim bilmecelerimizin yanıtları savaşa katılanların bilinç alanına uzanmaz. Savaşçıların kendileri savaşlarının dizgeyi etkileyen neden ve sonuçlarını nadiren kavrarlar. Onlar savaşı düşmanlıkların patlak vermesinden hemen önce yaşanan kişisel duygu ve güdüleri betimleyerek açıklama eğilimine girerler. Bir kelle avcılığı seferine çıkmak üzere olan bir Jivaro düşmanın ruhunu ele geçirme fırsatını memnunlukla karşılar; Crow savaşçısı korkusuzluğunu kanıtlamak için düşmanın ölü bedenine dokunmağa can atar; öteki savaşçılar öç alma düşüncesinden, daha başkaları insan eti yeme olasılığından esinlenirler.

Bu yabancıl özlemler yeterince gerçektirler, ama bunlar *savaşların nedenleri değil sonuçlarıdır.* Bunlar şiddet için insan gizilgücünü seferber ederler ve savaşçı davranışın örgütlenmesine yardımcı olurlar. İlkel savaşın, inek sevgisi ya da domuz tiksintisi gibi, pratik bir temeli vardır. İlkel topluluklar savaşa giderler çünkü onlar belli sorunlara ilişkin alternatif çözümlerden çekilen acıların ve erken gelen ölümlerin azalmasını içeren alternatif çözümlerden, yoksundurlar.

Öteki bir çok ilkel gruplar gibi, Maring'ler de savaşa gitmelerini şiddet eylemlerin öcünü alma gereğiyle açıklarlar. Rappaport tarafından saptanan her örnek olayda, önceleri dost olan klanlar özel şiddet eylemlerinin ardından birbirleriyle savaşa başlamışlardır. En sık saptanan kışkırtmalar kadınların kaçırılması, ırza geçme, bir bahçede bir domuzun vurulması, ürünlerin çalınması, izinsiz avlanma, ve büyücülüğün neden olduğu ölüm ya da hastalıktır.

Bir keresinde iki Maring klanının girişmiş bulunduğu savaşta ölümler olmuş ve taraflar düşmanlıkları sürdürme güdü-

sünün eksikliğini hiç duymamışlardı. Savaş alanındaki her ölü üzerinde kurbanın akrabaları kara kara düşünüp durmuşlar ve düşmandan bir kişiyi öldürmek suretiyle skoru eşitleyinceye değin asla tatmin olmamışlardır. Savaşın her raundu daha sonraki için yeterli güdüyü sağlamış, ve Maring savaşçıları çoğu kez düşman grupun belirli üyelerini, örneğin, on yıl önce bir babanın ya da bir erkek kardeşin ölümünden sorumlu bulunanları, öldürmek için savaşa ateşli bir istekle gitmişlerdir.

Maring'lerin savaşa nasıl hazırlandıklarına ilişkin öykünün bir bölümünü artık anlatmış bulunuyorum. Kutsal *rumbim* fidanlarını söktükden sonra, savaşçı klanlar büyük domuz şenliklerini düzenleyerek orada yeni bağlaşıklar kazanma girişiminde bulunurlar ve daha önceki dost gruplarla ilişkileri sağlamlaştırırlar. *Kaiko* gürültülü bir iştir, çeşitli aşamaları aylarca sürer, bu nedenle sinsi bir saldırı yapılması olanağı yoktur. Gerçekte, Maring'ler *kaiko*'larının zenginliğiyle düşmanlarının morallerini bozacaklarını umarlar. Her iki yan ilk çatışmaların çok öncesinden savaş hazırlığı yaparlar. Aracılar yoluyla, savaşanlar arasındaki bir sınır bölgesinde bulunan ormansız bir alan elverişli bir savaş yeri olarak kabul edilir. Her iki yan, sırayla, bu alanın çalılıklardan temizlenmesi işine katılır, ve üzerinde anlaşmaya varılan bir günde çatışma başlar.

Savaş alanına gitmeden önce, savaşçılar ateşin yanında diz çöküp oturan, hıçkırıklarla ağlayarak atalarla konuşan savaş büyücülerinin çevresinde bir daire biçiminde toplanırlar. Büyücüler alevlerin içine uzun yeşil bambuları yerleştirirler. Yüksek ısı bambuları yakıp patlatınca savaşçılar ayaklarını yere vurarak *Ooooooo* diye haykırırlar, ve tek sıra halinde savaş alanına doğru devinirler, yol boyunca hoplayıp şarkı söylerler. Karşıt güçler birbirlerinin ok menzili içinde alanın karşıt uçlarında dizilirler. Adam boyundaki ağaç kalkanlarını yere dikerler, siper alırlar, ve düşmana tehdit ve hakaretler savururlar. Ara sıra bir savaşçı düşmanlarını alaya almak için kalkanının ardından öne atılır, sonra kendisine sağanak gibi oklar yağınca birden geri çekilir. Çatışmanın bu aşamasında kayıplar azdır,

ve her iki kamptaki bağlaşıklar ağır bir yaralanma olur olmaz savaşı durdurmağa çalışırlar. Eğer her iki yan da öç almayı sürdürmekte direnirse, savaş tırmanır. Savaşçılar alana baltalar ve sivri uçlu mızraklar getirirler, ve karşıt saflar birbirlerine daha da yaklaşırlar. Artık iki yandan her biri ölümcül sonuçlar verecek kararlı bir tutumla ötekine saldırabilir.

Birisi ölür ölmez ateşkes yapılır. Bütün savaşçılar, cenaze ayinlerini yürütmek ya da atalarını yüceltmek üzere birkaç gün evde kalırlar. Ama her iki yan eğer eşit güçte kalmışlarsa, çok geçmeden savaş alanına dönerler. Çatışma uzayıp gittikçe, bağlaşıklar bundan usanırlar ve kendi köylerine geri dönmeye can atarlar. Eğer bir grupta geri çekilenler ötekindekinden daha çok olursa, daha güçlü olan yan daha zayıf olana saldırmaya ve onu savaş alanından sürüp atmaya girişebilir. Daha güçsüz olan klan taşınır mallarını toplayıp bağlaşıklarının köylerine doğru kaçar. Daha güçlü olan klanlar, utkuyu öngörerek, geceleyin düşman köyüne çullanmak, onu ateşe verip bulabildikleri herkesi öldürmek suretiyle eldeki avantajı iyice kullanmayı düşünebilirler.

Bir bozgun meydana geldiğinde, fatihler düşmanın peşine düşmezler ama bunun yerine çabalarını geride kalan düşmanları öldürmekte, binaları yakmakta, ürünleri yoketmekte, ve domuzları kaçırmakta yoğunlaştırırlar. Maring'ler arasında yapıldığı bilinen yirmidokuz savaşın ondokuzu bir grubun ötekini bozguna uğratmasıyla sonuçlanmıştır. Bir bozgunun hemen ardından, zafer kazanan grup kendi köyüne döner, kalan domuzlarını kurban eder, ve yeni *rumbim* fidanlarını diker, böylece ateşkes dönemini başlatır. Düşmanın topraklarını hemen işgal etmez.

Bir çok insanın öldürüldüğü kesin bir bozgun, yenilen bir grupun eski toprağına hiç dönmemesine yol açabilir. Savaşı yitirenlerin soyundan gelenler bağlaşıklarının ve kendilerini kabul edenlerin soyundan olanlarla birleşirlerken, grubun toprakları da fatihler ve onların bağlaşıkları tarafından ele geçirilir. Ara sıra da, yenilen grup sınır topraklarını kendilerinden sığın-

ma dilediği bağlaşıklarına bırakır. Bismarck Sıradağları bölgesinde savaşların sonucunu araştırmış olan Profesör Andrew Vayda'ya göre, yenilmiş olan bir grup kesin bir bozguna uğratılmış olsun ya da olmasın, yeni yerleşimini düşman sınırlarının çok daha uzağında kurması olasıdır.

Maring'ler arasındaki çatışma ve topraksal ayarlamaların kabaca "nüfus baskısı" denilen olayın sonucu olup olmadığı sorusu büyük ilgi toplamaktadır. Eğer biz "nüfus baskısı" ile bir grubun en az kalori gereksinmelerini karşılamaktaki mutlak yetersizliğini kastediyorsak, o zaman Maring'lerde nüfus baskısının varlığından söz edemeyiz. Tsembaga'lar 1963'te kendi domuz şenliklerini düzenlediklerinde insan nüfusu 200, domuz nüfusu da 169 idi. Rappaport'un yaptığı hesaba göre Tsembaga'lar kendi bölgelerinde orman örtüsüne kalıcı bir zarar vermeksizin ve doğal yaşam alanlarının değerini azaltmaksızın ek olarak 84 kişiyi (ya da 84 yetişkin domuzu) beslemeye yetecek miktarda kullanılmamış ormanlık araziye sahip bulunuyorlardı. Ama ben nüfus baskısının gerçek beslensel yetersizliklerin görülmeye başlanması ya da çevreye verilen onarılmaz zararların gerçek bir başlangıcı olarak tanımlanmasına karşıyım. Bence, nüfus baskısı bir topluluk kalori ya da protein yetersizliği noktasına doğru gitmeğe başlar başlamaz, ya da çevresinin yaşamı besleyen olanaklarını ergeç mutlaka azaltıp yokedecek bir hızla çoğalıp tüketmeye başlar başlamaz belirir.

Beslenme düzeyinde yetersizliklerin ve bozulmanın ortaya çıkmağa başladığı durumdaki nüfus boyutu çevrecilerin doğal ortamın "taşıma gücü" diye nitelendikleri üst sınırdır. Maring'ler gibi, ilkel toplumların büyük çoğunluğu nüfus artışını durduran ve anılan taşıma gücünün bir hayli altına düşüren kurumsal düzeneklere sahiptir. Bu buluş büyük bir şaşkınlığa yol açmış bulunmaktadır. Belli insan gruplarının, taşıma gücünün aşılmasından dolayı ayrımsanabilecek kadar olumsuz sonuçların ortaya çıkmasından önce, nüfusu, üretimi, ve tüketimi azaltmaları nedeniyle, bazı uzmanlar nüfus baskısının bu azaltmaların nedeni olamayacağı savındadırlar. Ama biz kazandaki

güvenlik supabının doğal olarak kazanın kendisini yoketmesini önlemek üzere oraya konduğuna hükmetmek için supab bozulunca kazanın patladığını görmek zorunda değiliz.

Termostatların, güvenlik supablarının, ve şalterlerin kültürel eşdeğerleri olan bu korunma yollarının kabile yaşamının bir parçası haline nasıl geldikleri konusunda da öyle büyük bir gizem yoktur. Öteki evrimsel yeniliklere uyarlanmada olduğu gibi, çoğalmayı durduran kurumları bulan ya da kabul eden gruplar toprağın taşıma gücünün sınırını körcesine zorlayan gruplardan daha bağdaşık olarak ayakta kalırlar. İlkel savaş ne kapristen doğar ne de içgüdüseldir; o sadece insan toplulukları doğal yaşam ortamına göre çevresel bir denge durumunda tutmayı destekleyen düzeneklerden biridir.

Çoğumuz savaşı bir savunma aracı olarak değil ama sağlıklı çevresel ilişkilere önüne geçilemez ve usdışı davranışlardan gelen bir tehdit olarak görmeyi yeğleriz. Benim çoğu arkadaşlarım savaş her türlü sorunu çözen ussal bir araçtır demenin günah olduğunu düşünürler. Oysa kanımca benim ilkel savaşın çevresel bir uyarlanma olduğu yolundaki açıklamam çağcıl savaşı sona erdirme umutlarına ilişkin bir iyimserlik için günümüzde geçerli olan saldırgan içgüdü kuramlarından daha tutarlı gerekçeler sağlamaktadır. Daha önce de dediğim gibi, eğer savaşlar insan doğasının öldürücü içgüdülerinden kaynaklanıyora, onları önleme konusunda bizim yapabileceğimiz fazla bir şey yoktur. Öte yandan, eğer savaşlar pratik koşullar ve ilişkilerden kaynaklanıyorsa, o zaman biz o koşul ve ilişkileri değiştirerek savaş tehdidini azaltabiliriz.

Ben savaş yanlısı olarak yaftalanmak istemem, o nedenle aşağıdaki yadsımayı yapmama izin verin: Ben çağcıl savaşların çevresel uyarlanmayı sağladığını değil, savaşın ilkel topluluklar arasında çevresel uyarlanmayı sağlayan bir yaşam biçimi olduğunu söylüyorum. Eldeki nükleer silahlarla, savaş artık karşılıklı toptan yoketme noktasına değin tırmanabilir. Böylece biz türümüzün evriminde öyle bir aşamaya varmış bulunuyoruz ki artık uyarlanmadaki gelecek büyük ilerleme ya nükleer

silahların ortadan kaldırılması ya da savaşın kendisinin ortadan kaldırılması olmalıdır.

Maring savaşının dizgeyi düzenleyen ya da dizgeyi sürdüren işlevleri değişik birkaç kanıt dizisinden anlaşılabilir. Her şeyden önce, biz şunu biliyoruz ki savaş üretimin ve tüketimin çok arttığı, domuz ve insan nüfuslarının önceki savaşın sonunda düştüğü düzeyden çıkıp yeniden yükseldiği bir noktada başgöstermektedir. Domuz kesme şenliği ve onu izleyen çatışmalar her çevrimde çakışmazlar. Bazı klan grupları düşman komşuların çok hızlı gelişmesinin bir sonucu olarak önceki en üst düzeylerin altındaki düzeylerde toprak savlarını geçerli kılmağa çalışırlar. Başka klanlar yerel topraklarının taşıma gücü eşiğini gerçekten aşıncaya değin domuz şenliklerini erteleyebilirler. Ancak, önemli olan husus, savaşın şu ya da bu klanın nüfusu üzerindeki düzenleyici etkileri değil, ama bir bütün olarak Maring bölgesinin nüfusu üzerindeki etkileridir.

İlkel savaş düzenleyici etkilerini öncelikle savaştaki ölümler yoluyla gerçekleştirmez. Öldürmenin sanayileştirilmiş biçimlerini uygulayan uluslarda bile, savaş ölümleri nüfus artış oranını büyük ölçüde etkilemez. Yirminci yüzyılda on milyonları bulan savaş yitikleri yukarı doğru amansız bir çıkış yapan nüfus artış eğrisinde önemsiz bir duraksama olarak ortaya çıkıyor. Rusya örneğini alalım: Birinci Dünya Savaşı ile Bolşevik Devrimi sırasındaki çatışmaların ve genel açlığın en yoğun olduğu dönemde, öngörülen barış zamanı nüfusu ile savaş zamanının gerçek nüfusu arasındaki bağlılaşımda (korelasyon) yanılma oranı yalnızca yüzde birkaç puandan ibarettir. Çatışmaların sona ermesinden bir on yıl sonra, Rus nüfusu kayıplarını tam olarak kapatmış ve eğer savaş ve devrim hiç olmamış olsaydı nüfus artış eğrisinde nerede yer alacak idiyse yine aynı yere varmıştır. Bir başka örnek: Vietnam'da, kara ve hava savaşlarının olağanüstü yoğunluğuna karşın, nüfus 1960'lı yıllar boyunca düzenli biçimde artmıştır.

Michigan Üniversitesi'nden Frank Livingstone İkinci Dünya Savaşı gibi yıkımlara gönderide bulunarak gayet açıkça

şöyle demektedir: "Biz bu toplu öldürmelerin bir kuşak içinde yaklaşık bir kez başgösterdiğini düşünürsek bunların nüfus artışı ya da boyutu üzerinde hiç etkili olmayacağı sonucuna varılması kaçınılmaz görünmektedir. "Bunun bir nedeni, ortalama kadının son derece doğurgan olması ve çocuk doğurabileceği yirmi beş ila otuz beş yıl içinde kolaylıkla sekiz ya da dokuz çocuk doğurabilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'nda, savaştan kaynaklanan ölümlerin sayısı nüfusun yüzde 10'unun altında kalmış, ve her kadın başına düşen doğumların sayısındaki küçük bir artış bu açığı birkaç yıl içinde kolayca kapatabilmiştir. (Çocuk ölüm oranlarındaki bir düşme ve ölüm oranındaki genel bir düşme de buna destek olmuştur.)

Maring'ler arasındaki savaş ölümlerinin gerçek oranlarını ben size söyleyemem. Ama Yanomamo'lar arasında, Brezilya ve Venezüella arasındaki sınırda yerleşik olan ve dünyanın en sasvaşçı ilkel gruplarından biri olmakla ün salmış bulunan bir kabile içinde, yetişkinlerin yaklaşık yüzde 15'i bir savaş sonucu ölmektedirler. Yanomamo'lar hakkında gelecek bölümde söyleyeceğim daha bir çok şey var.

Nüfus kontrolünün bir aracı olarak savaşın etki payını düşüren en önemli neden dünyanın her yerinde asıl savaşçıları ve savaş alanlarındaki çatışmaların başlıca kurbanlarını erkeklerin oluşturmasıdır. Örneğin, Yanomamo'lar arasında, çarpışmalarda ölen yetişkin kadınların oranı ancak yüzde 7 iken, bu oran yetişkin erkekler için yüzde 33'tür. Andrew Vayda'ya göre, Maring'lerin uğradığı en kanlı bozgunun sonucundaki yitiklerin sayısı yenilgiye uğramış bir klanın üç yüz kişilik bir nüfusu içinde ondört erkek, altı kadın, ve üç çocuktur. Çarpışmalardaki erkek ölümlerinin Tsembaga'lar gibi grupların üreme gizilgüçleri üzerindeki etkisi hemen hemen yok sayılabilir. Tek bir büyük çarpışmada yetişkin erkeklerin yüzde 75'i bile öldürülmüş olsa, yaşamda kalan kadınlar bu açığı bir tek kuşak içinde kolaylıkla kapatabilirler.

İlkel toplumların büyük çoğunluğu gibi, Maring'ler ve Yanomamo'lar da çok karılı toplumlardır, yani bir çok erkeklerin

birkaç karıları vardır. Bütün kadınlar çocuk doğurabilecek duruma gelir gelmez evlenirler ve yaşamlarının üretkenliği süresince evli kalırlar. Herhangi normal bir erkek insan genellikle doğurgan dört ya da beş kadını gebe bırakabilir. Bir Maring erkeği ölünce, dul kadını kendi aile çevrelerine eklemeyi bekleyen bir çok erkek kardeşler ve yeğenler vardır. Geçim sorunu açısından bile, erkeklerin büyük çoğunluğu tamamıyla gereksizdir, ve savaşta ölmeleri onların dul eşleri ve çocukları için hiç de öyle aşılmaz güçlükler yaratmaz. Önceki bölümde belirttiğim gibi, Maring'ler arasında asıl bahçıvanlık ve domuz yetiştiriciliği işlerini yapanlar zaten kadınlardır. Bu durum bütün dünyadaki 'kes ve yak' geçim dizgeleri için de geçerlidir. Erkekler orman örtüsünü yakmak suretiyle bahçeciliğe katkıda bulunurlar, ama kadınlar bu ağır işi kendi başlarına yetkin biçimde başaracak güçtedirler. İlkel toplumların büyük çoğunluğunda, her ne zaman ağır yükler taşınacak olsa – yakılacak odun ve tatlı patatesle dolu sepetler gibi – kendilerine elverişli "yük hayvanları" olarak bakılanlar, erkekler değil, kadınlardır. Maring erkeklerinin geçime yaptıkları katkının en düşük düzeyde kaldığı dikkate alınırsa, nüfusun kadın yüzdesi ne denli yüksek olursa, besin üretimindeki genel verimlilik de o denli yüksek olur. Besin söz konusu olunca, Maring erkekleri domuzlara benzerler: Onlar ürettiklerinden çok daha fazlasını tüketirler. Eğer kadınlar ve çocuklar çabalarını erkekler üzerinde değil de domuz yetiştirme işinde yoğunlaştırsalardı daha iyi beslenirlerdi.

O halde Maring savaşının çevreye uyarlanma açısından önemi savaş ölümlerinin nüfus artışı üzerindeki kaba etkisinden ibaret olamaz. Tersine, sanırım savaş Maring ekosistemini oldukça dolaylı ve az bilinen iki sonucuyla korumaktadır. Bunlardan biri savaşın bir sonucu olarak, bazı yerel grupların en verimli bahçe alanlarını besleme güçlerinin altındaki bir noktada terk etmeye zorlanmalarıdır. İkincisi, savaş kız çocuğu ölüm oranını arttırır, ve böylece savaştaki erkek ölümlerinin demografik açıdan önemsiz olmasına karşın, savaş bölgesel nüfus ar-

tışını düzenlemekte etkili bir rol oynar.

Önce, en verimli bahçe alanlarının terk edilmesini açıklamak isterim. Bir savaş bozgunundan sonra yıllar boyunca, ne yenenler ne de yenilgiye uğrayanlar, yenik grubun en iyi, orta-yükseltili, yedek ormanlıklarından ibaret olan en önemli bahçelik arazileri kullanmazlar. Bu terketme olayı, geçici de olsa, bölgenin taşıma gücünü sürdürmesine destek olur. Kundegai'ler Tsembaga'ları yendiklerinde bahçeleri harap ettiler, meyva ağacı korularını yokettiler, mezarlıkları ve domuz fırınlarını kirlettiler, evleri yaktılar, bulabildikleri yetişkin domuzların hepsini kestiler, ve bütün domuz yavrularını kendi köylerine götürdüler. Rappaport'un dediği gibi, yapılan talanlar ganimet elde etmekten çok, Tsembaga'ların kendi topraklarına dönmelerini güçleştirme amacına yönelikti. Kundegai'ler Tsembaga'nın ata ruhlarının öç almasından korktukları için, kendi topraklarına döndüler. Onlar orada bazı sihirli savaş taşlarını kutsal bir sığınağa file torbalar içinde astılar. Kundegai'ler gelecek domuz şenliğinde kendi atalarına şükranlarını sunabilinceye kadar bu taşları aşağı indirmediler. Taşlar yukarıda kaldıkları sürece, Kundegai'ler Tsembaga'ların ata ruhlarından korkmaktaydılar ve Tsembaga toprakları üzerinde bahçeler kurmaktan ve avlanmaktan kaçındılar. Durum öyle oldu ki, sonunda terk edilmiş toprakları Tsembaga'ların kendileri yeniden işgal ettiler. Dediğim gibi, başka savaşlarda yenenler ya da onların bağlaşıkları en sonunda bozgunlarla geçici olarak boş bırakılan toprakları kullanmışlardır. Ama ne olursa olsun, bir bozgunun hemen görülen etkisi yoğun olarak işlenmiş orman bölümlerinin nadasa bırakılması ve önceden kullanılmamış olan toprakların – savaşı yitirenin arazisinin sınır topraklarının – ekime açılmasıdır.

Yeni Gine'nin dağlık yörelerinde, öteki bütün tropikal orman bölgelerinde olduğu gibi, aynı alanın ardı ardına yakılıp kesilmesi ormanın kendini yenileme güçlerini tehlikeye sokar. Birbirini izleyen yakmalar arasındaki zaman aralığı eğer çok kısa olursa, toprak kuruyup sertleşir ve ağaçlar kendi kendilerini tohumlayıp yeniden gelişemezler. Bahçe alanlarını çayırlar

kaplar, ve doğal yaşam ortamının zengin ve birincil ormanı bütünüyle adım adım yarıntılarla parçalanmış ve aşınmış otlaklara dönüşür ki buraları artık geleneksel türdeki tarım için kullanılamaz. Dünyanın her yanındaki milyonlarca acre'lık otlakların bu zincirleme oluşumun ürünü oldukları bilinmektedir.

Maring'ler arasında, ormanın yokedilmesi görece küçük çapta olmuştur. 1953'de Tsembaga'ları bozguna uğratan grup olan Kundegai'ler gibi geniş ve saldırgan grupların bölgelerinde yer yer bazı otlaklar ve değeri azalmış ikincil orman parçaları bulunur. Ama ormanı kaldırabileceğinden daha fazla sayıda domuz ve insanı beslemeye zorlayan çabaların yaşamı yok eden sonuçları, Yeni Gine'nin dağlık yörelerinin yakınındaki bir çok bölgede açıkça görülür. Örneğin, Ulusal Sağlık Enstitüleri'nden Dr. Arthur Sorenson tarafından yakınlarda Güney Fore hakkında yapılan bir araştırma göstermiştir ki Foreliler Central Range'in dörtyüz mil karelik bir alanı üzerindeki büyük ormanlarına geniş çaplı onarılmaz zararlar vermişlerdir. Bakir ormanların daha derinliklerinde yerleşme devinimінin ardından, bahçe ve küçük köy alanlarının yerini Kunai'nin sık otları almıştır. Parçalanmış ormanın genel durumu, yıllar boyu bahçecilik yapılmış olan bölgelerde görülebilir. Sanırım ayinlerle zamanlanmış savaş çevrimi, *rumbim* barışı, ve domuz kesimi Maring'lerin doğal yaşam ortamını benzer bir yıkıma karşı korumakta yardımcı olmuştur.

Törensel çevrim sırasında meydana gelen bütün o acayip olaylar arasında – *rumbim* fidanlarının dikilmesi, domuz kesimi, sihirli savaş taşlarının bir yere asılması, ve savaşın kendisi – yalın bir zamanlama konusu üzerimde her şeyden daha şaşırtıcı bir etki yapmıştır. Maring bölgesinde, bahçelerin otlağa dönüşme tehlikesi olmadan yakılıp yeniden ekilebilir duruma gelmelerinden önce en az on ila oniki yıl aralıksız olarak nadasa bırakılmaları gerekir. Domuz şenlikleri de bir kuşak içinde yaklaşık iki kez – ya da her on ila oniki yılda bir yapılır. Bu sırf bir rastlantı olamaz. O halde sanırım sonunda artık şu soruyu yanıtlayabiliriz "Maring'ler atalarına şükranlarını sunmak için

yeter sayıda domuza ne zaman sahip olurlar?" Yanıt: "Onlar bozguna uğramış olan grubun eski bahçe alanlarında yeniden orman yetiştiği zaman yeter sayıda domuza sahip olurlar."

Maring'ler, 'kes ve yak' yolunu izleyen öteki insanlar gibi, "ormanı yiyerek" – ağaçları yakıp küllerine ekin ekmek suretiyle – yaşarlar. Ayinsel çevrim ve törenselleşmiş savaş onları çok fazla ormanı çok hızlı yemekten alıkoyar. Bozguna uğrayan grup bahçeler için en uygun fiziksel özelliklere sahip topraklardan çekilir. Bu durum anılan insanların ve domuzlarının ürünleri çok fazla sömürdükleri için tehlikeli duruma düşürdükleri topraklarda orman örtüsünün yeniden gelişmesine olanak sağlar. Bozguna uğramış bulunanlar, bağlaşıkları arasındaki geçici barınmaları sırasında topraklarının bazı bölümlerini, ama düşmanlarından uzakta büyük ormanda verimsizleşmemiş alanlardaki bazı toprakları kullanmak üzere geri dönebilirler. Eğer, bağlaşıklarının yardımıyla, çok fazla domuz yetiştirmeyi ve eski güçlerini kazanmayı başarırlarsa, kendi topraklarını yeniden ele geçirmeğe ve oraları bir kez daha tam üretim sürecine katmağa çalışırlar. Savaş ve barış, güçlülük ve güçsüzlük, çok domuz ve az domuz, merkez bahçeleri ve çevre bahçeleri biçimindeki düzünsel (ritmik) oluşum, komşu klanların hepsindeki benzer devinimleri akla getirir. Her ne kadar kazananlar düşmanın topraklarını hemen işgal etmeyi pek düşünmezlerse de, bozguna uğramış düşmanın sınırına savaştan öncekine göre daha yakın olan bahçeleri ekerler. En önemlisi, onların domuz nüfusunda çok ciddi bir azalma olmuş, böylece toprağın taşıma gücünün eşiğine doğru yaklaşan ilerlemenin hızında hiç olmazsa bir yavaşlama sağlanmıştır. Domuz nüfusu maksimuma yaklaştığı zaman, kazananlar sihirli savaş taşlarını aşağı indirirler, *rumbim* fidanlarını sökerler, ve işgal edilmemiş ve yeniden geliştirilmiş olan toprağa girmek için hazırlık yaparlar– eğer eski düşmanları hala çatışamayacak kadar zayıfsa bunu barışçı yollarla, yok eğer eski düşmanları kendi yerlerine dönmüşlerse bunu hınçla yaparlar.

İnsanların, domuzların, bahçelerin, ve ormanların birleşik

düzünsel (ritmik) yaşamlarında domuzların dünyanın başka yerlerindeki domuzlukla bağdaşmaz nitelikte görülen törensel bir kutsallığa neden sahip olduklarını pekala anlayabiliriz. Yetişkin bir domuz yetişkin bir insan kadar orman yediği için, birbirini izleyen her düzünsel olgunun doruğunda domuz kesimi insan kesimini azaltır. Ataların domuz özlemi çekmelerinde şaşılacak bir şey yoktur; aksi takdirde onlar kendi oğullarını ve kızlarını "yemek" zorunda kalacaklardı!

Bir sorun daha var. Tsembaga'lar 1953 bozgununda topraklarından olunca,yedi değişik yerel topluluğa sığınmak istediler. Bazı durumlarda, onların birlikte yaşamak için yanlarına gittikleri klanlar Tsembaga'ların yenilgisinden önce vesonraki savaşlardan dolayı gelen yeni "sığınmacılar"ı da kabul etmiş bulunuyorlardı. Bu nedenle, görünen odur ki, bozgun gruplarının topraklarına yönelik çevresel tehlike sadece bir yerden başka bir yere kaymış, ve çok geçmeden sığınmacılar evsahiplerinin ormanlarını yiyip bitirmeğe başlamışlardır. O halde insanların sırf yerlerinden edilmeleri nüfusun çevreyi bozmasını önlemeğe yeterli değildir. Nüfustaki gerçek artışı sınırlamanın da bir yolu olmalıdır. Bu durum bizi az önce belirttiğim ilkel savaşın ikinci sonucuna götürür.

İlkel toplumların büyük çoğunluğunda, savaş nüfus kontrolunun etkili bir aracıdır çünkü gruplar arasında sık sık başgösteren çetin çatışmalar kız çocukların değil erkek çocukların yetiştirilmesini özendirir. Yetişkin erkeklerin sayısı ne denli çok olursa, el silahlarına bağımlı bir grupun çatışma alanına sürebileceği askersel güç de o denli güçlü olur ve grupun komşularından gelen baskıya karşı toprağını koruma olasılığı da o denli artar. Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nden William T. Divale tarafından 600'ü aşkın ilkel topluluk üzerinde yapılan demografik bir araştırmaya göre, (yaklaşık 15 yaşına kadar olan) gençlik ve çocukluk döneminde erkek çocukların kız çocuklar üzerinde sayıca olağanüstü dengesizlik gösteren tutarlı bir üstünlüğü vardır. Erkek çocukların kız çocuklara oranı ortalama 150:100'dür, ama bazı gruplarda erkeklerin sayısı kız-

ların iki katına bile çıkmaktadır. Tsembaga'larda erkek çocukların kızlara oranı 150:100 ortalamasına yakındır. Ama, Divale'in araştırmasında yetişkin çağ gruplarına baktığımızda erkeklerle kadınlar arasındaki ortalama oran bir'e yaklaşır ki bu durum olgun erkeklerin ölüm oranının olgun kadınlarınkinden daha yüksek olduğunu gösterir.

Savaş kayıpları yetişkin erkekler arasındaki ölüm oranının daha yüksek olmasının en geçerli nedenidir. Maring'ler arasında, erkek savaş kayıpları kadın kayıplarını 10:1 oranında aşmaktadır. Ama genç ve çocuk yaş kategorilerindeki bu ters yönlü durumu nasıl açıklamalı?

Divale'in yanıtı şöyle: Bir çok ilkel gruplar açıkça kız çocuklarını öldürme yolunu izliyorlar. Kız çocuklarını ya boğuyorlar ya da kolayından çalılıklar arasına atıp ilgisiz kalıyorlar. Ama çocuk öldürmenin daha sıklıkla yapılanı gizli olandır, ve genellikle insanlar bunu yaptıklarını yadsırlar – tıpkı Hindu çiftçilerin kendi ineklerini öldürdüklerini yadsımaları gibi. Hindistan'da sığırlar arasındaki dengesiz eşey (cinsiyet) oranı gibi, insanlarda kız ve erkek çocuk ölümü oranları arasındaki ayrım genellikle bebeğin yaşamına yapılan dolaysız saldırının değil, ama savsama yoluyla onun bakımsız bırakılmasının sonucudur. Çocuklarının beslenme ya da korunma amacıyla ağlamalarına bir ananın gösterdiği duyarlılıkdaki küçük bir ayrım bile insanların eşey oranlarındaki bütün dengesizliği toplam olarak açıklayabilir.

Kız çocuklarının öldürülmesi adetinin ve erkek çocuklara gösterilen ayrıcalı davranışın açıklanması ancak son derece güçlü bir kültürel erkler dizgesiyle sağlanabilir. Kesin bir biyolojik anlayışla bakılırsa, kadınlar erkeklerden daha değerlidirler. Erkeklerin büyük çoğunluğu üreme açısından gereksizdirler, çünkü bir erkek yüzlerce kadını gebe bırakabilmektedir. Yalnızca kadınlar çocuk doğurabilirler ve (biberonları ve ana sütü yerine sütümsü yapay mamaları bulunmayan toplumlarda) bebekleri yalnızca kadınlar emzirebilirler. Eğer bebeklere karşı herhangi bir cinsel ayrımcılık söz konusu olacaksa, insan burada erkek

bebeklerin kurban edilmelerini öngörür. Ama bunun tersi olmuştur. Eğer biz kadınların fiziksel ve zihinsel yönden erkeklerin herhangi bir yardımı olmadan üretimin ve geçimin bütün temel görevlerini yürütebilecek güçte olduklarını kabul edersek anılan paradoksun anlaşılması daha da güçleşir. Kadınlar erkeklerin yapabilecekleri her işi yapabilirler, ne var ki kaba gücün gerekli olduğu yerlerde belki bunu biraz verim düşüklüğü ile başarırlar. Onlar eğer kendilerine öğretilir ya da öğrenmelerine izin verilirse, yaylar ve oklarla avlanabilirler, balık tutabilirler, tuzak kurabilirler, ve ağaç kesebilirler. Dünyanın her yanında onlar bahçelerde ve tarlalarda ağır yükler taşıyabilirler ve taşırlar, tarım çalışması yapabilirler ve yaparlar. Maring'ler gibi 'kes ve yak' yöntemiyle çalışan bahçe tarımcıları arasında, asıl besin üreticileri kadınlardır. Buşmanlar gibi avcı grupları arasında bile, grupun beslenme gereksinimlerinin üçte ikisinden fazlası kadın işgücü tarafından sağlanır. Aybaşı hali ve gebeliğe bağlı sıkıntılara gelince, kadınların kurtuluşunun çağcıl önderleri işlerin ve üretim etkinliklerinin büyük bölümünde çalışma proğramlarında yapılacak küçük değişikliklerle bu "sorunlar"ın kolaylıkla ortadan kaldırılabileceğini belirtirlerken çok doğru söylüyorlar. Cinsel bir işbölümü için ileri sürülen biyolojik temel çok saçmadır. Bir grup içindeki bütün kadınlar aynı zamanda aynı gebelik aşamasında bulunmadıkları sürece – avlanma, ya da sürü gütme gibi – erkeklerin doğal ayrıcalığı olarak düşünülen ekonomik işlevler yalnızca kadınlar tarafından pek güzel yürütülebilir.

Eşeyin kendisinden başka, erkek özelliğini çok zorunlu kılan bir insan etkinliği el silahlarını gerektiren silahlı çatışmadır. Ortalama olarak, erkekler kadınlardan daha uzun boylu, daha cüsseli, ve daha adalelidirler. Erkekler ayrıca mızrağı daha uzağa fırlatırlar, yayı daha bir güçlü çekerler, daha büyük bir sopa kullanırlar. Erkekler – saldırıda düşmana doğru ve yenilgide ondan uzaklaşırken – daha hızlı koşarlar. Bazı kadın özgürlüğü önderlerinin düşündükleri gibi kadınların da el silahlarıyla çarpışmak üzere eğitilebileceklerinin vurguyla belir-

tilmesi gerçeği değiştirmez. Eğer her hangi bir ilkel grup asker uzmanlar olarak erkekleri değil de kadınları eğitmeğe kalkmışsa büyük bir yanlış yapmıştır. Böyle bir grup kesinlikle intihar etmiş olur çünkü bu konuda dünyanın hiç bir köşesinden inanılır tek bir örnek olay duyulmuş değildir.

Savaş bir topluluğun yaşamı sürdürme beklentisine erkekler ve kadınların yaptıkları katkının göreli değerini tersine çevirir. Savaşa hazır yetişkin erkek sayısını en çok artırmayı özendirmek suretiyle, savaş ilkel toplumları kadınların yetiştirilmesini sınırlamaya zorlar. İşte çatışmanın kendisi değil ama bu olgu savaşı nüfus artışını denetlemenin etkili bir aracı haline getirir. Her Maring'in bildiği gibi, çatışma alanına çok sayıda erkek göndererek onları orada tutmak suretiyle kendi kendilerine en çok yardım edenlere atalar da yardım ederler. Bu nedenle benim eğilimim daha çok şu görüşten yanadır ki ormanı korumak üzere, Maring'leri kadınlar yerine domuzlar ve erkekler yetiştirmeye yönlendirmesi ataların akıllı bir "oyun" udur.

İlkel savaşa yol açan pratik koşulları araştırmayı sürdürürken, benim hala göğüslemek zorunda olduğum soru, yerel grubun nüfusunu toprağın taşıma gücünün altında tutmak için neden daha az yeğin araçların kullanılmadığı sorusudur. Örneğin, eğer Tsembaga'lar sadece bir doğum kontrol tekniğiyle nüfuslarını sınırlamış olsalardı bu onlar için ve aynı biçimde çevre ortamları için daha iyi olmaz mıydı? Yanıt olumsuzdur, çünkü prezervatifin onsekizinci yüzyılda bulunmasından önce gebeliği önlemekte güvenli, görece zevk veren, ve etkili aletler hiç bir yerde kullanılmıyordu. Önceleri, çocuk öldürmenin dışında, nüfusu sınırlamanın en etkili "barışçıl" aracı çocuk düşürmeydi. Bir çok ilkel topluluklar zehirli karışımlar içmek suretiyle çocuk düşürme yollarını bilirler. Başka bazı topluluklar gebe anneye karnının çevresini kumaştan bir kemerle sıkıca sarmasını öğretirler. Yapılan başka her şey eğer sonuç vermezse, sırtüstü yatan bir annenin karnı üzerine onun bir arkadaşı bütün gücüyle atlar. Bu yöntemler bir hayli etkilidirler, ama

bunların oğulcuğu öldürme sıklığına çok yakın bir oranda anne olacak kadını öldürme gibi sevimsiz bir yan etkisi vardır.

Gebeliği önlemenin ya da düşük yapmanın güvenli ve etkili araçlarından yoksun olmalarından dolayı, ilkel topluluklar kurumsallaşmış bulunan nüfus kontrol araçlarını henüz yaşamakta olan bireyler üzerinde odaklaştırmak zorunda kalırlar. Bu çabaların matıksal kurbanları çocuklardır – bunlar ne denli küçük olurlarsa o denli iyi olur – çünkü bir kez, direnemezler; ikincisi, onlara yapılan toplumsal ve özdeksel yatırım daha azdır; ve üçüncüsü, bebeklerle olan duygusal bağları kesmek yetişkinler arasındakileri kesmekten daha kolaydır.

Benim bu uslamlamamı ahlaka aykırı ya da "uygarlık dışı" bulan herkes onsekizinci yüzyıl İngiltere'si üzerine yazılanları okumalıdır. Cinle sarhoş olmuş onbinlerce anne bebeklerini düzenli olarak Thames ırmağına attılar ya da onları çiçek hastalığı kurbanı olanların giysileriyle sarmaladılar, çöp varillerinin içine bıraktılar, sarhoşluğun şaşkınlıkları içinde onları çiğneyip ezdiler, ve başka biçimlerde bebeklerinin yaşamlarını dolaysız ya da dolaylı araçlarla kısaltmanın bir yolunu buldular. Kendi zamanımıza gelince, ancak kendi erdemliliğimize keçi inadıyla bağlanmamızın inanılmaz bir kerteye varmasıdır ki, doğan her 1000 bebeğin ilk yıl içindeki ölüm oranının 250 olmasının yaygın olduğu azgelişmiş uluslarda çocuk öldürme suçlarının hala evrensel bir boyutta işlendiğini kabul etmekten bizi alıkoymaktadır.

Maring'ler kötü bir durumdan – gebeliği etkili biçimde önlemenin ve güvenli biçimde erken düşük yapmanın geliştirilmesinden önce insanlığın çektiği evrensel boyutlu sıkıntıdan sıyrılmak için elden geleni yaparlar. Erkek çocuğu ölümlerine göre kız çocuğu ölümlerinin daha yüksek oranda olmasını ya özendirirler ya da hoş görürler. Eğer kız bebeklere karşı ayrımcılık yapılmasaydı, bir çok erkek bebekler nüfus kontrolu gereksinmesi nedeniyle kurban edilirlerdi. Erkeklerin en çok sayıda yetiştirilmesini özendiren savaş, erkek çocukların yaşamı sürdürme oranının kız çocuklarınkinden daha yüksek olması-

nın nedenidir. Ya da özet olarak, savaş ilkel toplumların kız evlatlar yetiştirmeyi göze alamadıkları zaman erkek evlatlar yetiştirmek için ödedikleri bedeldir.

İlkel savaşın incelenmesiyle varılan sonuca göre savaş, özel teknolojik, demografik, ve çevresel koşullarla bağlantıları içinde grubun duruma uyarlanma stratejisinin bir parçası olmaktadır. İnsanlık tarihinde silahlı çatışmanın neden böylesine yaygın olduğunu anlamak için öldürücü imgesel içgüdülerden ya da sırrına erilmez veya kaprisli güçlerden yardım dilemek zorunda değiliz. Durum böyle olunca, insanlık savaştan sağlayabileceği olası kazançtan daha çoğunu yitireceği için, bizim gruplararası çatışmaları çözmekte savaşın yerini başka bir aracın alacağı yolundaki umudumuz çok güçlüdür.

Yabanıl Erkek

Kız çocuklarının öldürülmesi erkek egemenliğinin açık belirtilerinden birisidir. Sanırım erkek egemenliğinin öteki belirtilerinin köklerinin de silahlı çatışmanın ivedi pratik gereksinmelerine dayandığı gösterilebilir.

İnsanların cinsel hiyerarşilerini açıklamak üzere biz gene değişmez içgüdüleri vurgulayan kuramlarla yaşam biçimlerinin değişken pratik ve dünyasal koşullara göre uyarlanabilirliğini vurgulayan kuramlar arasında bir seçim yapmak zorundayız. Benim eğilimim kadın özgürlüğü savunucularının "anatomi yazgı değildir" görüşünden yanadır ki bunun anlamı doğuştan gelen cinsel ayrımların ailesel, ekonomik, ve siyasal alanlarda erkeklerle kadınlar arasında ayrıcalıkların ve iktidarların eşitsiz dağılımını açıklayamayacağı yolundadır. Kadın özgürlüğü savunucuları erbezlerine değil de yumurtalıklara sahip olunmasının zorunlu olarak değişik türde yaşam deneylerine yol açacağını yadsıyor değildirler. Onlar, erkeklerin ve kadınların doğasında öyle bir şey vardır ki bu erkeklerin kadınlara göre cinsel, ekonomik, ve siyasal ayrıcalıklardan daha büyük ölçüde yararlanmalarını kendiliğinden belirler, görüşünü yadsırlar.

Çocuk doğurmanın ve buna ilişkin özelliklerin dışında, toplumsal rollerin eşey ilkesine göre belirlenmesi erkeklerle kadınlar arasındaki biyolojik ayrımlardan otomatik olarak doğan bir sonuç değildir. Yalnızca insanın anatomi ve biyolojisine iliş-

kin olguları bilmekle kadınların ikincil eşey oldukları yargısına varılamaz. Bu böyledir çünkü hayvanlar aleminde insan türü kalıtsal anatomik donanımı ile geçim ve savunma araçları arasında uygunluk bulunmayan tek türdür. Biz insanlar en büyük dişlere, en keskin pençelere, en zehirli sokuşa, ya da en kalın deriye sahip olduğumuz için değil, ama dişlerin, pençelerin, sokmaların ve derilerin işlevlerini sırf anatomik olan herhangi bir düzenekden daha etkili biçimde yerine getiren öldürücü alet ve silahlarla kendimizi donatmayı bildiğimiz için en tehlikeli bir türüz. Bizim biyolojik uyarlanmamızın asıl yolu anatomi değil, kültürdür. Benim erkeklerin sırf daha uzun boylu ve daha iri yapılı olmaları nedeniyle kadınlara egemen olmalarını beklemem, sığırların ya da atların insan türünü yönetmelerini beklememi aşan bir beklenti değildir – hayvanların ortalama bir kocaya göre ağırlık farkı kocanın karısına göre ağırlık farkından otuz kat fazladır. İnsan toplumlarında, cinsel egemenlik daha iri olan ya da doğuştan öne çıkan cins tarafından değil, ama tersine savunma ve saldırı teknolojisini denetleyen cins tarafından kurulur.

Eğer benim bilgim yalnızca erkeklerin ve kadınların anatomisi ve kültürel yeteneklerine ilişkin bilgiyle sınırlı kalsaydı, savunma ve saldırı teknolojisi üzerinde denetimi daha büyük olasılıkla erkeklerin değil de kadınların ele geçireceklerini, ve eğer bir cins öteki üzerinde egemen olacaksa, erkekler üzerinde kadınların egemen olacağını öngörürdüm. Her ne kadar ben, özellikle de elle kullanılan silahlarla ilişkili olarak fiziksel iki biçimlilikden – erkeklerin boy, ağırlık ve gücünün daha büyük olması – çok etkilenirsem de, kadınların elinde bulunan ama erkeklerin ele geçiremeyecekleri bir şey – bebeklerin doğumu, bakımı, ve beslenmeleri üzerinde kadınların sahip oldukları denetim – beni daha da derinden etkilemektedir. Başka deyişle, çocuk odası kadınların kontrolu altındadır, ve çocuk odasını kontrol ettikleri için de kendilerini tehlikeye sokacak bir yaşam biçimini potansiyel olarak değiştirebilecek güçtedirler. Erkeklere karşı kadınların çok lehinde bir cinsellik oranı yaratmak

üzere seçici bir savsama yapmaları onların ellerindedir. Ayrıca küçük erkek çocukları saldırgan değil edilgen davrandıklarında ödüllendirmek suretiyle "erkeksi" erkeklerin gelişmesini sabote etme gücü de kadının elindedir. Ben kadınların çabalarını erkekler yetiştirmekte değil de dayanışmacı ve saldırgan kadınlar yetiştirmekte yoğunlaştırmalarını beklerdim. Bundan başka her kuşak içinde az sayıda kalan erkeklerin utangaç, yumuşak başlı, çok çalışkan, ve kendilerine lütfedilen cinsel ilişkiler için de minnettar olmalarını beklerdim. Benim öngörümde kadınlar yerel grupların başkanlığını tekellerine alırlar, doğaüstü güçlerle olan şamanca ilişkilerden sorumlu bulunurlardı, ve Tanrı'ya (dişi anlamında) *she* denirdi. Son olarak, benim öngörümde çokkocalılık – birkaç erkeğin cinsel ve ekonomik işlerini bir kadının denetlemesi – ideal ve en saygın evlilik biçimi olurdu.

Kadın egemenliği altındaki bu tür toplumsal dizgeler gerçekte ondokuzuncu yüzyılda yaşamış bulunan çeşitli kuramcılar tarafından insanlığın ilk durumu diye postulat (koyut) konusu yapılmışlardır. Örneğin, görüşlerini Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan'dan almış bulunan Friedrich Engels şuna inanmıştır ki çağcıl toplumlar bir anaerkil dönemden geçmişler ve bu sırada soy yalnızca kadın soyunun doğrultusunda değerlendirilmiş ve kadınlar siyasal yönden erkeklere egemen olmuşlardır. Günümüzün bir çok çağcıl kadın özgürlüğü savunucuları bu söylenceye ve onun devam ettiğine inanmayı sürdürmektedirler. Güya, ikincil erkekler bir araya gelmişler ve soya hükmeden kadınları iktidardan devirip silahlarını almışlar, ve o zamandan beri de kadın cinsini sömürüp aşağılamak için komplo kurmaktaymışlar. Bu tür bir çözümlemeyi benimseyen bazı kadınlar, erkek ve kadınların iktidar ve otoriteleri arasındaki dengenin ancak iki cins arasında yapılacak bir çeşit gerilla savaşına eşdeğerdeki bir askersel karşı komployla düzeltilebileceği görüşündedirler.

Bu kuramda yanlış bir şey var: Şimdiye değin hiç bir kimse gerçek anaerkilliği temsil eden bir tek örnek olayı bile belge-

leyebilmiş değildir. Amazonlara ilişkin eski söylenceler bir yana, böyle bir evre hakkındaki tek kanıt dünya toplumlarının aşağı yukarı yüzde 10 ila 15'inin akrabalık ve soy ilişkisini doğrudan doğruya kadınlara bağlamasıdır. Ama soyun kadına göre belirlenmesi ana egemenliği olmayıp soy akrabalığının anaya bağlanması demektir. Her ne kadar ana soyundan akraba gruplarında kadınların konumu oldukça iyi sayılırsa da, burada ana egemenliğinin temel özellikleri yoktur. Ekonomik, sivil, ve dinsel yaşama egemen olanlar kadınlar değil erkeklerdir, ve birkaç eşe aynı zamanda sahip olma ayrıcalığından yaralananlar da gene kadınlar değil erkeklerdir. Aile içinde baba asıl otorite kaynağı değildir, ama ana da bu otoriteye sahip değildir. Ana soyundan ailelerde otorite sahibi olan bir başka erkektir: bu ananın erkek kardeşidir (ya da ananın anasının erkek kardeşi veya ananın anasının kızkardeşinin oğludur.)

Savaşın yaygınlığı anaerkillik kehanetine dayanak olduğu öne sürülen mantığı yokediyor. Kuramsal olarak, kadınlar kendileri tarafından yetiştirilip toplumsallaştırılan erkeklere direnme ve hatta onlara boyun eğdirme gücüne sahiptirler, ama bir başka köy ya da kabilede yetiştirilen erkekler değişik bir meydan okuma sergilerler. Her hangi bir nedenle erkekler gruplararası çatışmanın yükünü taşımaya başlar başlamaz, kadınlar kendi saldırgan erkeklerini çok sayıda yetiştirmekten başka bir seçenek bulamazlar.

Erkek egemenliği "pozitif geribesleme"yi, ya da adlandırıldığı üzere "sapmanın büyütülmesi"ni gösteren bir örnek olaydır – bu kendi sinyallerini toplayıp onları sonra daha da büyüten hoparlör sistemlerinin yaydığı cızırtılarla kafaların şişmesine yol açan bir süreçtir. Erkekler ne denli saldırgan olurlarsa, savaşların sayısı o denli büyük olur, böyle erkeklere olan gereksinme de o denli artar. Gene, erkekler ne denli saldırgan olurlarsa, cinsel yönden onlar o denli saldırgan olurlar, kadınlar o denli çok sömürülürler, ve çokkarılılık – bir erkeğin birkaç eşe sahip olması olayı – o denli artar. Bu kez de çok karılılık kadın kıtlığını yoğunlaştırır, genç erkekler arasındaki düş kırık-

lığını çoğaltır, ve savaşa yönelme güdüsünü arttırır. Gelişmeler dayanılmaz bir doruğa çıkar; kadınlar aşağılanırlar ve bebek yaşındayken öldürülürler, bu ise yeniden saldırgan erkekler yetiştirmeleri amacıyla erkeklerin yeni eşler ele geçirmek üzere savaşa gitmelerini zorunlu kılar.

Erkek şovenizmi ile savaş arasındaki ilişkiyi anlamanın en iyi yolu kadın cinsini hor gören ilkel askersel özel bir grupun yaşam biçimlerini incelemektir. Bu amaçla Brezilya - Venezüella sınırında yaşayan Amerikalı Kızılderili kabilelerden yaklaşık 10.000 nüfuslu bir grup olan Yanomamo'ları seçtim. Pennsylvania Devlet Üniversitesi'nden, Yanomamo'ları inceleyen başlıca etnograf olan Napoleon Chagnon onları "saldırgan insanlar" olarak sınıflandırmaktadır. Onlarla ilişkiye girmiş bulunan bütün gözlemciler onların dünyadaki en saldırgan, en savaşçı, ve en erkek yanlısı toplumlar olduğunu kabul ederler.

Tipik bir Yanomamo erkeği olgunluk yaşına vardığında sayısız kavgaların, düelloların, ve askersel akınların bıraktığı yaralar ve yara izleriyle kaplı bulunur. Yanomamo erkekleri *kadınları çok hor görmekle birlikte,* gerçek ya da imgesel zina olaylarından dolayı ve eşler sağlama vaadlerinin tutulmamasından ötürü her zaman gürültülü kavgalara girişirler. Yanomamo kadınları da yara bere izleriyle örtülüdürler, bunların büyük çoğunluğu kadınların ayartıcılarla, ırz düşmanlarıyla, ve kocalarla yaptıkları kavgaların sonucudur. Hiç bir Yanomamo kadını tipik düzeyde öfkeli olan, uyuşturucu kullanan Yanomamo'lu savaşçı kocanın yabanıl vasiliğinden kurtulamaz. Bütün Yanomamo erkekleri eşlerine fiziksel olarak kötü davranırlar. Kocalardan nazik olanları eşlerini sadece dövüp sakat bırakırlar; yabanıl olanları ise yaralayıp öldürürler.

Kocanın karısını korkutmasının en çok yeğlenen yolu kadının delinmiş kulak memelerinden geçirilmiş biçimde taktığı bambu çubuklarını hızla çekmekdir. Öfkelenmiş bir koca bu çekmeyi öylesine güçlü biçimde yapabilir ki kulak memesi yırtılıp açılır. Chagnon tarlada bulunduğu sırada, karısının zina yapmış olduğundan kuşkulanan bir erkek daha da ileri gitmiş

karısının her iki kulağını da kesip koparmıştır. Yakın bir köyde, başka bir koca bir palayla karısının kolundan kocaman bir et parçası kesmiştir. Adamlar karılarının kendilerine ve konuklarına hizmet etmelerini ve bütün istekleri derhal ve itirazsız karşılamalarını beklerler. Eğer bir kadın isteğe yeterince çabuk boyun eğmezse, kocası onu bir odunla dövebilir, palasıyla ona saldırabilir, ya da alevli bir odunla onun kolunu yakabilir. Eğer bir koca gerçekten öfkeliyse karısının baldırına ya da kalçasına dikenli bir ok fırlatabilir. Chagnon'un kayda geçirdiği bir olayda, ok yolunu şaşırıp kadının midesine girmiş ve ölümüne ramak kalmıştır. *Paruriwa adında bir adam kendisini* memnun etmekte karısı çok yavaş davrandığı için öfkeden kudurmuş, eline geçirdiği bir baltayı ona doğru kaldırmış. Kadın birden başını eğip çığlık atarak ka;mıştır. Paruriwa'nın fırlattığı balta onun başı üzerinden vızlayıp geçmiştir. O zaman adam palasıyla onun ardından gitmiş ve köy başkanının müdahalesine fırsat kalmadan kadının elini ortasından yarıp açmıştır.

Ayrıca ortada hiç bir kışkırtma olmadan da kadınlara karşı şiddetin uygulandığı bir çok olay olmuştur. Chagnon'un düşüncesine göre bu davranış bir ölçüde erkeklerin öldürücü saldırı yapabileceklerini birbirlerine ispatlama gereksinmesiyle bağlantılıdır. Eğer herkesin önünde karısını sopayla döverse bu erkeklik "imajı"nı destekler. Kadınlar da sadece uygun günah keçileri olarak kullanılırlar. Erkek kardeşine duyduğu öfkenin acısını gerçekten çıkarmak için bir adam kendi karısını vurdu; yaşamsal önemde olmayan bir yerine nışan aldı, ama atılan ok yolunu şaşırdı ve kadını öldürdü.

Kocalarından kaçan kadınlar erkek akrabalarından ancak sınırlı bir destek bekleyebilir. Evliliklerin büyük çoğunluğu kızkardeşlerini değiş tokuş etmeyi kabul eden erkekler arasında anlaşmaya bağlanır. Bir adamın kayınbiraderi onu en yakın ve en önemli akrabası olarak gözetir. Bu adamlar, birbirlerinin burun deliklerine sarhoşlayıcı toz üfleyerek, ve aynı hamakta birlikte yatarak, bir arada uzun saatler geçirirler. Chagnon tarafın-

dan kaydedilen bir olayda, kocasından kaçan bir kadının erkek kardeşi öylesine öfkelenmiştir ki kocasıyla kurup yararlandığı dostluk ilişkisini bozması nedeniyle kızkardeşini baltasıyla yaralamıştır.

Yanomamo erkek egemenliğinin önemli bir yönü erkeklerin sanrılayıcı ilaçlar kullanımında sahip oldukları tekeldir. Bu ilaçları almak suretiyle (bunların en yaygını bir cengel asmasından elde edilen *ebene*'dir), erkekler kadınların deneyemedikleri doğaüstü imgeler edinirler. Bu imgeler erkeklere şaman olmalarını, şeytanları ziyaret etmelerini, ve kötülük saçan güçleri denetlemelerini sağlar. Ayrıca burundan *ebene* çekilmesi adamların en ağır acıları duymaz hale gelmelerine, düellolar ve akınlar sırasında korkularını bastırmalarına yardımcı olur. Az sonra betimleyeceğim göğüs dövme ve odunla kafaya vurma yarışmaları sırasında sergilendiği gibi acı karşısında açıkça görülen bağışıklık olasılıkla ilaçların ağrı kesen yan etkilerinden ileri gelmektedir. "Uyuşturucu etkisindeki" erkekler bayılmalarının ya da bilinç yitimine uğramalarının öncesinde korkunç bir görünüm ortaya koyarlar. Burunlarından yeşil sümük damlar, acayip hırıltılarla gürültü çıkarırlar, dört ayak üzerinde gibi yürürler, ve görünmez şeytanlarla konuşmalar yaparlar.

Yanomamo'lar, Yahudi-Hıristiyan geleneklerinde olduğu gibi, söylencel kökenleriyle erkek şovenizmini doğrularlar. Onlara göre, dünyanın başlangıcında ayın kanından oluşmuş saldırgan erkekler vardı. Bu ilk adamlar arasında adı Kanaborama olan birinin bacakları gebe kaldı. Kanaborama'nın sol bacağından kadınlar meydana geldiler ve sağ bacağından da kadınsı erkekler – ikili kavgalarda isteksizlik ve çarpışmalarda korkaklık gösteren Yanomamo'lar – doğdular.

Erkek egemenliği altında bulunan öteki kültürler gibi, Yanomamo'lar da aybaşı kanının kötü ve tehlikeli olduğunu düşünürler. Onlar ilk adetini gören bir kızı özel olarak bambudan yapılmış bir kafesin içine kilitlerler ve onu orada besinsiz yaşamaya zorlarlar. Daha sonra, her aybaşı döneminde inzivaya çekilmeli ve evin karanlık bir yerinde yalnız başına çömelip otur-

malıdır.

Yanomamo kadınları çocukluklarından itibaren hep zulüm görürler. Bir kız kendisine vuran küçük erkek kardeşine vurursa kendisi cezalandırılır. Oysa, herhangi bir kimseye vuran küçük erkek çocuklar asla cezalandırılmazlar. Yanomamo'lu babalar dört yaşındaki öfkeli oğulları tarafından suratları tokatlandığında keyiflenip kahkaha atarlar.

Etnograf Chagnon'un Yanomamo'nun eşey rollerine ilişkin betimlemesinin bir parça kendi erkeksi yan tutmasını yansıttığını düşündüm. Neyse ki, Yanomamo'lar bir kadın tarafından da incelenmişlerdir. Chicago Üniversitesinden Profesör Judith Shapiro da Yanomamo kadınlarının aslında edilgin bir rolde bulunduklarını vurgular. Onun bildirdiğine göre evlilik söz konusu olunca, erkekler kesinlikle değiş tokuş edenler, kadınlarsa değiş tokuş edilenlerdir. Yanomamo dilindeki evlilik deyimini "bir şeyi zorla sürükleme" ve boşanmayı da "bir şeyi fırlatıp atma" olarak çevirmiştir. Kızların sekiz ya da dokuz yaşlarında artık kocalarına hizmet vermeğe başladıklarını; onların yanıbaşlarında uyuduklarını, onların peşinden ayrılmadıklarını, ve yemeklerini hazırladıklarını anlatır. Bir adam sekiz yaşındaki geliniyle bile cinsel ilişkiye girişebilir. Dr. Shapiro'nun tanık olduğu ürküntü veren sahnelerde küçük kızlar atanmış kocalarından uzaklaştırılmaları için akrabalarına yalvarırlar. Olayın birinde, isteksiz gelinin kendi akrabaları tarafından bir yana, kocasının akrabaları tarafından öbür yana çekilirken kolları yuvalarından çıkarıldı.

Chagnon'un belirttiğine göre Yanomamo kadınları kocaları tarafından hırpalanmayı beklerler ve eş olma statülerini kocalarından yedikleri küçük çaplı dayakların sıklığıyla ölçerler. Bir gün o bir raslantı sonucu iki genç kadının kendi kafa derilerindeki yara izleri konusunda yaptıkları tartışmayı izledi. Onlardan biri bir başkasının kocasının karısının kafasına böylesine sıklıkla vurduğuna göre onu gerçekten çok beğeniyor olmalıdır diyordu. Dr. Shapiro kendisiyle ilgili olarak kendisinin yarasız beresiz olmasının Yanomamo kadınlarına bir kaygı kaynağı

gibi göründüğünden söz eder. Onların "kendileriyle birlikte bulunduğum adamların benimle gerçekten yeterince ilgilenmediklerine" karar verdiklerini söyler. Biz Yanomamo kadınlarının dövülmeyi istedikleri sonucunu çıkaramayız, ama onların dövülmeyi *beklediklerini* söyleyebiliriz. Onlar için kocaların daha az gaddar oldukları bir dünyayı imgelemek güçtür.

Yanomamo'nun erkek şovenliği sendromunun kendine özgü yoğunluğunu en iyi gösteren olay, dayanma güçlerinin son sınırına dek birbirini hırpalamaya çalışan iki adamı gerektiren düellolardır. Göğüs dövüşü bu karşılıklı cezalandırmanın çok benimsenen biçimidir.

Bağıran, dövüşen bir erkekler kalabalığı, kırmızı ve siyah desenlerle boyanmış vücutlar, saçlarına yapıştırılmış beyaz tüyler, yukarıya karınlarına doğru iple bağlanmış olarak teşhir edilen penisler düşünün. Erkekler yaylar ve oklarla, baltalarla, sopalarla, ve palalarla, takırtı ve çatırtılı sesler çıkararak birbirlerini tehdit ederler. Bir Yanomamo köyünün orta yerinde, konukları ağırlayanlar ve konuklar olmak üzere ikiye ayrılmış durumda toplanmış bulunan adamlar, gerilerde daire biçimindeki kocaman komünal yapının saçakları altında bekleşen karıları ve çocukları tarafından kaygıyla izlenirler. Ağırlayanlar konukları bahçelerden hırsızlık yapmakla suçlarlar. Konuklar kendilerini ağırlayanların cimri olduklarını ve en iyi besinleri kendilerine sakladıklarını bağıra bağıra anlatırlar. Konuklara veda armağanları daha önce verilmiş bulunduğuna göre, acaba onlar evlerine neden dönmüyorlar? Ağırlayanlar artık konuklardan kurtulmak üzere onları bir göğüs dövüşü düellosuna çağırırlar.

Ağırlayan köyden bir savaşçı köy alanının ortasına doğru ilerler. O bacaklarını yana açar, ellerini gerisinde tutar, ve göğsünü karşı grupa doğru kabartır. İkinci bir adam konuklar arasından ileri fırlar ve arenaya girer. O düşmanını sakince süzer ve onu duruş değiştirmeye zorlar. Hedef olan kişinin sol kolunu başının üzerinde duracak biç'mde büker, yeni duruşu değerlendirir, ve son bir düzeltme yapar. Düşmanın gereken du-

rumu alması üzerine, konuk tam kol mesafesinde durur, sertleştirilmiş toprak zemin üzerinde açtığı yere ayağını sıkıca yerleştirir, mesafeyi ayarlayıp dengesini denetlemek için ardı ardına sanki vuracakmış gibi davranır. Sonra, bir beyzbol atıcısı gibi geriye doğru eğilerek, bütün gücünü ve ağırlığını sıkılmış yumruğunda toplar ve hedef aldığı kişinin göğsüne memesi ile omuzu arasındaki bir yere vurur. Darbeyi yiyen adam güçlükle kalkıp sendeleyerek yürür, dizleri bükülür, başı titrer, ama ses çıkarmaz ve yüzü anlamsızdır. Onun yandaşları yırtınarak çığlık atarlar, "Bir kez daha !" Sahne yinelenir. Darbe sonucu göğüs adalesi adamakıllı şişmiş olan ilk adam gene ilk konumuna girer. Düşmanı onun duruşunu düzeltir, mesafeyi ayarlar, geriye eğilir, ve aynı yere ikinci bir darbeyi indirir. Darbeyi alan adam dizleri bükülerek yere yıkılır. Saldırgan utku belirterek kollarını başının üzerinde sallar ve kurbanın çevresinde dans eder, azgınca hırıltılarıyla gürültüler çıkarır ve öylesine hızlı devinir ki ayakları kalkan tozda nerdeyse görünmez olur, öte yandan onun çığlıklar atan yandaşları ağaç silahlarıyla toptan takırtı sesleri çıkarırlar ve çömelmiş durumdan kalkıp hoplayıp zıplamağa başlarlar. Yıkılan adamın arkadaşları daha çok ceza alması için onu kışkırtırlar. O aldığı her darbenin bir karşılığını verebilecektir. O ne denli çok darbe alırsa, o denli çok darbe vurabilecek ve sonunda düşmanını kötürüm etme ya da pes ettirme olasılığı da o denli artacaktır. Aldığı iki yeni darbeden sonra ilk adamın göğsü şişmiş ve kızarmıştır. Yandaşlarının çılgınca homurtuları arasında, artık dayanamayacağı işaretini verir, düşmanının hakkı neyse alması için saldırıyı durdurmasını ister.

Betimlediğim bu özel sahne Napoleon Chagnon'un görgü tanıklığına dayanır. Öteki bir çok göğüs dövüşü düelloları gibi, bu da bir grubun ötekine üstün gelmeğe başladığı andan itibaren şiddetin tırmanmasına yol açmışdır. Ağırlayan grubun kullanabileceği başka göğüsler kalmamıştır ama barış görüşmelerine başlamağa isteksizdirler. Bu nedenle konukları bir başka tür düello için çağırıp onlara meydan okumuşlardır:

Yandan tokatlama. Bu kıpırdamadan ayakta dururken sizin düşmanınızın kaburgalarınızın hemen altına açık elle vurmanız demektir. Bu bölgeye indirilen darbeler bir insanın diyaframını felce uğratır, ve kurban nefesi kesilerek bilinçsizce yere yıkılır. Bu özel olayda, yerlerde tozlar içinde yüzükoyun yatan en sevilen arkadaşların bu görünümü çok geçmeden her iki tarafı deliye çevirmiş, ve her iki yanda adamlar zehirli bambu uçlarıyla oklarını donatmaya başlamışlardır. Hava kararıyordu, kadınlar ve çocuklar bağırtılarla ağlayışa geçmişlerdi. Sonra onlar kendilerine koruyucu bir perde oluşturan adamların arkasına koştular. Soluk soluğa kalmış ağırlayıcılar ve konuklar alanın orta yerinde karşı karşıya geldiler. Chagnon bir sıra okçunun arkasından olayı izliyordu. Yoğun bir rahatlama duygusu içinde, konukların alev alev yanan çıralı meşaleleri birden kaparak köyden yavaş yavaş uzaklaştıklarını ve ormanın karanlığına daldıklarını gördü.

Kimi zaman göğüs dövüşü düellolarının tırmanışında bir ara aşama bulunur. Hasımlar yumruklarında taşlar tutarlar ve bunlarla yaptıkları vuruşların karşıtlarında açtığı yaralardan kanlar saçılır. Ağırlayan grubun ve bağlaşıklarının birbirlerini eğlendirmelerinin bir başka yolu bir çeşit pala düelloları düzenlemeleridir. Karşıt çiftler bıçağın yassı yüzüyle sırayla birbirlerine vururlar. Hafif bir kayma bile ciddi bir yaralanmaya ve başka yeğin çatışmalara yol açar.

Daha sonraki en yüksek şiddet düzeyi sopa dövüşüdür. Birisine özel bir kin besleyen bir adam hasmına meydan okur ve iki buçuk-üç metre uzunluğunda bir bilardo sopası biçimindeki bir sırıkla kafasına vurması için çağrı yapar. Meydan okuyan adam kendi sırığını yere saplar, ona dayanır, ve başını eğer. Onun hasmı kendi sırığını ince ucundan tutar, ağır olan tarafıyla sunulan kafanın üzerine kemik parçalayan bir güçle vurur. Bu darbeye dayanabilmiş olan adam hasmına hemen aynı biçimde vurma hakkını elde eder.

Chagnon'un yazdığına göre tipik Yanomamo kafası uzun çirkin yara izleriyle kaplıdır. Eski zamanların Prusyalıları gibi,

Yanomamo'lar da düelloların bıraktığı bu izlerden övünç duyarlar. Yara izlerini görünür halde tutmak için başlarının tepesini traş ederler ve her yara izi açıkça ortaya çıksın diye traş edilen alanı kırmızı boya maddeleriyle boyarlar. Eğer bir Yanomamo erkeği kırk yaşını bulursa, başında birbirini çaprazlama kesen yirmi kadar geniş yara izi görülebilir. Yukarıdan bakılınca, diyor Chagnon, bir eski sırık düellocusunun başı "bir yol haritasına benzer. "

Aynı köyün erkekleri arasındaki Düellolar komşu köylerden erkeklerle yapılanlar kadar yaygındır. Hatta yakın akrabalar bile anlaşmazlıklarını çözmek için silahlı çatışmaya sıklıkla başvururlar. Chagnon en azından bir baba ile oğlu arasındaki bir çatışmayı gözlemlemiştir. Genç adam babasının olgunlaşsınlar diye yükseğe astığı muzları yemişti. Hırsızlık anlaşılınca, baba öfkelendi, evinin çatı kirişleri arasından bir sırığı çekip aldı, ve onu oğlunun kafasında parçaladı. Oğulun kendisi de bir sırık ele geçirdi ve babasına saldırdı. Bir anda, köydeki herkes yanlardan birini tutarak bir başkasına saldırıya geçti. Kavga genelleşince, amaç yozlaştı, sonuçta bir çoklarının parmakları ezildi, omuzları ve kafatasları yara bere içinde kaldı. Her hangi bir düello sırasında kavgayı izleyenler çok fazla kan aktığını görür görmez böyle kavgaların çıkması olasıdır.

Yanomamo'lar kavgalarda toptan ölüme değin tırmanmayan bir üst çatışma biçimini de bilirler – mızrak kavgası. Onlar iki metre uzunluğunda soyulmuş körpe dallardan mızraklar yaparlar, onları kırmızı ve siyah desenlerle süslerler, ve uzun uçlarını keskinleştirirler. Bu silahlar ciddi yaralar açabilirler ama ölümcül sonuçlar doğurmakta oldukça yetersiz kalırlar.

Savaş Yanomamo'ların yaşam biçimini anlatan temel olaydır. Yanomamo'lar, Maring'lerden farklı olarak, güvenli her hangi bir ateşkes düzenleme olanağından yoksun görünürler. Onlar komşu köylerle bir dizi bağlaşıma girerler, ama gruplararası ilişkiler sonu gelmez güvensizliklerin, kötü niyetli söylentilerin, ve ustaca hazırlanmış hainliklerin etkisiyle bozulur. Ben bağlaşıkların şölenlerinde birbirlerine ne tür eğlenceler sun-

duklarına ilişkin bilgileri daha önce verdim. Bu olayların dostlukları güçlendirmesi beklenir, ama bağlaşıkların en iyileri bile her bir grubun bağlaşıma katkısının değerine ilişkin hiç bir kuşku bırakmamak için yabanıl ve saldırgan bir biçimde davranır. Bir sözde dostluk şöleni sırasında sürüp giden kasıntılı yürüyüşler, böbürlenmeler, ve cinsel gösterilerden dolayı, son konuk evine dönünceye değin sonucun ne olacağı kestirilemez. Şölene katılanların hepsi de gayet iyi bilirler ki bazı çok ünlü olaylarda ya konuk ağırlayan köyler konuklarını öldürme kastıyla planlar hazırlamışlar ya da konuklar, böyle bir olasılığı sezinleyerek, ağırlayanları öldürmeyi planlamışlardır. 1950'de az önce betimlediğim göğüs dövüşü düellosunda evsahipliği yapan köyün bir çok insanları ünlü bir hıyanet şöleninin kurbanı oldular. Onlar yeni bir bağlaşım kurmak amacıyla köylerinden kalkıp iki günlük yürüyüş mesafesindeki bir köye gitmişlerdi. Evsahipleri sanki her şey yolundaymış gibi onların dans etmelerini sağladılar. Daha sonra konuklar dinlenmek üzere eve girdiler, ve baltalarla ve sopalarla saldırıya uğradılar. Oniki adam öldürüldü. Canını kurtaranlar köyden kaçarlarken ormanda saklanmış olan bir grubun yeniden saldırısına uğradılar. Başka bir çok adam öldürüldü ve yaralandı.

Yanomamo'lar hainlik konusunda hep kaygılıdırlar; onlar insanlar ve kaynaklarla ilgili bir takım ortak çıkarlar nedeniyle değil de askersel varlığın iniş çıkışlarındaki son duruma göre bağlaşımlar kurarlar. Eğer bir köy ağır bir askersel yenilgiye uğrarsa, sıklıkla saldırıya, hatta eski bağlaşıklarının saldırısına uğrayabilir. Çatışmada bir çok erkeğini yitirmiş olan bir köyün en büyük umudu bağlaşıklarıyla birlikte yaşamasıdır. Ama hiç bir grup duygusal nedenlerle sığınma hakkı tanımaz. Geçici olarak sağlanan besin ve güvenlik karşılığında, bağlaşıklar yenilen grubun kadınlarını armağan olarak alırlar.

Tuzaklar, hıyanet şölenleri, ve şafakta yapılan gizli akınlar – bunlar Yanomamo savaşının özgün yöntemleridir. Onlar bir kez böbürlenme aşamasını geçtiler mi, artık onların ereği kendileri hiç bir kayıp vermeden olabildiğince çok sayıda düşman

erkeği öldürüp düşman kadınları tutsak almaktır. Bir akın sırasında, Yanomamo savaşçıları geceleyin düşmana gizlice yaklaşırlar, ışık yakmazlar, ıslak cangılın karanlığında titreyerek şafağı beklerler. Aşırı cesurca bir eylemde, bir savaşçı düşman köyüne sızabilir ve hamakta uykuda olan birini öldürebilir. Başkaca, akıncılar ırmaktan su taşımak için kadınlarıyla birlike ortaya çıkan erkekleri öldürmekle yetinirler. Eğer düşman tetikte ise ve yalnızca büyük gruplar halinde dolaşıyorsa, o zaman akıncı grup köyü gelişi güzel bir biçimde ok yağmuruna tutar ve sonra sonuçları öğrenmeyi beklemeden evlerine doğru kaçarak çekilir. Chagnon o bölgede bulunduğu sırada, bir köy onbeş ay içinde yirmibeş kez akına uğradı. Chagnon'un bu koşullar altında yaşamı sürdürme yeteneği çok dikkate değer – bir etnograf olarak onun bu beceri ve cesurluğuna büyük hayranlık duyulur.

Yanomamo'lar neden böylesine çok dövüşüyorlar? Profesör Chagnon'un kendisi de doyurucu nedenler sunmuş değildir. Aslında o Yanomamo'ların ileri sürdükleri açıklamayı benimser. Onların dediklerine göre düelloların, akınların, ve öteki şiddet olaylarının büyük bölümünün dayandığı neden kadınlarla ilgili anlaşmazlıklardır. Kesinlikle kadın kıtlığı söz konusudur. Erkeklerin dörtte birinin çarpışmalarda ölmelerine karşın, erkeklerin sayıca kadınları geçme oranı 120'ye 100'dür. Durumu daha da kötüleştiren olgu, yabanıllıkta özel bir ün sahibi olan şeflerin ve başkalarının aynı anda dört ya da beş karıyla evlenmeleridir. Genelde, erkeklerin yaklaşık yüzde 25'inin iki ya da daha çok karısı vardır. Babalar ya teveccühlerini kazanmak ya da kendi evliliklerinin karşılığını ödemek üzere kendi küçük kızlarını kıdemli saygın kişilere yavukladıkları için, köyün cinsel yönden gelişmiş bütün kadınları evlidirler.

Bu durum bir çok genç erkeği zina dışında karşı cinsten doyum sağlamanın her kaynağından yoksun bırakır. Yabanıllaşacak genç erkekler küstürülmüş ya da yıldırılmış evli kadınlarla akşamları randevulaşırlar. Ertesi sabah, bir çok insanlar dışkı ve idrarlarını boşaltmak için köyü terk ettiklerinde,

cangılın örtüsü altında buluşurlar.

Yanomamo'da bir koca karılarından birini erkek kardeşleri ve arkadaşlarıyla memnunlukla paylaşır. Ama karı ödünç verme yoluyla kadın elde eden erkekler kendilerini kocaya karşı borçlu duruma sokarlar ve borçlarını ona ya hizmet ederek ya da savaşta tutsak ettikleri kadınlarla öderler. Ünlü olmak isteyen bir genç adam kendisini bağımlılık altına sokmamalıdır; bunun yerine köyün evli kadınlarını baştan çıkarmayı ve onları gizli ilişkilere zorlamayı yeğler. Yanomamo kızları daha aybaşı görme çağına bile girmeden yavuklandıkları için, bütün genç Yanomamo erkekleri komşularının karılarına eylemli olarak göz dikerler. Yanomamo'lu kocaların bir randevuyu ortaya çıkardıklarında çok öfkelenmelerinin nedeni, pek öyle cinsel kıskançlıktan dolayı değil ama zina işleyen erkeğin kocanın kaybını armağanlar ve hizmetlerle karşılaması zorunluğudur.

Düşman köylerine yapılan akınlar sırasında kadınların tutsak edilmesi Yanomamo savaşının başlıca amaçlarından biridir. Başarı kazanan bir akıncı grubun savaşçıları kovalanmadıklarını anlar anlamaz zor kullanıp tutsak kadınlarla toplu cinsel ilişkiye girerler. Akıncılar köylerine ulaştıklarında, kadınları evde kalmış olan adamlara verirler ve ardından da bunlar kadınlarla toplu cinsel ilişkiye girerler. Daha sonra çekişe çekişe yapılan çetin pazarlık ve tartışmaların ardından, savaşçılar tutsakları belli savaşçılara karı olarak atarlar.

Yanomamo topraklarından gelen en korkunç öykülerden biri, daha on yaşındayken bir Yanomamo akıncı grubu tarafından yakalanan Brezilyalı bir kadının, Helena Valero'nun anlattığı öyküdür. Yakalanmasından kısa bir süre sonra onu yakalayan adamlar kendi aralarında dövüşmeye başladılar. Bir grup ötekini bozguna uğrattı, başlarını kayalara çarparak bütün küçük çocukları öldürdü, ve sağ kalan kadınları evlerine doğru yürüttüler. Helena Valero çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bölümünü yeniden yakalanıncaya değin bir grup akıncının elinden kaçmakla, sonra yeniden kaçmakla, ormanda kendisini izleyenlerden gizlenmekle, ve tekrar yakalanıp değişik ko-

calara verilmekle geçirdi. Ucu zehirli oklarla iki kez yaralandı ve sonunda Orinoco Irmağı üzerindeki bir misyoner yurduna kaçmayı başarıncaya değin birkaç çocuk doğurdu.

Kadın kıtlığı, çocukların yavuklanmaları, zina, çok karılılık, ve kadınların tutsak alınması bütün bunlar cinselliğin Yanomamo savaşının nedenine işaret eder gibidir. Ne var ki ben burada bu kuramın açıklayamadığı can sıkıcı, çetin bir olguyu buluyorum: kadın kıtlığı yapay olarak yaratılıyor. Yanomamo'lar yalnızca seçtikleri savsama yollarıyla değil ama belirli cinayet eylemleri yoluyla da kız bebeklerin büyük bir oranını düzenli bir biçimde öldürüp yokederler.

Erkekler doğan ilk çocuklarının erkek olmasını isterler. Kadınlar bir erkek çocuk verebilinceye değin kendi kız çocuklarını öldürürler. Daha sonra, her iki cinsten çocuklar öldürülebilir. Yanomamo kadınları bebeklerini bitki saplarıyla boğarak, bebeğin boğazı üzerine konan bir sopanın iki ucuna bastırarak, bebeğin başını bir ağaca çarparak, ya da bebeği bir cangıl'ın toprağına kendi başına bırakarak öldürürler. Çocuk öldürmenin ve daha iyicil biçimleriyle cinsel seçmenin açık sonucu çocuklar arasındaki cinsellik oranının 154 erkeğe karşı 100 kız çocuk olmasıdır. Kendilerine bir eş edinmek için erkeklerin katlanmak zorunda kaldıkları güçlükler dikkate alındığında her halde onları bütün zevk ve çabalarının gerçek kaynağını yoketmeğe sevk eden çok büyük bir gücün – cinsellikten başka ve ondan daha üstün bir gücün – varolduğunu kabul etmek gerekiyor.

Yanomamo topraklarındaki çocuk öldürmenin ve savaşın insana şaşkınlık veren özelliği nüfus baskısı yokluğunun açıkça görülmesi ve göründüğü kadarıyla kaynakların çok bol olmasıdır. Yanomamo'lar başlıca besinsel kalori kaynaklarını kendi orman bahçelerinde yetişen plantain'lerden* ve muz ağaçlarından sağlarlar. Maring'ler gibi, onlar da bu bahçeleri yapmak için ormanı yakma gereğini duyarlar. Ama muzlar ve plantain'ler Hint yerelmasına ve tatlı patatese benzemezler. On-

* Bir çeşit muz ağacı. (ç.n.)

lar birim işgücü girdisine karşılık art arda bir çok yıllar bol ürünler veren kalımlı bitkilerdir. Yanomamo'lar dünyanın en büyük tropikal ormanının ortasında yaşadıkları için, ormanı çok küçük çapta yakmaları "ağaçları yemek" tehlikesini pek yaratmaz. Tipik bir Yanomamo köyünde ancak 100 ila 200 kişi bulunur ki bu nüfus başka yere göç zorunda kalmaksızın yakınlardaki bahçeliklerde yeterince muz ve plantain'i kolaylıkla yetiştirir. Ne var ki Yanomamo köyleri sürekli devinim halindedirler, bölünürler ve 'kes ve yak' yöntemini uygulayan öteki Amazon ormanı insanlarından çok daha büyük bir hızla bahçelerini değiştirirler.

Chagnon'a göre onlar bu denli sıklıkla bölünüp devinirler çünkü kadınlar yüzünden dövüşürler ve sürgit savaş halindedirler. Kanımca, bu denli sıklıkla devindikleri içindir ki kadınlar yüzünden dövüşürler ve sürgit savaş halindedirler, demek gerçeğe daha yakın olur. Yanomamo'lar tipik 'kes ve yak'çılık yapan bahçe tarımcıları değildirler. Onların ataları göçebe avcılar ve toplayıcılardır ki onlar büyük ırmakların uzağında küçük dağınık öbekler halinde yaşarlar ve onların başlıca geçimlik besin kaynaklarını yabanıl orman ürünleri oluşturur. Şundan emin olabiliriz ki onlar ancak yakın denebilecek zamanlarda başlıca besinleri olarak muzlar ve plantain'lerden yararlanmaya başladılar, çünkü bu bitkiler Yeni Dünya'ya Portekizliler ve İspanyollar tarafından getirildi. Yakın zamanlara değin, Amazon'daki Amerikalı Kızılderili toplulukların başlıca merkezleri büyük ırmaklar ve onların kolları boyunca kuruldular. Yanomamo'lar gibi kabileler, ülkenin iç kesimlerinde yaşadılar ve büyük sürekli köylere ve kendilerini çok devingen kılan kanolara sahip bulunan ırmak insanlarının gözünden uzak kalmayı başardılar. Büyük Kızılderili ırmak köylerinin sonuncuları ondokuzuncu yüzyılın bitimine doğru kauçuk ticaretinin ve göçmen Brezilyalı ve Venezüellalıların yayılmalarının bir sonucu olmak üzere yıkıldılar. Amazon'un geniş alanlarında yaşamı sürdürebilen Kızılderililer yalnızca "yaya" Kızılderililer oldular ki bunların göçebe yaşam biçimi onları beyaz adamın

toplarından ve hastalıklarından korudu.

Günümüze değin Yanomamo'lar kendi yakın geçmişlerindeki "yaya" Kızılderili yaşam biçimlerinin çok açık işaretlerini sergilemişlerdir. Şimdi başlıca yerleşim alanları Orinoco ve Mavaca ırmaklarının kıyılarında ya da yakınlarında bulunmakla birlikte, kano yapmayı ya da kürek kullanmayı bilmezler. Anılan sular genellikle balık ve öteki su hayvanları bakımından zengin olmakla birlikte, nerdeyse hiç balık tutmazlar. Plantain yemeği en iyi kaynatılarak hazırlandığı halde, onlar yemek pişirme kapları yapma bilgisinden yoksundurlar. Ve nihayet taş balta yapmayı da bilmezler, oysa şimdi plantain bahçeleri yapma işinde çelik baltalara bağımlıdırlar.

Yakın Yanomamo tarihinin biraz kurgusal bir öyküsünü anlatmak isterim. Venezüella ile Brezilya arasındaki uzak dağlarda yaşayan göçebe Yanomamo'lar muz ve plantain bahçeleriyle deneme yapmaya başladılar. Bu ürünler kişi başına düşen besin kalorileri miktarında büyük bir artış sağladılar. Bunun sonucunda, Yanomamo'nun nüfusu da artmaya başladı – bugün onlar bütün Amazon havzasındaki en kalabalık Kızılderili gruplarından birisidirler. Ama plantain ve muzların dikkati çeken bir eksikliği vardır: herkesce bilindiği gibi proteinlerden yoksundurlar. Geçmişte, Yanomamo'lar, göçebe avcılar olarak, protein gereksinmelerini orman hayvanlarını yiyerek kolayca karşılamışlardı, o hayvanlar arasında tapir, geyik, göbekli domuz, karıncayiyenler, armadillo'lar, maymunlar, paka'lar, aguti'ler, timsahlar, kertenkeleler, yılanlar, ve su kaplumbağaları bulunurdu. İnsan nüfusunun yoğunluğunu güçlü bahçe ürünlerinin arttırması üzerine, bu hayvanlar hiç görülmemiş bir yoğunlukta avlandılar. Bilindiği gibi, orman hayvanları yoğun avcılığın etkisiyle ya kolaylıkla yok olurlar ya da uzaklara sürülürler. İlişki öncesi zamanlarda yoğun nüfuslu Amazon kabileleri ırmaksal alanlarının balıklarından yararlanarak benzer bir sonuçtan kurtuldular. Oysa, Yanomamo'lar bunu başaramadılar.

Amazon uzmanları Jane ve Eric Ross'un düşüncelerine

göre Yanomamo köyleri arasındaki sürekli bölünmeyi ve kavgaları kösnül taşkınlıklar değil, protein kıtlıkları açıklamaktadır. Bu görüşe katılıyorum. Yanomamo'lular "ormanı yemişler" – ağaçlarını değil, ama hayvanlarını yemişler – ve bundan dolayı artan savaş, hainlik, ve çocuk katilliği , ve barbar bir seks yaşamı biçiminde ortaya çıkan sonuçların acısını çekiyorlar.

Yanomamo'ların açlık hakkında iki sözcükleri var – birisi boş bir mideyi belirtir, oysa öteki şiddetle et isteyen dolu bir mideyi belirtir. Ete duyulan açlık Yanomamo şarkı ve şiirinin değişmez bir temasıdır, ve et Yanomamo şöleninin odak noktasıdır. Helena Valero'nun tutsaklık öyküsünde, bir Yanomamo'lu kadının bir erkeği sindirebildiği ender yollardan biri onun bir avcı olarak beceriksizliğinden yakınmasıdır. Avcılar avdan elleri boş dönmemek için köylerinden gittikçe daha uzaklara uzanmak zorundadırlar. Önemli sayıda büyük hayvanlarla geri dönmek için on ila oniki gün süren av seferleri yapılmasına gerek vardır. Chagnon'un kendisi av seferine katılanları bile beslemeye yetecek miktarda et elde etmeksizin içinde "on yıllarca avlanma yapılmamış" bir bölgede beş gün süren bir av seferine katıldığından söz eder. Bir tipik Yanomamo köyü en yakın komşusundan bir günlük yürüyüş mesafesinden daha yakın olduğu için, büyük seferlerde ister istemez kendilerinkinden başka köylerce kullanılan avlanma alanlarının içinden defalarca geçilir. Bu köyler aynı kıt kaynak için rekabete girerler, ve kıt olan bu kaynak kadınlar değil ama protein kaynağıdır.

Yabanıl erkek bilmecesi için ben bu çözüm yolunu yeğlerim çünkü bu Yanomamo kadınlarının erkek bebeklerden daha çok kız bebekleri öldürmek suretiyle kendilerinin sömürülmelerine aktif olarak neden katkıda bulunduklarını pratik olarak açıklar. Yanomamo erkeklerinin oğulları kızlara yeğledikleri doğrudur. Erkek çocuklar yetiştirmediği için kocasını düşkırıklığına uğratan bir kadın kuşkusuz onun gözünden düşer ve daha çok dayak yeme riskine girer. Ama kanımca Yanomamo

kadınları, eğer kendi çıkarlarına uygun olsaydı, erkeklere karşı kadınları kayırmak üzere cinsellik oranını tersine çevirebilirlerdi. Kadınlar köyden uzakta ormanda doğum yaparlar, orada başka hiç kimse bulunmaz. Bu demektir ki onlar ilk oğullarının doğumundan sonra çocuk öldürdüler diye bir cezaya çarpılmadan erkek çocukları seçip yokedebilirler. Ayrıca, onlar kocaları tarafından durumun anlaşılması ya da öç alınması riski olmaksızın bütün erkek çocuklarını bakımsız bırakarak öldürme yolunu uygulamak için sayısız olanaklara sahiptirler.

Ben kadınların Yanomamo'ların çocuk odalarında cinsellik oranları üzerindeki egemen denetimlerini nasıl yürütebildiklerinin en azından iyi bir örneğini açıklayabilirim. Chagnon'un dediğine göre bir gün o "tombul, iyi beslenmiş genç bir anne"nin bir bebek tarafından kolaylıkla yenebilecek bir yemek (olasılıkla plantain lapası) yediğini gördü. Kadının yanındaki "bir deri bir kemik kalmış, kir pas içinde, ve nerdeyse açlıktan ölecek" iki yaşındaki oğlu bu lapadan bir parça almak için ona uzanıp duruyordu. Chagnon anneye bebeğini neden beslemediğini sordu, ve anne bebeğin bir süre önce kötü bir ishale tutulduğunu ve emzirmeyi kestiğini anlattı. Bundan dolayı, annenin sütü çekilmiş ve bebek sütsüz kalmıştı. Annenin dediğine göre, başka besinler de yararsızdı, çünkü "bebek o değişik besinleri yemesini bilmiyordu." Sonra Chagnon "kadının yemeğini çocuğuyla paylaşmasını" ısrarla istedi. "Bebek yemeği yutarcasına yedi," böylece Chagnon "kadının bebeği aç bırakarak yavaş yavaş ölmeye terk ettiği" sonucuna vardı.

Erkek çocuklardan çok kız çocuklarının öldürülüp bakımsız bırakılmasının kılgısal nedeni sadece erkeklerin kadınları böyle davranmaya zorlamaları olamaz. Az önce verdiğim örneğin de gösterdiği gibi, bu konuda erkeklerin isteklerinden kurtulup onları aşmanın pek çok yolları vardır. Daha doğrusu, Yanomamo kadınlarının çocuk bakımı uygulamalarının gerçek nedeni kız çocuklarından daha çok erkek çocukları yetiştirmelerinin kendi çıkarlarına daha uygun olmasıdır. Bu ilginin kökleri doğal yaşam çevrelerini kullanmak için yeteneklerine göre

zaten çok fazla Yanomamo insanı bulunması olgusuna dayanır. Erkeklerin kadınlara oranının daha yüksek olması kişi başına proteinin daha çok olması (çünkü avcılar erkektirler) ve nüfus artışının da daha düşük olması anlamına gelir. Bunun bir anlamı da daha çok savaşmaktır, ama Maring'ler için olduğu gibi, Yanomamo'lar için de savaş onların kız çocuk yetiştiremedikleri hallerde erkek çocuk yetiştirmek için ödedikleri bir bedeldir. Ne var ki, Yanomamo'lar bu ayrıcalık için çok daha ağır bir bedel öderler, çünkü onlar doğal yaşam çevrelerinin nüfus taşıma kapasitesini zaten düşürmüş bulunmaktadırlar.

Erkekten yana cinsel ayrımcılık konusunda savaşın rolünü doğrulayan kimi kadın özgürlüğü savunucuları gene de şunu vurgularlar ki kadınlar bir erkek komplosunun kurbanıdırlar çünkü silahlarla öldürme yolları yalnızca erkeklere öğretilir. Onlar savaşçı becerilerinin kadınlara da neden öğretilmediğini öğrenmek isterler. İçinde erkeklerin ve kadınların birlikte yay ve sopalar kullandıkları bir Yanomamo köyü, içinde kadınların gölgelerde koyun sürüsü gibi yazgılarını bekledikleri bir köyden daha korkunç bir savaş gücü olmaz mı? Gaddarlık çabası neden erkekler üzerinde yoğunlaştırılmalı? Saldırganlık teknolojisinin kullanılması neden hem erkeklere hem kadınlara öğretilmesin? Bunlar önemli sorulardır. Sanırım sorun – erkek ya da kadın olsun – insanları bayağı ve zalim olmak üzere yetiştirmekle ilgilidir. Benim anladığıma göre, toplumlar iki klasik stratejiyi kullanarak insanları acımasız hale getiriyorlar. Bunlardan biri en acımasız kişilere besin, konfor, ve bedensel sağlığın ödüller olarak verilmesi suretiyle acımasızlığı özendirmekdir. Öteki de en acımasız kişilere en büyük cinsel ödül ve ayrıcalıkların tanınmasıdır. Bu iki stratejiden ikincisi daha etkilidir çünkü besin, konfor, ve bedensel sağlıktan yoksun kalınması askersel yönden ters etkiler doğurur. Yanomamo'lar yüksek düzeyde güdülenmiş öldürücüleri gereksinirler, ama onlar eğer toplumda kurtarıcı işlevleri yerine getireceklerse güçlü ve sağlıklı olmalıdırlar. Zalim kişiler yetiştirmekte kullanılan en iyi güçlendirici sekstir çünkü cinsellikten yoksun kalınması dö-

vüşme yeteneğini azaltmaz tersine arttırır.

Benim görüşüm Sigmund Freud, Konrad Lorenz, ve Robert Ardrey gibi bizim kendi kabile şovenlerimizin imgesinde gelişen sözdebilime çok karşıdır. Bu konuda yerleşmiş olan genel kanıya göre erkekler doğuştan daha saldırgan ve yırtıcıdırlar çünkü erkeğin seks rolü doğuştan saldırganlığı içeren bir roldür. Ama cinsellik ile saldırganlık arasındaki bağlantı çocuk katilliği ile savaş arasındaki bağlantı kadar yapaydır. Seks saldırgan enerjinin ve yabanıl davranışın bir kaynağıdır çünkü cinsel ödüllere yalnızca erkeklerin şoven toplumsal dizgeleri el koyarak onları saldırgan erkeklere verirler ve saldırgan olmayan, uysal erkekleri onlardan yoksun bırakırlar.

Açıkcası, aynı türden yabanıllığın kadınlara yüklenememesi için ben bir neden görmüyorum. Kadının içgüdüsel olarak uysal, sevecen, ana olduğu söylencesi doğrudan doğruya içgüdüsel olarak yabanıl olan erkeklerle ilgili erkek şoven mitolojisi tarafından öne sürülen bir yankıdır. Eğer "erilleştirilmiş" yabanıl kadınlara erkeklerle cinsel ilişkiye girme olanağı verilseydi, o zaman biz kadınların doğuştan saldırgan ve zalim olduklarına herkesi inandırmakta hiç güçlük çekmezdik.

Eğer cinsellik enerji yüklemekte ve saldırgan davranışı denetlemekte kullanılacaksa, o zaman bundan şu sonuç çıkar ki her iki cins aynı anda aynı kertede zalimleştirilemez. Biri ya da öteki baskın olacak biçimde yetiştirilmelidir. Her ikisi de baskın olamaz. Her iki cinsi de zalimleştirmek cinsler arasında gerçek bir savaşa davetiye çıkarmak olur. Yanomamo'lar arasında bunun anlamı savaş alanındaki yiğitliklerinin bir ödülü olarak birbirlerinin üzerinde denetim kurmak için erkeklerle kadınların silahlı çatışmaya girmeleridir. Başka deyişle, cinselliği yiğitliğin bir ödülü haline getirmek için, cinslerden birine korkaklığın öğretilmesi gerekir.

Bu düşünceler kadın özgürlüğü savunucularının "Anatomi yazgı değildir" paradigmasını benim biraz düzeltmeme yol açtı. İnsan anatomisi belli koşullar altında *yazgıdır.* Savaşın nüfus kontrolunda önemli bir araç olduğu, ve savaş teknolojisinin

aslında ilkel el silahlarından ibaret bulunduğu tarihlerde, ister istemez erkeklerin şoven yaşam biçimleri egemendi. Günümüzün dünyasında bu koşullardan hiç birinin geçerli olmaması ölçüsünde, kadın özgürlüğü savunucuları erkeklerin yaşam biçimlerindeki gerilemeyi öngörmekte haklıdırlar. Eklemek isterim ki bu gerilemenin hızı ve cinsel eşitlik yolundaki son başarı beklentileri geleneksel polis ve asker güçlerinin ortadan kaldırılmasında daha ileri gidilmesine bağlıdır. Umalım ki bu sonuç fiziksel güce dayanmayan savaş taktiklerini yetkinleştirmenin bir sonucu olarak değil de polis ve asker personele olan gereksinmeyi ortadan kaldırmanın bir sonucu olarak gerçekleşir. Eğer cinsel devrimin net sonucu gürz mangalarının başındaki ya da nükleer kumanda yerlerindeki kadınlar için güvenli bir konum ise o zaman bizim vardığımız yer Yanomamo'ların pek az önünde olur.

Potlaç

Dünya etnografi müzesinde sergilenen yaşam biçimlerinden en çok şaşkınlık veren bazıları "prestij kazanma çabası" olarak bilinen garip bir özlemin izlerini taşırlar. Bazı insanlar nasıl beğenilme özlemi içinde görünürlerse başkaları da etin özlemini çekerler. İnsanı şaşırtan şey insanların beğenilme özlemini çekmeleri değil, ama görünürde zaman zaman bu özlemin çok güçlenmesiyle birlikte, başkaları nasıl toprak ya da protein ya da seks için çekişirlerse, onların da prestij için birbirleriyle çekişmeye başlamalarıdır. Bazan bu yarışma öylesine yabanıllaşır ki artık kendisi bir amaç haline gelmiş görünür. O zaman bu yarışma özdeksel (maddi) değerlere ilişkin ussal hesaplamalardan tamamıyla kopmuş, hatta onlara doğrudan doğruya karşıt bulunan, bir saplantı görünümü sergiler.

Vance Packard Amerika Birleşik Devletleri'ni statü peşinde yarışanlardan kurulu bir ulus diye betimlediğinde çok uygun bir niteleme yapmıştır. Bir çok Amerikalının sırf birbirlerini derinden etkilemek amacıyla bütün yaşamlarını toplumsal piramidin daha yukarısına tırmanmak için harcamakta olduğu görünüyor. Biz gerçek zenginliğin kendisine değil de, genellikle kromdan yapılmış değersiz süs eşyasından ve külfet yükleyici ya da yararsız nesnelerden oluşan zenginliğimize insanların hayranlık duymalarını sağlamak için çalışmaya galiba daha çok ilgi duyuyoruz. Thorstein Veblen'in çalışmak zorunda olmayan bir sınıfın üyesi sanılmanın dolaylı coşkusu diye

betimlediği bir durumu elde etmek için insanların bu denli çaba harcamaları şaşırtıcıdır. Veblen'in şu iğneleyici deyişleri "gösterişçi tüketim" ve "gösterişçi savurganlık", otomotiv, aygıt, ve giyim endüstrisinde o hiç sonu gelmeyen kozmetik değişikliklerin ardındaki "komşularıyla aşık atmak" için duyulan garip ölçüde yoğun bir istem duygusunu gereği gibi iletmektedir.

Bu yüzyılın başlarında, antropologlar bazı ilkel kabilelerin çağcıl tüketim ekonomilerinin en savurganının bile erişemeyeceği bir kertede gösterişçi tüketime ve gösterişçi savurganlığa kapılmış bulunduklarını ortaya koyduklarında şaşkınlık içinde kaldılar. Beğenilmek amacıyla çok büyük şölenler düzenleyerek birbirleriyle rekabete girişen tutkulu, statü açlığı çeken insanlarla karşılaşıldı. Rakip şölencilerin birbirleri hakkındaki yargıları sağladıkları yiyecek miktarına bağlıydı, ve bir şölen ancak eğer konuklar kendilerinden geçinceye değin tıkabasa yiyebilmişlerse, çalılıklar arasına güçlükle giderek orada parmaklarını boğazlarına sokup kustuktan sonra şölene geri dönüp yemeyi sürdürebilmişlerse o zaman başarılı sayılırdı.

Statü arayışının en garip örneği vaktiyle Güney Alaska'nın, British Columbia'nın*, ve Washington'un kıyı bölgelerinde yaşamış bulunan Amerikan Kızılderilileri arasında ortaya çıkarılmıştır. Buralarda statü arayıcıları gösterişçi tüketimin ve gösterişçi savurganlığın *potlaç* olarak bilinen ve çılgınlığa vardığı görülen bir biçimini uygulamışlardır. Potlaç'ın amacı rakibinkinden daha çok zenginlik sergilemek ya da rakibin yokettiği zenginlikten daha çoğunu yoketmektir. Eğer potlaç veren kişi güçlü bir şefse, o yiyecekleri, giysileri, ve parayı yoketmek suretiyle rakiplerini utandırma ve yandaşlarının hayranlığını kazanma girişiminde bulunabilir. Hatta bazen prestij arayışı içinde kendi evini bile yakıp yokedebilir.

Potlaç, Vancouver Adası'nın yerli sakinleri olan Kwakiutl'lar arasında potlaç'ın nasıl işlediğini *Patterns of Culture*

---

*Kanada'nın batı kıyısında bulunan eyalet. (ç.n.)

(*Kültür Modelleri*) adlı kitabında betimleyen Ruth Benedict tarafından tanıtıldı. Benedict'in düşüncesine göre potlaç genellikle Kwakiutl kültürünün megalomanyak bir yaşam biçiminin bir parçası olmuştur. Potlaç ondan içmek için Tanrı'nın kendilerine vermiş olduğu bir "kap"dır. O zamandan beri potlaç, kültürlerin sırrına erilmez güçlerin ve zihinsel dengesini hepten yitirmiş kişilerin yaratıları olduğu yolundaki inancın bir anıtı olarak görülmektedir. Değişik birçok alanın uzmanları *Patterns of Culture*'ı okudukdan sonra prestij dürtüsünün yaşam biçimlerini kılgısal ve dünyasal etkenlerle açıklama girişimlerini altüst ettiği sonucuna vardılar.

Ben burada göstermek isterim ki Kwakiutl'da potlaç manyakça kaprislerin değil, ama ekonomik ve çevresel koşulların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu koşulların yokluğunda, çok beğenilme gereksinmesi ve prestij dürtüsü kendilerini baştanbaşa değişik yaşam biçimi pratikleri içinde ortaya koyarlar. Gösterişçi tüketimin yerini gösterişsiz tüketim alır, gösterişçi savurganlık yasaklanmıştır, ve birbirleriyle yarışan statü arayıcıları yoktur.

Kwakiutl'lar sedir ve köknar ağaçlarından oluşan yağmur ormanlarının ortasında kıyıya yakın yerlerde kurulmuş bulunan evleri ağaçtan yapılmış köylerde yaşarlardı. Onlar içinde adalar bulunan deniz geçitleri ve Vancouver'in fiyordları boyunca ağaç kütükleri oyularak yapılmış kocaman kayıklarla balık avlarlar ve avcılık yaparlardı. Tecimenleri kendilerine çekmeyi çok istedikleri için, bizim yanlışlıkla "totem direkleri" diye isimlendirdiğimiz yontulmuş ağaç gövdelerini kıyılara dikmek suretiyle köylerini göze çarpar hale getirmişlerdir. Bu direkler üzerindeki oymalar köy başkanlarının kendilerine ait olduğunu savladıkları atadan kalma unvanları simgelerlerdi.

Bir Kwakiutl şefi kendi yandaşlarından ve komşu şeflerden elde ettiği saygı miktarından hiç bir zaman memnun kalmazdı. Statüsü hakkında güvenden hep yoksundu. Hakkında savda bulunduğu aile unvanlarının atalarına ait olduğu yeterince doğruydu. Ama soylarını aynı atalara bağlayabilen ve bir

şef olarak tanınmak üzere onunla yarışma hakkına sahip olan başkaları da vardı. Bu nedenle her şef şeflik savlarını gerekçeye dayandırarak geçerli kılma yükümlülüğünü duyuyordu. Bunu yapmanın kurallarla saptanmış yolu potlaçlar düzenlemekti. Her potlaç ağırlayan bir şef ve onun yandaşları tarafından bir konuk şefe ve onun yandaşlarına verilirdi. Potlaç'ın amacı ağırlayan şefin şeflik statüsünü gerçekten hakettiğini ve onun konuk şeften daha yüce olduğunu göstermek idi. Bunu ispatlamak için, ağırlayan şef rakip olan şefe ve yandaşlarına bol miktarda değerli armağanlar verirdi. Konuklar aldıklarını küçümserler ve kendi şeflerinin daha değerli armağanlardan daha da bol miktarlarda geri vermek suretiyle önceki şeften daha büyük bir şef olduğunu ispat edeceği bir karşı potlaç düzenleyeceklerine yemin ederlerdi.

Potlaç hazırlıkları taze ve kuru balığın, balık yağının, yumuşak meyvaların, hayvan derilerinin, battaniyelerin, ve öteki değerli eşyanın biriktirilmesini gerektirirdi. Belirlenen günde, konuklar kanolarla ağırlayan köye varırlar ve şefin evine giderlerdi. Onlar orada tıka basa som balığı ve yabani yumuşak meyvalardan yerlerken bir yandan da kunduz tanrıları ve şimşek kuşu* maskeleri takmış olan dansçılar onları eğlendirirlerdi.

Ağırlayan şef ve yandaşları dağıtılacak zenginliği düzgün istifler halinde dizerlerdi. Ağırlayan şef bir aşağı bir yukarı zıplaya zıplaya dolaşarak kendilerine vereceği armağanların bolluğuyla böbürlenirken ziyaretçiler onun yüzüne asık suratlarla dik dik bakarlardı. O balıkyağı kutularını, yumuşak meyvalarla dolu sepetleri, ve istiflenmiş battaniyeleri birer birer sayarken, rakiplerinin yoksulluğunu alaylı biçimde anlatırdı. Sonunda konuklar armağanlarını yüklenerek köylerine geri dönerlerdi. İçlerine zehir gibi işleyen bu olgu üzerine, konuk şef ve yandaşları bunun acısını çıkaracaklarına yemin ederlerdi. Bu

---

* Şimşek kuşu: Kuzey Amerika'nın Kızılderili folklorunda şimşek, gökgürültüsü, ve yağmur ürettiğine inanılan büyük bir kuş. (ç.n.)

da ancak rakiplerini karşıt bir potlaca çağırmakla ve onları onların dağıttıklarından bile daha büyük miktarlardaki değerli armağanları kabule mecbur etmekle sağlanabilirdi. Bütün Kwakiutl köylerinin bir tek birim olması nedeniyle, potlaç olayı karşıt yönlerde devinen ardı arkası kesilmez bir prestij ve değerler akışını özendirirdi.

Tutkulu bir şefin ve yandaşlarının değişik birkaç köyde birden potlaç rakipleri bulunurdu. Mal varlığını sayma uzmanları skoru eşitlemek için her bir köyde neler yapılması gerektiğini dikkatle hesaplarlardı. Bir şef bir yerdeki rakiplerinin üstesinden gelmeyi başarsa da, onun bir başka yerde karşılaşmak zorunda kalacağı hasımları bulunurdu.

Potlaç sırasında, ağırlayıcı şef şu türden sözler söylerdi: "Büyük olan tek ağaç benim. Mal sayıcınızı getirin. Dağıtılacak malları o boş ye-e saymaya çalışacaktır." Sonra şefin yandaşları şu uyarıyla konuklarının sessiz kalmalarını isterdi: "Kabileler, siz hiç gürültü yapmayın yoksa şefimizden, üzerinize sarkan dağdan bir zenginlik kayşası (heyelan) yaratırız." Kimi potlaçlarda battaniyeler ve öteki değerli mallar dağıtılmazdı ama yok edilirlerdi. Başarılı potlaç şefleri kimi zaman "yağ şölenleri" düzenlemeyi kararlaştırırlardı ve o şölenlerde kandilbalığından elde edilmiş ve kutulara konmuş yağlar evin orta yerindeki ateşin üzerine dökülürdü. Alevler kükreyip yükselirken, yağın çıkardığı koyu duman odayı doldururdu. Konuklar kayıtsızca oturdukları ya da hatta havanın soğukluğundan yakındıkları sırada zenginliği yokeden bağıra çağıra şöyle atıp tutardı, "Yeryüzünde – bütün dünyada çağrılı kabileler için bu dumanı yılın başından sonuna dek tüttüren tek kişi yalnız benim, yalnız benim." Kimi yağ şölenlerinde alevler çatıdaki kalasları tutuştururdu ve bütün ev bir potlaç için sunulup yakılırdı ki bu olay konukların en büyük utancı duymalarına ve ağırlama yapanların da çok sevinmelerine yol açardı.

Ruth Benedict'e göre, potlaç düzenlemenin nedeni Kwakiutl şeflerinin saplantıya dönüşmüş statü açlığı idi. Onun yazdığına göre, "Başka külltürlerin standartları açısından de-

ğerlendirildiğinde anılan şeflerin sözleri yüzsüzce yapılmış bir megalomani" *idi. "Bütün Kwakiutl girişimlerinin ereği* kendilerinin rakiplerinden üstün olduklarını göstermek idi." Yazara göre, Kuzeybatı Pasifik'in yerli ekonomik dizgesi bütünüyle "bu saplantının hizmetine yönelik idi."

Ben Benedict'in yanıldığı kanısındayım. Kwakiutl'ın ekonomik dizgesi statü rekabetinin hizmetine yönelmiş değildi; tersine, statü rekabeti ekonomik dizgenin hizmetine yönelmişti.

Dağıtılan Kwakiutl armağanlarının temel maddelerinin hepsi, yokedici yönleri bir yana, yeryüzünün değişik yerlerine geniş biçimde dağılmış ilkel toplumlarda vardır. Kurucu özüne değin çözümlendiğinde görülür ki, potlaç rekabetçi bir şölendir ve henüz tam anlamıyla bir yönetici sınıfa sahip bulunmayan topluluklar arasında zenginliğin üretilip dağıtılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş hemen hemen genelgeçer bir düzenektir.

Melanezya ve Yeni Gine, düzenlenen yarışçı şölenleri görece özgünlüğü bozulmamış koşullar altında incelemek için en iyi olanağı sağlamaktadır. Bütün bu bölge içinde şu büyük adamlar denilen kişiler vardır ki bunlar üstün statülerini her birinin kendi yaşamı boyunca desteklemiş olduğu çok sayıdaki şölenlere borçludurlar. Her şölenin öncesinde mutlaka gözü yükseklerde olan bir büyük adamın gerekli zenginliği biriktirmek amacıyla harcadığı yoğun çabalar vardır.

Solomon adalarının Kaoka dilini konuşan insanları arasında, örneğin, statü açlığı çeken birey meslek yaşamına daha büyük tatlı patates bahçeleri yapmaları için karısını ve çocuklarını çalıştırmakla başlar. Avustralyalı antropolog Ian Hogbin tarafından betimlendiği üzere, Kaoka'lar bir büyük adam olmak istediklerinde erkek akrabalarının ve arkadaşlarının balık avlamakta kendisine yardım etmelerini sağlar. Daha sonra o dostlarından yetişkin dişi domuzlar ister ve domuz sürüsünün sayısını arttırır. Hayvanlar yavruladıkça, komşuları arasında onları çoğaltarak besler. Çok geçmeden onun akraba ve arkadaşları genç adamın başarılı olacağını kabul ederler. Onlar gencin ge-

niş bahçelerini ve büyük domuz sürüsünü görürler ve gelecek şölenin unutulmaz bir şölen olması için kendi çabalarını da iki katına çıkarırlar. Genç artık bir büyük adam olduğunda onlar kendisine yardım etmiş olduklarını genç adayın anımsamasını isterler. Nihayet, onlar hep bir araya gelirler ve olağanüstü güzel bir ev yaparlar. Adamlar son bir balık seferine çıkarlar. Kadınlar tatlı patatesleri devşirirler ve yakacak odun, muz yaprakları, ve hindistancevizleri toplarlar. Konuklar (potlaç olayındaki gibi) gelirlerken, zenginlikler düzgün istifler halinde dizilir ve herkesin onları sayıp hayranlık duyması için sergilenir.

Atana adındaki bir genç adamın verdiği şölen gününde, Hogbin şu kalemleri saydı: 114 kilo kurutulmuş balık, 3000 tatlı patates ve hindistancevizi keki, 11 büyük kap dolusu puding, ve 8 domuz. Bütün bunlar Atana tarafından örgütlenen fazla çalışmanın doğrudan sonucuydu. Ama bazı konukların kendileri de, önemli bir fırsatı önceden değerlendirerek, dağıtım şölenine kendi armağanlarını da getirdiler. Onların katkılarıyla çoğalarak zenginlik toplamı 136.2 kilo balık, 5000 kek, 19 kap puding ve 13 domuz oldu. Atana bu zenginliği 257 parçaya böldü, kendisine yardım etmiş olan ya da armağanlar getirmiş bulunan her kişiye bir parça dağıttı, bazılarını ötekilerden daha çok ödüllendirdi. "Atana'nın kendisi için yalnızca artıklar kaldı", diyor Hogbin. Guadalcanal'daki statü arayıcıları için bu olağandır, onlar hep derler ki: "Şölen düzenleyen kemikleri ve bayat kekleri toplar; et ve yağ başkalarına gider."

Büyük adamın şölen verme günleri, potlaç şeflerininkiler gibi, hiç bitmek bilmez. Sıradan bir statü içine düşme tehlikesinden dolayı, her büyük adam gelecek şölen için planlar ve hazırlıklar yapma yükümlülüğü altındadır. Her köy ve camia için bir kaç büyük adam bulunması nedeniyle, bu planlar ve hazırlıklar çoğu kez akraba ve komşuların bağlılıkları konusunda bir takım karmaşık ve yarışçı manevralara yol açarlar. Büyük adamlar daha çok çalışırlar, daha çok kaygılanırlar, ve herkesden daha az tüketirler. Onların tek ödülü prestijdir.

Büyük adam bir işçi-girişimci olarak betimlenebilir – Rus-

ların "Stakhanovite" dedikleri – bu adam üretim düzeyini yükselterek topluma önemli hizmetler sunar. Büyük adamın statü açlığının bir sonucu olmak üzere, daha çok sayıda insan daha çok çalışır ve besini ve öteki değerli maddeleri daha çok üretir.

Geçim araçlarından herkesin eşitçe yararlandığı koşullar altında, yarışçı şölen olayı savaş ve ürün kıtlıkları gibi bunalımlarda işgücünün üretkenlikte güven payı bırakmayan düzeylere düşmesini önleyici yönde pratik işlevini yerine getirir. Ayrıca, bağımsız köyleri ortak bir ekonomik çerçeve içinde birleştirebilecek resmi siyasal kurumlar bulunmadığı için, yarışçı şölen olayı geniş bir ekonomik beklentiler sistemi yaratır. Bu durum herhangi bir köyün örgütleyebileceğinden daha geniş toplulukların üretim çabalarını birleştirmede etkili olur. Nihayet, büyük adamlarca düzenlenen yarışçı şölen olayı, – deniz kıyısı, tuzlu su gölü, ya da yüksek yerlerdeki doğal yaşam yerleri gibi – değişik mikroçevreleri dolduran bir dizi köyler arasında üretkenlikte görülen yıllık dalgalanmaları otomatik olarak eşitleyici bir işlevde bulunur. Otomatik olarak, her hangi bir yılın en büyük şölenlerini düzenleyenler üretime en elverişli yağmur, ısı, ve rutubet koşullarından yararlanmış bulunan köyler olacaktır.

Bütün bunlar Kwakiutl'a uygun düşen noktalardır. Kwakiutl şefleri Melanezyalı büyük adamlara benzerlerdi şu farkla ki onlar daha zengin bir çevrede çok daha üretken bir teknolojik envanterle çalışırlardı. Büyük adamlar gibi, onlar da erkekleri ve kadınları kendi köylerine çekmek için birbirleriyle çekişirlerdi. En çok varlık sağlayanlar ve en büyük potlaçları verenler şeflerin en büyüğü olurlardı. Şefin yandaşları dolaylı yoldan onun prestijini paylaşırlar ve daha yüksek onurlar elde etmesi için ona yardımcı olurlardı. Şefler "totem direkleri"nin yapılmasını sağlarlardı. Bu direkler aslında orada büyük işleri yaptırabilen ve yandaşlarını kıtlıktan ve hastalıktan koruyabilen çok güçlü bir şefi bulunan bir köyün varlığını, yükseklikleri ve çarpıcı desenleriyle çevreye duyuran heybetli reklamlardı. Direkler üzerine oyulmuş hayvan sorguçları üzerinde kalıtsal açıdan

hak savında bulunmakla, şefler gerçekte kendilerinin büyük miktarda besin ve konfor sağlayan kişiler olduklarını anlatırlardı. Potlaç hasımlarına onları yüceltmelerini ya da susmalarını söylemenin bir yoluydu.

Potlaç atılımının açıkça yarışçı olmasına karşın, yerliler yönünden besinin ve öteki değerli malların üretkenliği yüksek merkezlerden daha az üretken köylere aktarılması işlevini görüyordu. Bunu daha da güçlü biçimde ortaya koymalıyım: Yarışçı atılım nedeniyle, bu tür aktarımlar sigortalıydı.

Balık göçlerinde, yabanıl meyva ve sebze hasatlarında önceden kestirilemeyen dalgalanmalardan dolayı, köylerarası potlaç olayı bir bütün olarak bölgesel nüfus yönünden yararlıydı. Balıklar yakın ırmaklara yumurta bıraktıklarında ve yakın çevrede meyvalar olgunlaştıkları zaman, geçen yılın konukları artık bu yılın ağırlayıcıları olurlardı. Potlaç, yerliler bakımından, her yıl varsıllar verdiler ve yoksullar aldılar anlamına gelirdi. Bir yoksulun karnını doyurması için yapması gereken bütün iş rakip şefin büyük bir adam olduğunu kabul etmekten ibaretti.

Potlaç'ın kılgısal temeli Ruth Benedict'in gözünden acaba neden kaçtı? Antropologlar Kuzeybatı Pasifik'in yerli toplulukları Rus, İngiliz, Kanadalı, ve Amerikalı tecimen ve göçmenlerle tecimsel ve ücret-işgücü'ne dayalı ilişkilere girmelerinden ancak uzun zaman sonradır ki potlaç olayını araştırmaya başladılar. Bu temas yerli halkın büyük bir bölümünü yokeden çiçek hastalığı salgınlarına ve öteki Avrupa hastalıklarına yol açtı. Örneğin, Kwakiutl'ın nüfusu 1836'daki 23.000'den 1886'daki 2000 sayısına düştü. Nüfusun azalması otomatik olarak işgücü rekabetini yoğunlaştırdı. Aynı zamanda, Avrupalılarca ödenen ücretler daha önce hiç görülmemiş miktarlardaki zenginlikleri potlaç ağının içine pompaladı. Kwakiutl'lar, Hudson's Bay Company'den hayvan derileri karşılığında binlerce battaniye aldılar. Büyük potlaçlarda bu battaniyeler dağıtılacak en önemli kalem olarak yiyecek maddelerinin yerini aldılar. Nüfusu azalan halk tüketebileceğinden daha fazla miktarda battaniyelere ve öteki değerli mallara sahip oldu. Ama işgücü yetersizliğin-

den dolayı yandaşlar toplama gereksinmesi her zamankinden daha büyüktü. Bu nedenle potlaç şefleri beyhude bir çabayla görkemli varlık gösterilerinin insanları boşalmış köylere geri döndüreceği umuduyla malların yokedilmesini buyurdular. Ama bunlar ölen bir kültürün yeni bir siyasal ve ekonomik koşullar sistemine uyarlanma çabasının pratikleriydi; bunların eski yerlilerin potlacına benzerliği çok azdı.

Katılanlarca düşünülen, anlatılan, ve tasarlanan yarışçı şölen olayı özdeksel baskı ve olanaklara bir çeşit uyarlanma olarak görülen yarışçı şölen olayından çok farklıdır. Toplumsal düş sürecinde – katılmacıların yaşambiçimi bilincinde – yarışçı şölen büyük adamın ya da potlaç şefinin prestij için duyduğu doymak bilmez açlığın ortaya konmasıdır. Ama bu kitapta izlenen bakış açısına göre, prestije duyulan o doymak bilmez açlık yarışçı şölenin açığa vurulmasıdır. Her toplum beğenilme gereksinmesinden yararlanır, ama her toplum prestiji yarışçı şölendeki başarıya bağlamaz.

Bir prestij kaynağı olarak doğru anlaşılması için yarışçı şölenin evrimci bir perspektif içinde görülmesi gerekir. Atana gibi büyük adamlar ya da Kwakiutl şefleri yeniden paylaşım olarak bilinen bir ekonomik değişim biçimini uygularlar. Başka deyişle, onlar bir çok bireyin üretken çabasının sonuçlarını biraraya getirirler ve sonra toplanan malları değişik miktarlarda değişik bir takım insanlara yeniden dağıtırlar. Dediğim gibi, Kaoka'lıların yeniden paylaştıran büyük adamı daha çok çalışır, daha çok sıkıntı çeker, ve köydeki başka herkesten daha az tüketir. Yeniden paylaştıran Kwakiutl şefi böyle davranmaz. Büyük potlaç şefleri önemli bir potlaç için girişim ve yönetim işlerini yürütürler, ama ara sıra yapılan balık avlama ya da deniz aslanı seferi bir yana bırakılırsa, en ağır işleri yandaşlarına bırakırlar. En büyük potlaç şefleri hatta bazı savaş tutsaklarını kendileri için köle olarak çalıştırırlar. Kwakiutl şefleri, tüketim ayrıcalıkları bakımından, Kaoka formülünü tersine çevirmeye başlamışlar ve "et ve yağ"ın bir bölümünü kendileri için saklayıp "kemiklerin ve bayat keklerin" büyük bölümünü yandaş-

larına bırakmışlardır.

Atana'dan, bu yoksullaşmış işçi-girişimci büyük adamdan başlayıp evrim çizgisi boyunca yarı kalıtsal Kwakiutl şeflerine değin gelince, sonunda kalıtsal krallarca yönetilen devlet yapılı toplumlara varırız ki bu krallar belli başlı bir sanayi ya da tarım işi yapmadıkları gibi varolan herşeyin en çoğunu ve en iyisini de kendileri için alıkoyarlar. İmparatorluk düzeyinde ise, tanrısal hakka dayalı yüce hükümdarlar çarpıcı saraylar, tapınaklar, ve büyük anıtlar yaptırarak prestijlerini sürdürürler ve bütün meydan okumalara karşı kalıtsal ayrıcalıklara sahip olma haklarını – potlaç yoluyla değil silahların gücüyle dayatırlar. Geçmişe doğru yönelince, krallardan potlaç şeflerine, büyük adamlara, bireylerce yapılan her türlü yarışçı gösterilerin ve çarpıcı tüketimin hiç bulunmadığı, ve büyüklüğüyle övünecek kadar aptal olan herkesin büyücülükle suçlandığı ve taşlanarak öldürüldüğü eşitlikçi yaşam biçimlerine değin uzanabiliriz.

Antropologların incelemelerine yetişebilecek kadar uzun süre yaşamış bulunan gerçekten eşitlikçi toplumlarda, yarışçı şölen biçimindeki yeniden paylaşım olayı yoktur. Bunun yerine, karşılıklılık olarak bilinen değiştokuş biçimi yaygındır. Karşılıklılık iki birey arasında meydana gelen ekonomik bir değiştokuş için kullanılan teknik bir terimdir ve bu değişimde yanlardan hiçbiri karşılık olarak neyi, ne zaman beklediğini kesinlikle belirtmez. Yüzeysel olarak, karşılıklı değişimler sıradan değişimlere hiç benzemezler. Bir yanın beklentisi ve öteki yanın yükümlülüğü belirtilmeden kalır. Bir taraf hayli uzun bir süre verenin direnmesi olmaksızın ve kendisi de bir kaygı duymadan öteki taraftan almayı sürdürebilir. Bununla birlikte işlem tam bir bağış olarak irdelenemez. Saklı bir geri ödeme beklentisi vardır ve iki birey arasındaki denge farkı ortalamayı çok fazla aşmışsa, veren taraf olasılıkla yakınmalara ve dedikoduya başlayacaktır. Alıcının beden ve akıl sağlığından kaygı duyulacak ve durumda düzelme olmazsa, insanlar alıcının kötü ruhların eline düştüğüne ya da onun büyücülük yaptığına inanılacaktır. Eşitlikçi toplumlarda, karşılıklılık kurallarını sürek-

li olarak çiğneyen bireyler belki de gerçekten ruh hastasıdırlar ve kendi camialarına karşı bir tehdit oluştururlar.

Biz yakın dostlarımız ve akrabalarımızla mal ve hizmetleri nasıl değiş tokuş ettiğimizi düşünmek suretiyle karşılıklı değiştokuşların ne olduğuna ilişkin bir fikir edinebiliriz. Örneğin, erkek kardeşler birbirleri için yaptıkları her şeyin kesin para değerini hesaplayacak değillerdir. Onlar birbirlerinin gömleklerini ya da plaklarını ödünç almaktan çekinmezler ve birbirlerinden yardım dilemekte ikircikli olmaları gerekmez. Kardeşlik ve arkadaşlıkta tarafların kabul ettikleri ilkeye göre eğer biri aldığından daha çok vermek zorunda kalırsa, bu aralarındaki sıkı ilişkiyi bozmayacaktır. Eğer bir arkadaş bir dostunu yemeğe çağırırsa, bu yemek karşılıksız bırakılsa bile, bir ikinci ya da üçüncü bir çağrıyı yapmak ya da kabul etmekte ikircikli olmanın gereği yoktur. Ancak bu tür davranışın da bir sınırı vardır, çünkü bir süre sonra karşılıksız armağan veren sömürüldüğü kuşkusunu duymağa başlar. Başka deyişle, herkes cömert olarak tanınmaktan hoşlanır, ama hiçkimse yolunacak bir kaz yerine konmak istemez. Bu durum Noel'de alışveriş listelerini hazırlarken eski karşılıklılık ilkesini uygulamaya giriştiğimizde kerndimizi içine attığımız çıkmazın tam bir benzeridir. Armağan ne çok ucuz ne de çok pahalı olacaktır; ve yine de bizim hesaplarımız rastlantısaldır, bu nedenle de fiyat etiketini kaldırırız.

Ama karşılıklılığı gerçekten eylem içinde görmek için para sahibi olmayan ve hiçbir şeyin alınıp satılamadığı eşitlikçi bir ülkede yaşamalısınız. Karşılıklılıkla ilgili her şey birinin ötekine olan borcunun kesin sayımına ve hesaplanmasına karşıdır. Aslında, bütün amaç herhangi bir kimsenin gerçekten herhangi bir şeyi borçlu olduğunu yadsımaktır. Bir yaşam biçiminin karşılıklılığa mı yoksa başka bir ilkeye mi dayandığı insanların teşekkür edip etmediklerinden anlaşılabilir. Gerçekten eşitlikçi olan toplumlarda, özdeksel malların ya da hizmetlerin kabul edilmesi karşılığında açıkça minnettar olunması kabalıktır. Örneğin, orta Malaya'nın Semai'leri arasında, bir avcının ar-

kadaşlarına tam anlamıyla eşit parçalar halinde dağıttığı et için hiç kimse asla minnettarlık göstermez. Semai'ler arasında yaşamış olan Robert Denton'un ortaya koyduğuna göre bir şey karşılığında sizin teşekkür etmeniz büyük kabalıktır çünkü ya size verilmiş olan et parçasının büyüklüğünü hesaplamaktasınız ya da avcının başarı ve cömertliğinden dolayı şaşkınlık içindesiniz demektir.

Kaoka'nın büyük adamı tarafından ortaya konan çarpıcı sergilemeye, ve potlaç şeflerinin böbürlenmelerle dolu atıp tutmalarına, ve bizim kendi gösterişçi statü simgelerimize karşıt bir tutum gösteren Semai'lerin yaşam biçimi içinde en başarılı olanlar bunu en az göstermek zorundadırlar. Onların yaşam biçimleri içinde, rekabetçi bir yeniden paylaşımla ya da her hangi bir gösterişçi tüketim veya gösterişçi israf yoluyla statü arayışı gerçekten düşünülemez. Eşitlikçi topluluklar kendilerine cömertce davranıldığı ya da bir kimsenin bir başkasından daha iyi olduğunu düşündüğü yolunda edindikleri en küçük bir izlenimden tiksinir ve ürkerler.

Toronto Üniversitesi'nden Profesör Richard Lee eşitlikçi avcılar ve toplayıcılar arasındaki karşılıklı değiş tokuşun anlamına ilişkin insanı eğlendiren bir öykü anlatır. Yılın büyük bölümünde, Lee Kalahari Çölü çevresindeki Buşman'ları* izleyerek onların neler yediklerini gözlemlemektedir. Buşman'lar işbirliğine çok yatkındırlar ve Lee onlara minnettarlığını göstermek ister, ancak elinde onlara normal diyetlerini ve etkinlik modellerini bozmaksızın verebileceği hiç bir şey yoktur. Noel yaklaşırken Lee, Buşman'ların bazen tecim yoluyla et aldıkları köylerin yakınındaki çölün sınırında olasılıkla kamp kuracaklarını öğrenir. Bir Noel armağanı olarak onlara bir öküz vermek niyetiyle, cipiyle bir köyden ötekine gidip çevreyi dolaşarak satın alabileceği en büyük öküzü bulmağa çalışır. Sonunda Lee, uzak bir köyde, kalın bir yağ tabakasıyla kaplı inanılmaz büyüklükte bir hayvan bulur. Bir çok ilkel topluluklar gibi, Buş-

---

* Buşman (Bushman, Bushmen): Güney Afrika zenci ırkından olan kimse. (ç.n.)

man'lar de yağlı etin özlemini çekerler, çünkü onların avlama yoluyla ele geçirdikleri hayvanlar genellikle yağsız ve sıskadırlar. Lee kampa dönerken, Buşman dostlarını bir kenara çekerek onlara teker teker yaşamında gördüğü en büyük öküzü satın almış olduğunu ve onu Noel'de onlara kestireceğini söyler.

İyi haberi duyan ilk adam açıkça telaşa kapılır. Lee'ye, öküzü nerede satın aldığını, ne renk olduğunu, ve boynuzlarının büyüklüğünü sorar ve sonra başını sallar. "Ben o öküzü biliyorum", der. "Tuhaf şey, o hayvan bir deri bir kemiktir! Böylesine değersiz bir hayvanı siz her halde sarhoşken satın almış olmalısınız !" Lee arkadaşının hangi hayvandan bahsettiğini gerçekten bilmediğinden emin olarak, başka bir kaç Buşman'a konuyu güvenle açar, ama hep aynı şaşkın tepkiyle karşılaşır: "Siz o beş para etmez hayvanı mı satın aldınız? Elbette onu yeriz", herkes diyecek ki, "ama o karnımızı doyurmaz. Yeriz, ama eve yatmağa boş midelerle gideriz." Noel geldiğinde ve nihayet öküz kesilince, kalın bir yağ tabakasıyla kaplı olduğu ortaya çıkan hayvan büyük bir zevkle yutulurcasına yenir. Ortada herkes için yeterinden fazla et ve yağ vardır. Lee yine arkadaşlarına yönelir ve onlardan ısrarla bir açıklama ister. Durumu kabul eden bir avcı şöyle der, "Evet, biz elbette öküzün nasıl bir hayvan olduğunu gerçekten biliyorduk." "Ama genç bir adam çok etli bir hayvanı öldürünce kendisini bir şef ya da büyük adam sanmağa başlar ve geriye kalan bizleri kendisinin hizmetçileri ya da kendisinden aşağı kimseler olarak görür. Biz bunu kabul edemeyiz" diye devam etti. "Biz böbürlenen birini reddederiz, çünkü bir gün onun gururu birini öldürmesine neden olur. Bu nedenle biz her zaman onun hayvan etinin işe yaramaz olduğunu söyleriz. Böylece onu sakinleştirir ve yumuşakbaşlı yaparız."

Eskimolar övüngen ve cömert davranan armağan vericilere ilişkin korkularını şu atasözüyle belirtmişlerdir: "Armağanlar köleler yaratır, tıpkı kırbaçların köpekler yaratması gibi." Ve yaşanan olaylar da tam anlamıyla böyle olmuştur. Evrimsel perspektif içinde, armağan vericiler önce kendi fazla çalışma-

larının ürünü olan armağanlar vermişler; çok geçmeden insanlar armağanlara karşılık vermek ve armağan vericilerin kendilerine daha çok armağanlar vermelerini sağlamak için daha çok çalışmak zorunda kalmışlar; en sonunda armağan vericiler çok güçlenmişler, ve artık karşılıklılık kurallarına uymak gereğini duymamışlardır. Sonra onlar insanları vergi ödemeğe ve ambarlarında ve saraylarında bulunanların yeniden dağıtımını gerçekleştirmeden halkı kendileri için çalışmağa zorlamışlardır. Kuşkusuz, çeşitli çağcıl büyük adamların ve politikacıların kabul ettikleri gibi, eğer siz sürekli kırbaçlama yerine kendilerine ara sıra büyük bir şölen verirseniz "köleleri" kendiniz için çalıştırmanız hala daha kolaydır.

Eskimolar, Buşman'lar, ve Semai'ler armağan dağıtmanın tehlikelerini anladıkları halde, ötekiler acaba neden armağan dağıtıcıların gelişmelerine izin verdiler? Sonra çalışmalarıyla onur kazanmalarını sağlayan kendi insanlarına ters düşüp onları köleleştirebilme uğrunda büyük adamların öylesine kendilerini yitirmelerine niçin olanak sağlandı? Sanırım, bir kez daha, her şeyi birden açıklamanın eşiğinde bulunuyorum. Ama izninizle bir kaç düşüncemi açıklamak isterim.

Karşılıklılık grubun yaşamı sürdürmesini olumsuz yönde etkileyecek olan yoğun ek üretim çabası uyarımının yapıldığı koşullara önceden uyarlanmayı gösteren bir ekonomik değiş tokuş biçimidir. Bu koşullara Eskimolar, Semai'ler, ve Buşman'lar gibi bazı avcı ve toplayıcılar arasında rastlanır ve bunların yaşamı sürdürmeleri tamamıyla doğal bitki ve hayvan topluluklarının kendi yaşam alanlarındaki canlılık durumlarına bağlıdır. Eğer avcılar kararlı bir çabayla birdenbire daha çok hayvan yakalamaya ve daha çok bitki toplamaya girişirlerse, o zaman onlar bölgelerindeki av hayvanları miktarında kapatılmaz bir eksilme tehlikesi yaratırlar.

Örneğin, Lee'nin ortaya koyduğuna göre, onun Buşman'ları geçimleri için haftada ancak on ila onbeş saat çalışırlar. Bu buluş sanayi toplumunun en bayağı söylencelerinden birini – yani bizim bu gün her zamankinden daha çok serbest

zamana sahip olduğumuz yolundaki söylenceyi – etkili biçimde yıkıyor. İlkel avcılar ve toplayıcılar – tek bir işçi sendikasından bile yararlanmaksızın – bizden daha az çalışırlar, çünkü onların çevre sistemleri haftalar ve aylar boyu süren yoğun ek çalışmaları kaldıramaz. Buşman'lar arasında, kendilerine büyük bir şölen vaadiyle dost ve akrabaları daha çok çalıştırmak için koşuşturan 'Stakhanovite' kişilikler olsa bunlar o toplum için kesin bir tehdit oluştururlardı. Eğer hırslı bir Buşman büyük adam yandaşlarını bir ay boyunca Kaoka'lar gibi çalıştırmış olsa, millerce uzanan çevresindeki her av hayvanını ya öldürür ya da kaçırır ve yılın bitiminden önce halkını açlıktan öldürürdü. Bu nedenle Buşman'lar arasında egemen olan yeniden paylaşım değil karşılıklılıktır, ve en büyük prestiji başarılarıyla hiç övünmeyen ve öldürdüğü bir hayvanı bölüp dağıtırken bir armağan sunuyor izlenimi vermekten kaçınan sakin duran güvenilir avcı kazanır.

Yarışçı şölen ve yeniden paylaşımın öteki biçimleri, çevrenin taşıma gücüne kapatılmaz bir zarar vermeksizin çalışmanın süre ve yoğunluğunu arttırma olanağı bulunduğunda, karşılıklılığa başlangıçta duyulan güveni ortadan kaldırmıştır. Tipik olarak bu doğal besin kaynaklarının yerini evcilleştirilmiş bitki ve hayvanlar alınca olanaklı hale gelmiştir. Ekim işinde ve evcilleştirilmiş türler yetiştirmekte siz ne denli çok çalışırsanız, üretebileceğiniz besin de o denli çok olur. Burada tek güçlük insanların genellikle yapmak zorunda kaldıkları çalışmadan daha fazlasını yapmaktan kaçınmalarıdır. Yeniden paylaşım bu soruna getirilen bir çözüm olmuştur. Yeniden paylaşım olayı insanların prestij açlığı çeken, üstün çaba harcayan üreticilerle karşılıklı bir dengeyi kurup sürdürmek için daha çok çalıştıkları sırada ortaya çıkmaya başlamıştır. Karşılıklı değiş tokuşlar dengeden uzaklaştıkça bunlar armağanlar halini almışlardır; ve armağanlar yığıldıkça, armağan verenler prestijle ve karşı armağanlarla ödüllendirilmişlerdir. Çok geçmeden yeniden paylaşım, karşılıklılığı gölgede bırakmış ve en yüksek prestiji kendilerini en çok övenler, düzenbaz yapılı

armağan vericiler ele geçirmişler, bunlar herkesi kandırmış, utandırmış, ve sonunda herkesi Buşman'ların düşleyebileceklerinden de daha çok çalışmak zorunda bırakmışlardır.

Kwakiutl örneğinin gösterdiği gibi, yarışçı şölenlerin ve yeniden paylaşımın gelişmesine elverişli koşullar bazen tarımcı olmayan nüfuslar arasında da ortaya çıkmıştır. Kuzeybatı Pasifik'in kıyı insanları arasında, som balığının, öteki göçmen balıkların, ve memeli deniz hayvanlarının yıllık avlanma miktarları tarımsal hasatlarda görülen çevresel denge olayının benzerinin yaşanmasına yol açmıştır. Som balığı ya da kandil balığı öylesine boldur ki insanlar daha çok çalıştıklarında daha çok balığı her zaman avlayabilirler. Kaldı ki, avlanma yerlilerin daldırma ağlarıyla yapıldığı sürece, balık yumurtaları sürüsünü etkileyecek ve gelecek yılın ürününü azaltacak miktarda balık asla avlanamaz.

Bir an için karşılıklı ve yeniden paylaşımcı prestij sistemlerinin dışına çıkıp düşünürsek belli başlı her siyasal ve ekonomik sistemin prestiji özel bir tarzda kullandığını kestirebiliriz. Örneğin, Batı Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte, zenginliğin yarışçı yoldan kazanılması bir kez daha büyük adam statüsüne sahip olmanın temel ölçütü haline geldi. Ancak bu olayda, büyük adamlar birbirlerinin zenginliğini ele geçirmeğe çalıştılar, ve en yüksek prestij ve gücü en büyük serveti biriktirip onu korumayı beceren birey kazandı. Kapitalizmin ilk yıllarında, en yüksek prestije en zengin olan ama en tutumlu biçimde yaşayanlar sahip oldular. Bunların servetleri daha güvenli duruma geldikten sonra, kapitalist sınıfın üst kesimi rakiplerini derinden etkilemek amacıyla büyük ölçekli gösterişçi tüketime ve gösterişçi israfa yöneldiler. Görkemli konutlar inşa ettiler, pek süslü özel giysiler giydiler, kendilerini kocaman mücevherlerle süslediler, yoksul kitlelerden sözederken onları hakir gördüler. Bu arada, orta ve aşağı sınıflar en yüksek prestiji en çok çalışanlara, en az harcayanlara, ve gösterişçi tüketimin ve gösterişçi israfın her biçimine ağırbaşlılıkla karşı koyanlara verdiler. Ama sanayideki kapasitenin gelişme-

si tüketici pazarını doyurmaya başladıkça, orta ve aşağı sınıflar tutumlu davranışlarından uzaklaşmak zorunda kaldılar. Reklam ve kitle iletişim araçları orta ve aşağı sınıfları tasarruftan vazgeçip satın almağa, tüketmeye, israf etmeye, yoketmeye, ya da başka yollarla giderek daha büyük miktarlardaki mal ve hizmetleri gözden çıkarmaya yönlendirmek üzere güçlerini birleştirdiler. Ve böylece orta sınıf statüsü peşinde koşanlar arasında artık en yüksek prestij en büyük ve en göze çarpan tüketicinin olmaktadır.

Ama bu arada zenginler, servetlerini yeniden paylaşmayı amaçlayan yeni vergi sistemlerinin tehdidiyle karşı karşıya kaldılar. Görkemli biçimde yapılan gösterişçi tüketim tehlikeli hale geldi, böylece en yüksek prestij artık bir kez daha en varlıklı olana ama bunu en az gösterene verildi. Varlıklı sınıfın en prestijli üyelerinin artık zenginlikleriyle övünmeyi bırakmaları üzerine, orta sınıfa gösterişçi tüketim yaptıran baskı da bir miktar azaldı. Bana kalırsa, son zamanlarda orta sınıftan gençlerin yırtık cinler giymeleri ve açıkça yapılan tüketimciliği reddetmeleri sözde kültürel bir devrimle değil de daha çok varlıklı sınıf tarafından yerleştirilen eğilimleri öykünmelerinden ibarettir.

Son bir nokta. Gösterdiğim gibi, karşılıklılığın yerini yarışçı statü arayışının alması daha geniş insan topluluklarına belli bir bölgede yaşamlarını sürdürüp gelişme olanağı sağladı. Daha çok sayıda insanı aslında aynı düzeyde kalan özdeksel karşılıkla ya da hatta Eskimoların ya da Buşman'ların yararlandığından bile daha düşük karşılıkla beslemek amacıyla insanların aldatılıp güzel sözlerle kandırılmasını sağlayan bütün bir süreç'in ussallığı pekala sorguya çekilebilir. Benim böyle bir meydan okuyuşa verildiğini gördüğüm tek yanıt şöyledir: Bir çok ilkel toplumlar üretsel çabalarını genişletmeyi reddettiler ve nüfuslarının yoğunluğunun artmasını önlediler özellikle şu nedenle ki onlar "işgücü tasarrufu sağlayan" yeni teknolojilerin gerçekte kendilerini daha çok çalışmaya zorlayacağı ve aynı zamanda yaşam standartlarında bir kayba uğrayacakları anlamı-

na geldiğini önceden görmüşlerdi. Ama – birbirlerinden ne denli uzakta yerleşmiş olurlarsa olsunlar – bu ilkel toplulukların yazgısı bunların her hangi biri ötelerdeki yeniden paylaşımın ve sınıfların tam katmanlaşmasının eşiğini aştığı anda hemen belli oldu. Karşılıklılık tipi avcıların ve toplayıcıların hemen hemen hepsi yokedildiler ya da üretimi ve nüfusu alabildiğine artırmış olan ve yönetici sınıflarca örgütlenmiş bulunan daha büyük ve daha güçlü toplumlarca uzak bölgelere sürüldüler. Gerçekte, bu yer değiştirme sorunu özünde daha büyük, daha yoğun, ve daha iyi örgütlenmiş toplumların silahlı çatışmada basit avcıları ve toplayıcıları yenilgiye uğratma yeteneğine bağlıydı. Bu sorun 'ya çok çalış ya da yok ol' sorunuydu.

Hayalet Kargo

Şu sırada size hayalet kargodan söz etmeyi yeğlemiş bulunuyorum çünkü bu yeniden paylaşımsal türde bir değiştokuşla ve büyük adam dizgesiyle doğrudan doğruya ilgili bir konudur. Aradaki ilgiyi hemen göremeyebilirsiniz. Ama zaten hayalet kargoya ilişkin hiç bir şey kolay anlaşılmaz.

Sahne Yeni Gine dağlarının yükseklerinde bir cangılda küçük toprak uçak pisti. Yakın bir yerde bambu çatılı hangarlar, bir telsiz kulübesi, ve bambudan yapılmış bir işaret kulesi. Yerde dallardan ve yapraklardan yapılmış bir uçak. Uçak pisti günün yirmidört saatinde görev yapan burun takılarıyla süslenmiş ve deniz kabuklarından kol bantları olan yerlilerden bir grupla donatılmış. Geceleri bir işaret feneri olarak hizmet görmek üzere canlı tutulan bir meydan ateşi yakılmakta. Onlar önemli bir uçak filosunun gelmesini beklemekteler: Konserve besinlerle, giysilerle, el radyolarıyla kol saatleriyle, ve motosikletlerle yüklü kargo uçakları. Uçaklar yaşama geri dönmüş bulunan atalar tarafından kullanılacaklar. Ama bu gecikme neden? Adamın biri telsiz kulübesine gider ve teneke kutudan mikrofona buyruklar verir. İplerden ve sarılgan bitkilerden yapılmış bir anten üzerinden mesaj gönderilir: "Beni duyuyor musun? Roger, tamam." Zaman zaman onlar bir jetin gökte bıraktığı izi gözlerler; ara sıra uzak motorların sesini duyarlar. Atalar yukarıdadırlar! Onları arıyorlar. Ama aşağıda kentlerdeki beyazlar da mesaj gönderiyorlar. Atalar şaşırmış durum-

dalar. Yanlış havaalanına iniyorlar.

Ölü ataları ve kargoyu getirecek gemileri ya da uçakları bekleyiş uzun bir zaman önce başladı. En eski inançlarda kıyı insanları büyük bir kanoyu gözlerlerdi. Daha sonraları, yelkenlileri gözlediler. 1919'da inanç önderleri çevrende buhar gemilerinden çıkan dumanın izlerini aradılar. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ataların LST'lerden, asker taşıyan uçaklardan, ve Kurtarıcı bombardıman uçaklarından çıkıp gelmeleri beklendi. Şimdi onlar uçaklardan da daha yükseklere havalanan "uçan evler"in içinde geliyorlar.

Kargonun kendisi de modernleşmiş bulunuyor. İlk günlerde, hayalet kargosunun büyük çoğunluğunu kibritler, çelik aletler, ve patiska topları oluşturuyordu. Daha sonra, kargoda pirinç çuvalları, ayakkabılar, et ve sardalye konserveleri, tüfekler, bıçaklar, cephane ve tütün yer aldı. Son zamanlarda, hayalet donanmaları otomobiller, radyolar, ve motosikletler taşımaktadırlar. Bazı Batı Irian'lı kargo peygamberleri vapurların bütünüyle fabrikaları ve çelik haddehanelerini getirip boşaltacaklarını öngörmektedirler.

Tam bir kargo envanteri yanıltıcı olur. Yerliler yaşamlarında kesin bir yükselmeyi beklemektedirler. Hayalet gemileri ve uçakları tümüyle yeni bir yaşamın başlangıcını getireceklerdir. Ölüler ve yaşayanlar yeniden birleşecekler, beyaz adam kovulacak ya da buyruk altına alınacak, ağır ve bunaltıcı işler ortadan kaldırılacak; hiç bir şey eksik olmayacaktır. Başka deyişle, kargonun gelişi yeryüzünde cennetin başlangıcını gösterecektir. Bu imgeleme sanayi ürünlerinin sırf o garip ünlülüğünden dolayı bin yıllık barış ve mutluluk dönemine ilişkin Batılı betimlemelerden farklıdır. Jet uçakları ve atalar; motosikletler ve tansıklar (mucizeler); radyolar ve hayaletler. Bizim kendi geleneklerimiz bizi kurtuluşa, yeniden doğuşa, ölümsüzlüğe hazırlıyor – ama uçaklarla, arabalarla, ve radyolarla mı? Bizim için hayalet gemileri yok. Böyle şeylerin nereden geldiğini biliyoruz. Ya da biliyor muyuz?

Misyonerler ve devlet yöneticileri yerlilere derler ki sanayi

düzeninin simgesel bolluk kaynağından zenginlik ırmaklarının akması çok çalışmanın ve makinelerin eseridir. Ama kargo peygamberleri başka kuramlara bağlanmışlardır. Onlar vurguyla belirtirler ki sanayi çağının özdeksel zenginliği uzak bir yerde insanın eliyle değil ama doğaüstü araçlarla yaratılmıştır. Misyonerler, tecimenler, ve hükümet adamları kendilerine bu zenginlikten uçakla ya da gemiyle gönderilen payları nasıl ele geçireceklerini bilirler - onlar "kargonun sırrı"na sahiptirler. Yerli kargo peygamberleri bu sırra ermek ve kargoyu yandaşlarının ellerine teslim etmek için yeteneklerini zorlamışlardır.

Kargo hakkındaki kuramlar sürekli değişen koşullara yanıt vermek üzere evrim geçirirler. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, ataların derileri beyazdı; daha sonra onlar Japonlara benzetildiler; ama siyah Amerikalı askerler Japonları sürüp attıklarında, atalar siyah derili olarak betimlendiler.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, kargo kuramı genellikle Amerikalıların üzerinde yoğunlaştı. New Hebrides'de halk John Frum adındaki bir erin Amerika Kralı olduğuna karar verdi. Onun yalvaçları Amerikalı Kurtarıcı bombardıman uçaklarının bir süt ve dondurma kargosuyla ineceği bir havaalanı yaptılar. Pasifik adası savaş alanlarında bulunan kalıntılar John Frum'un orada bulunduğunu gösteriyor. Bir grubun inanışına göre, yenlerinde çavuş rütbesi şeritleri ve sağlık birliği kızılhaçı bulunan bir Amerikan ordusu asker ceketi, kargoyla birlikte geri döneceği vaadinde bulunduğu sırada John Frum tarafından giyilmiş bulunuyordu. Sağlık birliğinin küçük boyda kızılhaçları, her biri düzenli bir parmaklıkla çevrilmiş olarak, bütün Tanna adası üzerinde dikilmiş bulunuyor. 1970'te kendisiyle görüşülen bir John Frum köyü başkanı demiştir ki "insanlar 2000 yıldır İsa'nın geri dönmesini beklemektedir, o halde biz daha bir süre John Frum'u bekleyebiliriz."

1968 yılında, Bismarck Takımadaları'nda bulunan New Hanover adasındaki bir yalvaç, kargo sırrının yalnızca Amerikan Başkanı tarafından bilindiğini açıkladı. Yerel vergileri ödemeyi reddeden mezhep üyeleri Lyndon Johnson'ı "satın almak"

ve eğer sırrı söylerse kendisini New Hanover Kralı yapmak üzere 75.000 dolar biriktirdiler.

1962'de Amerikan Hava Kuvvetleri Yeni Gine'de, Wewak yakınlarında Turu Tepesi'nin üzerinde betondan yapılmış büyük bir yer belirleme işareti yerleştirdiler. Orada yalvaç Yaliwan Mathias, Amerikalıların ataları olduklarına ve kargonun o işaretin altında bulunduğuna iyice inanmıştı. Mayıs 1971'de, transistörlü radyolarından yayılan pop müziğinin eşliğinde yaptıkları bir gece duasının ardından, o ve yandaşları işaretin altını kazdılar. Kargo bulunmadı. Onun 21.500 dolar katkıda bulunmuş olan yandaşları inançlarını yitirmediler.

Kargo inançlarını ilkel zihinlerin saçmalıkları olarak reddetmek kolaydır: Yalvaç önderler biraderlerinin açgözlülüğünü, bilgisizliğini, ve saflığını sömüren usta dolandırıcılardır, ya da onlar, eğer içtenlikli iseler, kargoya ilişkin çılgınca düşüncelerini kendini hipnoz etme ve kitle histerisi yoluyla yayan psikopatlardır. Eğer sanayi zenginliğinin nasıl meydana geldiği ve nasıl dağıtıldığı konusunda esrarlı hiç bir nokta bulunmasaydı bu kuram inandırıcı olurdu. Ama aslına bakarsanız, neden bazı ülkelerin yoksul ve bazılarının da varsıl olduklarını açıklamak kolay olmadığı gibi, çağcıl uluslar arasında zenginliğin dağılımında neden böylesine keskin ayrımlar bulunduğunu söylemek de kolay değildir. Benim düşüncem odur ki gerçekten bir kargo sırrı vardır, ve yerliler onu çözmeğe uğraşmakta haklıdırlar.

Kargonun sırrını anlamak için, özel bir olay üzerinde yoğunlaşmamız gerekir. Ben Avusturalya Yeni Gine'sinin kuzey kıyısının Madang bölgesinin mezheplerini, Peter Lawrence'ın *Kargoya Elverişli Yol (Road Belong Cargo)* adlı kitabında betimlediği mezhepleri seçtim.

Ondokuzuncu yüzyılda Madang kıyılarını gidip gören ilk Avrupalılardan biri Miklouho-Maclay adında bir Rus bulucu olmuştur. Gemi karaya yanaşır yanaşmaz, onun adamları armağan ollarak çelik balatalar, top top kumaşlar, ve başka değerli malları dağıtmağa başladılar. Yerliler beyaz adamların a-

taları olduğuna karar verdiler. Avrupalılar yerlilerin bir beyaz adamın ölümüne tanık olmalarını kesin olarak önlemek suretiyle bu görüntüyü planlı bir biçimde yarattılar – cesetleri gizlice denizde yok ediyorlar ve eksilen adamların cennete geri döndüklerini açıklıyorlardı.

1884'de Almanya Madang'da ilk sömürge yönetimini kurdu. Kısa zaman sonra Lutherci misyonerler oraya gittiler, ama yerlileri hıristiyanlığa çekmeyi başaramadılar. Bir misyon grubu onüç yıl uğraştı ama bir tek yerliyi vaftiz edemedi. Din değiştirmeleri için yerlilere rüşvet olarak çelik aletler ve yiyecek verilmesi zorunlu oldu. Ve artık büyük adam kavramının tam yerinde bir kavram olduğunu söylememin nedenini anlayabilirsiniz. Son bölümde betimlenen yerli büyük adamlar gibi, deniz aşırı yerlerden gelen büyük adamlar da ancak sık sık armağanlar dağıttıkları ölçüde inanılır ve meşru olurlardı. Onların geri dönmüş atalar ya da tanrılar olmaları önemli değildi, yeter ki o tanrı benzeri büyük adamlar sıradan insanlardan daha çok armağan dağıtmakla yükümlü olsunlardı. Söylenen dinsel şarkılar ve gelecekteki kurtuluş için yapılan vaadler yerlilerin ilgilerini canlı tutmağa yetmiyordu. Onlar kargoyu istiyor ve bekliyorlardı – başka deyişle deniz aşırı ülkelerden gemiyle getirilip de misyonerlerin ve arkadaşlarının aldıkları her şeyi istiyorlardı.

Gördüğümüz gibi, büyük adamlar zenginliklerini yeniden paylaştırmalıdırlar. Yerlilerin inanışlarına göre bir cimri büyük adamdan daha kötü bir şey yoktur. Misyonerler zenginlikleri açıkça saklıyorlar – "eti ve yağı" kendileri için alıkoyup "kemikleri ve bayat kekleri" dağıtıyorlardı. Misyon merkezlerinde, yol ekiplerinde, ve tarlalarda yerliler büyük bir şölenin özlemi içinde alabildiğine çalışıyorlardı. Kargo neden gelmiyordu? 1904'te yerliler bütün cimri büyük adamları öldürmeyi planladılar, ama otoriteler suikastı öğrendiler ve elebaşları idam ettiler. Arkasından sıkıyönetim geldi.

Bu yenilgiden sonra, yerli aydınlar kargonun kökeni konusunda yeni kuramlar geliştirmeğe başladılar. Kargoyu yapan-

lar, Avrupalılar değil, yerli atalardı. Ama Avrupalılar yerlilerin kendi paylarını almalarına engel oluyorlardı. 1912'de ikinci bir silahlı ayaklanma planlandı. O sırada Birinci Dünya Savaşı gelip çattı. Alman büyük adamlar kaçtılar ve Avusturalyalı büyük adamlar başa geçtiler.

Yerliler yaptıkları toplantılarda artık yeni bir silahlı direnmenin yararsız olduğunu kabul ettiler. Hiç kuşku yok ki misyonerler kargo sırrını biliyorlardı. O halde yapılacak tek şey sırrı onlardan öğrenmekti. Yerliler akın akın kiliselere ve misyon okullarına gittiler ve işbirliği yaparak coşkulu hıristiyanlar oldular. Onlar aşağıdaki öyküyü dikkatle dinlediler: Başlangıçta Tanrı, yerli mitolojideki adıyla Anus, gökyüzünü ve yeryüzünü yarattı. Anus, Adem ve Havva'ya kargoyla dolu bir cennet verdi: Bütün konserve etleri, çelik aletleri, çuvallar dolusu pirinci, ve kibritleri kullanabilirlerdi. Adem ve Havva cinselliği keşfedince Anus kargoyu onlardan aldı ve tufanı gönderdi. Anus, ağaçtan büyük bir gemi yapmasını Nuh'a öğretti ve onu gemiye kaptan yaptı. Sam ve Yafet babaları Nuh'un buyruğuna uydular. Ama Ham aptaldı ve babasına karşı geldi. Nuh kargoyu ondan aldı ve onu Yeni Gine'ye gönderdi. Anus, yıllarca bigisizlik ve karanlık içinde yaşamış bulunan Ham'ın çocuklarına acıdı ve Ham'ın yanlışını düzeltmeleri için misyonerler gönderdi ve dedi ki : "Siz onun çocuk ve torunlarını yeniden benim yoluma getirmelisiniz. Onlar yeniden beni izlediklerinde, tıpkı beyaz adamlara şimdi yolladığım gibi onlara da kargo yollayacağım."

Yöneticiler ve misyonlar kiliseye devamın yükselişinden ve yeni hıristiyan olanların saygılı ağırbaşlılığından cesaret aldılar. Hıristiyanlığa ilişkin yerli yorumun kendilerininkinden hangi ölçüde ayrıldığını pek az sayıda beyaz biliyordu. Vaazlar, Almanca, İngilizce, ve ilk yerli dillerin bir karışımından oluşan Pidgince veriliyordu. Misyonerler yerlilerin "ve Tanrı Nuh'u kutsadı" deyimini "ve Tanrı Nuh'a kargo verdi" biçiminde anladıklarını biliyorlardı. Ve onlar biliyorlardı ki Matta'dan alıntıyla "Sen önce Tanrı krallığını, ve onun dürüstlüğü-

nü ara; ve bütün bu şeyler sana katılacaktır," vaazını verdiklerinde, yerlilere göre bu sözler "İyi Hıristiyanlar kargoyla ödüllendirileceklerdir" anlamına geliyordu. Ama onlar şunu da biliyorlardı ki eğer Hıristiyanca itaate karşılık sunulacak ödüller tamamıyla ruhsal ve öbür dünyasal anlamda olacaksa, yerliler ya onlara inanmayacaklar ya da ilgilerini kesip başka birinin kilisesine gideceklerdi. Akılllı yerliye göre, mesaj yüksek sesli ve açıktı: İsa ve atalar inananlara kargo vereceklerdi; putatapanlar yalnızca kargo almamakla kalmayacaklar, ama aynı zamanda Cehennemde yanacaklardı. Böylece (bindokuzyüz) yirmilerde yerli önderler Hıristiyanlık ödevlerini sabırla yerine getirdiler – ilahiler söylediler, saat başına birkaç sent karşılığında çalıştılar, adam başı vergilerini ödediler, çok karılı olmayı bıraktılar, ve beyaz patronlara saygı gösterdiler. Ama otuzlarda sabırları tükenmeye başladı. Eğer çok çalışmak kargoyu getiriyor idiyse, onu çoktan elde etmiş olmalıydılar. Onlar beyaz efendileri için sayısız gemi ve uçakların yüklerini boşaltmışlar, ama hiç bir yerli deniz aşırı ülkelerden bir tek paket bile almamışlardı.

Kateşistler (ilmihal öğretmenleri) ve misyon hizmetlileri çok öfkeliydiler. Onlar kendileriyle Avrupalı büyük adamlar arasındaki esaslı servet farklarını doğrudan yaşayarak gözlemlemişlerdi. Ve onlar yeni Hıristiyanlar kazanma ve iyi Hıristiyanlar olma yolunda harcanan bütün çabaların sonuçta bu ayrımları azaltmakta açıkça başarısız kaldıklarını da gözlemlediler. Ünlü bir Lutherci papaz, Rolland Hanselmann, 1933'te bir Pazar günü kilisesine girdiğinde bütün yerli yardımcılarının çektikleri bir halatla geçiti kapatarak onun arkasında dikildiklerini gördü. Onlar kendisine bir dilekçe okudular: "Kargo sırrını biz neden öğrenmiyoruz? Hıristiyanlık biz siyah insanlara işe yarar bir yardımda bulunmuyor. Beyaz adamlar kargo sırrını saklıyorlar. " Başka suçlamalar da yapıldı: İncil'in çevirisi ya rastlantıyla ya da bile bile gerektiği gibi yapılmadı – sansür edildi; ilk sayfası kayboldu; Tanrı'nın gerçek adı gizlendi.

Yerliler misyonları boykot ettiler ve kargo sırrına yeni bir

çözüm getirdiler. İsa kargoyu Avrupalılara verdi. O artık onu yerlilere vermek istiyordu. Ama Yahudiler ve misyonerler kargoyu kendileri için alıkoymak üzere dolap çevirmişlerdi. Yahudiler İsa'yı yakalamışlar ve onu Avusturalya'da, Sydney'in içinde ya da yukarısında bir yerde tutsak olarak tutuyorlardı. Ama çok geçmeden İsa kurtulacak ve kargo gelmeye başlayacaktı. En yoksullar en çoğa sahip olacaklardı ("mazlumlar miras alacaklar"). Halk çalışmayı bıraktı, domuzlarını kesti, bahçelerini yaktı, ve mezarlıklarda toplandı.

Bu olaylar İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla aynı zamana rastladı. Başlangıçta, yerliler bu savaşı anlamakta hiç bir güçlük çekmediler. Avustalyalılar Almanları sürüp atmışlardı ve şimdi de Almanlar Avusturalyalıları sürüp atacaklardı. Ancak bu kez Almanlar Alman askerleri biçiminde gizlenmiş atalar olacaklardı. Hükümet Alman propagandasını yaydıkları için mezhep önderlerini hapse attı. Ama konan haber yasağına karşın, çok geçmeden yerliler Avusturalya yönetiminin Yeni Gine'den, Almanlar tarafından değil, Japonlar tarafından sürülüp atılma tehlikesi içinde bulunduğunu anlamağa başladılar.

Kargo yalvaçları bu ürkütücü yeni gelişmeden bir anlam çıkarmağa uğraştılar. Tagarab adındaki bir mezhep önderi misyonerlerin ta başından beri kendilerini aldatmış olduklarını bildirdi. İsa önemsiz bir tanrıydı. Gerçek Tanrı – kargo tanrısı – Kilibob diye bilinen yerli bir ilahtı. Misyonerler yerlileri Anus'a dua ettirmişlerdi. Ama Anus, Kilibob'un babası olan sıradan birisiydi, Kilibob ise İsa'nın babasıydı. Kilibob hainliklerinden dolayı beyazları cezalandırmak üzereydi. Onunla birlikte atalar bir gemi dolusu toplarla, cephaneyle, ve öteki askersel gereçlerle yola koyulmuşlardı. Onlar karaya çıktıklarında Japon askerleri gibi görünmüşlerdi. Avusturalyalılar sürülüp atılacaklardı ve herkes kargoya sahip olacaktı. Hazır bulunmak için, herkes olağan işlerini bırakmalı, domuz ve tavuklarını kesmeli, ve kargo için depolar yapmağa başlamalıydı.

Japonlar sonunda 1942 Aralık'ında Madang'ı ele geçirdikle-

rinde, yerliler onları kurtarıcılar diye selamladılar. Her ne kadar Japonlar kargo getirmemiş idiyseler de, yalvaçlar onların gelişini kargo kehanetlerinin en azından bir bölümünün yerine getirilmesi olarak yorumluyorlardı. Japonlar onların yanlışını düzeltmeğe girişmediler. Onlar yerlilere savaş hala sürmekte olduğu için kargonun geçici olarak geciktiği izlenimini verdiler. Onlara göre savaş bittikten sonra, Madang Japonya'nın Büyük Doğu Asya Ortak Gönenç Bölgesi'nin bir parçası olacaktı. Geleceğin iyi yaşamında herkesin payı olacaktı. Bu arada yapılacak işler vardı; Avusturalyalıları ve onların bağlaşıkları olan Amerikalıları yenilgiye uğratmak için yerlilerin yardım etmeleri gerekirdi. Yerliler gemilerin ve uçakların boşaltılması için yardıma koştular; hamallık yaptılar, ve armağan olarak taze sebzeler getirdiler. Düşürülen Amerikan pilotları çalılıklar arasında kendilerine gösterilen düşmanlık karşısında acı bir şaşkınlık yaşadılar. Onlar yere iner inmez boyalı kabile adamları tarafından sarıldılar, elleri ve ayakları bağlandı, sırıklara asıldılar, ve hızlı adımlarla en yakın Japon subayına götürüldüler. Japonlar Samurai kılıçları vererek ve yerel polis gücünde kendilerini subay yaparak kargo yalvaçlarını ödüllendirdiler.

Ama savaşın gelgitleri çok geçmeden bu kısa rahatlık dönemini sona erdirdi. Avusturalyalılar ve Amerikalılar üstünlüğü ele geçirdiler ve Japonların ikmal yollarını kestiler. Japonlar, askersel durumları kötüleştiği için, besin ya da hizmet karşılığında ödeme yapmayı durdurdular. Tagarab, Samurai kılıcını takarak protestoda bulununca, öldürüldü. Şu "atalar" yerlilerin bahçelerini, hindistan cevizi ağaçlarını, muz ve şeker kamışı tarlalarını soyup soğana çevirdiler. Her bir tavuğu ve domuzu çaldılar. Bütün bunlar tükenince köpeklere saldırıp onları yediler. Ve köpekler de tükenince, yerlileri avlayıp onları da yediler.

Avusturalyalılar 1944 Nisan'ında Madang'ı geri aldıklarında yerlileri küskün ve işbirliğine yanaşmaz durumda buldular. Japonların pek aktif olmadıkları birkaç bölgede, kargo yalvaçları hala Japonların daha da kalabalık sayıda geri dönecekleri kehanetinde bulunuyorlardı. Avusturalyalılar nüfusun geri kalan

bölümünün sadakatini kazanmak için savaş sonrası dönemdeki "gelişme"den söz etmeğe başladılar. Yerli önderlere geleceğin barışında, siyahların ve beyazların bir arada uyum içinde yaşayacakları anlatıldı. Herkes uygun evlere, elektriğe, motorlu araçlara, gemilere, iyi giysilere, ve bol yiyeceğe kavuşacaktı.

Bu tarihlerde, yerli önderlerin dünyaya en bağlı ve zeki olanları misyonerlerin son kertede yalancı olduklarına artık kani olmuşlardı. Şimdi yaşam akışını anlatacağım yalvaç Yali özellikle bu konuda olağanüstü sertti. Yali savaş sırasında Avusturalyalılara sadık kalmış ve Avusturalya ordusunda başçavuşluk rütbesiyle ödüllendirilmişti. O Avusturalya'ya götürüldü ve kendisinden inanmasını istedikleri kargo sırrının ne olduğu gösterildi: Şeker fabrikaları, bira fabrikaları, bir uçak onarım atölyesi, ve liman antrepoları. Yali üretim sürecinin belli yönlerini artık kendi gözleriyle görebilmekle kalmıyor, o arabalarla ortalıkta dolaşan ve büyük evlerde yaşayanlardan hiç kimsenin yapımevlerinde ve bira fabrikalarında çalışmadığını da görebiliyordu. O erkeklerin ve kadınların örgütlü gruplar içinde çalıştıklarını görebiliyor, ama kendi çalışma güçlerinin örgütlenmesine dayanak olan temel ilkeleri kavrayamıyordu. Onun görmüş olduğu hiç bir şey sel gibi akıp gelen zenginliğin bir tek damlasının bile kendi yerli ahbaplarının yuvasına neden ulaşmadığını açıklamağa yardım etmiyordu.

Yali'yi en çok etkileyenler yollar, ışıklar, ve yüksek binalar değil, ama Queensland Müzesi ve Brisbane Hayvanat Bahçesi'ydi. Müzenin yerli Yeni Gine sanat yapıtlarıyla dolu olduğunu görünce şaşkına dönmüştü. Hatta sergilerden birinde eski zamanların büyük erinlik ayinlerinde takılan kendi halkının oyma işi tören maskesi bile bulunuyordu – bu maske misyonerlerin "şeytan ürünleri" dedikleri şeyin ta kendisiydi. Şimdi, vitrin arkasında dikkatle korunmuş bulunan bu maskeye, neredeyse duyulmayacak kadar yavaş konuşan, beyaz cüppeli papazlar ve sürekli bir akış halinde bulunan iyi giyimli ziyaretçiler tapıyorlardı. Müzede ayrıca cam mahfazalar da vardı ki bunların içinde bazı garip çeşitlilikler gösteren hayvan kemik-

leri özenle korunmaktaydı. Sydney'e varınca, Yali zevk için beslenen köpek ve kedilerin sayısına özellikle dikkat etti.

Yali ancak savaş sonrasında, Avusturalya Yeni Gine'sinin başkenti, Port Moresby'de bir hükümet konferansını izlerken, misyonerlerin yerlilere söylemiş oldukları yalanların boyutunu kavradı. Konferans sırasında Yali'ye çok kısa kuyruklu ya da kuyruksuz ve kuyruklu maymunların insanlara gittikçe daha çok benzeyerek evrimleşmelerini sergileyen bir kitap gösterildi. Nihayet gerçek kafasına dank etmişti: Misyonerler demişlerdi ki Adem ve Havva insanın atalarıydılar, ama gerçekte beyazlar kendi atalarının maymunlar, köpekler, kediler, ve öteki hayvanlar olduklarına inanıyorlardı. Yerlilerin inançları misyonerler onları totemlerini terketmeleri için kandırıncaya değin işte tam anlamıyla böyleydi.

Daha sonraları, yaşadığı deneyimleri yalvaç Gurek ile tartışırken, benimsediği düşünceye göre Queensland Müzesi aslında Roma idi ve misyonerler kargo sırrını kontrol edebilmek için Yeni Gine tanrılarını ve söylencelerini oraya taşımışlardı. Eğer eski *tanrılar* ve *tanrıçalar Yeni Gine'ye geri cezbedilebilirse*, orada yeni bir gönenç dönemi başlayacaktı. Ama öncelikle onlar Hıristiyanlığı terk etmek ve kendi pagan törenlerini canlandırmak zorundaydılar.

Yali misyonerlerin ikiyüzlülüğünden dolayı müthiş öfkelenmişti. Tanrı'ya ya da İsa'ya önem veren kargo inanışlarının bütün izlerini ortadan kaldırmak üzere Avusturalyalı memurlara yardım etmek için istekli ve sabırsızdı. Yali'nin savaş hizmeti, Brisbane ve Sydney'i yakından tanıması, ve bilinen inançlara etkileyici bir dille şiddetle karşı çıkması nedeniyle, Madang'ın bölge yöneticisi Yali'nin kargoya inanmadığı sonucuna vardı. Yali'den hükümetçe düzenlenen kitle mitinglerinde konuşması istendi. O Hıristiyan kargo inançlarını coşkulu bir dille alaya aldı ve halk çok çalışmadıkça ve yasalara uymadıkça kargonun asla gelmeyeceğine herkesi inandırdı.

Yali'nin Avusturalyalı yöneticilerle işbirliği yapmağa istekli olmasının bir başka nedeni de onun savaş sırasında ordu-

da iken kendisine yapılan vaatlere olan inancını henüz yitirmemiş bulunmasıydı. Yali 1943'te Brisbane'de bir askere alma subayınca söylenen şu sözlere çok üstün bir değer veriyordu: "Geçmişte, siz yerliler hep geri bırakıldınız, ama şimdi eğer savaşı kazanmamız ve Japonlardan kurtulmamız için bize yardım ederseniz, biz Avrupalılar da size yardım edeceğiz. Galvanizli demir çatıları, kalaslardan yapılmış duvarları olan, elektrikle aydınlatılmış evlere, ve motorlu araçlara, kayıklara, iyi giysilere, ve iyi besine sahip olmanız için size yardım edeceğiz. Savaştan sonraki yaşam sizin için çok başka olacak."

Binlerce insan Yali'nin eski kargo yolu inancına şiddetle karşı çıkan konuşmalarını dinlemeğe geliyordu. Bir platformla ve hoparlörlerle donatılmış, ve memnunlukla gülümseyen memurlar ve beyaz işadamlarıyla çevrilmiş bulunan Yali görevine iyice sarılmış bulunuyordu. Eski kargo inançlarını o ne denli çok suçlarsa, yerliler de onun , yani Yali'nin, gerçek kargo sırrını bildiğini söylemekte olduğuna o denli çok inanıyorlardı. Yali gerçek kargo sırrını biliyordu. Bu yorum hükümet içinde Yali'yi "yönlendirenler"in kulağına erişince, onlar Yali'den kendisinin geri dönmüş bir ata olmadığını ve kargo sırrını da bilmediğini açıklayan yeni söylevler vermesini istediler. Bu resmi yalanlamaların sonucunda yerliler Yali'nin doğaüstü güçlere sahip olduğuna ve kargoyu getireceğine iyice inandılar.

Yali, öteki sadık yerli sözcülerle birlikte Port Moresby'ye çağrıldığında, Madang'daki yandaşları onun kargo gemilerinden oluşan kocaman bir filonun başında geri döneceğine inanıyorlardı. Yali'nin kendisi de bazı önemli ayrıcalıkların kendisine tanınmak üzere olduğuna inanmış olabilir. O doğruca sorumlu yöneticiye gitti ve ona Brisbane'deki subayın vaat etmiş bulunduğu ödülü yerlilerin ne zaman alacağını sordu. Onlar herkesin üzerinde konuşmakta olduğu bina gereçlerini ve makinaları ne zaman elde edeceklerdi? Yali'ye verilen resmi yanıta ilişkin bilgi Profesör Lawrence'in *(Road Belong Cargo) Kargoya Elverişli Yol* adlı kitabındadır:

Verilmiş olduğu öne sürülen yanıta göre, yönetim, kuşku-

suz, yerli birliklerin Japon birliklerine karşı yaptıkları hizmetler için minnettardı ve halka, gerçekten, esaslı bir ödül verecekti. Avusturalya Hükümeti ekonomi, eğitim, siyasal gelişme, savaş zararlarının karşılanması alanlarına, ve hekimlik, hijyen ve sağlık hizmetlerini geliştirme projelerine çok büyük paralar akıtıyordu. Bu elbette yavaş işleyen bir süreçti, ama en sonunda halk yönetimin harcadığı çabaların sonuçlarını değerlendirecekti. Ama Yali'nin tasarımladığı türde bir ödül – büyük oylumlu bir kargonun karşılıksız dağıtılması – hiç de sözkonusu değildi. Subay özür diliyordu, ama bu sorumsuzca davranan Avrupalı subayların düşüncesizce yaptıkları bir savaş zamanı propagandasından başka bir şey değildi.

Yerlilerin elektriğe ne zaman kavuşabileceklerine ilişkin sorularını yöneticiler bedelini ödeme gücüne erişir erişmez, daha önce değil, elektriğe kavuşacakları biçiminde yanıtladılar. Yali'nin içi öfke ve nefretle doldu. Hükümet de misyonerler kadar kötü yalanlar söylemişti.

Port Moresby'den dönmesinden hemen sonra, Yali kargo yalvaçı Gurek ile gizli bir bağlaşmaya girdi. Yali'nin koruması altında, Gurek'in yaydığı mesaja göre, kargonun asıl kaynağı, Hıristiyan ilahları değil, Yeni Gine ilahlarıydı. Yerliler zenginliğe ve mutluluğa ulaşmak için Hıristiyanlığı terk etmeli ve kendi pagan törelerine dönmeliydiler. Gerek geleneksel ayinler ve el sanatları gerekse domuz tarımı ve avcılık yeniden yaşamda yerini almalıydı. Erkekliğe kabul törenleri yapılacaktı. Ayrıca, küçük masalar kurulacak, bunlar pamuklu örtüyle örtülecek ve çiçeklerle dolu şişelerle süslenecekti. Bu tapınaklarda (Avusturalya ailelerinde göze çarpan evsel görüntülerden esinlenerek), sunulan yiyecekler ve tütün pagan ilahları ve ataları kendilerine kargo göndermeye ikna edecekti. Atalar onlara tüfekler, cephane, askersel donatı, atlar ve inekler getirecekti. Yali bundan böyle kral olarak anılacak, ve Yali'nin doğumgünü olan Perşembe, yerlilerin Sabbat'ı olarak Pazar'ın yerini alacaktı. Gurek Yali'nin tansıklar (mucizeler) yaratacağını, ve tükürerek ya da lanetleyerek insanları öldürebileceğini anlatıyordu.

Yali'nin kendisi de Yali tapınmacılarını bastırması için sık

sık gezici karakol işiyle görevlendirildi. O rakip yalvaçları ezmek ve kendisine bağlı "şef yandaşı delikanlılar"dan köylerin derinliklerine dek yayılmış bir ağ oluşturmak için bu fırsatları kullandı. Para ve hapis cezaları koydu, işçi topladı, ve kendi polis gücünü sürdürdü. Gizli bir yeniden paylaşım dizgesiyle kendi örgütüne para desteği sağladı. Gerçek bir büyük adam olma vaadinde bulundu.

Misyonerler Yali'den kurtulmak için yöneticileri hep kışkırttılar, ama onlar yerlilerin gittikçe artan küstah tutumlarının arkasında gerçekten de Yali'nin bulunduğunu ispatlamakta yetersiz kaldılar. Hatta ortada bir kargo inancının varolduğunu ispatlamak bile güç oluyordu, çünkü Yali mezhebi üyelerinin hepsine kargo inancı taşımadıklarına yemin etmeleri buyruğu verilmişti. Yerlilere denilmişti ki eğer kargo etkinliklerini açıklamağa kalkışırlarsa, Avrupalılar Yeni Gine tanrılarını kendileri için bir kez daha çalacaklardı. Eğer yerlilere masa ve çiçekler hakkında soru sorulursa onlar yalnızca Avrupalıların yaptıkları gibi evlerini güzelleştirmeyi umdukları yanıtını vereceklerdi. Yali karışıklık çıkarmakla suçlandığında, bunu protesto ederek kendisinin resmen açıkladığı inançlara köylerde ters düşen aşırı kimselerle hiç bir ilişkisi bulunmadığını bildirdi.

Avusturalya hükümeti çok geçmeden açık bir isyan olarak gördüğü bir olayla karşılaştı. 1950'de Yali tutuklandı ve adam kaçırmayı kışkırtma ve başkalarını özgürlükten yoksun etme savlarıyla yargılandı. Hüküm giydi ve altı yıl hapisle cezalandırıldı. Buna karşın, Yali'nin siyasal mesleği sona ermedi. Hatta o hapisteyken bile, Yali mezhebi üyeleri, onun bir ticaret ve savaş gemileri filosunun başında utkuyla geri dönüşünü bekleyerek, çevreni sürekli gözlüyorlardı. Altmışlı yıllar sırasında Yeni Gine'nin yerli halklarına nihayet bir takım siyasal ve ekonomik ayrıcalıklar tanındı. Yali'nin yandaşları okul yapımındaki yükselme oranı, yasama meclislerinin yerli adaylara açılması, ücretlerin artması, alkollü içkilerin tüketimine konan yasağın kaldırılması gibi başarıları ona bağladı.

Hapisten çıkmasından sonra, Yali kargo sırrının Yeni Gine

ondan neden pay alamayacaklarına ilişkin açıklamalarını benimseme isteği de o denli azalıyordu. Bu durum Avrupalıların nasıl olup da böylesine zengin olduklarını kavradığı anlamına gelmez. Tersine, kendisinden alınan son habere göre, o Avrupalıların genelevler inşa etmek suretiyle zenginleşmiş oldukları yolundaki kuram üzerinde çalışıyordu. Ama Yali Avrupalıların standart açıklaması olan "çok çalışma"yı, planlı bir aldatmaca olarak anlayıp reddedecek kadar sağduyuya her zaman sahipti. Avrupalı büyük adamların – kendi yerli prototiplerinden farklı olarak – hemen hemen hiç çalışmadıklarını herkes görebilirdi.

Yali'nin kozmos hakkındaki anlayışı pek öyle yabanılın aklına özgü bir tekel değildi. Güney Denizlerinde, öteki sömürge bölgelerinde olduğu gibi, Hıristiyan misyonlar yerlilere eğitim vermekte gerçekten kesin denebilecek hak ve yetkilerden yararlanıyorlardı. Bu misyonlar siyasal çözümlemenin entellektüel araçlarını yaymakla ilgilenmiyorlardı; onlar Avrupanın kapitalizm kuramına ilşkin bilgileri vermedikleri gibi, sömürgesel ekonomi politikasıyla ilgili bir çözümlemeye de girişmediler. Bunların yerine onlar yaratılış, peygamberler ve kehanetler, melekler, bir mesih, tansıksal kurtuluş, yeniden diriliş, ve ölülerin ve canlıların süt ve baldan oluşan bir ülkede yeniden birleşecekleri sonsuz bir krallık hakkında dersler verdiler.

Kaçınılmaz bir biçimde, bu kavramlar – birçoğu ilk yerli inanç dizgesindeki temalara neredeyse tıpı tıpına benziyordu – zorunlu olarak kolonyal sömürüye karşı kitlesel direnmenin ilk kez açıklandığı deyim halini aldılar. "Misyon Hıristiyanlığı" ayaklanmanın dölyatağı oldu. Her türlü açık uyarı eylemini, grevleri, sendikaları, ya da siyasal partileri ezmek suretiyle, aslında Avrupalılar kargo utkusunu kendileri için güvence altına aldılar. Misyonerlerin, kargo ancak çok çalışan insanlara verilir, dediklerinde yalan söylediklerini anlamak oldukça kolaydı. Kavranması güç olan olgu Avusturalyalıların ve Amerikalıların yararlandıkları zenginlikle yerlilerin çalışması arasında kesin bir bağlantının varolmasıydı. Yerli işgücünün ucuzlu-

ğu olmasaydı ve yerlilerin toprakları kamulaştırılmasaydı, sömürgeci güçler böylesine zengin olamazlardı. O halde, bir bakıma, yerlilerin, satın alamasalar bile, sanayileşmiş ulusların ürünleri üzerinde hakları vardı. Onların bunu anlatma yöntemi kargo idi. Ve, sanırım, kargonun gerçek sırrı budur.

Mesihler

Eminim kargo tapınmalarıyla ilk Hıristiyan inançları arasındaki benzerlikleri farketmişsinizdir. Nasıra'lı İsa kötülerin mahvolacağını, yoksullar için adaleti, sefaletin ve acıların son bulacağını, ölülerle yeniden birleşileceğini, ve bütün bir yeni tanrısal kırallığı önceden haber verdi. Yali de böyle yaptı. Acaba kendi yaşam biçimlerimizin kökenini belirleyen koşulları anlamakta hayalet kargonun sırrı bize yardımcı olabilir mi?

Arada bazı önemli farklar var gibi görünüyor. Kargo tapınmaları özel bir siyasal kurulu düzeni yıkmaya ve yeryüzünde yeri açıkça belli bir krallığın kurulmasına adanmıştır. Yerliler ölülerin Yeni Gine'de konuşlandırılmış polislere ve askersel birliklere karşı savaş silahları taşıyan üniformalı askerler biçiminde yaşama dönmelerini beklemişlerdir. Nasıra'lı İsa herhangi bir siyasal dizgeyi yıkmakla ilgili değildi; o politikanın üzerindeydi, çünkü onun krallığı "bu dünyanın krallığı değildi". İlk Hıristiyanlar kötülere karşı "savaşlar"dan söz ettiklerinde, onların "kılıçları", "ateşleri", ve "utkuları" yalnızca doğaüstü ruhsal olaylar için düşünülmüş yeryüzüne bağlı mecazlardan ibaretti. Hemen hemen herkesin İsa tapınmasının *aslında ne olduğuna ilişkin inancı en azından böyledir.*

Böylesine öteki dünya için düşünülmüş, böylesine barışa, sevgiye, ve özgeciliğe adanmış bir yaşam biçiminin herhangi bir asal anlamıyla açıkça özdeksel koşulların bir ürünü olabilmesi olanaksız görünür. Ama, bütün ötekiler gibi, bu bilmece-

nin çözümü de halkların ve ulusların kılgısal yaşamlarında bulunur.

Gerçekte iki bilmecenin irdelenmesi gerekiyor. Hıristiyanlık ilk önce Filistin'de yaşayan Yahudiler arasında ortaya çıktı. *Mesih* adlı bir kurtarıcının – insan görünümündeki bir tanrının – gelişine olan inanç İsa zamanındaki Yahudiliğin önemli bir özelliğiydi. İsa'nın, hemen hemen tümü Yahudi olan, ilk yandaşları İsa'nın bu kurtarıcı olduğuna inanıyorlardı. (İngilizce "Christ", Yahudilerin Yunanca konuşurlarken beklenen kurtarıcılarından söz ederlerken kullandıkları *krystos*'dan türetilmiştir.) Ben başlangıçtaki Hıristiyan yaşam biçimi bilmecesini çözmek için, önce bir mesihe olan Yahudi inancının temelini açıklamak zorundayım.

Bütün eski insan toplulukları – çağcıl olanların da büyük çoğunluğu gibi – tanrısal yardım olmaksızın savaşların kazanılamayacağına inanırlardı. Bir imparatorluğa sahip olmak, ya da yalnızca bağımsız bir devlet olarak varlığı sürdürmek için, ataların, meleklerin, ya da tanrıların kendileriyle işbirliği yapmayı istedikleri savaşçılara gerek vardı.

İlk ve en büyük Yahudi imparatorluğunun kurucusu, Davud, Yahudi Tanrısı Yehova ile tanrısal bir ortaklık içinde olduğu savındaydı. Halk Davud'a *mesih* diyordu (İbranice: *mashia*), ki onlar bu terimi papazlar, koruyucular, Davud'un önceli Saul, ve Davud'un oğlu Süleyman için de kullanırlardı. Bu nedenle *mesih* kökeninde belki de büyük kutsallığı ve tanrısal gücü içeren herhangi bir kişi ya da şey anlamına geliyordu. Davud'a ayrıca Yağla Kutsanmış Biri, Yehova'yla işbirliği içinde, Yehova'nın yönetimindeki yeryüzü toprakları üzerinde hüküm sürmeğe yetkili kılınmış biri de deniyordu.

Davud, Elhanan ben Yesse olarak doğdu. "Büyük komutan" anlamına gelen Davud adı ona savaş alanındaki utkularını kutlamak üzere verilmişti. Onun yoksul başlangıçlardan çıkıp iktidara yükselmesi ona ideal Yahudi askersel-mesihsel yaşamı için esin temeli – yaşam planı – hazırladı. O Beytülahim'de doğdu ve gençliğini bir çoban olarak geçirdi. Daha sonra, Gü-

ney Filistin çölünde bir gerilla hareketinin yasadışı önderi oldu. O bir mağarada karargahını kurdu ve – Golyat'a karşı savaşta örneklendiği üzere – güya başedilmez üstünlüklere karşı utkularını kazandı.

Yahudi papazları Yehova'nın Davud ile bir anlaşma yapmış olduğunu ısrarla söylediler. Yehova'nın yapmış olduğu vaade göre Davud'un soyu hiç son bulmayacaktı. Ama gerçekte Davud'un imparatorluğu onun ölümünden kısa bir süre sonra parçalanmaya başladı. Nebukhadnetzar İ. Ö. 586'da Kudüs'ü ele geçirdiği ve çok sayıda Yahudiyi Babil'e sürdüğü zaman imparatorluk geçici bir süre için ortadan kalktı. Sonraları Yahudi devleti şu ya da bu egemen güce bağımlı olarak yeniden tehlikeli bir yolda yaşamını sürdürmeğe başladı.

Yehova Musa'ya şöyle dedi: "Sen bir çok uluslar üzerinde egemen olacaksın ama onlar senin üzerinde egemen olmayacaklar." Ancak Yehova'nın vaat ettiği toprak dünyanın fethine kalkışmayı olanaklı kılacak bir yer değildi. Her şeyden önce burası geniş bir askersel geçiş yoluydu – bu ana koridor boyunca Asya'nın, Afrika'nın, ve Avrupa'nın fetihçi orduları Mısır'a doğru ve oradan hareketle birbirlerini kovalıyorlardı. Her hangi bir yerli fetihçi gelişmenin Filistin'de kök salabilmesinden önce, bu bölge şu ya da bu yönde geçişler yapan ordu denilen milyon ayaklı bir canavarın altında kalıp ezilmişti. Mısırlılar, Asurlular, Babilliler, Persler, Yunanlılar, ve Romalılar kutsal topraklar içinde ileri geri saldırıya geçiyor, yerlerini daha sonra geleceklere bırakmadan önce genellikle aynı yeri iki kez yakıp yıkıyorlardı.

Bu deneyimler Yehova'nın kutsal kitaplarının ve onun geçmiş rahipliğinin güvenilirliği üzerinde oldukça ağır bir kaygı yaratıyordu. Acaba Yehova neden o denli çok sayıda ulusun büyük olmalarına izin vermişken cennet için seçilmiş olan kendi halkı sık sık yenilgiye uğramış ve köleleştirilmişti? Yehova neden Davud'a vermiş olduğu sözü tutmamıştı? Bu konu Yahudi kutsal adamları ve yalvaçlarının anlamını kavramağa hep çalıştıkları büyük sır idi.

Onların yanıtı şöyle: Yehova Davud'a yaptığı vaadi tutmamıştı çünkü Yahudiler Yehova'ya verdikleri kendi sözlerini tutmuş değillerdi. Halk kutsal yasaları çiğnemiş ve iffetsiz ayinler yapmıştı. Onlar günah işlemişlerdi; suçluydular; kendi yıkımlarına neden olmuşlardı. Ama Yehova bağışlayıcı bir tanrıydı ve eğer Yahudiler, cezalı olsalar bile, kendisinin Tek Gerçek Tanrı olduğuna inanmalarını sürdürürlerse o yaptığı vaadi gene de tutardı. Yapmış olduklarının ayrımına varmak, pişmanlık duymak ve bağışlanmayı dilemek suretiyle, insanlar günahlarının kefaretini ödeyebilirdi ve o zaman Yehova sözleşmeyi yeniden yürürlüğe koyar, onları kurtarır, günahtan arındırır, ve onları her zamankinden daha büyük yapardı. Kefaret tam olarak ödendiğinde – yalnızca Yehova bildiği bir anda – gizemli bir biçimde, halkının öcü alınacaktı. Yehova, düşman ulusları yok etmek için, Davud gibi başka bir asker prensi, mesihi, yağlanıp kutsanmış birini gönderecekti. Büyük savaşlar yapılacaktı; orduların çarpışmasıyla ve kentlerin düşmesiyle bütün yeryüzü altüst olacaktı. Bu bir dünyanın sonu ve başka bir dünyanın başlangıcı olacaktı, çünkü Yehova insanın daha önce hiç görmediği kadar büyük bir ödülü kendilerine vermeyi aklına koymasaydı Yahudileri bekletmez ve onlara acı çektirmezdi. Ve işte böylece Eski Ahit (Tevrat) kurtarıcı yalvaçların – İşaya, Yeremya, Hezekiel, Mika, Zekarya, ve ötekilerin – vaadleriyle dolup taşar, hepsi de askersel-mesihsel bir yaşam biçiminin kabul edilmesini dayatır ya da yaptırıma bağlar.

İşaya, David'in tahtında sonsuza değin hüküm sürecek bir "olağanüstü danışmandan, büyük Tanrıdan, Ölümsüz Babadan, Barış Prensi"nden söz eder. Bu kurtarıcı Asurluları "sokakların çamuru gibi" ayaklar altına alıp çiğneyecek; Babil'i içinde baykuşların, satyr'lerin*, ve öteki "kasvetli yaratıklar"ın barındığı ıssız bir kente dönüştürecek; Moab'ın halkını "kel ve sakalsız" hale getirecek "Şam'ı bir enkaz yığınına dönüştürecek", ve Mısır'da iç savaşı kışkırtacak, "herkes komşusuyla bo-

* Yarı insan yarı keçi olan bir tanrı. (ç.n.)

zuşacak, kentler ve krallıklar birbirine düşecek. "

Yeremya, Yehova'yı şöyle konuşturur: "O günlerde ve o zamanda, ben Doğruluk Dalı'nın büyüyüp Davud'a değin uzanmasını sağlayacağım; ve o ülkede Yargı'yı ve Doğruluk'u uygulayacak." Ve sonra Mısırlıları "kılıç yokedecek" "ve onların kanıyla o doyup sarhoş olacak." Filistinliler "ağlayacaklar ve ülkenin bütün sakinleri inleyecekler." Moab'dan "sürekli bir ağlama yükselecek." Ammon "ıssız bir yığın" halini alacak "ve onun kız evlatları ateşte yakılacak." Edom bir "harabe" olacak. Şam'da "genç adamlar onun caddelerinde mahvolacaklar." Hazor "ejderhalar için bir yerleşim yeri" olacak. Elam "kılıçtan geçirilecek" ve Babil'e gelince: "Ona karşı en uzak sınırdan gel, onun ambarlarını aç; onu yığın yığın at savur ve onu tamamıyla yoket: Ondan geriye hiç bir şey kalmasın."

Filistin'in Suriyeli Yunanlılar tarafından yönetildiği sırada, İ. Ö. 165 yılı dolayında yazılmış olan, Daniel'in Kitabı da büyük bir Yahudi imparatorluğuna öncülük eden, yağlanıp kutsanmış biri, Prens, tarafından sağlanacak askersel-mesihsel bir kurtuluştan söz eder: " Ben geceleyin imgeler gördüm, ve İnsanın Oğlunun göklerin bulutlarıyla gelişini seyrettim... ve ona egemenlik, ve onur, ve bir krallık verildi, artık bütün halklar, uluslar ve dilller ona hizmet edecekler... bir ölümsüz egemenlik... (bir) krallık ki yıkılmayacak."

Bu kin dolu kehanetler konusunda insanların büyük çoğunluğunun kavrayamadığı nokta bunların gerçek yaşamın asker-mesihlerinin önderliği altında yürütülmüş olan gerçek kurtuluş savaşlarıyla bağlantılı olmalarıdır. Bu savaşlarda halkın da desteği vardı çünkü bunlar Yahudi devletinin bağımsızlığını yeniden sağlamayı amaçlamakla kalmıyor, ama aynı zamanda yabancı yönetimin dayanılmaz ölçüde ağırlaştırdığı ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırma vaadini de içeriyordu.

Kargo gibi, kin güden mesih inancının doğuşu ve sürekli olarak yeniden yaratılması da siyasal ve ekonomik koloniciliğin sömürücü dizgesini devirme savaşımından kaynaklanıyordu.

Yerliler – Yahudiler – askerlik yönünden ancak böyle bir durumda fatihlere daha çok benziyorlardı, ve onlar "atalar"ın kendi imparatorluklarına sahip olmuş bulundukları uzak bir zamanı anımsayan okumuş asker-yalvaçların yönetimi altındaydılar.

Eğer Roma'nın hükümdarlığı döneminde, baskın olan bir yaşam biçiminden söz edilebilirse, işte bu kin dolu asker-mesihin yaşam biçimiydi. Davud'un Golyat'a karşı kazandığı utku örneğinden ve Yehova'nın askersel-mesihsel kurtuluş vaadinden esinlenmiş bulunan, Yahudi gerillaları Romalı yöneticilere ve Roma ordusuna karşı uzun süren bir savaş açmışlardı. Barışçı mesih inancı – İsa'nın ve yandaşlarının yaşam biçimi – gerilla savaşının içinde ve hem de Filistin'in başkaldırma eyleminin asıl merkezleri olan bölgelerinde gelişti ki bu görünüşte kurtuluşçu güçlerin taktik ve stratejilerine tam anlamıyla karşıt olan bir olguydu.

Hıristiyan İncil'leri İsa'nın Yahudi kurtuluş savaşıyla olan ilişkisini yorumlamadıkları gibi onun sözünü bile etmezler. Siz eğer yalnızca İncil'lere dayanırsanız, İsa'nın yaşamının büyük bir bölümünü tarihin en yabanıl ayaklanmalarından birinin tam ortasında geçirmiş olduğunu asla bilemezsiniz. İncil'in okuyucularına daha da az açıklanan bir olgu İsa'nın idam edilmesinden çok sonraları bu savaşımın tırmanmayı sürdürmesidir. İ.S. 68 yılında Yahudilerin çok kapsamlı bir ayaklanmayı sürdürmüş olduğunu ve bunun denetim altına alınmasından önce geleceğin iki Roma imparatorunun komutası altında altı Roma lejyonunun işe karışması gerektiğini siz asla kestiremezdiniz. Ve İsa'nın kendisinin Yahudi ihtilalcilerin askersel-mesihsel bilinçliliğini yoketme yolundaki Roma girişiminin bir kurbanı olarak ölmesinden en az kuşku duyan siz olurdunuz.

Bir Roma kolonisi olarak Filistin sömürgesel kötü yönetimin klasik, siyasal ve ekonomik bütün belirtilerini sergiliyordu. Yüksek memuriyetleri ya da dinsel konumları dolduranlar kuklalar ya da çanak yalayıcılardı. Yüksek rahipler, zengin toprak sahipleri, ve tecimenler Doğuya özgü bir görkem içinde yaşıyorlardı, ama nüfusun büyük bölümünü topraksız, yabancı-

laşmış köylüler, düşük ücretli ya da işsiz zanaatçılar, hizmetliler, ve köleler oluşturuyordu. Ülke çok ağır vergilerin, yönetim yolsuzluklarının, keyfi haraç almaların, askere alıp zorla çalıştırmanın, ve gemi azıya almış bir enflasyonun ağırlığı altında inlemekteydi. Kendi yerlerinde oturmayan toprak sahipleri Kudüs'te tantana içinde yaşarlarken bunların kiracıları Romalıların tarımsal üretime yükledikleri yüzde 25'lik bir vergiye ek olarak bir de geriye kalanın yüzde 22'sini tapınaklara ödüyorlardı. Galile'li köylülerin Kudüs soylularına olan nefretleri çok çarpıcıydı ve bu duygu açıkça karşılıklıydı. Talmud'un* yorumlarında, gerçek Yahudilere kız evlatlarını "toprak adamları" diye adlandırılan Galileli köylülerle evlendirmemeleri öğütlenir, "çünkü onlar kirli hayvanlardır." Haham Eleazar, alaycı bir ağızla hayvanların öldürülemediği zamanlarda, hem de yılın en kutsal gününde bu tipleri hayvan gibi kesip parçalamayı öğütlemiştir; ve Haham Joahanan demiştir ki, "sıradan bir kişi bir balık gibi parça parça doğranabilir," öte yandan Haham Eleazar demiştir ki, "Sıradan bir kişinin bir bilgine düşmanlığı putatapanların *İsraillilere olan düşmanlığından* bile daha yoğundur."

Askersel-mesihsel ideal için halkın gösterdiği coşku Yahudi ulusçuların yabancı kuklaların yerini aldıklarını görme yolundaki bir tutkunun ötesine ulaşmıştır. Galileliler Davud'un krallığının yeniden kurulduğunu görmek istediler çünkü yalvaçlar mesihin ekonomik ve toplumsal sömürüye son verip kötü papazları, mülk sahiplerini, ve kralları cezalandıracaklarını söylediler. Bu tema Hanok'un Kitabı'nda şöyle açıklanmıştır:

> "Siz zenginler, lanet olsun size, çünkü siz zenginliklerinize güvendiniz ve sizden zenginlikleriniz koparılıp alınacak...... Lanet olsun size ki komşunuza kötülükle karşılık verirsiniz, siz yaptıklarınıza göre karşılık bulacaksınız. Lanet olsun size, siz yalancı tanıklar.... Ama siz acı çekenler, korkunuz olmasın, sizin payınız şifa olacak."

---

* Talmud: Musevilerin yasa ve yorum kitabı. (ç.n.)

Yehova krallığının diyalaktiği insanın deneyimini bütünüyle kucaklıyordu. Kargo örneğinde olduğu gibi, dünyasal ve kutsal temel ögeler bölünemezlerdi; "bu dünyalık" ve ahiretlik temalar birbirinden ayrılamazdı. Politika, din, ve ekonomi birleşip kaynaşmıştı; gökyüzü ve yeryüzü birbirinden ayırt edilemezdi, doğa Tanrı'yla evlenmişti. Yeni evrende, yaşam baştan başa farklı olacaktı; her şey altüst olacaktı. Yahudiler hükmedecek ve Romalılar hizmet edeceklerdi. Yoksullar zengin olacak, kötüler cezalandırılacak, hastalar şifa bulacaklar, ve ölüler yaşama döneceklerdi.

Yahudiler Büyük Herodes'in Roma Senatosu tarafından kukla kral olarak görülmesinden kısa bir süre önce Roma'ya karşı savaşlarını başlattılar. Başlangıçta, gerillalar Romalılar ve Yahudi yönetici sınıfı tarafından doğrudan doğruya haydut sayıldılar (Yunanca: *lestai*). Ama bu haydutlar hırsızlıklar nedeniyle değil yerlerinde bulunmayan mülk sahiplerine ve Romalı vergi toplayıcılara karşı yürüttükleri eylemlerden dolayı suçlanıyorlardı. Gerilla savaşçılarına uygulanan öteki terim "aşırıcılar" idi – bu onların Yahudi yasası ve Yehova sözleşmesinin yerine getirilmesi için gösterdikleri büyük çaba anlamına geliyordu.

Terimlerin hiç biri tek başına bu eylemcilerin yaptıkları işin anlamını gereğince iletmez. Onların yiğitce serüvenleriyle dünyalarının günlük bağlamı arasında bir ilişki kurulması ancak onların aşırıcı haydutlar – gerillalar – olarak kabul edilmeleriyle sağlanabilir. Aşırıcı haydut-gerillalar bir mesihin yardımıyla sonunda Roma İmparatorluğu'nu çökerteceklerine inanıyorlardı. Onların inancı bir ruh hali değildi; bu bezdirmeyi, kışkırtmayı, hırsızlığı, öldürmeyi, terörizmi, ve ölümle sonuçlanan yiğitlikleri içeren ihtilalci bir uygulamaydı. Bunların bazıları kentsel gerilla taktiklerinde uzmanlaşmışlardı ve onlara "hançer adamlar" deniyordu (Latince: *sicarii*); geriye kalanları kırlarda, mağaralarda ve dağlarda saklanarak, besin ve güvenlik yönünden köylülere dayanarak yaşıyorlardı.

İ.S. birinci yüzyıl boyunca Filistin'deki siyasal ve askersel

olaylarla ilgili herhangi bir betimlemenin eski dünyanın büyük tarihçilerinden biri olan Flavius Josephus'un yazılarına geniş ölçüde dayanılarak yapılması gerekir. Şimdi tartışacağım konulara yabancı olabileceğinizi düşünerek bu kaynağın güvenilirliği konusunda biraz bilgi vermek isterim. Josephus ilk Hıristiyan İncil'leri yazarlarının bir çağdaşıydı. Onun iki kitabı, *Yahudi Savaşı ve Yahudilerin İlk Çağları*, bilginlerin gözünde birinci yüzyıl Filistin'inin tarihi bakımından İncillerin kendilerinden daha az önemli değildirler. Biz Josephus'un kim olduğu ve kitaplarını nasıl yazdığı konusunda kesin bilgilere sahibiz – İncil'lerin yazarları hakkında böyle bilgilerden yoksunuz. Josephus, İ.S. 37 yılında Yasef ben Mathias adıyla, yukarı sınıftan bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak doğdu. İ.S. 68 yılında, daha otuz bir yaşındayken, Galile valisi ve Roma'ya karşı verilen savaşta Yahudi kurtuluş ordusunda bir general oldu. Jotapata kuşatmasında yandaşları yok edildikten sonra, Josephus teslim oldu ve Romalı general Vespasianus'un, ve Vespasianus'un oğlu Titus'un önüne getirildi. Bunun üzerine Josephus Yahudilerin beklemekte oldukları mesihin Vespasianus olduğunu ve hem Vespasianus'un hem de Titus'un geleceğin Roma İmparatorları olacaklarını açıkladı.

Vespasianus İ.S. 69 yılında gerçekten de İmparator oldu, ve Josephus kehanetinin bir ödülü olarak Roma'ya götürüldü ve yeni imparatorun saray çevresine alındı. Ona Roma yurttaşlığı, imparatorluk sarayında bir daire, ve Romalıların Filistin'de savaş ganimeti olarak ele geçirdikleri çiftliklerin gelirinden yaşam boyu emeklilik maaşı verildi.

Josephus yaşamının geri kalan bölümünü Yahudilerin Romalılara karşı neden baş kaldırmış olduklarını ve kendisinin neden Romalıların safına geçmiş bulunduğunu açıklayan kitaplar yazmakla geçirdi. Roma'da Roma'lı okurlar için yazması nedeniyle – imparatoru da kapsayan okurların çoğu betimlenen olayların canlı tanıkları idiler – Josephus tarihin belli başlı olaylarını uydurmuş olamazdı. Farkedilmiş bulunan çarpıtmalar açıkça Josephus'un kendisinin bir hain olarak damgalanmaktan

kaçınma isteğiyle bağlantılıdır ve bunlar asıl öykünün inanılır olmasına zarar vermeksizin kolayca dışlanabilir.

Josephus'un anlattığı öykülerin ortaya koyduğuna göre gerilla eylemciliği ve Yahudilerin askersel-mesihsel bilinçliliği birbirini etkileyen dalgalar halinde yükselip alçalmıştır. Ülkenin tozlu, güneşten kavrulmuş uzak yöreleri ortalıkta dolanıp duran kutsal adamlarla, garip giyimli kahinlerle doluydu ve bunlar kinayeler ve meşeller kullanarak konuşurlar ve dünya egemenliği için yapılacak savaş hakkında kehanetlerde bulunurlardı. Başarılı gerilla önderleri bu hep yenilenen mesihsel spekülasyonların ışığında ve gölgesinde gelişen söylentiler yayıyorlardı. Sürekli bir karizmatik önderler dizisi mesihlik savında bulunmak için tarihin göz kamaştıran aydınlığına doğru ilerliyordu; bunlardan en az ikisi Roma imparatorluğunun temelini gerçekten sarsan ayaklanmaları hızlandırdı.

Büyük Herodes önce Romalı patronlarının dikkatini çekti çünkü kuzey Galile'de bütün bir bölgeyi denetimi altına alan bir eşkiya şefine karşı yeğin bir kampanyaya girişmişti. Josephus'a göre, Herodes, adı Hezekiah olan bu eşkiya şefini tuzağa düşürdü ve onu hemen orada öldürdü. Ama biz Hezekiah'ın sıradan bir hırsız değil de bir gerilla önderi olduğunu çünkü Kudüs'te haydutdan yana olanların Herodes'i cinayetten yargılayacak kadar güçlü olduklarını biliyoruz. Burada Julius Caesar'ın bir yeğeni araya girdi, Herodes'in bırakılmasını sağladı, ve onun salık vermesi İ. Ö. 39 yılında Herodes'in Yahudilerin Kralı olarak atanmasına yol açtı.

Herodes Filistin üzerindeki kontrolunu sağlamlaştırmak için yeni haydutlarla çatışmak zorunda kaldı. Josephus'un açıkladığına göre "haydutlar ülkenin büyük bir parçasını istila ettiler, böylece halkın bir savaşın yapabileceği kadar acı çekmesine neden oldular." Bu yüzden Herodes "mağaralardaki haydutlara karşı sefere çıktı." İçeride tuzağa düşünce, sonunda haydutlar aileleriyle bir araya geldiler, ve teslim olmayı reddettiler. Yaşlı bir haydut erişilmez bir mağaranın ağzında durdu ve Herodes'in gözleri önünde karısını ve yedi çocuğundan her birini

öldürdü "ve Herodes'e alaylı bir tavırla baktı" sonra da kendisini ölüme attı. Kendisini "mağaraların ve mağara sakinlerinin efendisi" sayan Herodes, Samara'ya yöneldi. Ama onun ayrılmasıyla "Galiledeki bilinen bozguncular" üzerindeki tüm baskılar kalkınca onlar derhal Ptolemaios adındaki Romalı bir generali öldürdüler ve "ülkeyi sistemli biçimde harap ettiler, bataklıklarda ve öteki erişilmez yerlerde kendilerine barınaklar yaptılar."

İ.Ö. 4 yılında Herodes'in ölümü üzerine ülkenin uzak bölgelerinde ayaklanmalar oldu. Hezekiah'ın oğlu, Galileli Yahuda, krallığın bir silah deposunu ele geçirdi. Aynı sırada Ürdün içlerinde Peraea'da, Simun adlı bir köle "Eriha'daki sarayı ve bir çok görkemli sayfiye evlerini yaktı." Üçüncü bir asi, Athrongaeus adlı eski bir çoban, "kralllığını ilan etti" – belki de bu, o yandaşları tarafından mesih olarak kabul edildi, demenin Josephus'a özgü bir yoluydu. Romalılar Athrongaeus'u ve dört erkek kardeşini, birer birer öldürmelerine değin bu haydutlar "bütün Yahuda'yı haydutluklarıyla bezdirmeyi" başardılar. Suriyenin Romalı valisi Varus, düzeni sağladı. O, 2000 "elebaşı"yı ele geçirdi ve hepsini çarmıha gerdirdi. Bu olay İsa'nın doğduğu yıl içinde meydana geldi.

Çok geçmeden Galileli Yahuda asıl gerilla güçlerinin önderi olarak ortaya çıktı. Josephus onun "krallık peşinde" olduğunu söyler ve zaman zaman onu "çok akıllı bir haham" olarak niteler. İ.S. 6 yılında Romalılar bir nüfus sayımı yapmağa çalıştılar. Yahuda yurttaşlarını buna direnmeleri için uyardı çünkü nüfus sayımı "tam bir köleliğe" yol açacaktı. Josephus ona şunu söyletir "Yahudilerin Yehova'dan başka kralları yoktur." Bu nedenle "vergiler Romalılara ödenmemelidir" ve "Yehova kendi davalarına inananlara mutlaka yardım edecektir." Yehova'nın bildirdiğine göre Roma'ya boyun eğmeğe hazırlananlara düşman işlemi yapıldı: Sığırları ellerinden alındı ve evleri ateşe verildi.

Galileli Yahuda'nın yaşamının nasıl ve ne zaman son bulduğuna ilişkin bir bilgi günümüze hiç ulaşmadı. Yalnızca şunu biliyoruz ki oğulları savaşmayı sürdürdüler. Bunlardan

ikisi çarmıha gerildiler, ve bir başkası 68-73 ihtilalinin başlangıcında mesihlik savında bulundu. O savaştaki son direniş eylemi, Masada kalesinin intiharla savunulması, gene Galileli Yahuda'nın soyundan birisi tarafından yönetildi.

İsa mesihlik öğretilerini eylemli biçimde vaaz etmeğe İ.S. 28 yılı dolayında başladı. O sırada yalnız Galile'de değil, ama Yahuda ve Kudüs'te de bir "gerçek savaş" yapılıyordu. İsa inancı, İsa'nın ölüm buyruğunu veren Romalı vali, Pontius Pilatus'un göğüslemek zorunda kaldığı ayaklanma durumlarının en genişi olmadığı gibi en tehlikeli olanı da değildi. Örneğin, Josephus, Pilatus'un Kudüs'teki putlarla ilgili tabuyu çiğnediği zaman kendilerine taşradan büyük bir kalabalığın katıldığı kentin öfkeli ayaktakımının görüntüsünü betimler. Daha sonra, Pilatus bir su kemerinin yapılması amacıyla tapınak fonlarının kötüye kullanılmasını protesto eden öfkeli başka bir ayaktakımı tarafından sarılmıştır. İncil'lerden öğrendiğimize göre İsa'nın kendisi de tapınağa yapılan bir saldırıyı yönetmiş, ve çete önderi Barabbas ve birkaç adamının tam o sırada hapiste bulunmaları nedeniyle, İsa'nın yargılanmasından kısa bir süre önce bir çeşit ayaklanma meydana gelmiştir.

İsa'nın öldürülmesinden sonra, Romalılar Filistin'in kırlık alanlarını "haydutlar"dan temizleme çalışmasını sürdürdüler. Josephus, adı Tholomaios olan bir başka büyük haydut şefinin İ. S. 44 yılında yakalandığını bildirir. Bundan kısa bir süre sonra, çölde Theudas adında mesihsel bir tip ortaya çıktı. Onun yandaşları evlerini ve varlıklarını terk ettiler ve Ürdün Irmağı'nın kıyılarında toplandılar. Bazıları Theudas'ın tıpkı Yeşu için yapıldığı gibi suları ayırma niyetinde olduğunu söylerler; başkaları da bu mesihin öteki yoldan, batıya doğru, Kudüs'e doğru gideceğinden söz ederler. Önemi yok – Romalı Vali Cuspius Fadus süvarileri gönderdi; onlar Theudas'ın başını kestiler ve yandaşlarını da kılıçtan geçirdiler.

İ. S. 50 yılında Fısıh Bayramı şöleni sırasında Romalı bir asker tüniğini kaldırdı ve hacılardan ve tapınakta tapınanlardan oluşan bir kalabalığa doğru yellendi. "Öfkelerini daha az

tutabilen genç adamlar ve doğallıkla halkın gürültücü takımı birden dövüşe atıldılar," diye yazıyor Josephus. Romanın ağır piyadesi göreve çağrıldı, bunun yarattığı büyük panik içinde, Josephus'a göre, 30000 insan ayaklar altında ezilerek öldü (bazıları belki de kasdettiği 3000 idi diyorlar.) İsa'nın tapınağa yaptığı saldırı tarih olarak İ. S. 33 yılının Fısıh Haccı'na rastlamıştı. Göreceğimiz gibi, durumları İ. S. 50 yılının paniğinde ölenlere benzeyen ayak takımı hacıların tepkisinden duyulan kaygı Yahudilerin ve Roma makamlarının İsa'yı tutuklamak için gece karanlığına dek beklemelerine neden oldu.

İ. S. 52 yılında, nerdeyse yirmi yıl boyunca dağlarda kalmış bulunan bir "ihtilalci haydut"un, Eleazar ben Deinaios'un önderliğinde bir genel ayaklanmaya çok yakın bir olay gelişti. Vali Cumanus, "Eleazar'ın yandaşlarını yakaladı, daha fazlasını da öldürdü." Ama karışıklık yayıldı "ve bütün ülke üzerinde yağmalar sürüp gitti ve daha atılgan ruhlu olanlar ayaklandılar." Suriyeli Legate araya girdi, onsekiz partizanın kafasını kesti, ve Cumanus tarafından yakalanmış bulunan tutsakların hepsini çarmıha gerdi. Sonunda ayaklanma yeni bir vali, Felix tarafından bastırıldı ve Felix Eleazar'ı yakaladı ve onu – belki de halkın gözü önünde boğazlanmak üzere – Roma'ya gönderdi. "Onun çarmıha gerdiği haydutlar," "ve onlarla işbirliği yapmaları nedeniyle yakalayıp cezalandırdığı yöre sakinleri sayılamayacak kadar çoktu" diyor Josephus.

Kudüs'te, silahlarını giysilerinin içinde gizleyen hançerli adamların yaptıkları suikastlar artık yaygınlaşmıştı. Onların en ünlü kurbanlarından biri Yüksek Papaz Yonaton idi. Bütün bu kan dökmelerin ortasında, askersel-mesihsel yarışmacılar tekrar tekrar ortaya çıkıyorlardı. Josephus mesih önderlerin bir bölümüne gönderme yaparak onları şöyle niteliyor:

> eylemde daha az cani ama niyette daha kötü olan bu hainlerin verdikleri zarar katillerin – dolandırıcıların ve yalancıların – verdikleri zarar kadar büyüktür. Onlar esin savıyla, ayak takımını çılgınca eylemlere özendirerek, ve Tanrı'nın yaklaşan özgürlüğün imlerini kendilerine göstereceği bahanesiyle onları yabanıl toprakların içlerine sürükleyerek

devrimci değişiklikler meydana getirmeyi planladılar.

Felix bu yağmacılığı bir ayaklanmanın ilk aşaması olarak yorumladı ve Roma süvarilerine o ayak takımının paramparça edilmesi buyruğun verdi.

Daha sonra bir Mısırlı Yahudi "sahte peygamber" ortaya çıktı. Sayısı birkaç bini bulan "aldatılmış insanları" bir araya getirdi, onları çöle doğru götürdü, sonra döndü Kudüs'e saldırmaya kalkıştı – böylece, Romalılar bunu gerekli buldularsa, bütün bu tür insanların siyasal yönden tehlikeli olduklarının doğrulanmasını sağladı. Josephus İ.S. 55 yılında Filistin'deki durumun görünüşünü şöyle betimler:

"Din dolandırıcıları ve haydut şefler pek çok insanı ayaklanmaya zorladılar. Küçük gruplara ayrılarak ülkenin her yanına yayıldılar, varsılların evlerini talan ettiler, evde bulunan insanları öldürdüler, ve kudurmuş çılgınlıkları Yahudiye'nin her bir köşesine girinceye değin, köyleri ateşe verdiler. Savaş günden güne daha yabanılca alevlendi.

İ. S. 66 yılında her yerde haydutlar vardı; bunların ajanları tapınak rahipliğine dek girmişler ve Yüksek Papaz Ananias'ın oğlu olan Eleazar'ı bir bağlaşma yapmağa zorlamışlardı. Eleazar bir çeşit bağımsızlık bildirgesi yayımladı: Saltanatını sürdüren Neron'un sağlığı uğruna her gün hayvanlar kurban edilmesi önlendi. Kudüs'ün sokaklarında Roma yandaşı ve Roma karşıtı gruplar çatışmaya başladılar: bir yanda Eleazar'ın yönettiği hançerli adamlar, özgürleştirilmiş köleler ve Kudüs'ün ayak takımı; öte yanda yüksek papazlar, Herodesçi soylular ve Romanın krallık muhafızları.

Bu sırada, ülkenin içlerinde, Galileli Yahuda'nın yaşayan son oğlu, Manahem, bir saldırıyla Masada kalesini zaptetti , silah deposundan ele geçirdiği Roma silahlarıyla haydutlarını donattı, ve Kudüs'ün üzerine yürüdü. Karmakarışık bir alanın içine dalan Manahem ayaklanmanın komutasını ele aldı – "bir kral gibi" diyor Josephus. O Roma kıtalarını sürüp attı, tapınak alanını kontrol altına aldı, ve Yüksek Papaz Ananias'ı öldürdü. Manahem sonra krallık giysilerini giyinip kuşandı, ve silahlı

haydutlardan oluşan maiyetinin eşliğinde, tapınağın kutsal yerine girmeğe hazırlandı. Ama Eleazar, herhalde babasının öcünü almak üzere korteji pusuya düşürdü. Manahem kaçtı ama yakalandı ve "uzun işkenceler sonunda öldürüldü."

Yahudiler dövüşmeyi sürdürdüler, gerçek mesihin geleceğine artık kani oldular. Romalılar birkaç yenilgiye uğradıktan sonra, Neron, Briton'lara karşı yapılan seferlerin deneyimli komutanı, en iyi generali Vespasianus'a başvurdu. Romalılar 65.000 askerle ve askersel araçların ve kuşatma gereçlerinin en ileri biçimleriyle saldırarak yavaş yavaş küçük kentlerin denetimini yeniden ele geçirdiler.

İ. S. 68 yılında Neron'un ölümü üzerine Vespasianus yeğlenen imparator adayı olarak ortaya çıktı. Gereksinebileceği tüm adamları ve donatıları sağlanmış bulunan, Vespasianus'un oğlu Titus savaşı bitirdi. Fanatik direnmeye karşın, İ.S. 70 yılında Titus Kudüs'e girdi, tapınağı ateşe verdi, ve görünürdeki her şeyi yağmaladı ve yaktı.

Kudüs kuşatmasının Yahudilerin bir milyonun üzerinde kayıp vermelerine yol açmış bulunmasını dikkatle irdeleyen Josephus mesih kahinlerini acı bir dille suçlamıştır. Aslında korkunç imler ortaya çıkmıştı – sunak üzerindeki parlak ışıklar, bir ineğin bir kuzu doğurması, silahlı savaş arabaları ve alayların güneş batarken gökyüzünde hızla ilerlemeleri – ama haydutlar ve onların iğrenç yalvaçları bu felaket imlerini göremediler. Bu "dolandırıcılar ve sahte haberciler halkı kandırarak insanların gelecekte tansıksal kurtuluşa erişeceklerine inandırmışlardı."

Kudüs'ün düşmesinden sonra bile, haydutlar Yehova'nın kendilerini terk etmiş olduğuna hala inanamıyorlardı. Yeni bir kahramanca çaba – yeni bir kanlı özveri – ardından Yehova sonunda gerçekten yağlanıp kutsanmış birini göndermeye karar verecekti. Daha önce belirttiğim gibi, son özveri İ. S. 73 yılında Masada kalesinde ortaya konmuştu. Hezekiah'ın ve Galileli Yahuda'nın soyundan gelen, Eleazar adındaki bir haydut, geriye kalan erkek, kadın, ve çocuklardan oluşan 960 kişilik gücüne

Romalılara teslim olmaktansa birbirlerini öldürmelerini şiddetle tenbih etmişti.

Özet olarak: Josephus İ. Ö. 40 yılı ile İ. S. 73 yılları arasında, İsa ya da Vaftizci Yahya, yaşamış en az beş Yahudi askermesihten söz eder. Bunlar Athrongaeus; Theudas; Felix tarafından idam edilen adsız "hain"; Mısırlı Yahudi "sahte peygamber"; ve Manahem. Ama Josephus sık sık öteki mesihlere ya da mesih peygamberlere gönderme yapar ve bunları adlandırma ya da betimleme zahmetine girmez. Ayrıca, bana öyle geliyor ki Galileli Yahuda, Manahem, ve Eleazar kanalıyla Hezekiah'ın soyundan gelen bağnaz haydut-gerillalar kuşağındakilerin hepsi yandaşlarının çoğu tarafından büyük olasılıkla mesih ya da mesih-peygamber olarak kabul edilmiştir. Başka deyişle, İsa'nın zamanında, bugün Güney Denizleri'nde ne kadar çok kargo peygamberi varsa, Filistin'de de o kadar çok mesih bulunuyordu.

Masada'nın düşmesi Yahudi askersel-mesihsel yaşam biçiminin pek öyle sonu oldu denemez. Sömürgeciliğin ve yoksulluğun ivedi kılgısal gereksinimlerinin etkisiyle hep yeniden yaratılan ihtilalci dürtü, Masada'dan altmış yıl sonra, hatta daha şaşkınlık verici bir dram içinde, yeniden ortaya çıktı. 132 yılında, Bar Koçva - "Bir Yıldızın Oğlu" - 200.000 kişilik bir gücü örgütledi ve üç yıl kadar süren bir bağımsız Yahudi devleti kurdu. Bar Koçva'nın kazandığı tansıksal utkular nedeniyle, Kudüs'ün Başhahamı Akiba onu mesih olarak selamladı. Halk Bar Koçva'yı bir aslana binmiş durumda gördüğünü naklediyordu. Romalılar Hannibal'dan bu yana böylesine yiğit bir askersel düşmanla karşılaşmamışlardı; o ön saflarda ve en tehlikeli noktalarda çarpışıyordu. Bar Koçva'nın vurulup öldürülmesinden önce bütün bir Roma lejyonu yok olmuştu. Romalılar 1000 köyü yerle bir ettiler, 500.000 insanı öldürdüler, ve daha binlercesini köle olarak gemilerle dış ülkelere yolladılar. Daha sonra yürekleri acıyla dolu Yahudi bilgin kuşakları kendilerini aldatıp yurtlarını yitirmelerine neden olan Bar Koçva'dan "yalanın oğlu" diye söz ettiler.

Tarih gösteriyor ki Yahudi askersel-mesihsel yaşam biçimi uyarlanmayla ilgili bir başarısızlıktı. O Davud'un krallığını yeniden kurmayı başaramadı; tersine, Yahudi devletinin toprak bütünlüğünün tamamıyla yitirilmesine yol açtı. Sonraki binsekizyüz yıl boyunca Yahudiler yaşadıkları her yerde ikincil bir azınlık oldular. Acaba bu askersel mesihçiliğin kapris dolu, uygulanmaz, hatta manyakça bir yaşambiçimi olduğu anlamına mı geliyor? Josephus'un ve daha sonraları Bar Koçva'yı suçlamış olanların düşündükleri gibi, Yahudilerin boş mesihsel amaçların kandırıcı etkisi altında Romanın yenilmez gücüne saldırdıkları için anayurtlarını yitirdiği yolundaki görüşe biz de mi katılacağız? Sanmıyorum.

Roma'ya karşı yapılan Yahudi ihtilaline, Yahudilerin askersel mesihçiliği değil, Roma sömürgeciliğinin eşitsizlikleri neden olmuştur. Biz sırf zafer kazandıkları için Romalıların daha "pratik" ya da "gerçekçi" olduklarına karar veremeyiz. Her iki yan da savaşa pratik ve dünyasal nedenlerle girişti. Bir an için George Washington'un Amerikan Devrim Savaşı'nı yitirmiş olduğunu varsayalım. O zaman biz Kuzey Amerika Ordusunun "özgürlük" denilen boş umutlar adına sunulmuş usdışı bir yaşam biçimi bilincinin kurbanı olduğu sonucuna varmayı ister miyiz?

Doğada olduğu gibi, külltürde de, seçici güçlerin ürünü olan dizgeler (sistemler), kusurlu ya da usdışı olduklarından dolayı değil, ama daha iyi uyarlanmış ve daha güçlü olan öteki dizgelerle karşılaştıkları için, yaşamlarını sürdürmekte sık sık başarısızlığa uğrarlar. Sanırım şunu göstermiş bulunuyorum ki kin dolu mesih inancı, kargo inancı gibi, uygulamada bir sömürge savaşının ivedi gereksinimlerine uyarlanmıştır. Bir orduyu yetiştirip eğitmek için gerekli resmi bir örgütün yokluğunda , kitlesel direnmeyi seferber etmenin bir aracı olarak bu son kerte yararlı olmuştur. Onların başlangıçtaki yenilgi olasılıkları öylesine büyüktü ki hiç bir çabanın tarihin şimdi açıkladığından farklı herhangi bir sonuca asla götüremeyeceği açıklanamadıkça ben Roma karşıtı haydutların aldatılmış oldukla-

rına karar veremem. Ama Roma karşıtı haydutların kendi bozgunlarını önceden görebileceklerini ispatlamanın bir yolu yoktur. Tarih Roma İmparatorluğu'nun sözü edilen yenilmezliği konusunda Galileli Yahuda'nın haklı ve Kayserlerin haksız olduklarını eşit kesinlikle açıklar. Roma İmparatorluğu en sonunda yıkıldı, ama onu yıkan insanlar Yahudiler gibi sömürge insanlarıydılar, ve bunların sayıları, donatımları, ve askersel becerileri Romalılarınkilere göre olağanüstü yetersizdi.

En azından tanıma göre, ihtilal şu anlama gelir ki sömürülen bir nüfus zalimlerini devirmek için büyük güçlüklere karşı tehlikeli önlemler almalıdır. Sınıfların, ırkların, ve ulusların genel olarak böyle bir üstünlüğe karşı meydan okumayı kabul etmelerinin nedeni onların usdışı ideolojilerle kandırılmış olmaları değil, ama seçeneklerin giderek büyük riskleri göze aldıracak kadar iğrenç olmalarıdır. Ben inanıyorum ki Yahudilerin Roma'ya baş kaldırmalarının nedeni budur. Ve Yahudi askersel-mesihsel bilinç durumunun İsa'nın zamanında büyük bir yayılmayı yaşamış olmasının nedeni de budur.

Kinle dolu mesih inancının Roma sömürgeciliğine karşı verilen gerçek savaşa kök salması ölçüsünde, barışçıl mesih inancı da açıkça gizemli bir paradoks kılığına bürünmüştür. Hıristiyanlığın barışçı mesihi Roma'ya karşı savaşın 180 yıllık yörüngesindeki en olasılık dışı bir anda geldi. İsa inancı askersel-mesihsel bilincin hala hızlandığı, genişlediği, Yehova'nın yargılamasının lekesiz coşkunluğuna doğru yükseldiği bir sırada gelişmiştir. Onun zamanlamasının tam anlamıyla yanlış olduğu görülüyor. İ.S. 30 yılında Roma karşıtı haydut ihtilalci dürtüye yönelik belli başlı bir engelle henüz karşılaşılmamıştır. Tapınak zarar görmüş değildir ve yıllık büyük hacların sahnesi olmuştur. Galileli Yahuda'nın oğulları sağdır. Masada'nın terörü daha düşgücünün ötesindedir. Yahudiler askersel-mesihsel düşün Manahem'i ve Bâr Koçva'yı yağlayıp kutsamış olmasından bunca yıllar önce barışçıl bir mesihin özlemini neden çekmiş olsunlar? Roma'nın gücü Yehova'nın kutsal kalkanında önemli bir çentik açmamışken neden Filistin Romalı de-

rebeylerine teslim edilsin? Eski Ahit, Roma İmparatorluğu'nu hala iki kez sarsabilme gücüne sahipken neden yeni bir ahit yapılsın?

Barış Prensinin Gizi

Batı uygarlığının düşlediği eser aslında öteki halkların düşlediği eserlerden farklı değildir. Onun gizlerinin içine girmek için gerekli olan sadece pratik koşullara ilişkin bilgidir.

Önümüzdeki olayda, içinden seçim yapılabilecek elverişli yeğlemelerin sayısı çok azdır. Eğer İsa'nın papazlık süresinin tarihlendirilmesinde yanlışlık olsaydı – eğer İsa'nın Kudüs'ün düşmesinden sonrasına değin Yahudi yoldaşlarını Romalıları sevmeğe zorlamaya başlamamış bulunduğu ortaya konabilseydi bu çok uygun olurdu. Ama Galileli Yahuda'nın vergi isyanı ya da Pontius Pilatus'un valiliği gibi olayların geleneksel kronolojisinde yapılan kırk yıllık bir yanlış inanılır şey değildir.

Biz her ne kadar İsa'nın *ne zaman* konuştuğu konusunda yanılgı içinde olmayabilirsek de, onun *ne* konuştuğu konusunda yanılgı içinde bulunduğumuzu varsaymak için pek çok neden vardır. Önceki bölümün sonunda ileri sürülen sorulara verilecek yalın bir pratik çözüm şudur: İsa yaygın olarak inanıldığı kadar barışçıl değildi, ve onun gerçek öğretileri Yahudi askersel mesihçiliğinden temelli bir kopmayı göstermiyordu. Güçlü bir Roma karşıtı, haydut yanlısı olma eğilimi her halde onun ilk papazlık yıllarını bütünüyle kaplıyordu. Onun Yahudi mesih geleneğiyle bağlantısının tam anlamıyla kesilmesi ancak Kudüs'ün düşmesinden sonra, Romanın utkusuna bir uyarlanma yanıtı olmak üzere Roma'da ve impararorluğun öteki kent-

lerinde yaşayan Yahudi Hıristiyanlar tarafından İsa'nın öğretilerinden ilk siyasal-askersel ögelerin çıkarılması sırasında gerçekleşmiştir. Barışçıl mesihçiliğin paradokslarıyla pratik insan işlerinin yürütülmesi arasındaki bağlantıyı kurmak için benim, hiç olmazsa kısaca, kullanacağım tema budur.

İsa'nın ilk öğretileriyle askersel-mesihsel gelenek arasındaki bağın sürekliliğini anımsatan olay İsa ile Vaftizci Yahya arasında varolan yakın ilişkidir. Hayvan derileri giyinen ve çekirgelerden ve yabanıl baldan başka hiç bir şey yemeyen Vaftizci Yahya'nın, Josephus'un değindiği kutsal adamlar türüne açıkça benzerlik gösterir ki o bunları Ürdün Vadisi'nin çorak topraklarında dolanıp duran, köylüleri ve köleleri kışkırtan ve Romalılarla onların yanaşmalarının başlarına dert açan kişiler olarak betimler.

Dört İncil'in dördü de Vaftizci Yahya'nın İsa'nın ilk muştucusu olduğunu kabul eder. Onun misyonu İşaya'nın görevini yerine getirmek, ıssız çöle – Yehova'nın ahitinin anılarıyla yankılanan mağaralarla dolu ve haydut yatağı uzak topraklara – gitmek ve haykırmak idi: "Tanrının yollarını hazırlayın; onun yollarını düz edin." (Günahkârlığınızdan pişmanlık duyun, suçunuzu kabul edin, böylece hiç olmazsa vaadedilen imparatorlukla ödüllendirilebilirsiniz.) Yahya suçunu itiraf eden ve gereğince tövbe eden Yahudileri simgesel biçimde günahlarından arındırmak için onları bir ırmakta ya da kaynakta yıkayarak "vaftiz etti." İncil'lere göre, İsa, Vaftizci'nin en ünlü tövbecisiydi. Ürdün Irmağı'nda yıkanması üzerine İsa yaşamının en kritik aşamasına başladı – bu çarmıhta ölümüne yol açan aktif vaizlik dönemiydi.

Vaftizci Yahya'nın meslek yaşamı önceki bölümde betimlenen çöl kahinleri modelinin bir örneğidir. Onun çevresindeki kalabalıklar çok fazla büyüyünce Roma kamu düzeninin en yakındaki koruyucusu tarafından tutuklandı. Bu kişi Vaftizci'nin en aktif olduğu Ürdün doğusundaki Filistin'in bir bölümünü yöneten kukla kral Herodes Antipas idi. Onun etkinliklerine kamu düzenine yönelik bir tehdit olarak bakılması nedeniyle

Vaftizci Yahya'nın tutuklanabileceği yolunda İncil'lerde hiçbir anıştırma yoktur. Siyasal-askersel boyuttan hiçbir iz yoktur. Tersine bize anlatılana göre Vaftizci Yahya'nın tutuklanması Herodes'in erkek kardeşlerinden birinin dul eşi Herodias ile evlenmesini eleştirmesinden kaynaklanmıştır. Öykü Vaftizci Yahya'nın idam edilmesini her hangi bir siyasal gerekçeye değil ama Herodias'ın öç alma tutkusuna bağlayarak sürer. Herodias kızı Salome'yi Kral Herodes için dans ettirir. Kral dans gösterisinden öylesine hoşlanır ki dansçıya ne isterse vereceğini vaat eder. Salome bir tepsi üzerinde Vaftizci Yahya'nın başını istediğini açıklar, ve Herodes de kabul eder. Herodes'in vicdan azabından yıkıldığı söylenir, tıpkı daha sonra Pontius Pilatus'un İsa'nın idam edilmesinden dolayı vicdan azabından yıkılması gibi. Vaftizci Yahya'nın tutuklanmasından önce çölde kalabalıklara söylediklerini irdeleyince, siyasal ilişkilerin yokluğu ve Herodes'e atfedilen vicdan azabı yorumu çok yersiz görünür. Yahya'nın vaaz söylettikleri tam anlamıyla askersel-mesihsel bir tehdit idi:

"Benden daha güçlü biri gelecek – O ruhla ve ateşle sizi vaftiz edecek: kabukları tanelerinden ayırıp savuran* elindeki yelpazesiyle o harman yerini baştan başa temizleyecek ve buğdayı ambarında toplayacak; ama söndürülmez bir ateşle kabukları yakacaktır."

Herodes Antipas çöl kahinleriyle düzen karşıtı haydutlar arasındaki bağlantı karşısında kayıtsız mıydı? Saltanatı kırküç yıl sürecek olan ve haydut öldürücü zalim Büyük Herodes'in oğlu olan bir kral Vaftizci Yahya gibi insanların çölde geniş kalabalıkları kendine çekmesine izin vermenin doğuracağı sonuçlara ilgisiz kalamazdı. Ve düzen karşıtı haydut sorunuyla ilişkisi olmayan bir mesihe sahip bulunan bir kahin böylesine geniş kalabalıkları kendine nasıl çekebilirdi?

Vaftizci'nin askersel-mesihçi gelenekteki yeri Ölü Deniz Yazmaları'nın bulgulanması sonucunda açıklığa kavuşturul-

---

* Kutsal kitaba göre iyileri kötülerden ayıran. (ç.n.)

muş bulunmaktadır. Bu belgeler Yahya'nın İsa'yı vaftiz ettiği bölgede, Kumran adlı Hıristiyanlık öncesi eski bir topluluğun bıraktığı kalıntıların yakınındaki bir mağarada bulunmuştur. Kumran'ın kendisi de, Vaftizci Yahya gibi, varlığını "çöldeki yolu temizlemeğe" adamış dinsel bir komün idi. Komünün zengin ve eskiden bilinmeyen kutsal yazınına göre, Yahudilerin tarihi, içinde Roma İmparatorluğu'nun kendi yıkımıyla karşılaşacağı bir Armageddon'a* doğru ilerliyordu. Roma'nın yerine başkenti Kudüs olan, Davud'un Evi'nin (soyunun) bir kolundan gelen ve yeryüzünde her hangi bir Kayser'den daha güçlü bir asker-mesihin hükümdarlığı altında yeni bir imparatorluk kurulacaktı. "İsrail'in yağlanıp kutsanmış", yenilmez generali, başkomutanının önderliği altında, "Aydınlığın Oğulları" Yahudiler "Karanlığın Oğulları" Romalılara karşı savaşa girişeceklerdi. Bu bir yoketme savaşı olacaktı. Yahudilerin yirmisekiz bin savaşçısı ve savaş arabalı altı bin savaşçısı Romalıları vuracaktı. Onlar "tümüyle yok edilinceye değin... sonsuz bir süre için imha amacıyla kökünü kazımak için düşmanı izleyeceklerdir." Utku güvence altındadır çünkü "sen eskiden beri açıklamakta olduğun gibi; Yakup'tan gelen bir yıldız parlayacak, İsrail'den bir asa yükselecek" (Sayılar Kitabı'nda olup daha sonra Bar Koçva'ya uygulanan kehanet.) İsrail utku kazanacaktı "çünkü geçmişte olduğu gibi, senin yağlanıp kutsanmış adamlarının aracılığıyla sen büyük kötülüğü biçilmiş bir hububat tarlasında alev alev yanan bir meşale gibi yakıp yokettin... çünkü sen eskiden beri açıklamaktasın ki düşman... insansız bir kılıcın vuruşuyla yıkılacak, ve insansız bir kılıç onu yokedecek."

Kumran'lılar savaş buyruğunu son ayrıntısına dek yerine getirmişlerdi. Bir utku şarkısı bile hazırlamışlardı:

Haydi kalk, Sen Ey Yiğit Kişi!
Tutsaklarını al götür, Ey şanlı Adam!
Kendi yağmanı yap, Ey cesur Kişi!

---

* Kutsal kitaba göre bir mahşer günü savaşı. (ç.n.)

Düşmanlarının ensesine Sen elini koy
Ve Sen ayağını koy öldürülmüşler yığınının üzerine!
Vur Senin düşmanların olan uluslara
Ve Senin kılıcın yok etsin suçluları!
Toprağı şanla doldur
Ve Kendi kalıtını nimetle!
Senin otlaklarında bir çok sığırlar olsun,
Saraylarında gümüş ve altın ve değerli taşlar!

Ey Zion, sevincin büyük olsun!
Sevinç haykırışları arasında ortaya çık, Ey Kudüs!
Gösterin kendinizi, Ey Yahuda'nın bütün kentleri!
Açın kapılarınızı sonsuza değin,
Ulusların zenginlikleri içeri girsin!
Ve Krallar hizmet etsinler sana
Ve bütün zalimler önünde eğilsin senin
Ve yalasınlar tozunu ayaklarının!

Kumran'lıların Kutsanmış Kişi için bir öncü gibi hareket etmek üzere misyonerler gönderdiklerini biliyoruz. Vaftizci Yahya gibi, bu misyonerlerin de çekirge ve yaban balı yedikleri ve hayvan derileri giyindikleri söylenir. Vaftizci Yahya gibi, onların görevi de İsrail'in çocuklarına tövbe ettirmektir. Onların da vaftiz uyguladıkları ispat edilemez, ama Kumran'ın içinde arkeologlar geniş ayinsel yıkanma düzenleri ortaya çıkarmışlardır. Yahya'nın ayinsel vaftizi pekala komünün hamamlarındaki daha kapsamlı yıkanmaların ve temizlik ayinlerinin kısaltılmış bir biçimi olarak benimsenmiş olabilir ve bu ayinler şu ya da bu biçimde uzun zamandır Yahudilerin ruhsal temizliğe ilişkin düşüncelerinin bir parçasını oluşturmuşlardır.

Sanırım burada özellikle vurgulanması gereken nokta Josephus ya da Hıristiyan İncil'lerinin yazarları gibi yazarların yazılarında bu yazının varlığı ima bile edilmemiştir. Yazmaların yokluğu halinde biz bu militan kutsal adamların neyin peşinde oldukları hakkında kesin olarak hiç bir şey bilmeyecektik, çünkü Kumran İ.S. 68'de Romalılar tarafından yokedildi. Komüncüler "Karanlığın Oğulları"nın komüne saldırıp onu yoketmesinden önce kutsal kitaplarını küplere koydular ve onları yakınlardaki mağaraların içinde sakladılar. İki bin yıl boyunca

hiç el sürülmeden kaldıkları için varlıkları unutulmuş bulunan bu yazmalar şimdi İsa zamanının hemen öncesini, bu zamanı, ve bundan sonraki kısa süreyi kapsayan dönemdeki Musevilikle ilgili bilgilerin büyük elyazması kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Kumran yazmaları İncil'lerde anlatılan biçimiyle Vaftizci Yahya'nın öğretilerini Yahudi askersel-mesihsel geleneğin ana akımından ayırmayı son derece güçleştirmektedir. Roma'yla yapılan uzun ve kanlı gerilla savaşının ortamında ele alınınca, Vaftizci'nin "söndürülmez ateşte yanan kabuklar" mecazının, Kumran'lıların bir "biçilmiş hububat tarlasında alev alev yanan meşale"ye ilişkin kehanete ters düşebileceği düşüncesi akla uygun olamaz. Ben Vaftizci Yahya'nın aklındakileri söylemek niyetinde değilim, ama onun davranışının değerlendirilmesine esas olması gereken dünya bağlamı henüz doğmamış bulunan bir dinin bağlamı olamaz. Ben onun anlatılan söz ve eylemlerini ancak şu bağlam içinde düşünebilirim: Dalga dalga kabaran toz toprak içindeki ayaktakımı köylü yığınları, gerillalar, vergi kaçakçıları, ve hırsızlar, Herodesçi zalimler için, kukla papazlar için, küstah Roma valileri, ve kutsal yerlerde yellenen putperest askerler için duyulan sönmez bir kinle yanan, gırtlağına dek sorunlara gömülmüş Ürdün.

Vaftizci'nin yakalanmasından hemen sonra – belki de Herodes Antipas'ın hapishanesinde yargılanmayı hala beklediği sırada – İsa tıpı tıpına aynı türden insanlar arasında ve aynı türden tehlikeli koşullar altında vaaz ediyordu. Yaşam biçimindeki benzerlik öylesine büyüktü ki İsa'nın ilk havarilerinden, en az ikisi – Andreas ve Simun Petrus kardeşler – Vaftizci'nin eski yandaşlarıydılar. Daha sonra Herodes Antipas, İsa ile Vaftizci arasındaki farkı o denli önemsiz bulmuştur ki onun şöyle dediği söylenir, "O Yahya'dır, kafasını kestiğim Yahya; o ölüyken dirilmiştir." Başlangıçta İsa vaazlarının büyük bölümünü ülkenin uzak yörelerinde veriyor, tansıklar yaratarak geniş kalabalıkları kendine çekiyordu. Her halde o (önlem yönünden) her zaman polislerin yalnızca bir adım önünde

bulunuyordu. Gerek Vaftizci Yahya gerekse Josephus'un üzerinde durduğu mesih habercileri gibi, İsa da ya tutuklanmasıyla ya da korkunç bir ayaklanmayla sonuçlanacak bir çatışma yoluna girmiş bulunuyordu.

İsa'nın büyüyen popülerliğinin mantığı onu tehlikesi gittikçe artan kahramanlıklara doğru götürüyordu. Çok geçmeden, o ve havarileri, Kudüs'ü, geleceğin Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nun vaat edilmiş başkentini misyonlaştırmağa koyuldular. Zekarya Kitabı'nın mesihsel simgeciliğini bile bile kullanarak, dağ geçitlerini bir eşek üzerinde (ya da belki de bir midilli üzerinde) geçti. Pazar Okulu öğretmenlerinin savına göre İsa böyle davrandı çünkü bu "putperestlerle barışı konuşmak" niyetini belirtiyordu. Bu yorum Zekarya'daki başka her şeyin çok güçlü bir askersel-mesihsel anlamı olduğunu gözden uzak tutuyor. Çünkü Zekarya mesihinin ortaya çıkmasından sonra, alçakgönüllü ve bir eşeğe binmiş olan, Zion'un oğulları (düşmanı) "yok edecek ve boyun eğdirecekler"... ve "güçlü adamlar olup savaşta düşmanlarını sokaklardaki çamur gibi ayaklar altına alıp çiğneyecekler... çünkü Tanrı onlarla birliktedir ve atlara binenler bozguna uğrayacaklar."

Eşek üzerindeki alçakgönüllü kişi barışçıl bir mesih değildi. O küçük bir ulusun mesihiydi ve onun açıkça zararsız olan savaş prensi, Davud'un soyundan gelen biriydi ve o da düşmanın atlılarını ve arabalı savaşçılarını bozguna uğratıp boyunduruk altına almak için güçsüzlüğün içinden yükseldi. Putperestler barışa sahip olacaklardı – ama bu uzun zamandır beklenen Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nun barışı olacaktı. Yolun kenarına dizilen kalabalıkların olup bitenleri anlamaları en azından böyle olmuştur, çünkü İsa geçerken, onlar şöyle bağırdılar: "Tanrıya şükür! Tanrı adına gelen o kutsaldır! Gelen Babamız Davud'un Krallığı kutlu olsun!"

İsa ve onun havarileri kente girdikten sonra onların yaptıklarında da barışçıl anlamda göze çarpacak hiç bir şey yoktu. Kudüsü istila etmek için gün olarak Fısıh Bayramı başlangıcının hemen öncesini seçmek suretiyle onlar kırlık kesimden ve

Akdeniz'in her köşesinden gelen binlerce yortu hacısının sağladığı korumayla kendilerini güvençe altına almışlardı. Düzen karşıtı haydutlar, köylüler, işçiler, dilenciler ve potansiyel olarak tehlikeli olan öteki grupların hepsi aynı anda kente akıyorlardı. Gün boyunca İsa çevresinde gürültülü ve vecde gelmiş kalabalıklar olmaksızın hiç bir yere gitmiyordu. Hava kararınca gizlice dostlarının evlerine gidiyor, nerede bulunduğunu havarilerinin kendisine en yakın bulduklarının dışında herkesten saklıyordu.

İsa ve havarileri kendilerini başlangıçtaki askersel-mesihsel hareketin üyelerinden ayırt edecek hiç bir şey yapmadılar. Hatta onlar en azından bir yeğin (şiddetli) çatışmayı da kışkırttılar. Onlar büyük tapınağın avlusuna hücum ettiler ve yabancı hacıların kurbanlık hayvan satın alabilmeleri için para değiştiren ruhsatlı işadamlarına kaba güç kullanarak saldırdılar. İsa'nın kendisi bile bu olay sırasında bir kamçı kullandı.

İncil'ler Yüksek Papaz Kayafa'nın İsa'yı tutuklamak için nasıl "dolap çevirdiğini" anlatır. Kayafa sarraflara karşı yapılan yeğin saldırıya tanık olduğu için, İsa'yı hapse atmanın meşruluğu konusunda hiç bir kuşku duyamazdı. Kayafa'nın düşünüp tasarlamak zorunda olduğu şey İsa'nın mesih olduğunu düşünen bütün bir halkı kışkırtmaksızın onu nasıl tutuklamak gerektiği sorunuydu. Ateşli silahların ve gözyaşartıcı gazların bilinmediği ve halkın yenilmez bir öndere sahip olduğuna inandığı o günlerde ayaktakımı kalabalıklar son derece tehlikeliydiler. Bu nedenle Kayafa polise İsa'nın yakalanması buyruğunu, "halk bir kargaşa çıkarır korkusuyla, şölen gününde değil" de başka bir gün verdi.

İsa'yı çevreleyen kalabalığın elbette şiddet karşıtı bir yaşam biçimini benimsemeğe vakti olmamıştı. Onun en yakın havarileri bile açıkcası "öbür yanağını çevirmeğe" hazırlıklı değillerdi. Onlardan en az ikisinin sahip oldukları lakaplar onların militan eylemcilerle bağlantılı olduklarını akla getiriyordu. Biri Simun idi, ona "Zealot" (Aşırı Partizan), ve öteki Yahuda idi, ona da "İskariyot" denirdi. Josephus tarafından bıçak kulla-

nan, adam öldüren hançerli adamlar anlamında kullanılan *sicarii* ile İskariyot arasında gizemli bir benzerlik vardır. Ve bazı Eski Latince elyazmalarında Yahuda aslında *Zelotes* olarak adlandırılır.

Öteki iki havarinin savaşçı anlamlı takma adları vardı – Yakup ve Yuhanna, Zebedi'nin oğulları. Onlara "Boanerces" deniyordu, Markos'un Arami dilinden yaptığı çeviriye göre bu "Gök Gürlemesinin Oğulları" anlamına geliyordu ve buna "yabanıllar, öfkeliler" anlamı da verilebiliyordu. Zebedi'nin oğulları bu unvanlarını hak etmişlerdi. İncil'in öyküsünün bir yerinde onlar halkın İsa'yı iyi karşılamamış olmaları nedeniyle Samaritan köyünü baştan başa yok etmek isterler.

Ayrıca İncil'lerde belirtildiğine göre havarilerin bazıları kılıç taşıyorlardı ve tutuklamaya direnmeye hazırdılar. Tutuklanmasının hemen öncesinde, İsa şöyle dedi, "Kimin kılıcı yoksa o, giysisini satsın ve bir tane alsın." Bu söz havarileri ona iki kılıç göstermeğe sevk etti – böylece onlar kendi aralarından en az ikisinin silahlanmayı alışkanlık haline getirmekle kalmayıp... hançerli adamlar gibi, kılıçlarını giysilerinin altında sakladıklarını belirttiler.

Dört İncil'in dördü de İsa'nın yakalandığı anda havarilerin silahlı direnmeye kalkıştıkları olgusunu anlatır. Fısıh Bayramı akşam yemeğinden sonra, İsa ve onun iç çevresi içinde geceyi geçirmeye hazırlandıkları Getsemani'deki bahçeye gizlice kaçtılar. Yahuda İskariyot'un yönetiminde, Yüksek Papaz ve adamları onların üzerine birdenbire saldırdıkları sırada İsa dua ediyor ve ötekiler de uyuyorlardı. Havariler kılıçlarını çektiler ve yapılan kısa bir çatışma sırasında tapınağın polislerinden biri kulağını yitirdi. Polisler İsa'yı yakalar yakalamaz, havariler çatışmayı bıraktılar ve geceleyin kaçtılar. Matta'ya göre, İsa havarilerinden birine kılıcını kınına koymasını söyledi, bu havarinin yerine getirdiği ama işitmeğe hiç de hazırlıklı olmadığı bir buyruktu, o nedenle hemen kaçtı.

İncil'in öyküsünde, Yahuda'ya verilen bedel Herodias'ın Vaftizci Yahya'yı ihbar etmesine benzer. Eğer Yahuda gerçek-

ten *Zelotes* – aşırı partizan haydut – olsaydı o İsa'ya bir takım taktik ya da stratejik nedenlerle ihanet etmiş olabilirdi, ama bunu sırf para için asla yapmazdı. (Bir kurama göre İsa yeterince militan değildi.) Yahuda'nın dürtüsünü tam bir açgözlülük saymakla, İncil'ler Josephus'un ve Romalıların aşırı partizan-haydutların tümü için otomatik olarak kullandıkları çarpıtma çeşidini yalnızca yinelemiş olabilirler. Ama aşırı partizan-haydutlar para almadan da öldürmeye hazırdılar – bu en azından önceki bölümde betimlenen olaylardan anlaşılmış olmalıdır.

Havarilerin hepsi acaba neden kaçtılar, ve gece sona ermeden Simun Petrus acaba neden İsa'yı üç kez reddetti? Çünkü onlar Yahudiler olarak atalarının yaşam biçimi bilincini Kayafa ile paylaşıyorlar ve mesihin harikalar yaratan yenilmez bir asker prens olduğunu düşünüyorlardı.

Bütün bunlar bizi şu sonuca götürüyor: Jesus'un ve onun en yakın havarilerinin paylaştıkları yaşam biçimi bilinci barışçıl bir mesihin yaşam biçiminin bilinci değildi. İnciller İsa'nın siyasal şiddet eylemleri yapacak bir yaradılışta olduğunu açıkça reddetme niyetinde olmakla birlikte, Vaftizci Yahya ile İsa'yı askersel-mesihsel geleneğe bağlayan ve onları gerilla savaşıyla ilişki içinde gösteren çelişkili olay ve sözlerden oluşan gizli bir eğilimi adeta sürdürürler. Bunun nedeni ilk İncil yazıldığı sırada görgü tanıkları ve havarilere yakın kaynaklar tarafından İsa'ya atfedilen barış karşıtı olay ve sözlerin müminler arasında yaygın olarak bilinmiş olmasıdır. İncillerin yazarları İsa'ya tapmayla ilgili yaşam biçimi bilincinde dengeyi barışçıl bir mesih'ten yana düzeltmişler, ama askersel-mesihsel geleneğin sürekliliğini gösteren izleri tamamıyla silememişlerdir. İncil'lerin bu konudaki belirsizliğini en iyi bir biçimde göstermek üzere İsa'nın en barışçıl sözlerini bir sütunda ve bunların beklenmedik yadsınmalarını bir başka sütunda gösterelim:

Barıştırıcılar kutsaldırlar. (Matta 5: 9)	Yeryüzüne selâmet getirmeğe geldim sanmayın; ben selâmet değil, fakat kılıç getirmeğe geldim. (Matta 10: 34))

Senin sağ yanağına kim vurursa, ona sol yanağını da çevir.
(Matta 5: 39)

Dünyaya selâmet getirmeğe mi geldim sanıyorsunuz? Hayır, fakat daha doğrusu ayrılık getirmeğe geldim.
(Luka 12:51)

Kılıç tutanların hepsi kılıçla helak olacaklardır.
(Matta 26: 52)

Kimin kılıcı yoksa o esvabını satsın ve bir kılıç satın alsın.
(Luka:22:36)

Düşmanlarınızı sevin; sizden nefret edenlere iyilik edin.
(Luka 6: 27)

Ve o küçük iplerden kamçı yapıp hepsini tapınaktan kovdu ... ve sarrafların paralarını döktü ve masalarını devirdi.
(Yuhanna 2: 15)

Bu noktada Yahudilerin Romalılara vergi ödemeleri gerekip gerekmediği kendisine sorulduğunda İsa'nın söylediklerine geleneksel olarak açıkça yanlış anlam verildiğini de belirtmeliyim: "Sezar'ınkini Sezar'a ve Tanrı'nınkini Tanrı'ya verin." Galileli Yahuda'nın vergi isyanına katılmış bulunan Galileliler için bunun ancak bir tek anlamı olabilirdi – o da, "Ödemeyin." Çünkü Galileli Yahuda Filistin'deki her şeyin Tanrı'ya ait olduğunu söylemişti. Ama İncil'lerin yazarları ve onların okuyucuları büyük bir olasılıkla Galileli Yahuda hakkında hiç bir şey bilmiyorlardı, bu nedenle de onlar İsa'nın çok kışkırtıcı olan yanıtını yanlış bir varsayımla Roma yönetimine karşı gerçekten uzlaşmacı bir tutumu gösteren bir yanıt olarak kabul ettiler.

Romalılar ve onların Yahudi yanaşmaları kendisini tutukladıktan sonra, İsa'ya sanki o gerçek ya da tasarlanmış bir askersel-mesihsel ayaklanmanın önderiymiş gibi davranmayı sürdürdüler. Yahudi yüksek mahkemesi onu dine aykırı ve yanlış kehanetlerde bulunmaktan yargıladı. O derhal suçlu bulundu ve dünyasal işlerden dolayı ikinci kez yargılanmak üzere Pontius Pilatus'a teslim edildi. Bunun nedeni bellidir. Kargoyla ilgili bölümde gösterdiğim gibi, sömürgesel bağlamlardaki mesihler asla yalnızca dinsel bir suçtan değil, her zaman siyasal-dinsel bir suçtan dolayı suçlu görülürler. Romalılar

İsa'nın yerlilerin dinsel yasalarını çiğnemiş olmasıyla ilgilenmiyorlar, ama onun sömürgesel yönetimi yıkma tehdidine yaşamsal bir önem veriyorlardı.

İsa'nın çaresiz kaldığı gösterildikten sonra kalabalığın bunu nasıl karşılayacağı hakkında Kayafa'nın düşündüğü öngörüler çok geçmeden aynen gerçekleşmişti. Pilatus mahkum olmuş adamı açıkça herkesin önünde sergiledi ve kalabalıktan tek bir protesto sesi yükselmedi. Hatta Pilatus eğer halk İsa'yı geri isterse onu özgür bırakmayı önerecek kadar da ileri gitti. İncil'lerin savına göre Pilatus'un böyle bir öneride bulunmasının nedeni İsa'nın suçsuz olduğuna kendisinin de inanmasıydı. Ama Pilatus, anımsayacaksınız, düzenbaz, zalim, sert tutumlu bir asker olup Kudüs'ün ayak takımıyla başı hep dertteydi. Josephus'a göre, günün birinde Pilatus binlerce insanı kandırıp Kudüs stadyumuna doldurdu, onları askerlerle kuşattı, ve onları başlarını kesmekle tehdit etti. Bir başka olayda onun adamları zırhları üzerine sivil giysiler giyerek kalabalığın içine karıştılar ve verilen bir işaret üzerine gördükleri herkesi sopalarla dayaktan geçirdiler. Pilatus, ayaktakımı kalabalığın kendisine daha dün tapmış ve korumuş olduğu İsa'yı onlara gösterirken, aslında yerlileri kendi aptallıklarına dayanıp derinden etkilemek için askersel-mesihsel geleneğin yararlandığı o sarsılmaz mantığı kullanıyordu. Onların sözüm ona tanrısal kurtarıcıları, Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nun Kralı, orada üçbeş Romalı askerin karşısında tam bir çaresizlik içinde duruyordu. Kalabalık pekala İsa'nın bir din dolandırıcısı olarak öldürülmesi istemiyle karşılık vermiş olabilir, ama Pilatus dinsel şarlatanların çarmıha gerilmesi olayına ilgi duymuyordu. Romalılara göre, İsa sadece bir başka bozguncuydu ve başıbozuk takımını ayaklandıran bütün öteki haydutların ve çölden süzülüp gelen ihtilalcilerin karşılaştıkları acı sonu aynen hakediyordu.

Manchester Üniversitesi Teknoloji Fakültesi'nin eski bir dekanı, S.G.F. Brandon, İsa'nın tek başına çarmıha gerilmediğini bize anımsatıyor; İncil'lerin anlattıklarına göre hüküm giymiş

öteki iki suçlu da İsa'nın yazgısını paylaşmıştır. İsa'nın arkadaşları hangi suçtan dolayı ölüme gönderilmişlerdi? İncil'lerin İngilizce metinlerinde bu iki kişiden *"hırsızlar"* diye söz ediliyor. Ama orijinal Yunan elyazmasının onlar için kullandığı *lestai* terimi, Josephus'un aşırı partizan haydutlara yollama yapmak istediğinde kullandığı terimin tamamıyla aynıdır. Brandon'un inancına göre biz bu "haydutlar"ın gerçekte kimler oldukları konusunda daha da kesin olabiliriz. Markos'un belirttiğine göre İsa'nın yargılanması sırasında, Kudüs hapishanesi "başkaldırmış bulunan" bir takım tutukluları da barındırıyordu. Eğer İsa'nın arkadaşları bu isyancıların arasından seçildilerse, Golgota'nın o korkunç sahnesi bir bütünlük kazanır ki aksi halde bu bütünlük oluşmazdı: Ortada sözde mesih olan Yahudilerin Kralı, her iki yanında da iki aşırı partizan haydut – bu sahne başkaldıran yerlilere yasaları öğretmeğe kararlı sömürge görevlilerinin anlayışı hakkında bildiğimiz herşeyle bağdaşan bir sahnedir.

Dört İncil'in dördünün de üzerinde birleştiği üzüntü veren görüntü şöyle: Çarmıhta acı çeken İsa ve ortalıkta görünmeyen havariler. Havariler bir mesihin kendisinin çarmıha gerilmesine izin vereceğine inanamazlardı. Onlar henüz İsa inancının öç alıcı değil de barışçıl bir kurtarıcının inancı olduğu konusunda en küçük bir bilgiye sahip değillerdi. Brandon'un belirttiği gibi, gerçekte, Markos'un İncil'inin dramatik bir anlam kazanmasının nedeni havarilerin kendi mesihlerinin düşmanlarını neden yoketmeyeceğini ve niçin kendisini ölümden kurtarmayacağını kavrayamamış olmalarıdır.

Ancak İsa'nın cesedinin mezardan yokolmasından sonradır ki onun mesih gücünden yoksun olduğu açıkça anlaşılabilmiştir. Bazı havariler mesihliğin bilinen ölçüsünün – utkunun – İsa için geçerli bir ölçü olmadığını anlamalarını sağlayan görüşlere sahip olmağa başladılar. Bu görüşlerinden esinlenerek, onlar önemli ama hepten öncelsiz olmayan bir adımı atarak İsa'nın ölümünün onun başka bir sahte mesih olduğunu ispatlamadığını; tersine, bunun Tanrı'nın Yahudilere ahide layık ol-

dukların göstermek için vermiş olduğu bir başka doruksal olanak olduğunu ispatladığını kanıtlamağa çalıştılar. İsa eğer insanlar kendisinden kuşku duydukları için tövbe ederler ve Tanrı'dan bağışlanmalarını dilerlerse geri dönecekti.

İsa'nın ölümünün taşıdığı anlamın bu yeni yorumunun onun mesihliğinin askeri ve siyasal öneminin derhal reddedilmesine yol açtığını kabul etmek için bir neden yoktur. İsa'nın çarmıha gerilmesiyle Kudüs'ün düşmesi arasındaki dönemde yeryüzüne döneceğini bekleyen Yahudilerin büyük çoğunluğunun Roma'yı devirip Kudüs'ü Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nun başkenti yapmasını hala bekledikleri yolunda Profesör Brandon tarafından inandırıcı biçimde irdelenip tartışılan görüşü destekleyen bir çok kanıtlar vardır. Luka'nın İsa'nın öldürülmesinden sonra olup bitenlerle ilgili öyküsü olan, Resullerin İşleri kitabının başlangıcında ele alınan İsa'nın dönüşünün siyasal anlamı havarilerin düşüncelerindeki en önemli konuyu oluşturur. Onların dirilen İsa'ya yönelttikleri ilk soru şöyle: "İsa, İsrail'e şimdi sen Krallığı geri verecek misin?" Bir başka Yeni Ahit kaynağı olan, Vahiy Kitabı'nda, İsa bir beyaz at üzerinde çok taçlı bir binici olarak betimlenir ki o hükümler verir ve savaş yapar, onun "alevli bir ateş" gibi gözleri vardır, o "baştanbaşa kanlı" bir giysi giyer, ve ulusları "bir demir asa" ile yönetir, ve o yeryüzüne "Her Şeye Kadir Tanrı'nın gazabının şiddetiyle şarap teknesini ayaklarıyla çiğnemek için" döner.

Ayrıca Ölü Deniz Yazmaları'ndan elde edilmiş olan bir kanıt da bu noktayı doğrular. Ölüyken dirilip dönen mesihle ilgili düşüncenin öncelsiz olmadığını biraz önce söyledim. Ölü Deniz Yazmaları düşmanları tarafından öldürülen ama mesih görevini yerine getirmek için dönen bir "dürüstlük öğretmeni"nden söz eder. Kumran'lılar gibi, ilk Yahudi Hıristiyanları da kendi "dürüstlük öğretmenleri"ni bekledikleri sırada kendilerini bir komün halinde örgütlemişlerdir.

Resullerin İşleri'nde şöyle der:

> "Bütün inananlar bir araya geldiler ve her şeye ortaklaşa sahip oldular, ve kişisel eşyalarını ve mallarını sattılar, ve on-

ları aralarında, herkesin gereksinmesine göre dağıttılar... Onların arasında yoksul olan hiç kimse yoktu, çünkü toprakları ya da evleri olanlar onları sattılar, ve satılan şeylerin bedellerini getirip havarilerin ayaklarının dibine bıraktılar."

Ölü Deniz Yazmaları'nın kentlerde aynen komünist ilkelerine göre örgütlenecek tövbeli Yahudilerden oluşmuş topluluklar kurmayı öngören buyrukları içermesi çok ilginçtir. Bu durum Kumran militanlarının ve Yahudi Hıristiyanların ya benzer koşullara benzer biçimlerde yanıt verdiklerini ya da aslında bunların aynı ve tek bir askersel-mesihsel hareketin değişik görünüşleri ya da kolları olduklarını gösteren yeni bir kanıttır.

Bu bölümün başlangıcında gösterdiğim gibi, İsa'nın barışçıl mesih imgesi büyük bir olasılıkla Kudüs'ün düşmesinin sonrasına değin geliştirilmiş değildi. Barışçıl mesihçilik inancının temeli, İsa'nın ölümünden ilk İncil'in yazılmasına değin geçen süre içinde Pavlos tarafından atıldı. Ama İsa'yı kendileri için her şeyden önce bir Yahudi askersel-mesihsel kurtarıcı olarak görenler İ.S. 68 yılı çatışmasına yol açan yaygın gerilla eylemi dönemi boyunca harekete egemen oldular. İçinde İncillerin – tam anlamıyla barışçıl ve evrensel bir mesihi betimleyen İncillerin – yazıldığı eylemsel ortam Roma'ya karşı yürütülen başarısız Yahudi savaşının sonucuydu. Yahudi mesihçi ihtilalcileri henüz yenilgiye uğratmış olan generaller – Vespasian ve Titus – Roma İmparatorluğu'nun yeni hükümdarları olduklarında artık tam anlamıyla barışçıl bir mesih pratik bir zorunluk halini aldı. O yenilginin öncesinde, Kudüs'deki Yahudi Hıristiyanlar için Museviliğe sadık kalmak pratik bir zorunluk olmuştu. O yenilginin sonrasında, Kudüs'deki Yahudi Hıristiyanlar artık İmparatorluğun öbür parçalarındaki Hıristiyan toplulukları, özellikle de Roma'da Vespasianus ve Titus'un hoşgörüsüyle yaşayan Hıristiyanları kendi yönetimleri altında tutamazlardı. Başarısız mesih savaşının sonucunda, Hıristiyanların inançlarının Roma İmparatorluğu'nu yıkacak bir mesihe olan Yahudi inancından doğmuş olduğunu yadsımak pratik açıdan ivedi bir zorunluk halini aldı.

Kudüs komünü Resullerin İşleri'nde "sütunlar" diye anılan, Yakub, Petrus ve Yuhanna'dan oluşan bir üçlü grup tarafından yönetildi. Bunların arasından, Pavlus tarafından kimliği "Efendinin Erkek Kardeşi" (kesin soy bağlantısı bilinmiyor) olarak belirtilen, Yakub, çok geçmeden seçkin bir kiş olarak ortaya çıktı. Bu Pavlus'un İsa hareketinin Yahudi askersel-mesihsel kökenlerini gizleme girişimine karşı yapılan savaşı yürüten kişiydi.

Her ne kadar Kudüs İ.S. 70 yılına değin Hıristiyanlığın merkezi olarak kaldıysa da, yeni inanç kısa zamanda Filistin'in ötelerine Roma İmparatorluğu'nun belli başlı her bir kent ve kasabasında bulunan tecimenlerin, zanaatçıların, ve bilginlerin oluşturduğu toplulukların birçoğuna yayıldı. Denizaşırı ülkelerdeki Yahudiler İsa'ya ilişkin bilgileri gezip gördükleri yabancı havralardan aldılar. Bu misyonerlerin en önemlisi olan Pavlus, doğum adıyla Tarsuslu Saul, Yunanca konuşan bir Yahudi olup babası kendisi ve ailesi için Roma yurttaşlığını elde etmiş bulunan bir kişiydi. Pavlus'un vurgulamasına göre kendisi vahiyin verdiği yetkiyle İsa'nın bir havarisi olmuştu ve Kudüs'deki ilk havarilerle doğrudan hiç bir ilişkiye girmiş değildi. İ.S. 49 ile 57 yılları arasında, Galatyalılara yazdığı mektubunda Pavlus, Arabistan'da ve Şam'da üç yıl boyunca misyonerlik yapmış olduğunu ve ilk havarilerden hiç biriyle asla görüşmemiş bulunduğunu söylüyordu. Mektubun açıkladığına göre kendisi o sırada kısa bir süre için Simun Petrus'u ziyaret etmiş ve, "Efendinin Erkek Kardeşi" Yakub ile görüşmüştür.

Sonraki onbeş yıl boyunca gene yollara düşen Pavlus kentleri bir bir dolaştı. Onun din değiştirttiği ilk kişiler hemen hemen hep Yahudilerdi.

Bunun böyle olması zorunluydu çünkü Pavlus'un İsa'nın sürdürdüğünü savladığı peygamberlik soyuna en çok aşina olanlar Yahudilerdi. Eğer Pavlus hahamlarla çalışmamış olsaydı, İbranice konuşmamış olsaydı, ve kendisini bir Yahudi saymamış olsaydı bile, o Roma İmparatorluğu'nun doğu kesiminin her yanına dağılmış bulunan Yahudilerin İsa inancının

çağrısına uymaları olasılığı en yüksek insanlar olduklarını gene de anlayacaktı. Yahudiler İmparatorluk içinde yerlerinden edilmiş kişilerin en geniş gruplarından biri olmakla kalmıyorlar, aynı zamanda onlar en etkili gruplar arasında yer alıyorlar ve öteki etnik gruplara tanınmayan bir çok ayrıcalıklardan da yararlanıyorlardı. Pavlus Filistin'in dışında üç ila altı milyon Yahudiyi – Yakub'un Filistin içinde gerçekleştirdiğinin iki katından fazlasını – ve bir kent ya da kasabada yaşayan yabancı Yahudilerin hemen hemen hepsini hıristiyanlaştırmıştı.

Pavlus her ne zaman denizaşırı bir Yahudi cemaatince reddedildiyse Yahudi olmayanlar arasından yandaş kazanmak için özel bir çaba gösterdi. Ama aslında bu yenilik değildi. Kozmopolit ortamlardaki uzun deneyimlerinin bir sonucu olarak Yahudilerin yararlandıkları toplumsal ve ekonomik avantajların çekici olmasından dolayı, din değiştirmede hep Museviliğe yönelik düzenli bir akım vardı. Buyruklara uymaları ve sünnet olmaları koşuluyla din değiştiren erkekler memnunlukla Yahudi kabul ediliyorlardı. Pavlus'un dine yandaş sağlamasındaki en büyük yenilik onun verdiği mesihsel mesaj değil, ama onun Yahudi olmayanları sünnet olmağa ya da Yahudi olarak kaydolmaya zorlamaksızın Yahudi Hıristiyanlar olarak vaftiz etmeğe istekli olmasıydı.

Resullerin İşleri'ndeki açıklamaya göre Pavlus uzun bir aradan sonra Kudüs'e döndü, ve Yakub'dan da Kudüs'ün büyüklerinden de kendisinin Yahudi olmayanları Hıristiyanlığa kazandırma yolundaki çabalarına karışmamalarını ısrarla istedi. Yakub'un verdiği karara göre Yahudi olmayanlar sünnet olmak zorunda bırakılmaksızın Hıristiyan olabilirlerdi, yeter ki putperestliği, zinayı, ve boğularak öldürülmüş hayvan etini ya da kanlı eti yemeyi reddetsinler. Ama Yakub ve Kudüs'ün komün üyeleri sünnet olmamış Hıristiyanların Yahudi Hıristiyanlardan aşağı olduklarını vurguladılar. Pavlus Antakya'da Simun Petrus kendisini ziyaret ettiği zaman, bütün Hıristiyanların birlikte yemek yediklerini anlatır. Ama Yakub tarafından gönderilen bir araştırma komisyonunun gelmesi üzerine, Simun Pet-

rus, "onların Sünnet'ten oldukları korkusuyla" – yani, Yahudi Hıristiyan komisyon üyelerinin Yakub'a haber verecekleri korkusuyla, sünnetsiz Hıristiyanlarla yediği yemeğe derhal son verdi.

Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nda İsrail'in çocuklarına özgülenecek ayrıcalıklı rolü küçümsemek, denizaşırı yerlerden kendisine verilen destek nedeniyle, Pavlus için avantajlıydı. Gene İsa'nın mesihsel misyonundaki dünyaya ilişkin askersel ve siyasal ögelerin önemini küçümsemek de onun lehineydi. Ama onun tüm Hıristiyanları kapsayan yenilikleri asla üstesinden gelemeyeceği stratejik bir sorun yarattı. Kaçınılmaz bir biçimde bu onu Yakub'la ve Kudüs Komünü üyeleriyle derin bir çatışmaya götürdü, çünkü Kudüs Hıristiyanlarının yaşamlarını sürdürmeleri onların içtenlikli Yahudi yurtseverler olarak saygınlıklarını koruyabilmelerine bağlıydı. Roma'ya karşı kızışan savaş içinde yer alan hizipler arasında yaşayabilmek için, Yakub'un Kudüs tapınağında tapınmayı sürdürmesi ve yandaşlarının da Yahudi yasalarına bağlılık görüntüsünü korumaları zorunluydu. Onların Yehova ahitine olan imanları, İsa'nın yeryüzüne yakında döneceğine olan inançlarıyla azalmış değil artmıştı.

Pavlus yabancı kentlerdeki Yahudileri Museviliğin yasalarına karşı gelmeğe kışkırtmakla ve Yahudi ile Yahudi olmayana sanki bunlar arasında bir ayrım yokmuş gibi – sanki gelecek mesihsel kurtuluşun nimetlerine Yahudi ile Yahudi olmayan eşitçe sahip olacaklarmış gibi davranmakla suçlandı. Eğer İsa inancının bu tür yorumu Kudüs'e yayılırsa, Yakub ve yandaşları mahvolurlardı. Brandon'un sözcükleriyle, "Yahudi bakış açısına göre, böyle bir anlatım dinsel bir hakaret olmakla kalmaz, sonunda bu hem ırkı hem de dini etkileyecek, en dehşet verici türden bir din değiştirmeye varırdı."

İsa'nın anlatılan eylem ve sözlerinin günümüze ulaşmış kanıtları arasında Pavlus'un denizaşırı komünlerde Yahudi ile Yahudi olmayan arasındaki farkı ortadan kaldırma girişimini doğrulayan bir desteğe rastlanmıyor. Örneğin, Markos'a göre

İncil'de, Suriyeli bir Yunan kadın İsa'nın ayaklarına kapanır ve ona kızını saran şeytanları kovması için yalvarır. İsa reddeder: "Önce çocuklar doyurulsun: Çünkü çocukların ekmeğini alıp onu köpeklere vermek doğru değildir." Suriyeli Yunan kadın şöyle deyip karşı çıkar: "Masanın altındaki köpekler çocukların ekmek kırıntılarını yerler, " bunun üzerine İsa yumuşar ve kadının kızını iyileştirir. Buradaki "çocuklar" ancak "İsrail'in Çocukları" anlamına gelebilir ve "köpekler" ancak Yahudi olmayanlar, özellikle de Suriyeli Yunanlılar gibi düşmanlar anlamına gelebilir. Bu türden olayların ve sözlerin Markos'ta ve öteki İncil'lerde korunmuş olmalarının, ve oralardan öbür öç alıcı ve ırkçı söylem ve eylemlerin tümüyle çıkarılamamış olmalarının nedeni hep aynıdır. İncil'lerin dayandıkları canlı sözlü gelenekler vardı. Yakub, Petrus ve Yuhanna gibi pek çok görgü tanıkları, askersel-mesihsel ve ırkçı temaların gerçekliğini ısrarla belirten görgü tanıkları hala aktif durumdaydılar. Kaldı ki, Markos doğuştan Yahudiydi ve bu nedenle de Kudüs ana "kilisesi" tarafından geçmişte vurgulanmış bulunan etnik üstünlüklerle ilgili biraz çelişik olan duygulardan büyük bir olasılıkla tam anlamıyla asla kurtulmuş değildi.

Kudüs komününü korumak için Yakub Hıristiyanlığın Yahudilik yönünden anlamını yaşatma talimatıyla rakip misyonerler gönderdi; onlar Pavlus'un güven mektuplarını reddederek onun yandaşlarını tehlikeye atmaktan geri kalmadılar. Pavlus bu saldırılar karşısında tutunamıyordu çünkü o bir görüntü hali dışında İsa'yı asla görmemiş olduğunu kabul etti. Üstelik, onun yabancı havraların desteğine olan gereksinmesi de sürüyordu. Bu nedenle Pavlus, İ.S. 59 yılında, kötü önsezilere ve kahince uyarılmalara karşın, Kudüs'e dönmeye ve kendisini suçlayanlarla konuyu açıkça görüşmeye karar verdi.

Pavlus suçlanan bir kişinin bir yargıç önüne gelmesi gibi Yakub'un önüne çıktı. Yakub Kudüs'te İsa'ya inanan binlerce Yahudi bulunduğunu, ancak hepsinin "yasanın coşkulu yandaşları" olduğunu belireterek Pavlus'a uyardı. Sonra Pavlus'a kendisinin sadık bir Yahudi ve kendisine yöneltilen suçlama-

ların da asılsız olduğunu kanıtlamasını – "doğru yolda yürüdüğünü ve yasaya uyduğunu" kanıtlamasını emretti. Pavlus'tan Kudüs tapınağında yedi gün boyunca dinsel arınma ayinlerinden geçmeyi kabul etmesini istedi. Pavlus şu istemlerin gerçekliğini kabul etti: (1) Yakub, Efendinin Erkek Kardeşi, Hıristiyanlık dünyasının en büyük önderiydi; (2) Yakub ve Yahudi Hıristiyanlar tapınakta hala tapınıyorlardı – onların "kilise"leri ayrı değildi; (3) Yahudi Hıristiyanlar İsa'nın Kudüs'ü Kutsal Yahudi İmparatorluğu'nun merkezi yapmak suretiyle Davud'un ahidini yerine getirmek için yeryüzüne döneceğine inanıyorlardı; (4) İsa'ya ve Yehova'ya inanan bütün tövbeliler günahlarından kurtulacaklardı, ama Yahudi Hıristiyanlar geri kalan ötekilerden daha çok kurtulacaklardı.

Pavlus'un Yahudi ulusal ülküsüne bağlılığını yeniden kanıtlama girişimine birdenbire son verildi, kuşkusuz bu kalleşçe yapıldı. Asya'dan gelen bir hacılar grubu onu tanıdı, bir ayaktakımını kışkırttı, onu tapınaktan sürükleyerek çıkarttılar, ve onu öldüresiye dövmeye başladılar. Bu olayda ancak Romalı muhafız komutanının zamanında araya girmesi Pavlus'u ölümden kurtardı. Yüksek papazlarca yargılandığında o gene ölümden kıl payı kurtuldu. Ona karşı yeni suikastlar düzenlendi, ama sonunda o Roma yurttaşlığına sığınarak ve kendisinin Yahudilerce değil Romalılarca yargılanmasını dileyerek Filistin'den çıkıp kurtulmayı başardı. O Roma'ya götürüldü ve ev hapsinde tutuldu, ama daha sonra onun başına ne geldiği kesin olarak bilinmiyor. Büyük bir olasılıkla onun başına gelmiş olan olay onun davasından ötürü İ.S. 64 yılında öldürülmüş olmasıdır; bu sırada İmparator Neron Roma'daki çok büyük bir yangının suçunu – düşmanlarına göre sarayının yakınındaki gecekonduları temizlemek üzere yangını kendisi çıkartmıştı – Yahudiler arasında ortaya çıkmış olup üyeleri "insanlığın düşmanları" olan amaca uygun kana susamış yeni bir mezhebe yüklemeğe karar verdi.

Pavlus için vakit artık çok geçtir, Filistin'de kapsamlı bir savaşın patlak vermesi onun yarıda kesilmiş misyonunun siya-

sal bağlamını kesin olarak değiştirmiştir. İ.S. 70 yılında Kudüs'teki Yahudi Hıristiyan ana "kilise" denizaşırı cemaatler üzerinde artık söz sahibi değildir. Kudüs'ün düşmesinden sonra bir anlamda yaşamayı sürdürmüş olduğu söylenebilirse de, o önemli bir güç olmaktan çıkmıştır. 68-73 yıllarının uzayıp giden ihtilali denizaşırı Yahudilerle Romalılar arasındaki ilişkileri tam anlamıyla bozmuştur. Ayrıca, bu ihtilal Yahudilerin yenilgisinden sorumlu olan kişileri imparatorluğun denetimi altına attı. İ.S. 71 yılında Vespasian ve oğlu Titus – Roma'daki Titus Takı anısına – göz kamaştıran utkusal bir geçit töreni düzenlediler ve bu tören sırasında caddelerde Yahudi tutsaklar ve ganimetler yürütülürlerken Kudüs'ün son partizan haydut komutanı, Simun ben Gioras, Forum'da boğularak öldürüldü. Bundan sonra Vespasianus imparatorluktaki Yahudilere karşı sert davrandı, onların özgürlüklerini sınırladı ve tapınak vergilerini Saturnus'un hazinesine aktardı. İ. S. birinci yüzyılın geriye kalan süresi boyunca, Yahudi karşıtlığı Roma yaşamının ve edebiyatın yerleşmiş bir özelliği haline geldi; bu olguya için için yanan bir meydan okumayla, isyanla, ve İ.S. 135 yılında Bar Koçva'nın ikinci Armageddon'una (ölüm kalım savaşına) yol açan bilinçaltından dışavuran yoğun duygularla karşı çıkıldı.

İsa'nın katilleri için bir ceza olmak üzere Kudüs'teki tapınağın yıkılmasına Markos'un yaptığı vurgulamadan, Brandon'un çıkardığı sonuca göre bu İncil – ilkönce yazılan ve ötekilere örnek olan İncil – Roma'da Kudüs'ün düşmesinden sonra yazıldı. Brandon'un dediği gibi, büyük bir olasılıkla o İ.S. 71 yılında kutlanan büyük utkuya doğrudan verilen bir yanıt biçiminde yazıldı.

Barışçıl bir mesih inancının yayılmasına elverişli koşullar artık tam anlamıyla hazırdı. Yahudi Hıristiyanlar *kendilerinin olan* mesihin savaş çıkarmış olan ve karışıklık yaratmayı sürdürmüş bulunan partizan haydut mesihlerden farklı oldukları konusunda Romalıları ikna etmek için Yahudi olmayan din değiştirmişlerle artık kolaylıkla birleşebilirlerdi: Hıristiyanlar, Yahudilerden farklı olarak, dünyasal tutkuları bulunmayan, za-

rarsız, barışçı kimselerdi. Hıristiyan Tanrı Krallığı bu dünyayla ilgili değildi; Hıristiyan kurtuluşu mezarın ötesindeki sonsuz yaşamda bulunuyordu; Hıristiyan mesihi bütün insanlığa sonsuz yaşamı getirmek için ölmüştü; onun öğretisi Romalılar için değil, yalnız Yahudiler için bir tehdit oluşturuyordu. Romalılar İsa'nın ölümündeki her suçtan bağışlanmışlardı; ölümü önleyemecek kadar yardımsız kalan Pontius Pilatus'un yanında onu öldürmüş olanlar yalnızca Yahudilerdi.

Barışçıl mesihin sırrı savaş meydanlarında ve yeryüzündeki iki Armageddon'un sonucunda bulunuyordu. Bildiğimiz gibi eğer savaşın seyri "Karanlığın Oğulları"nın aleyhine olsaydı barışçıl mesih inancı gelişmeyecekti.

Bütün doğu Akdenize dağılmış bulunan kentli Yahudiler bu yeni dini kabul etmiş bulunanların – sayıca olmasa bile, etkileme yönünden kesinlikle – başlıca kaynağı olmayı sürdürdüler. Söylencenin tersine, İmparatorluğun nüfusunun büyük bölümünü oluşturan geniş köylü ve köle kitleleri arasında Hıristiyanlık hiç bir ilerleme yapmadı. Tarihçi Salo W. Baron'un gösterdiği gibi, Latince "köylü" anlamına gelen *paganus* sözcüğü, Hıristiyanlar için "putperest"in bir eşanlamlısı oldu. Hıristiyanlık yerinden edilmiş etnik kentlilerin sarıldığı bir din oldu. "Yahudilerin nüfusun üçte birini ve daha çoğunu oluşturduğu kentlerde, Museviliğin, sözün gelişi, bu yeni çeşidi, büyük utkuyla ilerledi."

Roma'nın Yahudi olarak kalan Yahudiler üzerindeki zulmü Hıristiyanlığı kabul eden Yahudilere yaptığı zulümden çok daha fazla oldu. İmparatorluğun Hıristiyanlara olan gücüyle uyguladığı zulmün çağı Neron ile değil, ama çok daha sonra – İ.S. 150 yılından sonra başladı. Hıristiyan kiliseleri, o tarihlerde, kent merkezlerinde yoğunlaştıkları, Romalı yüksek sınıfa sızmış bulundukları, yararlı toplumsal gönenç programları uyguladıkları, ve becerikli yöneticilerce işletilen parasal yönden bağımsız uluslararası bir kuruluş meydana getirdikleri için, Roma'nın kurulu düzenini bir kez daha zorlayan siyasal bir tehdit oluşturmuşlardı. Onlar "devlet içinde devlet" olmuşlardı.

En sonunda Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun dini olarak orada yerleşmesine yol açan dünyasal olaylar zincirini sonuna dek izlemekten kaçınmak zorundayım. Ama şu kadarı söylenmelidir: İmparator Konstantinos o çok önemli girişimde bulunduğu zaman, Hıristiyanlık artık barışçıl mesihin inancı olmaktan çıkmıştı. Kontantinos'un din değiştirmesi İ.S. 311 yılında Alpler'de küçük bir orduyu yönettiği sırada gerçekleşti. Yorgun argın bir halde Roma'ya yaklaşırken o güneşin yukarısında duran bir haç görüntüsü farketti, ve haçın üzerinde şu sözcükleri gördü IN HOC SIGNO VINCES – "Bu İşaretle Sen Yeneceksin." İsa Konstantinos'a göründü ve ona askersel sancağını haçla donatması buyruğunu verdi. Bu yeni garip bayrak altında, Konstantinos'un askerleri kesin bir utku kazanmayı başardılar. Onlar İmparatorluğu yeniden kazandılar ve böylece sayısı bilinmeyen milyonlarca Hıristiyan askerinin ve sonuna dek onlara düşman olanların ölüleri üzerinde barışçıl mesih haçının sorumlu yönetimini güvence altına aldılar.

Süpürgeler ve Sabbatlar

Nasıl büyük adamlar mesihlerin eylemsel önemini anlamakta bize yardımcı oldularsa, artık mesihler hakkında öğrendiğimiz bilgilerle de biz cadıların eylemsel önemini daha iyi anlayabileceğiz. Ama bir kez daha sizi uyarmalıyım ki kurulan ilişki apaçık olmayacaktır. Aradaki bağlantının kurulabilmesi için hazırlayıcı nitelikteki bazı konuların irdelenmesi gerekir.

Yapılan kestirime göre onbeşinci ve onyedinci yüzyıllar arasında Avrupa'da beşyüz bin kişi cadılıktan hüküm giymiş ve yakılarak öldürülmüştür. Bunların suçları: Şeytan'la yapılan anlaşma; süpürge sopalarına binilerek yapılan uzun mesafeli geziler; dinsel tatil günlerinde yasadışı toplantı düzenleme; Şeytan'a tapma; Şeytan'ın kuyruk altının öpülmesi; *incubus*'larla, yani buz gibi soğuk penislerle donatılmış erkek şeytanlarla cinsel ilişki; *succubus*'larla, yani kadın şeytanlarla cinsel ilişki.

Bunlara daha dünyasal başka suçlamalar da çoğu kez eklenmiştir: Komşunun ineğinin öldürülmesi; dolu fırtınaları estirilmesi; ürünlerin yok edilmesi; bebeklerin çalınması ve yenmesi. Ama birçok cadının öldürülmesine yol açan suç onların bir sabbat toplantısına katılmak için havada uçmalarından başka bir suç değildir.

İki ayrı cadı bilmecesini birbirinden ayırmak isterim. Birincisi herhangi bir insan cadıların süpürgeye binip havada uçtuklarına neden inanmak gerektiği sorunudur. Ve sonra da geniş

ölçüde ayrı olan şu sorun var: Onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda böyle bir kanının neden bu denli yaygın biçimde benimsenmiş olduğudur. Sanırım her iki bilmece için de kılgısal ve dünyasal çözümler bulunabilir. Önce, cadıların sabbat'lara neden ve nasıl uçtuklarının açıklanması üzerinde iyice duralım.

Çok sayıda "itiraflar"ın varlığına karşın, kendilerinin cadı olduklarını ileri süren kadınların öyküleri hakkında bilinenler gerçekten çok azdır. Bazı tarihçiler ileri sürmektedirler ki bütün bu acayip karmaşa – Şeytan'la anlaşma, süpürgeye binip uçma ve sabbat – yakılan cadıların değil onları yakanların uydurmasıydı. Ama göreceğimiz gibi, yargılanma öncesinde suçlananların hiç değilse bazılarında cadı oldukları duygusu vardı ve onlar havada uçtuklarına ve şeytanlarla ilişki kurduklarına hararetle inanıyorlardı.

"İtiraflar"la ilgili sorun bunların genellikle suçlanan cadıya işkence yapılırken elde edilmiş olmasıydı. Cadı Şeytan'la bir anlaşma yapmış olduğunu ve bir sabbat'a uçarak gitmiş bulunduğunu itiraf edinceye değin işkence düzenli biçimde uygulanırdı. Cadı toplantıda hazır bulunan öbür insanların adlarını bildirinceye değin işkenceye devam edilirdi. Eğer bir cadı yaptığı bir itiraftan dönmeye kalkarsa ilk itirafını doğrulayıncaya değin ona işkence giderek daha yoğun biçimde uygulanırdı. Bu durum cadılıkla suçlanan bir kişiyi şöyle bir seçim karşısında bırakırdı: Ya direğe bağlanıp yakılarak ölmek ya da ardı ardına işkence odalarına gönderilmek. İnsanların büyük çoğunluğu yakılmayı yeğlerdi. İşbirlikçi tutumlarına karşılık bir ödül olmak üzere, tövbe eden cadılar idam ateşinin yakılmasından önce boğularak öldürülmeyi sabırsızlıkla bekleyebilirlerdi.

Avrupa büyücülüğünün tarihçisi, Charles Henry Lea tarafından belgelenen yüzlerce olay arasından tipik bir davayı betimlemek isterim. Olay 1601'de Offenburg'da, daha sonra Batı Almanya olan bölgedeki bir kentte geçmiştir. İki serseri kadın işkence altında cadı olduklarını itiraf ettiler. Sabbat'ta görmüş oldukları öteki insanları açıklamaları için sıkıştırıldıklarında fırıncının karısının adını verdiler: Else Gwinner. Else Gwinner

31 Ekim 1601 günü sorgu yargıçlarının önüne getirildi, ve orada cadılıkla ilgili her savı cesurca reddetti. Gereksiz acılardan kendini kurtarması için uyarıldı, ama o reddinde direndi. Elleri arkasından bağlandı ve bileklerine bağlanan bir iple vücudu yerden yukarıya kaldırıldı – bu askı diye bilinen bir sistemdir. Kadın çığlık atmağa başladı, itiraf edeceğini söyledi, ve yere bırakılması için yalvardı. Yere bırakıldığında bütün söylediği şuydu: "Tanrım onları bağışla, çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar. " Yeniden işkence yapıldı ama bu onun bilincini yitirmesine yol açtı. Kadın hapishaneye götürüldü ve 7 Kasım günü askı üzerinde – vücuduna bağlanan ağırlıklar gittikçe arttırılarak – üç kez yukarı kaldırılıp asılmak suretiyle gene işkence yapıldı. Üçüncü kaldırılışında çığlık atarak dayanamayacağını söyledi. Kadın yere bırakıldı, ve "bir şeytanın aşkı"ndan zevk almış olduğunu itiraf etti. Sorgu yargıçları tatmin olmadılar ve daha çok bilgi almak istediler. En büyük ağırlıkları bağlayarak kadını yeniden kaldırıp astılar ve onu doğruyu söylemeğe zorladılar. Yere indirilince, Else "itiraflarının acıdan kurtulmak için söylediği yalanlar olduğunu" ve "aslında kendisinin masum olduğunu" ısrarla söyledi. Bu arada sorgu yargıçları Else'nin kızı Agathe'yi tutukladılar. Agathe'yi bir hücreye kapattılar ve öylesine dövdüler ki sonunda kız hem kendisinin hem de annesinin cadı olduklarını ve ekmek fiyatını yükseltmek için ürün kayıplarına neden olduklarını itiraf etti. Else ve Agathe bir araya getirildiklerinde kız itiraflarında annesini ilgilendiren bölümü geri aldı. Ama Agathe sorgu yargıçlarıyla yalnız kalır kalmaz itirafını yeniden doğruladı ve kendisinin annesiyle bir kez daha yüzyüze getirilmemesi için yalvardı.

Else bir başka hapishaneye götürüldü ve orada başparmaklarına işkence uygulandı. İşkenceye her ara verişlerinde masum olduğunu yeniden vurguladı. Sonunda bir şeytan aşığı olduğunu ama başka hiç bir şeyi olmadığını kabul etti. Onun bütün suçlamaları bir kez daha reddetmesinden sonra 11 Aralık'ta işkence yeniden başlatıldı. Bu kez bayıldı. Yüzüne soğuk su boşaltıldı, ve çığlıklar atarak serbest bırakılması için yalvar-

dı. "Ama işkenceye ara verilir verilmez itirafını geri aldı." En sonunda şeytan aşığının iki uçuş yaparak kendisini sabbat'a (cadı toplantısına) götürdüğünü itiraf etti. Sorgu yargıçları onun bu sabbat'larda görmüş olduğu kimseleri öğrenmek istediler. Else iki kişinin adını verdi – Frau Spies ve Frau Wess. Daha sonra başka isimler vermeyi vaat etti. Ama 13 Aralık'ta, Agathe'den elde ettiği yeni kanıtları onun önüne getiren bir papazın çabalarına karşın, itirafını geri aldı. 15 Aralık günü sorgucular ona "doğruyu söyleyinceye değin acımasızca ya da şefkat göstermeden işkenceyi sürdüreceklerini" söylediler. Bitkin haldeydi, ama masum olduğunu ısrarla belirtti. Önceki itirafını yineledi ama Frau Spies ve Frau Weyss'i sabbat'ta görmüş olduğu konusunda yanıldığını vurguyla ileri sürdü: "Orada öyle bir kalabalık ve karmaşa vardı ki insanların kimliğini belirleme gerçekten güçtü, çünkü hazır bulunanların hepsi yüzlerini ellerinden geldiğince örtmüşlerdi." Yeniden işkenceyle korkutulmasına karşın, itirafını son bir yeminle doğrulamayı reddetti. Else Gwinner 21 Aralık 1601 günü yakılarak öldürüldü.

Cadı avcıları, askıya, vücut organlarını germeye, ve başparmakları aletle ezmeye ek olarak, keskin uçları alttan ateşle kızdırılan iskemleler, iğneli ayakkabılar, iğneli kemerler, kızdırılmış demirler, kızdırılmış kerpetenler, aç bırakıp öldürme, ve uykusuz bırakma gibi işkence araçları da kullandılar. Cadı çılgınlığı yıllarının çağdaşı olan bir eleştirmen, Johann Matthäus Meyfarth, eğer o işkence odalarında olup bitenleri görmüş olmanın anılarını aklından çıkarabilseydi bunun karşılığında bir servet verebileceğini yazmıştır:

> Zor kullanarak parçalanmış kol ve bacaklar, kafadan fırlamış gözler, bacaklardan koparılmış ayaklar, eklemlerden burkulup çıkarılmış tandonlar, yerlerinden çıkarılmış kürek kemikleri, vücudun derininde şişmiş toplar damarlar, çekip çıkarılmış yüzeysel damarlar, baş aşağı ayaklar yukarı durumdayken yere atılan asılmış kurbanlar gördüm. Cellatın kurbanı kırbaçladığını, falaka sopasıyla öldüresiye dövdüğünü, aletle işkence yaptığını, aşırı ağırlıklarla ezdiğini, iğneler sapladığını, çepeçevre iplerle bağlayıp kükürt-

le yaktığını, üzerine erimiş yağ döküp meşaleyle yaktığını gördüm. Kısacası, insan vücuduna nasıl saldırıldığını kanıtlayabilirim, betimleyebilirim, bundan esefle yakınabilirim.

Cadı çılgınlığının her aşamasında, mahkemece karar verilmesinden önce işkence altında yapılan itirafların doğrulanması gerekirdi. Bu nedenle cadılık davalarının kayıtlarında her zaman şu formül yer alır: "Falan kişi işkence altında yaptığı itirafı özgür istenciyle doğrulamış bulunmaktadır." Ama Meyfarth'ın belirttiği gibi, bu tür itiraflar gerçek cadıları sahtelerinden ayırma amacı bakımından bir değer taşımıyorlardı. O, karşılaştığımız şu formülün ne anlama geldiğini sorar: "Margaretha, yargıcın *kürsüsü önünde, işkence altında itirafı* kendi özgür istenciyle doğrulamış bulunmaktadır."

"Bunun anlamı şudur: Bitip tükenmez işkencelerden sonra kadın itirafta bulununca cellat ona şöyle der: 'Eğer yaptığın itirafları reddetmek niyetinde isen bunu bana şimdi söyle o zaman ben iyi davranırım. Eğer mahkeme önünde itirafı reddedersen, benim elime düştüğünde o ana değin seninle sadece oyun oynadığımı görürsün, çünkü sana öyle davranırım ki bunun karşısında bir taş bile gözyaşları döker.' Margaretha mahkeme önüne getirildiğinde ayakları zincirlidir ve elleri öylesine sıkı bağlanmıştır ki 'bağlar ellerini kanatmaktadır.' Yanında zindancı ve cellat, arkasında silahlı muhafızlar dururlar. İtirafın okunmasından sonra cellat ona itirafı kabul edip etmediğini sorar."

Tarihçi Hugh Trevor-Roper hiçbir işkence kanıtı olmadığı halde kamu yetkelerine bir çok itiraflarda bulunulduğunu ısrarla belirtir. Ama böyle "kendiliğinden" ve "özgürce yapılmış" kabullenmeler bile sorgucuların ve yargıçların elleri altında daha kurnazca yürütülen terör biçimleri bulunduğu dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Cadılığın sorgucuları arasında yerleşmiş olan uygulama önce işkenceyle korkutmak, sonra işkencede kullanılacak aletleri betimlemek, ve daha sonra aletlerin kendilerini göstermektir. Sorgulama yolunun her hangi bir yerinde itiraflar elde edilebilir. Bu korkutmaların etkileri büyük bir olasılıkla bugün "kendiliğinden" gibi görünen yargılama öncesi

"itirafları" gölgelemiştir. Ben içtenlikli itirafların ya da "içtenlikli" cadıların varlığını yadsıyor değilim, ama çağcıl uzmanların işkencenin kullanılmasını sanki bu cadılık soruşturmalarının önemsiz bir yönüymüş gibi ele almaları bana çok yanlış bir davranış olarak görünüyor. Sorgucular, itirafta bulunmuş olan cadılar başka kuşkulu kişilerin isimlerini verinceye değin asla tatmin olmamışlardır; bu cadıların kendileri de sonradan düzenli olarak sorguya çekilip işkenceden geçirilmişlerdir.

Meyfarth'ın sözünü ettiği bir davada kendisine üç gün boyunca işkence yapılmış olan yaşlı bir kadının sorgucuya ihbar ettiği adama yaptığı itiraf şöyle: "Sabbat'ta sizi asla görmedim, ama işkenceye son verilmesi için birini suçlamak zorundaydım. Aklıma siz geldiniz çünkü ben hapishaneye götürüldüğüm sırada siz bana rastladınız ve benim öyle bir şey yaptığıma hiç inanmadığınızı söylediniz. Bağışlayın, ama gene işkence yapılırsa, sizi gene suçlayacağım." Kadın organları germe işkencesine yeniden götürüldü ve orada ilk öyküsünü doğruladı. Sabbat'a uçtuklarına gerçekten inanmış olan insanların sayısı ne olursa olsun, işkencenin yapılmaması halinde, cadı çılgınlığının nasıl bu kadar çok insanın kurban edilmesini gerektirebileceğini anlayamıyorum.

Hemen hemen dünyanın her toplumunda bir çeşit cadı kavramı vardır. Ama Avrupa'nın cadı çılgınlığı başka yerde patlak veren her hangi bir benzerinden daha canavarca, daha uzun süreli olmuş, ve daha çok sayıda kurbanlar üretmiştir. İlkel toplumlarda suçu ya da suçsuzluğu belirleme girişiminin bir parçası olarak acı veren çok çetin deneyler kullanılmış olabilir. Ama benim bildiğim olayların hiç birinde cadılara öteki cadıların kimliğini açıklamaları için işkence yapılmış değildir.

Hatta Avrupa'da bile, işkence ancak 1480 tarihinden sonra böyle kullanılmıştır. İ. S. 1000 yılı öncesinde bir komşunun birini sözde Şeytan'la birlikte görmesinden dolayı hiç bir kimse öldürülmüş değildir. İnsanlar birbirlerini sihirbaz ya da cadı olmakla ve kötülük yapmak için kullandıkları doğaüstü güçlere sahip bulunmakla suçlamışlardır. Ve havalarda geziler yapabi-

len ve korkunç hızlarla büyük mesafeler alabilen bazı kadınlar hakkında çok spekülasyon yapılmıştır. Ama yetkeler (otoriteler) yakalayıncaya değin cadıları sistemli olarak kovalama ve cinayetlerini itiraf etmeğe zorlama konusuyla hemen hemen hiç ilgilenmemişlerdir. Aslında, Katolik Kilisesi başlangıçta havalarda uçan cadı gibi şeylerin varolmadığını ısrarla belirtmiştir. İ.S. 1000 yılında böyle uçuşların gerçekten meydana geldiğine inanılması yasaklanmıştır; daha sonra, 1480'den sonra ise, bu uçuşların meydana gelmediğine inanılması yasaklanmıştır. İ.S. 1000 yılında Kilise cadıların süpürgeye binmelerini Şeytan'ın *ürettiği bir imge diye savundu. Beş yüz yıl sonra,* Kilise süpürge sopasına binme olayının yalnızca bir imge olduğu savında bulunanların asıl kendilerinin Şeytan'la birlik olduklarını resmen ileri sürdü.

Daha önceki görüş *Canon Episcopi* denilen bir belgede düzenlenmiştir. Cadı çetelerinin geceleri uçtuklarına inanan insanlara gönderme yapan *Canon* şöyle uyarır: "Aklı imansız olan kişi bu şeylerin ruhta değil vücutta olup bittiğini sanır." Başka deyişle, Şeytan sizi ya da başkalarını geceleri uçtuğunuza inandırır, ama ne siz ne de başkaları *gerçekten* uçuyor olamazsınız. "Gerçekten" sözcüğünün ne anlama geldiğinin ve "gerçek" sözcüğünün daha sonraki tanımlarından farkının kesin ölçüsü şu olmuştur: Sizin ya da düşçü arkadaşlarınızın başkalarıyla havada uçtuğuna inandığınız bir kişi günah işlemiş olmakla suçlanamaz. Başkalarının orada bulunmuş olmaları yalnızca bir düştür, ve başkaları sizin düşlerinizde yaptıklarından sorumlu tutulamazlar. Ancak, düş gören burada kötü düşünceler taşıyordur ve bu nedenle cezalandırılmalıdır – ama yakılarak değil aforoz edilerek.

Canon Episcopi'nin hükümlerinin tersine çevrilmesi birkaç yüzyılı aldı, böylece cadıların kendilerini hem beden hem de ruhça havada uçurduklarını yadsımak dinsel öğretiye karşı işlenmiş bir suç sayıldı. Gezi gerçeği saptandıktan sonra, itirafta bulunmuş olan her bir cadıyı sabbat'ta bulunan öteki insanlar hakkında sorguya çekmek olanağı bulunurdu. İşte bu durum-

da uygulanan işkence zincirleme tepkilerin oluşmasını garanti ederdi. Atom fırınlarının gelişmiş modelinde olduğu gibi, yakılmış olan her bir cadı otomatik olarak iki ya da daha çok sayıda yakılacak aday bulunmasına yol açardı. Sistemin pürüzsüzce işlemesini sağlamak için bulunmuş başka incelikler de vardı. İşkencecilerin ve cellatların hizmetlerine ilişkin fatura cadının ailesine ödettirilmek suretiyle harcamalar düşük düzeyde tutulurdu. Odun demetlerinin bedeliyle yakma olayından sonra yargıçların zorla verdirdikleri ziyafetin bedeli de aynı aile tarafından ödenirdi. Yerel makam sahipleri arasında cadı avcılığı için büyük bir coşku oluşabiliyordu, çünkü bunlar cadılıktan hüküm giymiş her hangi bir kişinin bütün mülküne el koyma yetkisine sahip bulunuyorlardı.

Üzerinde dikkatle durulmuş bir cadı avlama sisteminin örnekleri daha onüçüncü yüzyılda geliştirilmiş, ama bu cadılara karşı savaşın bir parçası olarak yapılmamıştır. Kilise işkencenin ilk önce cadılar üzerinde değil, ama bütün Avrupa'da birdenbire ortaya çıkan ve Roma'nın (onda birlik) aşar vergisi ve kutsal ayinler üzerinde kurduğu tekeli kırma tehdidinde bulunan yasadışı dinsel örgütlerin üyeleri üzerinde kullanılmasına izin vermiştir. Örneğin, onüçüncü yüzyılda, Fransa'nın güneyinde (Cathari olarak da anılan) Albigensia'lılar Fransız soylularının muhalif gruplarının koruması altında açık toplantılar yapan ve kendi din adamlarına sahip bulunan bağımsız güçlü bir dinsel birlik haline gelmişlerdi. Papa, Hıristiyanlık adına güney Fransa'yı elde tutmak için bir kutsal savaş – Albigensia'lılar Haçlı Seferi – çağrısında bulunmak zorunda kaldı. Albigensia'lılar sonunda imha edildiler, ama Waldense'ler ve Vaudoi'lar gibi başka bir çok sapkın mezhepler onların yerlerini aldı. Bu yıkıcı hareketlerle savaşmak üzere, Kilise adım adım ilerleyerek Engizisyon mahkemesini kurdu; bu tek işlevi dinsel sapkınlığın kökünü kazımak olan askersel nitelikli özel bir kuruluştu. Fransa, İtalya, ve Almanya'da Engizisyon'un kovuşturmasına uğrayan dinsel sapkınlar yeraltına çekildiler, gizli hücreler oluşturdular, ve saklı toplantılar yaptılar. Papa'nın en-

gizisyoncuları düşmanın gizli etkinlikleri yüzünden çabalarının sonuçsuz kaldığını görünce, sapkınları itirafa ve suç ortaklarını açıklamağa zorlamak üzere onlara işkence yapmak için izin istediler. Onüçüncü yüzyılın ortasında Papa VI. Alexander tarafından bu yetki verildi.

Waldense'ler ve Vaudoi'lar işkenceden geçirildikleri sırada, cadılar *Canon Episcopi*'nin koruyucu hükümlerinden hala yararlanıyorlardı. Cadılık bir suçtu, ama bu bir sapkınlık değildi – çünkü sabbat (cadı toplantısı) imgesel bir uydurmaydı. Ama zamanın geçmesiyle, papanın engizisyon sorgucuları cadılık davaları konusunda yargı yetkisinden yoksun olmaları nedeniyle gittikçe daha daha çok kaygı duymağa başladılar. Onların anlayışına göre, cadılık artık *Canon Episcopi*'nin uygulandığı günlerde olduğu gibi değildi. Yeni ve çok daha tehlikeli bir cadı türü gelişmişti - öyle bir cadı ki sabbat'lara gerçekten uçabiliyordu. Ve bu sabbat'lar tıpkı öteki sapkın mezheplerin gizli toplantıları gibiydi, ancak ayinleri daha tiksinti vericiydi. Eğer cadılar öteki sapkınlar gibi işkenceden geçirilebilirlerse, onların itirafları çok geniş gizli bir suikast örgütünün ortaya çıkmasına yol açardı. Sonunda Roma boyun eğdi. Innocent adındaki bir papa Almanya'nın her yanındaki cadıların kökünü kazımak için 1484 yılında yayımladığı bir kararnameyle engizisyoncu Heinrich Institor ve Jakob Sprenger'e Engizisyon'un bütün yetkilerini kullanma izni verdi.

Institor ve Sprenger sonraları hep cadı avcısının el kitabı olarak kullanılan *Cadıların Çekici* adlı yapıtlarında sunulan kanıtlarla Papa'yı ikna ettiler. Onlar cadılardan bazılarının yalnızca imgesel olarak sabbat'a katıldıklarını; ama bir çoğunun oraya gerçekten vücutlarını da taşıdıklarını kabul ederler. Her iki halde de sonuç aynıdır, çünkü oraya yalnızca imgesinde uçan cadı oraya tıpkı vücudunu taşımış olan cadı kadar güvenilir biçimde olup bitenleri görmektedir. Bir kocanın karısının yatakta yanında olduğuna yemin ettiği ama başkalarının onu bir sabbat'ta gördüklerine tanıklık ettikleri davalara gelince, burada adamın dokunduğu kadın karısı değil, ama onun

yerini alan bir şeytandır. Belki de *Canon Episcopi*'nin öne sürmüş bulunduğu sava göre uçuş yalnızca imgeseldi, ama cadıların verdikleri zarara ilişkin hiç bir şey hiç de imgesel değildi. "Onların yaptığı bütün büyücülükleri ve zararları herkes açıkça görürken.... kim bunların mantıksız ve imgesel olduklarını savlayacak kadar ahmak olabilir?" Akla gelebilen her yıkım – sığırların ve ürünlerin yok olması, çocukların ölümü, acılar ve ağrılar, sadakatsizlik ve delilik – cadılardan kaynaklanmaktadır. *Cadıların Çekici* cadıların tanınmaları, suçlanmaları, sorguya çekilmeleri, işkenceden geçirilmeleri, ve cezalandırılmaları işlemlerinin nasıl yapılacağına ilişkin ayrıntılı bir anlatımla son bulur. Cadı avlama dizgesi artık tamamlanmış, gerek Katolikler gerekse Protestanlarca gelecek ikiyüz yıl boyunca o kahredici sonuçlarıyla baştanbaşa bütün Avrupa'da uygulanmaya hazır duruma getirilmiş bulunmaktadır. Sistem artık hapsedilmiş ya da yakılmış bulunanların yerini doldurmak üzere yıllarca düzenli biçimde ardı arkası gelmez sayıda yeni cadı üretmeğe hazırdır.

Canon Episcopi acaba neden geçersiz kılındı? Açıklamanın en kolayı engizisyoncuların haklı olmalarıydı: Cadılar – oraya süpürgeye binip gitmeseler bile – gizli sabbat'larda toplanıyorlar, ve Hıristiyanlığın güvenliği için Waldense'ler ya da öteki gizli dinsel hareketler kadar büyük bir tehlike oluşturuyorlardı.

Süpürgeyle uçuşun pratik temeline ilişkin son bulgular bu kuramı çürütmüş bulunuyor. Toplumsal Araştırma amaçlı Yeni Okul'dan Profesör Michael Harner Avrupalı cadıların gizemli merhem ve yağları kullanma alışkanlığında olduklarının çok iyi bilindiğini ortaya koymaktadır. Havada uçmak için süpürgeye binmeden önce, cadılar kendilerini yağlıyorlardı. Harner'in aktardığı tipik olayların biri şöyledir: Onyedinci yüzyıl İngilltere'sinde "toplantılarına taşınmalarından önce alınlarını ve bileklerini Ruh'un getirdiği (çiğ kokulu) bir yağ ile yağladıklarını" itiraf etmiştir. Başka İngiliz cadıların anlattıklarına göre "yağ"ın yeşilimsi bir rengi vardı ve alna bir kuş tüyüyle sürü-

lürdü. İlk anlatımlarda cadının bir sopayı yağladığından söz edilir, sonra "cadı onunla koşullar ne olursa olsun dilediği zaman ve dilediği biçimde rahvan ya da dörtnala gidermiş." Gene Harner tarafından aktarılan bir onbeşinci yüzyıl kaynağında hem *sırığın hem de vücudun yağlandığı anlatılır:* "Onlar bir sırığı yağlarlar ve üzerine binerler... ya da kendi koltuk altlarını ve öbür kıllı yerlerini yağlarlar." Bir başka kaynak şöyle diyor: "Şeytanla anlaşma yapmış olan erkek ve kadın büyücüler kendilerini belli yağlarla yağlayarak ve bazı sözler söyleyerek geceleyin uzak ülkelere giderler."

Lorraine'de çalışan bir onaltıncı yüzyıl hekimi olan Andres Laguna bir cadının çömleğinin bulunuşunu betimlemiştir: "çömlek yeşil renkli yağlı bir merhemle yarı yarıya doluydu... kendilerini bununla yağlıyorlardı: kokusu öylesine ağır ve tiksinti vericiydi ki bu son kerte donuk renkli ve uyku verici otlardan, baldıranotundan, yaban yasemininden, banotu ve adamotundan oluşturulmuştu." Laguna bu yağdan bir kutu dolusu aldı ve onu Metz'deki bir cellatın karısının üzerinde bir deney yapmak üzere kullandı. Bu kadını baştan ayağa yağladı. "Kadın bir tavşan gibi açık gözleriyle (pekala *haşlanmış yabani bir* tavşana da benziyordu) birdenbire öyle derin bir uykuya daldı ki, onu nasıl uyandıracağımı bilemiyordum." Sonunda Laguna onu uyandırmayı başardığında, otuzaltı saat boyunca uyumuş bulunuyordu. Kadın yakındı: "Neden beni böyle uygunsuz bir zamanda uyandırdınız? Dünyanın bütün zevk ve sevinçleri benim çevremdeydi." Sonra, "asılmış adamların pis kokusunu yaya yaya", orada ayakta duran kocasına gülümsedi, ve ona şöyle dedi: "Alçak herif, bil ki seni boynuzladım, hem de senden daha genç ve senden daha iyi bir sevgiliyle."

Harner yağlı merhemlerle yapıldığı anlatılan ve cadıların kendilerini de kapsayan bu türden bir takım deneyleri bir araya topladı. Bütün denekler derin bir uykuya dalıyorlar, ve uyandırıldıklarında uzun bir geziye çıkmış bulunduklarını ısrarla söylüyorlardı. Bu nedenle çağcıl tarihçiler genellikle bunu unutma ya da küçümseme eğilimine girmiş olsalar bile, yağlanmay-

la ilgili giz cadı çılgınlığı döneminde yaşamış olan bir çok insanlar tarafından biliniyordu. Bu konudaki en iyi görgü tanıklığını Galileo'nun meslektaşlarından biri olan ve yabanyasemini içeren bir yağlı merhemin formülünü ele geçirmiş bulunan Giambattista della Porta tarafından yapılmıştır.

> Onlar vücudun bir bölümüne sürülen yağı yayarak bütün vücutlarını iyice ovuştururlar, öyle ki tenlleri pembeleşir... Böylece bir gece ayışığında şölenlere, müziğe, danslara, ve her şeyden çok diledikleri, genç erkeklerle birleşmeye götürüldüklerini düşlerler. İmgelemin ve imgelerin görsel etkisi o denli büyüktür ki, beyinin bellek denilen bölümü hemen hemen bu tür şeylerle doludur; ve onlar, kendi doğal eğilimleriyle, inanmaya son kerte yatkın olduklarından imgelere öylesine sarılırlar ki artık aklın kendisi de değişir ve gece gündüz başka hiç bir şey düşünemez.

Peru'nun Jívaro Kızılderilileri arasında şamanlar tarafından sanrı yaratan bitkiler kullanılmasını incelemiş bulunan Harner'in kanısına göre cadıların yağlı merhemlerindeki sanrı yaratıcı etken özdek atropin idi. Atropin, adamotu, banotu, ve güzelavratotu ya da güzelhatun çiçeği gibi Avrupa bitkilerinde bulunan güçlü bir alkaloid idi. Atropin'in üstün özelliği onun sağlam deri tarafından emilebilir olmasıdır, öyle ki adale ağrılarının giderilmesi için güzelavratotundan yapılmış deri plasterlerinde bu özellikten yararlanılır. Bazı çağcıl deneyciler eski belgelerde saklanmış olan formüllere dayanarak cadıların yağlı merhemlerini yeniden oluşturmuşlardır. Almanya'da, Göttingen'de bir grup yirmidört saat süren bir uykuya daldıklarını, bu sırada düşlerinde "çılgınca geziler, delice danslar yaptıklarını, ve ortaçağa özgü cümbüşler türünden acayip serüvenler yaşadıklarını" anlatmıştır. Yalnızca banotunun dumanlarını içine çekmiş bulunan bir başkası şöyle der "çılgınca duygular içindeydim öyle ki ayaklarım gittikçe hafifliyor, büyüyor ve vücudumdan ayrılıyorlardı... aynı zamanda sarhoş eden bir uçuş duygusunu yaşıyordum."

Günümüzün modern Halloween* cadıların bacakları arasında hala görülebilen şey neden sırık ya da süpürgedir? Harner'e göre, bu yalnızca erkeğin üreme organının simgesinden ibaret değildir:

"Sırık ya da süpürgenin kullanılması kuşkusuz Freudcu anlamda simgesel bir eylem olmaktan fazla bir şeydir, çünkü bu hem atropin içeren bitkinin duyarlı vajinal zarlara sürülmesine yarar, hem de sanki bir ata binme duygusunu yaşatır, ki bu sabbat'a uçan cadıların tipik bir görüntüsüdür."

Eğer Harner'in açıklaması doğruysa, o zaman "gerçek" sabbat toplantılarının büyük çoğunluğu sanrı yaratıcı deneyler içermiştir. Yağlı merhem daima cadıların sabbat'a gitmelerinden *önce* kullanılmış, onların oraya varmalarından sonra asla kullanılmamıştır. O halde cadıların kökünü kazımak için Engizisyon'un kullanılmasına ilişkin papalık kararının ardındaki etken, sabbat'lara gösterilen rağbetin gittikçe artması olamaz. Gerçekleşmiş olabilen olay, kuşkusuz, daha çok sayıda insanların "*sanrı yaratıcı maddeler almağa*" *başlamalarıdır. Ben* bu olasılığı dışlamıyorum. Ama Engizisyon cadıları ortaya çıkarmak *için asla onların ellerindeki yağlı merhemlere* bakarak karar vermiyordu (*Cadıların Çekici* bu konuda pek bir şey söylemez.) *Bu nedenle,* "gerçek" *cadıların* – *bilinen* sanrı yapıcı madde kullananların – büyük çoğunluğunun kimlikleri asla ortaya konmadı, ve yakılmış bulunan insanların büyük çoğunluğu da asla sanrı yapıcı madde kullanmış değillerdi.

Sanrı yapıcı yağlı merhemler cadı inancının belirli özelliklerini açıklar. İşkence bu inançların yağlı merhemleri gerçekten kullananların yörüngesinin çok ötesine yayılmasını açıklığa kavuşturur. Ama beşyüz bin insanın bir başkasının düşlerinde işlemiş oldukları suçlar için neden ölmek zorunda kaldığına ilişkin bilmece hala ortada duruyor.

---

* Halloween: 31 Ekim akşamı çocukların düzenledikleri maskeli hortlak gecesi eylencesi. (ç.n.)

Büyük Cadı Çılgınlığı

İnsanların büyük çoğunluğu Avrupa'da onüçüncü yüzyıldan onyedinci yüzyıla kadar olan zaman içinde başgösteren askersel-mesihsel ayaklanmaların Yunan ve Roma zamanlarında Filistin'de görülenler kadar yaygın oduğunu bilmezler. Onlar Protestan Reformasyonunun bir çok yönden bu mesihçi huzursuzluğun doruk noktası ya da yan ürünü olduğunu da bilmezler. Tıpkı Filistin'deki öncelleri gibi, Avrupa'daki mesihsel coşku patlamaları da yönetici sınıfların elindeki servet ve iktidar tekeline karşı yönlendirilmiş bulunuyordu. Benim cadı çılgınlığına ilişkin açıklamam şöyle: Bu Hıristiyan mesihçiliğinin dalgalarını kırmanın bir aracı olarak geniş ölçüde yönetici sınıflarca yaratılmış ve sürdürülmüş bir çılgınlıktır.

Cadılığın toplumsal ve ekonomik eşitsizliklere karşı yürütülen şiddetli mesihsel protestoların yanı sıra gittikçe artan bir önemle ortaya çıkmış olması bir rastlantı değildir. Papa Protestan Reformasyonundan kısa bir süre önce cadılara karşı işkence uygulanmasına izin vermiş, ve cadı çılgınlığı Hıristiyan birliği dönemine son veren onaltıncı ve onyedinci yüzyılların savaşları ve ihtilalleri sırasında doruk noktasına ulaşmıştır.

Feodalizmin sona ermesi ve güçlü ulusal krallıkların ortaya çıkması, Avrupalı halk kitleleri için büyük bir stres dönemi oldu. Tecimin, pazarların, ve bankacılığın gelişmesi nedeniyle toprak ve anamal sahipleri kazançları ençoklaştırma amacı güden girişimlerde bulunmak zorunda kaldılar. Bu da ancak feo-

dal yurtluk topraklarına ve kale kasabalarına özgü küçük ölçekli, koruyucu ama baskıcı, ilişkilere son vermekle sağlanabilirdi. Toprak mülkiyeti bölündü, serflerin ve hizmetlilerin yerini köylü kiracı ve ortakçılar aldı, ve kendi kendine yeten yurtluklar peşin para ile satış yapan tarım işletmelerine dönüştü. Kırsal kesim insanları geçimlik topraklarını ve aile barınaklarını yitirdiler, ve çok sayıda yoksullaşmış köylüler akıntıya kapılmışcasına ücretli işçiler olarak iş aradıkları kasabalara sürüklendiler. Onbirinci yüzyıldan sonra, yaşam daha yarışmacı oldu, kişisel olmaktan çıktı, tecimselleşti – geleneğin değil kazancın egemenliği altına girdi.

Yoksullaşma ve yabancılaşma arttıkça, gittikçe çoğalan sayıda insanlar İsa'nın ikinci gelişine ilişkin kehanetlerde bulunmağa başladılar. Onların birçoğu Kilisenin günahları ve lüksü içinde gözlerinin önüne serilen dünyanın sonunu, zenginlikle açlıkların ve belaların kutuplaşmasını, İslam'ın yayılmasını, Avrupalı soyluların birbirine karşıt grupları arasındaki sürekli savaşları gördüler.

Batı Avrupa mesihçiliğinin en önde gelen kuramcısı olan Fiore'li Joachim'in kurduğu kehanet sistemi tarihçi Norman Cohn tarafından "Marksizm'in ortaya çıkmasına değin Avrupa'ca bilinen en güçlü sistem" olarak anılmıştır. Calabria Manastırı başrahibi olan Joachim, 1190 ile 1195 arasındaki bir tarihte, şimdiki ıstırap dünyasının ruhun krallığına yerini ne zaman bırakacağının nasıl hesaplanacağını ortaya koydu. Joachim'in inanışına göre dünyanın birinci çağı Baba'nın Çağı, ikincisi Oğul'un Çağı, üçüncüsü Kutsal Ruh'un Çağı idi. Üçüncü çağ *Sabbat ya da dinlenme* zamanı olacaktı, o zaman servete ya da mülke, çalışmaya, yiyeceğe ya da barınağa gereksinim olmayacaktı; varlık yalnızca ruhtan ibaret olacak ve özdeksel gereksemelerin hiç birine yer kalmayacaktı. Devlet ve Kilise gibi hiyerarşik kurumların yerini yetkin varlıkların oluşturduğu özgür bir toplum alacaktı. Joachim'in kehanetine göre Ruh'un çağı 1260 yılında başlayacaktı. Bu tarih İmparator II. Frederick'in (1194-1250) Üçüncü Çağı açacağı inancına dayalı

bir takım askersel-mesihsel hareketler için bir hedef tarih halini aldı.

Frederik kendi krallığını vaftiz, evlenme, itiraf, ve öteki dinsel törenlerin yapılmasını yasaklayan bir papalık buyruğunun kapsamı içine sokan Papa'nın iktidarına karşı açıkça meydan okudu. Ruhaniler olarak bilinen Fransisken tarikatının fanatik yoksulluk kanadı Frederick'i destekliyordu. Onların savına göre Frederick kısa zamanda İsa karşıtı olanlara karşı işlevini yerine getirecek, Kiliseyi servetten ve lüksten temizleyecek ve ruhban sınıfını ortadan kaldıracaktı. Almanya'da, Papa'yı şiddetle eleştiren ve papalık yasaklarını hiçe sayarak dinsel törenleri yöneten ve günahları bağışlayan gezgin Joachimci vaizler Frederick'i Kurtarıcı diye ilan ettiler. Svabia'da, bu vaizlerden biri, Arnold kardeş, İsa'nın 1260'da döneceğini ve Papa'nın İsa Karşıtı olduğunu ve rahiplerin de İsa Karşıtı'nın "kolları"nı oluşturduğunu doğrulayacağını söylüyordu. Onların hepsi de lüks içinde yaşamakla ve yoksulları sömürüp ezmekle suçlanacaklardı. II. Frederick o zaman Roma'nın büyük servetini kamulaştıracak ve onu yolsullara – asıl gerçek Hıristiyanlara dağıtacaktı.

Frederick'in 1250'deki zamansız ölümü onun hükümdarlığıyla bağlantılı fantezileri ortadan kaldırmadı. O artık bir "Uyuyan İmparator" oldu, ve 1284'de uykusundan uyanmış Frederick olduğu savında bulunan bir adam Neuss'da çevresine adamlar topladı ama sonra dinsel sapkınlık nedeniyle yakıldı. Kurtarıcı Frederick'ler yüzyıllarca sonra hala yakılmakta idiler.

Norman Cohn onaltıncı yüzyılın başında yazılmış, *Yüz Bölümlü Kitap* olarak bilinen bir askersel-mesihsel belgeyi betimler; burada Frederick'in bütün dünyayı yönetmek üzere bir beyaz atın üzerinde gelmekte olduğu kehaneti yer alır. Günde 2300 kişi olmak üzere Papa'dan başlayıp bütün rahipler yokedileceklerdir. İmparator ayrıca bütün tefecileri, fiyat belirleyen tüccarları ve vicdansız hukukçuları kılıçtan geçirecektir. Bütün zenginliklere el konacak ve bunlar yoksullara ayrılacaktır; özel mülkiyet kaldırılacak, ve herşeye ortaklaşa sahip olunacaktır:

"Bütün mülkler tek bir mülk durumuna gelecek, sonra da gerçekten bir çoban ve bir ağıl varolacaktır."

Fiore'li Joachim'in kehanette bulunduğu üçüncü çağ için hazırlık olmak üzere, *uçları demirli kayışlarla kendilerini dövmekte* uzmanlaşmış adamlardan oluşmuş gruplar kasabalarda yürüyüşler yapmağa başladılar. Bir kasaba meydanına vardıklarında, bu "kendilerini kamçılayanlar" bellerine kadar soyunurlar ve sırtları kanayıncaya değin kendilerini kamçılarlardı. *Kendilerini kamçılayanlar* başlangıçta üçüncü çağ için "yolu düzleme"nin bir aracı olarak tövbeyle ilgilendiler. Ama bunların etkinlikleri, özellikle de 1260'dan sonra Almanya'da, günden güne daha yıkıcı oldu ve papaz sınıfına karşı bir tutum izledi. Onlar kendi dinsel tören alaylarına yalnızca katılmış olmanın bile insanın günahlarını bağışlatacağını savlamaya başladıklarında, Kilise tarafından dinsel sapkınlar oldukları ilan edildiği için yeraltına inmeğe zorlandılar. Kara Ölüm (Veba) Avrupa'yı kasıp kavurduğu sırada 1348'de yeryüzüne çıktılar. Kendilerini kamçılayanlar Kara Ölüm'den Yahudileri sorumlu tuttular ve Yahudi sakinleri toptan öldürmeleri için ardı ardına her kasabadaki ayaktakımını kışkırttılar. Onlar kendilerini Papa'nın ve rahipler sınıfının üstünde görerek, kendi kanlarında günahları bağışlatma gücü bulunduğunu ve kendilerinin dünyayı Tanrı'nın öfkesinden kurtaran bir azizler ordusu oluşturduklarını savlıyorlardı. Kendilerini durdurmağa çalışan papazları taşladılar, normal kilise hizmetlerine engel oldular, ve kilise mülkünü ele geçirip yoksullara dağıttılar.

Kendini kamçılama hareketi, kendisinin Tanrı-İmparator Frederick olduğu savında bulunan Konrad Schmid adlı biri tarafından yönetilen bir mesihçi ayaklanmada doruk noktasına ulaştı. Schmid yandaşlarını kırbaçladı ve vaftizin daha yüksek bir biçimi olarak onları kendi kanlarıyla yıkadı. Yeni Gine'de kargoya inananlar, Thuringia *halkının insanları da mal varlıklarını* sattılar, çalışmayı reddettiler, ve Kıyamet Gününden sonra İmparator-Tanrı'nın en yakınında bulunacak melekler korosunda yerlerini almaya hazırlandılar. Bu durum 1369 için düşünül-

müştü. Engizisyonun olaya enerjik bir biçimde el koyması nedeniyle, Schmid çalışmasını tamamlamaya vakit bulamadan yakıldı. Yıllar sonra, Thuringia'da hala kendini kamçılayanlar bulunup ortaya çıkarılıyordu, ve 1416'da tek bir günde üç yüz kişi yakıldı.

Huzursuzluk yaratan yabancılaşmış yoksullardan kurtulmanın bir yolu, Kudüs'ü İslam'ın elinden geri almayı amaçlayan Kutsal Savaşlar, ya da Haçlı Seferleri için onların yardımlarını elde etmekti. Bu Haçlı Seferleri'nden bazıları geri tepti ve rahiplerle soylulara karşı gelişen mesihçi kaynaklı ihtilalci hareketlere dönüştü. Örneğin, Çobanların Haçlı Seferi'nde, Jacob adlı kaçak bir keşiş Meryem Ana'dan Kutsal Mezar'ı* kurtarmaları için bütün çobanların toplanmalarını buyuran bir mektup almış olduğu savını ileri sürdü. Saman tırmıkları, el baltaları, ve bıçaklarla silahlanmış onbinlerce yoksul insan Jacob'un peşinden hiç ayrılmıyorlar, ve bir kasabaya girdikleri sırada kendilerine özel bir karşılama yapılsın diye silahlarını havaya kaldırarak yetkileri yıldırıyorlardı. Jacob önsezilere sahipti, hastaları iyi ederdi, tüketilmesinden daha hızlı biçimde yiyecekle donatılan tansıksal (mucizevi) şölenler verirdi, rahipleri şiddetle eleştirir, ve vaazlarını kesmeye kalkışan herkesi öldürürdü. Onun yandaşları kasabadan kasabaya giderek rahipleri tepelediler ya da ırmağa atıp boğdular.

Kilise ile devletin aslında tutucu ama çatışan çıkarları arasındaki karşılıklı etkiler ve köktenci alt sınıf ihtilalinin tehdidi Avrupa'yı gittikçe Protestan Reformasyonuna doğru yaklaştırdı. Bu sürecin nasıl işlediği onbeşinci yüzyıl Bohemia'sının Husçuluk** hareketinde görülebilir.

Husçular kilise mülküne el koydular ve havarilere özgü yoksul bir yaşam sürmeleri için rahipleri zorlamağa çalıştılar. Misilleme olmak üzere, Papa ve onun bağlaşıkları şimdi Hus-

---

* Kutsal Mezar: Kudüs surları dışında İsa'nın gömülü olduğu mağara. (ç.n.)

** Husçuluk: Yerleşik dinsel inançlara aykırı düşüncelerinden dolayı diri diri yakılan Bohemyalı din reformcusu John Huss (1373-1415) yandaşlığı. (ç.n.)

çuluk Savaşları olarak bilinen bir dizi baskıcı seferler başlattılar. Şiddet yayıldıkça, yoksullaşmış kitlelerin arasından üçüncü bir savaşçılar grubu ortaya çıktı. Bunlara Taborlular deniyordu – bu isim İsa'nın ikinci gelişini haber verdiği Zeytin Dağı'ndaki Tabor'dan gelmektedir. Taborlulara göre, Husçuluk Savaşları dünyanın sonunun başlangıcıydı. Onlar her gerçek rahibin her bir günahlıyı izlemek, yaralamak, ve öldürmekle yükümlü olduğunu ısrarla belirten mesihçi yalvaçların önderliğinde, "ellerini kanla yıkamak için" savaşa atıldılar. Taborlular düşmanı yok ettikten sonra Fiore'li Joachim'in üçüncü çağı başlatmasını beklediler. Artık *fiziksel* acı ya da *fiziksel* gereksеme var olmayacak; vergisiz, mülksüz, ya da sınıfsız bir sevgi ve barış toplumu var olacaktır. 1419'da bu Bohemyalı "özgür ruhlar"ın (bir yaşam biçimi olarak bohemliği yaratanların) binlercesi Luzhnica Irmağı üzerinde Usti kasabası yakınında bir komün kurdular. Onlar geçimlerini kırsal kesimlerde çapulculuk yaparak, uzanabildikleri her yeri soyup talan ederek sağlıyorlardı çünkü Tanrı Yasası'nın adamları olarak Tanrı'nın düşmanlarına ait bulunan her şeyi ele geçirmekte kendilerini yetkili görüyorlardı.

Benzer hareketler Almanya'da onbeşinci yüzyıl boyunca hep yinelenmekteydi. Örneğin, 1476'da Meryem Ana, Hans Böhm adlı bir çobana görünmüştü. Ona denmişti ki bundan böyle gelecek krallığın kurulmasına hazırlık olmak üzere yoksullar ve aşar vergisini ve diğer vergileri ödemeyi reddedeceklerdir. Bütün insanlar çok yakında hiçbir rütbe ayrımı yapmadan bir arada yaşayacaklar; orman, su, otlak, balık avlama, ve avlanma alanları olanaklarından herkes eşit biçimde yararlanacak. Hacılardan oluşan kalabalıklar "Kutsal Gençler"i görmek üzere Almanya'nın her yanından gelip Niklashausen'e doğru ilerlediler. Onlar uzun kollar halinde yürüyüşler yaptılar, birbirlerini "erkek ve kız kardeşler" olarak selamladılar. Protestan Reformasyonunun en sonunda gerçekleştirdiği özel yapının anlaşılabilmesi kiliseyi ürküttüğü kadar laik siyasal güçleri de ürküten köktenci askersel-mesihsel seçenek bir yana atılarak sağ-

lanamaz. Kendinden önceki bir çokları gibi, Luther de Kıyametin Son Günleri içinde yaşadığına, Papa'nın İsa Karşıtı olduğuna, ve Papalığın Tanrı Krallığı'nın kurulmasından önce yokedilmiş olması gerektiğine inanmıştı. Ama Luther'in Tanrı Krallığı bu dünyanın krallığı olmayacaktı; ve o bu krallığı yaratmak için izlenecek geçerli yöntemin silahlı ayaklanma değil vaaz vermek olduğuna inanıyordu. Alman soyluları Luther'in köktenci dindarlığıyla tutucu politikasından oluşan bileşimini memnunlukla karşılıyorlardı. Şiddetli bir toplumsal kargaşa riskini arttırmaksızın Papalık yönetiminden kurtulmanın olan yolu buydu.

Başlangıçta Luther'in bir yandaşı olan Thomas Müntzer, Luther'in hareketine köktenci sesleri getirdi. Luther ve Müntzer 1525 tarihli büyük köylü ayaklanmasında karşıt yanları seçtiler. Luther "Köylülerden Oluşan Katil, Hırsız Sürülerine Karşı" adlı kitapçığında köylüleri suçladı ve buna verdiği yanıtta Müntzer, Luther'i destekleyenlerin "başkalarının soygun yapmalarını yasaklamak için yasayı kullanan soyguncular"ın ta kendileri olduklarını söyledi. Müntzer'in belirttiğine göre Luther'in Tanrı'nın yasası dediği şey doğrudan doğruya mülkiyeti korumanın bir aygıtıydı. "Tefeciliğin ve hırsızlığın ve haydutluğun tohumlukları bizim Lordlarımız ve Prenslerimizdir." O Luther'i "eski yollarında gitmeyi sürdürsünler diye dinsiz alçaklar"ın gücünü arttırmakla suçladı. Köylü ayaklanmasının Yeni Krallık'ın başlangıcı olduğuna inanmış bulunan Müntzer köylü ordusunun komutasını ele aldı. O kendi rolüyle Midyancılarla* yapılan savaşta Gideon'un** aldığı rol arasında benzerlikler buldu, ve düşmanla karşılaşmanın arifesinde, kötü donatılmış ve talim görmemiş köylü yandaşlarına Tanrı'nın kendisiyle konuşmuş ve utku vaadinde bulunmuş olduğunu söyledi. Top

---

* Midyancı: İbrahim'in İsrail'i kötü yola sürüklemesiyle tanınan oğlu Midyan'ın soyundan gelen, Eski Ahit'de sözü edilen Kuzey Arabistan göçebe halkından biri. (ç.n.)

** Eski Ahit'in Hâkimler Kitabı'nda İsrail'in kurtarıcı kahramanı olarak tanıtılan yargıç. (ç.n.)

mermilerini giysisinin kolunda tutarak onları kendisinin koruyacağını söyledi. Tanrı kendi seçkin halkının mahvolmasına asla izin vermeyecekti. Daha ilk top ateşleri altında köylü safları dağıldı ve kaçışları sırasında 5000 köylü kılıçtan geçirildi. Müntzer'in kendisine de işkence uygulandı ve bir süre sonra da başı kesildi.

Reformasyon'un köktenci kanadı bütün onaltıncı yüzyıl ve onyedinci yüzyılın ilk yılları boyunca tüm gücüyle varlığını sürdürdü. Anabaptist hareket olarak bilinen bu kanat en az kırk mezhebin doğmasına ve Taborlu ve Müntzer geleneğinde düzinelerce askersel-mesihsel ayaklanmanın baş göstermesine yol açtı, ve buna gerek Katolik gerekse Protestan hükümdarlarca bütün mülkiyet ilişkilerini değiştirmek ve Kilisenin ve devletin servetini yoksullar arasında paylaştırmak amacıyla her yerde hazır bulunan sapkınların bir suikastı olarak bakılması yaygın bir görüş oldu. Örneğin, Müntzer'in yandaşlarından biri, Hans Hut, İsa'nın serbest aşkla ve malların ortaklığı ilkesiyle Tanrı Krallığı'nın açılışını yapmak için 1528'de yeryüzüne döneceğini ilan etti. Anabaptist'ler sahte rahipleri ve protestan papazları yargılayacaklardı. Krallar, soylular, ve yeryüzünün büyükleri zincire vurulacaklardı. Müntzer'in bir başka yandaşı, Melchoir Hoffman, dünyanın 1533'de son bullacağı kehanetinde bulundu. Hoffman'ı izleyen bir fırıncı, Haarlem'li Jan Matthys, şöyle vaaz ediyordu: Doğrular kılıca sarılmalı ve yeryüzünü dinsizlerden temizleyerek İsa için yolu eylemle hazırlamalıdır. 1534'de Münster'de, Westphalia, Anabaptist hareketin merkezi oldu. Bütün Katolikler ve Protestanlar yerlerinden kovuldular, ve özel mülkiyet kaldırıldı. Çok geçmeden önderliği üstlenen Leyden'li John kendisinin Davud'un ardılı olduğu savında bulundu ve Anabaptistlerin deyişiyle "Yeni Kudüs"lerinde kendisi için krallık ayrıcalıkları ve mutlak itaat istedi.

İngiltere'de onyedinci yüzyıl boyunca benzer köktenci mesihçi motifler aşağı sınıfları harekete geçirerek İngiliz İç Savaşı için gerekli enerjinin çoğunu hazırladı. Oliver Cromwell'in Yeni Model Ordu'sunda bulunan binlerce gönüllü İngiliz toprakla-

rında "Azizler"den oluşan bir krallık kurulacağına ve İsa'nın onları yönetmek üzere yeryüzüne ineceğine inanıyorlardı. 1649'da Gerrard Winstanley'in aldığı bir görüntü ona içinde özel mülkiyetin, sınıf ayrımının, ve tüm baskı biçimlerinden hiç birinin bulunmayacağı bir "Toprak Kazıcılar" toplumu kurmak suretiyle dünyanın sonu için hazırlanmasını buyurdu. Ve 1656'da Cromwell'in eski destekçileri, Beşinci Monarşi Yanlıları, onu İsa Karşıtı ilan ettiler, ve silah zoruyla bir Azizler Krallığı kurmağa çalıştılar - Beşinci Monarşi, İsa'nın 1000 yıl hüküm süreceği döneme yapılan bir göndermedir.

Bütün bunların cadılıkla ne ilişkisi olabilir? Bölümün başında belirttiğim gibi, cadı çılgınlığının başlamasıyla Avrupa mesihçiliğinin gelişmesi arasında yakın bir kronolojik ilişki bulunuyor. Avrupa üçüncü çağın kehanetleri ve mesihçi hareketlerle alabildiğine çalkalandığı bir zamanda Institor ve Sprenger cadı avlama sistemi VIII. Innocent tarafından kabul edildi. Reformasyonun sonrasında cadı çılgınlığı doruk noktasına ulaştı – gerek Luther'in gerekse Calvin'in cadılığın tehlikelerine ilişkin inançları çok güçlüydü – ve ihtilalci üçüncü çağın mesihçi öğretilerine dayalı şiddet dolu köktenci protesto hareketleri de aynı inancı taşıyordu.

Acaba mesih kaynaklı toplumsal protesto ile cadı çılgınlığının birbirine koşut gelişmesini aydınlatacak pratik bir açıklama var mıdır? Basmakalıp bir bakış açısına göre cadılığın kendisi toplumsal bir protesto biçimi olmuştu. Örneğin, – ortaçağ uyuşmazlıkları tarihi konusunda bir uzman olan – Profesör Jeffrey Burton Russell'a göre cadılık, gizemcilik, kendilerini kamçılayanlar, ve yaygın olan dince sapkın inanışlar, bütün bunlar hep aynı kategori içinde yer alırlar. "Bunların hepsi, şu ya da bu ölçüde, eksik görülen kurumsal bir yapıya yöneltilmiş red tepkileriydi."

Katılmıyorum. Cadı çılgınlığını toplumsal protesto olarak açıklamak için, *Cadıların Çekici* adlı kitapta ileri sürülen "gerçek" görüşünü benimseme yolunda bir hayli ilerlemiş olmanız gerekir. Avrupa'nın şeytana tapmak için bir araya gelmek sure-

tiyle statükoyu tehdit eden çok sayıda insanla istila edilmiş olduğuna inanmak zorundasınız. Ama gerçekten uçan cadılar aslında sanrı yaratıcı banotunu kullananlarsa, bunlar Taborlular ve Anabaptistlerle aynı kategoriye girmezler, nasıl ki eroin bağımlıları da Kara Panterler grubundandırlar denemez. Şurada burada sanrılayan ya da bir komşunun ineğine büyü yapan üç beş kişinin varlığı, mal mülk sahibi yönetici sınıfların yaşamı için bir tehdit oluşturmuyordu. Cadılar büyük olasılıkla düşkırıklığına uğramış ve mutsuz insan saflarının arasından çekilip alınıyolardı; ama bu olgu cadıları düzen yıkıcı hale getirmez. Bir hareketin kurulu düzene karşı ciddi bir protesto oluşturması için, onun ya açıkça toplumsal eleştiri öğretilerini içermesi, ya da düzen için tehlikeli veya tehdit edici bir eyleme atılması gerekir. Cadılar kendi sabbat'larında ne yapmış olurlarsa olsunlar, sözgelişi oralara gitmiş olsalar bile, toplantılarında zamanlarını Kilise'nin lüksünü lanetleyerek, ya da özel mülkiyetin kaldırılması ve iktidar ile yönetilenler arasındaki ayrımlara son verilmesi çağrısında bulunarak geçirdiklerine ilişkin hiç bir kanıt yoktur. Eğer bunlar yapıldıysa, yapanlar cadılar değil ama Waldense'ler, Taborlular, Anabaptistler, ya da öteki bazı köktenci siyasal-dinsel tarikatların üyeleriydiler – onların bir çoğu kuşkusuz mesihçi inanışlarından dolayı değil de cadılık nedeniyle yakılmışlardı.

Cadı kadın çılgınlığını anlamak için, gerek cadıların gerekse engizisyoncuların yaşam biçimi bilincinden ayrı, ona ters düşen bir gerçek türünü belirlemekten yana olmalıyız. Profesör Russell'a göre, rahiplerin ve soyluların cadılığın tehlikeli ve yıkıcı olduğunu *düşünmeleri* yeterlidir. O, "İnsanların neler olup bittiğini düşünmeleri" der, "nesnel olarak neler olduğu kadar önemli, ve çok daha kesindir." Ama bu kesinlikle Institor ve Sprenger'in ileri sürdüğü noktadır: Siz bir başkasının düşlerinde yaptıklarınızdan sorumlusunuz !

Biz bazı olaylar hakkında kararımızı vermek zorunda bulunuyoruz. Else Gwinner Şeytan'la ilişkide bulunmadı, ve kadın bunu yapmış olmaktan dolayı kömürleştirildiğine göre

olay ilgi çekmeyen ve kuşkulu bir sonuç değildir.

Şimdiye değin ele aldığım garip görünüşlü yaşam biçimlerinin her birinde olduğu gibi, cadı çılgınlığı ona katılmış bulunan insanların bilincine göre açıklanamaz. Her şey gözlemcinin çeşitli katılmacıların fantezilerine katlanmaya ya da onlara karşı çıkmaya hazır bulunmasına bağlıdır.

Eğer cadılık Engizisyon'un vurguladığı gibi tehlikeli bir sapkınlık idiyse, Engizisyon'un onu ezmekle aklını bozmuş olmasının gizemli bir yanı yoktur. Öte yandan, eğer cadılık, geniş ölçüde sanrısal olmasa bile, görece zararsız bir etkinlik idiyse, – özellikle de Kilise'nin kaynaklarının onbeşinci yüzyılda yükselen büyük askersel-mesihsel hareketin etkisiyle sınırlarına dayandığı bir sırada – onu ezmek için neden bu kadar çok çaba harcandı?

Bu soru insanların nelerin olup bittiğini düşündüklerinden farklı olarak neler olduğuna ilişkin çok önemli bir soruya yol açar. *Engizisyon'un kendisini cadı sapkınlığını yoketmeğe* adadığı doğru mudur? Cadı avcılarının başlıca işinin cadıların ortadan kaldırılması olduğu yolundaki varsayım engizisyoncuların savlarındaki yaşam biçimi bilincine dayanır. Ama karşı varsayım – yani, cadı avcılarının cadıların sayısını arttırmak ve cadıların hayal değil gerçek, her yerde hazır, ve tehlikeli oldukları inancını yaymak için işlerini kötüye kullandıkları yolundaki varsayım çok *güvenilir kanıtlara dayanmaktadır. Çağcıl bil*ginler engizisyoncunun yaşam biçimi bilincini yansıtan önermeleri neden kabul ediyorlar? Bu durum bizi engizisyoncular neden cadılığı yoketmekle akıllarını bozmuşlar sorusunu değil, ama neden cadılığı yaratmak için akıllarını böylesine bozmuşlar sorusunu sormağa zorluyor. Onların ya da kurbanlarının niyetleri ne olursa olsun, engizisyon sisteminin kaçınılmaz sonucu cadılığın daha inanılır hale getirilmesi, ve böylece cadılık suçlamalarının sayısının artması olmuştur.

Cadı avlama sistemi alabildiğine ustaca düzenlenmiş, alabildiğine dayanıklı, alabildiğine acımasız ve inatçıydı. Sistem ancak aynı ölçüde dayanıklı, acımasız ve inatçı çıkarlarla ya-

şatılabilirdi. Cadılık sisteminin ve cadı çılgınlığının cadı avcıları tarafından açıklanan amaçlar dışında kılgısal ve dünyasal amaçlı olarak kullanılışları da vardı. Burada ben daha önce betimlediğim – mülke el konması ve işkence ve idam için yüklenen ücretler gibi – ödemelere ve ikincil çıkarlara yollama yapıyor değilim. *Bu ödüller cadı avlama teknisyenlerinin işlerine* neden canla başla sarıldıklarını açıklamaya yardım etmektedir. Ama bu gibi çıkarlar cadı avlamanın nedenlerinden biri olmaktan çok o avlama aygıtının parçası olmuşlardır.

Kanımca cadı çılgınlığının nedenini anlamanın en iyi yolu onun tanrısal niyetlerini değil de dünyasal sonuçlarını incelemektir. Cadı avlama sisteminin (kömür olmuş vücutlardan başka) ortaya koyduğu başlıca sonuç olarak yoksullar sonunda şuna inandılar ki onlar prenslerin ve papaların kurbanı değil cadıların ve şeytanların kurbanı idiler. Çatınız mı aktı, ineğiniz düşük mü yaptı, yulafınız mı çürüdü, şarabınız mı bozuldu, başınız mı ağrıdı, bebeğiniz mi öldü? Bunun sorumlusu bir komşuydu, sizin tarlanızın çitini yıkan, size para borcu olan, ya da sizin toprağınızı isteyen bir komşu – cadıya dönüşen bir komşu. Ekmeğin fiyatı mı yükseldi, vergiler mi arttı, ücretler mi düştü, işler daha da mı azaldı? Bütün bunlar cadıların işiydi. Her köy ve kasaba sakinlerinin üçte birini veba ve açlık mı silip süpürdü? Habis, cehennemlik cadıların cüreti hep gittikçe daha da artıyordu. Halkın hayali düşmanlarına karşı, Kilise ve devlet cüretli bir kampanya hazırlıyordu. Devlet güçleri bu belayı defetmek için sınırsız çabalar harcıyorlardı, ve gerek zenginler gerekse yoksullar bu savaşta sergilenen enerji ve yiğitlik için minnettar olabilirlerdi.

Bu nedenle cadı çılgınlığının pratik anlamı şuydu: Bu çılgınlık son dönem ortaçağ toplumunun yaşadığı bunalımın sorumluluğunu hem Kilise'nin hem devletin üzerinden alıp bunu insan biçimindeki imgesel şeytanlara yüklüyordu. Bu iblislerin acayip etkinlikleriyle zihni meşgul, aklı başından gitmiş, yabancılaşmış, yoksullaşmış kitleler, kokuşmuş rahiplerin ve açgözlü soyluların yerine gemi azıya almış Şeytan'ı suçluyor-

lardı. Kilise ve devlet yalnız temize çıkmış olmakla kalmıyorlar, ama bunlar aynı zamanda vazgeçilmez hale getiriliyorlardı. Rahipler ve soylular her yerde hazır bulunan ama izlenip ortaya çıkarılması güç olan bir düşmana karşı insanlığın büyük koruyucuları olarak ortaya çıkıyorlardı. Sonunda bu ondalık öşürü ödemenin ve vergi toplayıcıya itaat etmenin bir nedeniydi. Öteki dünyaya değil bu dünyanın yaşamına ilişkin çok önemli hizmetler gürültü ve öfkeyle, ateş ve dumanla yürütülüyordu. Devlet güçlerinin yaşamı biraz daha güvenilir kılmak için neler yaptıklarını gerçekten görebilirdiniz; cadıların cehenneme düşerlerken attıkları çığlıkları gerçekten duyabilirdiniz.

Günah keçileri kimlerdi? H.C. Erik Midelfort'un Güneybatı Almanya'da 1562'den 1684'e uzanan dönem içinde cadılıktan dolayı uygulanan 1258 idam olayına ilişkin eşsiz araştırması cadıların yüzde 82'sinin kadın olduğunu göstermektedir. Herhangi bir yerel ayaklanmada suçlanan ilk kişiler genellikle savunmasız yaşlı kadınlar ve alt sınıftan ebeler olurdu. İlk kurbanlardan zorla yeni isimler alındıkça, her iki cinsten çocuklar ve erkekler cadılar arasında daha çok göze çarpmaya başlardı. Kitlesel idamlarla belirlenen doruğa çıkmış panik dönemi boyunca, hancıların, bir kaç zengin tecimenin, ve ara sıra bir yargıçın ve öğretmenin idam edildikleri olurdu. Ama alevler yüksek rütbeli ve güçlü kişilerin isimlerine dek uzandığı için, yargıçlar yapılan itiraflara inanmaz oldular ve böylece panikler sona erdi. Doktorların, avukatların, ve üniversite hocalarının tehdit edilmeleri seyrek olurdu. Kuşkusuz engizisyoncuların kendileri ve genellikle rahipler de çok güvenli bir konumda bulunurlardı. Eğer arada bir zavallı şaşkın bir kadın çıkıp da yakın tarihteki bir sabbat'ta piskoposu ya da prensi görmüş olduğunu söyleyecek kadar aptallık ederse, o zaman elbette söze sığmaz işkenceleri başına sarardı. Midelfort'un soylu sınıfın üyelerine karşı yapılmış cadılık suçlamalarıyla ilgili olarak ancak üç örnek bulabilmesinde, ve böyle suçlanmış olanlardan hiç birinin idam edilmemiş olmasında şaşılacak fazla bir şey yoktur.

Cadı çılgınlığı "yeterince sağlam bulunmayan kurumsal

bir yapının yansıması" olmanın çok ötesinde o kurumsal yapıyı savunmanın tamamlayıcı bir parçası olmuştur. Bunu görebilmenin en iyi yolu cadı çılgınlığı onun çağdaşı olan karşısavla, askersel mesihçilikle karşılaştırmaktır. Cadı çılgınlığının ve askersel mesihçi devinimlerin her ikisi de yerleşik kilise düzenince kısmen onaylanmış bulunan yaygın dinsel temaları kendi içlerinde birleştirmişlerdir. Bunların her ikisi de varolan yaşam biçimi bilincine dayanmışlar, ama tamamıyla farklı sonuçlar doğurmuşlardır. Askersel-mesihçilik yoksulları ve mülklerinden yoksun bırakılanları bir araya getirmiştir. Bu onlara toplu bir misyon duygusu vermiş, toplumsal mesafeyi azaltmış, onların kendilerini "erkek ve kız kardeşler" olarak algılamalarını sağlamıştır. Bütün bölgelerdeki insanları o seferber etmiş, onların enerjilerini özel bir zamanda ve yerde toplamış, mülksüzleşmiş ve yoksullaşmış kitlelerle toplumsal piramidin üst kesiminde yer alan insanlar arasında meydan savaşlarına yol açmıştır. Öte yandan, cadı çılgınlığı, gizli kalmış bütün protesto enerjilerini dağıtmış ve parçalamıştır. O yoksulları ve mülksüzleşmiş olanları terhis etmiş, onların toplumsal mesafelerini arttırmış, onları karşılıklı kuşkularla doldurmuş, komşuyla komşuyu kapıştırmış, herkesi soyutlamış, herkese korku salmış, herkesin güvensizliğini arttırmış, herkesi çaresiz bırakmış, herkesi korkutmuş, herkesin güvensizliğini çoğaltmış, herkesi umarsızlık duygusuyla doldurmuş ve yönetici sınıflara bağımlı kılmış, herkesin öfke ve düşkırıklığı için tam anlamıyla yerel bir odak hazırlamıştır. Böyle yapmakla o dinsel ve siyasal düzeni serveti yeniden dağıtma ve sınıfları eşitleme istemleriyle karşı karşıya getirme olanağından yoksulları hep uzaklaştırmıştır. Cadı çılgınlığı ters yönde giden köktenci bir askersel mesihçilik olmuştur. O toplumun ayrıcalıklı ve güçlü sınıflarının sihirli fişeği idi. Sırrı buydu.

Cadıların Dönüşü

Boş inan olarak ve alay konusu acılı yıllar biçiminde belleklere yerleştikten sonra, saygıya değer tatlı bir heyecan kaynağı niteliğiyle cadılık geri dönmüş bulunuyor. Geri dönen yalnız cadılık değil, astrolojiden Zen'e değin uzanan, ve derin düşünmeyi (meditasyon), Hare Krishna'yı, ve eski bir Çin sihir sistemi olan, *Yi King*'i de içeren doğaüstü gizle ilgili ve mistik uzmanlıkların bütün çeşitleri. Zamanın nabzını yakalayan, *Modern Cultural Anthropology* adlı bir ders kitabı şu açıklamasıyla son günlerde birdenbire başarı kazandı: "İnsanın özgürlüğü inanma özgürlüğünü içerir."

Uzun zamandır Batı'nın bilim ve teknolojisinin gelişmesiyle çelişki içinde bulunduğu düşünülen tutum ve kuramların beklenmedik bir biçimde yeniden dirilmesi kendisine "karşı kültür" adı verilen bir yaşam biçiminin gelişmesiyle bağlantılıdır. Hareketin olgun yalvaçlarından biri olan Theodore Roszak'a göre, karşı kültür dünyayı "nesnel bilinç masalları"ından kurtaracaktır. O "bilimsel dünya görüşünü yıkacak" ve onun yerine koyduğu yeni bir kültür içinde "akılla ilgili olmayan yetenekler" en yetkin biçimiyle hüküm sürecektir. Son yılların ikincil önemdeki başka bir yalvaçı olan Charles A. Reich, III. Bilinç diye isimlendirdiği bin yıllık bir ruh haletinden söz etmektedir. III. Bilinç'i gerçekleştirmek demek "mantıktan, rasyonellikten, çözümlemeden, ve ilkelerden adamakılllı kuşkulanmaktır."

Karşı kültürün yaşam biçiminde, duygular, kendiliğindenlik, imgelem iyidir; bilim, mantık, nesnellik kötüdür. Karşı kültür grubunun üyeleri sanki vebalı bir yerden uzaklaşırcasına "nesnellik"ten kaçmakla övünürler.

Karşı kültürün en önemli yönü bilincin tarihi denetlediği inancıdır. İnsanlar akıllarında neler olup bitiyorsa işte öyledirler; onları daha iyi insanlar haline getirmek için yapmak zorunda olduğunuz tek şey onlara daha iyi düşünceler vermenizdir. Nesnel koşulların pek önemi yoktur. Bir "bilinç devrimi" sonucunda bütün dünya değişecektir. Cinayeti durdurmak, yoksulluğa son vermek, kentleri güzelleştirmek, savaşı ortadan kaldırmak, kendimizle ve doğayla barış ve uyum içinde yaşamak için yapmamız gereken tek şey III. Bilinç'e akıllarımızı açmaktır. "Bilinç yapıdan önce gelir... Bütün tüzel varlığıyla devlet yalnızca bilince dayanır."

Karşı kültürde, bilinç devinime geçirilmiş ve kullanılmamış olan kendi gizilgücünden haberli kılınmıştır. Karşı kültürün insanları düşüncelerini genişletmek için yolculuklara çıkarlar – "uyuşturucuyla düşsel geziler yaparlar." Onlar "kafalarını toparlamak için" marihuana, LSD, ya da mantarlar kullanırlar. İsa, Buda, Mao Tse-tung ile "coşkuya ulaşmak" için ritm tutarlar, çarpışırlar ya da şarkılar söylerler.

Amaç bilinci açıklamak, bilinci ispatlamak, bilinci değiştirmek, bilinci yükseltmek, bilinci genişletmek – bilinci nesnelleştirmenin dışında her şeyi yapmaktır. III. Bilinç'in kova burcundan olan, sanrılanmış, uyuşturucuyla kendinden geçmiş, düşlere dalmış partizanlarına göre, sağduyu askersel-endüstriyel kompleksin bir uydurmasıdır. O herhangi bir "domuz" gibi öldürülmelidir.

Sanrı yaratan maddeler yararlıdırlar çünkü bunlar "mantık dışı" ilişkilerin "tam anlamıyla doğal" görünmelerine olanak tanırlar. Bunlar iyidirler çünkü, Reich'ın sözcükleriyle, "toplumun en çok ciddiye aldığı şu şeyleri *gerçekdışı* şeyler haline getirirler: zaman tarifeleri, rasyonel bağlantılar, rekabet, öfke, yetkinlik, otorite, özel mülkiyet, yasa, statü, devletin önceliği."

Sanrı yaratan maddeler "yanlış bilinci kovan bir doğruluk serumudur." III. Bilinç'i kazanmış olan "bir kimse 'olguları bilmez.' Bilmesi de gerekli değildir çünkü o başkalarından gizlenmiş görünen doğruyu gene de bilir."

Görünüşe bakılırsa karşı kültür ilkel toplulukların doğal yaşamını kutluyor. Onun üyeleri boncuklar, saç bantları takınırlar, vücutlarını boyarlar, ve renk renk yırtık pırtık giysiler giyerler; bir kabile olmanın özlemini çekerler. Anlaşılan onlar kabile topluluklarının maddeci olmadıklarına, doğal olduklarına, ve gizemli büyü kaynaklarıyla saygılı bir ilişki içinde bulunduklarına inanıyorlar.

Karşı kültür antropolojisinde, ilkel bilinç ışığa ve güce sahip olan ama hiç elektrik faturası ödemeyen önemli bir kişide yani şamanda somutlaşır. Şamanlara hayran olunur çünkü onlar "alışılmamış bilinç durumları geliştirmekte" ve "evrenin gizli güçleri arasında" gezinmekte uzmandırlar. Şaman "üstün bilinç"e sahiptir. Onun "dünyanın bayağılıkları arasında parıldayan ve öbür dünyanın harikalarını ve dehşetini algılayan ateşten gözleri" vardır. Roszak'a göre, şaman sanrı yapıcı ilaçları ve hipnotik davulları ve dans ritimlerini kullanarak, "kişiliğin entellektüel olmayan kaynaklarıyla ilişkisini tıpkı bir bilim adamının kendisini nesnelliğe alıştırırken gösterdiği sürekli ve titiz çabalarla geliştirir."

Carlos Castaneda'nın, gizemli bir üstün bilince sahip bulunan Yaqui Kızılderili "bilgi adamı", halk kahramanı Don Juan hakkında yaptığı bir değerlendirmeden karşı kültür konusunda öğrenilecek çok şey vardır. Castaneda şaman dünyasının ayrı, olağandışı gerçekliğinin içyüzünü görmek isteyen toy bir antropoloji araştırmacısı olarak yaşadığı deneyimlerini yazar. Don Juan, Castaneda'yı bir çırak olarak kabul etmiş, ve Castaneda da Don Juan'ın öğretilerine dayanarak bir doktora tezi yazmağa koyulmuştur. Castaneda'yı bir "bilgi adamı"na dönüştürmek üzere Don Juan bu masum araştırmacıyı sanrı yaratıcı çeşitli maddelerle tanıştırdı. Castaneda, saydam ve ışıldayan bir köpekle ve yüz ayaklı bir sivrisinekle karşı karşıya

geldikten sonra, kendi olağan gerçekliğinin akıl hocasının kendisini yönelttiği olağandışı gerçeklikten herhangi bir biçimde daha gerçek olduğundan kuşku duymağa başladı. Başlangıçta, Castaneda bir "bilgi adamı"nın dünyayı nasıl düşündüğünü ortaya koymakta kararlıydı. Ama çırak dünyanın asıl kendisi *hakkında bir şeyler öğrenmekte olduğunu yavaş yavaş anlamağa* başladı.

Bir başka antropolog, Paul Riesman, *New York Times* gazetesinde yaptığı bir kitap eleştirisinde, "Don Juan'ın bilgisinin – ve Batılı olmayan başka kimselerin bilgisinin – bir değişmez gerçekliğe ilişkin bir düşünce oluşumundan daha fazla bir şey olmadığını düşünmek aptallık ve savurganlıktır" görüşünü ileri sürmüştür. Castaneda'nın yaptığı açıklamaya göre Don Juan'ın öğretileri gerçekten dünyanın aslında ne olduğuna ilişkin bir şeyler söylemektedir."

Her iki yorum da yanlış. Castaneda hiç bir şeye açıklık getirmiyor. Ve Don Juan'ın "ayrı gerçekliği" "Batılı topluluklara" yabancı değildir.

Castaneda'nın o pek ünlü sanrısal gezisi daha önce burada tartışmasını yaptığım konuları çok fazla anımsatıyor. Don Juan ve Castaneda birkaç gün harcayarak domuz yağı ve öteki bileşenlerle karıştırılmış *yerba del diablo*'dan – "şeytanotu"ndan bir macun hazırladılar. Don Juan'ın gözetimi altında, çırak macunu ayaklarının tabanlarına ve yukarıya doğru bacaklarının iç yanlarına ve en çoğunu da üreme organlarına sürdü. Macunun – "bir tür gaz gibi" – boğucu, keskin bir kokusu vardı. Castaneda kalkıp doğruldu ve yürümeye başladı, ama yaşadığı duyguya göre bacakları "kauçuktandı ve uzun, son derece uzundu."

> Aşağıya baktım ve altımda oturan Don Juan'ı gördüm; bir hayli altımdaydı. Moment (devinirlik) beni bir adım daha ileriye götürdü, ve bu adım öncekinden daha esnek ve uzundu. Ve oradan ben yükseklere çıktım. Bir kez aşağıya indiğimi anımsıyorum; sonra her iki ayağımla kendimi yukarıya doğru ittim, geriye sıçradım ve artık sırtüstü kayıp gidiyordum. Üzerimde karanlık gökyüzünü gördüm, bulutlar yanımdan geçiyorlardı. Aşağıları görebilmek için birden

vücudumu sarstım. Karanlık küme halindeki dağları gördüm. Hızım olağanüstüydü.

Başını döndürerek manevra yapmayı öğrendikten sonra, Castaneda "daha önce hiç bilmediği bir özgürlüğü ve hızı yaşadı." Sonunda aşağı inmek zorunda olduğunu anladı. Vakit sabahtı ve çıplak haldeydi ve yola çıktığı yerden sekizyüz metre uzaktaydı. Don Juan onun deneye deneye daha iyi bir uçucu olacağı konusunda ona güvence veriyordu:

> "Dilediğiniz herhangi bir yerde neler olup bittiğini görmek ya da uzaklardaki düşmanlarınıza öldürücü bir darbe indirmek için havalara yüzlerce kilometre yükselebilirsin."

Castaneda hocasına sordu, "Ben gerçekten uçtum mu, Don Juan?" ve şaman yanıtladı, "Bunu bana sen söyledin. Öyle değil mi?"

> "O halde ben gerçekten uçmuş değilim, Don Juan. Ben yalnızca imgelerimde, düşüncelerimde uçtum. Vücudum neredeydi?"

Don Juan soruyu şöyle yanıtladı:

> "Sen bir insanın uçtuğuna inanmıyorsun; oysa bir *brujo* (büyücü adam) neler olup bittiğini görmek için bir saniyede bin mil gidebilir. Çok uzaklardaki düşmanlarına darbe indirebilir. Peki o uçuyor mu yoksa uçmuyor mu ?"

Bu ses tanıdık değil mi? Öyle olmalı. Don Juan ve Castaneda burada *Canon Episcopi*'nin Institutor'un ve Sprenger'in *Cadıların Çekici* adlı yapıtının kendilerine özgü becerilerini değilse neyi tartışıyorlar? Büyücü kadın yalnızca düşüncesinde mi uçar yoksa vücuduyla da uçar mı? Sonunda Castaneda eğer kendisini kalın bir zincirle bir kayaya bağlarsa acaba ne olur diye Don Juan'a sorar: Yanıtı, "Korkarım kalın zincirli kayayı alıp birlikte uçarsın."

Profesör Harner'den öğrendiğimize göre, Avrupalı büyücü kadınlar deri içine geçen alkaloid atropin içeren merhemleri ve yağları kendi vücutlarına sürdükten sonra uçarlardı. Gene Profesör Harner bize şunu bildirir: Atropin bitkilerin Tatula cinsindeki etken bir bileşendir, bu Yeni Dünya'da tatula, alıç, Ceb-

rail'in borusu, delielma, ve şeytanotu olarak bilinir – sonuncu bileşenin kökü Castaneda'yı havalarda uçuran türdendir. Gerçekte, Harner'in kehanetine göre Castaneda vücuduna şeytanın esrar otunu sürmeden önce bir büyücü gibi uçacaktır:

> "Yıllar önce ben, anlatıldığına göre "imgeler görmek için" midesinin üzerine *Datura* merhemi süren Kuzey Meksikalı Yaqui Kızılderilileri tarafından anılan merhemin kullanılmasına yapılan bir göndermeyle karşılaştım. Ben buna meslektaşım ve arkadaşım Carlos Castaneda'nın dikkatini çektim. Kendisi Bir Yaqui şamanının buyruğu altında araştırma yapıyordu. Ona Yaqui'nin uçmak amacıyla merhemi kullanıp kullanmadığını ve etkilerinin ne olduğunu sordum."

O halde şamanın üstün bilinci artık Engizisyon'un tehdidi altında bulunmayan bir dünyada kendilerine iyi gözle bakılan büyücülerin bilincidir. Daha önceleri kendini beğenmiş nesnel "Batılı insanlar"ca bilinmeyen "ayrı gerçeklik" Batı uygarlığının o denli bir parçasıdır ki daha üç yüz yıl önce "nesnelleştiriciler" büyücü kadınların uçabildiklerini reddetmeleri yüzünden direğe bağlanıp yakılmışlardır.

Birinci bölümde, "nesnel bilinç"in yayılması kaçınılmaz olarak "moral duyarlılık"ın yitimiyle sonuçlanır yolundaki savdan söz ettim. Karşı kültür ve III. Bilinç kendilerini duyarlılığın, acımanın, aşkın, ve insan ilişkilerindeki karşılıklı güvenin yeniden kurulmasıyla ilgili insanlaştırıcı eğilimler olarak görürler. Ben bu moral tutumla büyücülüğe ve şamanlığa gösterilen ilgiyi bağdaştırmakta güçlük çekiyorum. Örneğin, Don Juan, ancak ahlakdışı olarak nitelenebilir. O "evren'in gizli güçleri arasında dolaşmayı" bilmiş olabilir, ama o geleneksel Batı ahlakı anlamında iyi ile kötü arasındaki farklılıktan rahatsız olmaz. Onun öğretileri, gerçekten, "moral duyarlılık"tan yoksundur.

Castaneda'nın ikinci kitabındaki bir olay şamanın üstün bilincinin anlaşılmaz ahlak yapısını ötekilerin hepsinden daha iyi özetler. Castaneda, *The Teachings of Don Juan (Don Juan'ın Öğretileri)* ile ün ve servet sağladıktan sonra, bu kitabını ver-

mek üzere akıl hocasını aramağa koyuldu. Don Juan'ın ortaya çıkmasını beklerken, Castaneda bulunduğu oteldeki masalarda bırakılmış artıkları yiyerek yaşayan bir grup haşarı erkek çocuğu inceledi. Çocukların "akbabalar gibi" her yana atıldıklarını gözledikten sonra Castaneda "gerçekten karamsar" hale geldi. Don Juan bunu duyunca şaşırdı. Öğrenmek istedi "Onlar için gerçekten üzülüyor musun?" Castaneda "evet" diye vurguladı ve Don Juan ona sordu, "Neden?"

> "Çünkü türdeşlerimin mutluluğuyla ilgilenirim. Onlar çocuk ve dünyaları çirkin ve bayağı."

Castaneda kendisinin masada bıraktığı yemek artıklarını yemelerinden dolayı çocuklar için üzüldüğünü söylemiyor. Anlaşılan onun canını sıkan şey onların yaşamlarının "çirkin ve bayağı" olmasıdır. Açlık ve yoksulluktan kötü düşünceler, ya da kötü düşler doğar. Don Juan beklenen işareti alınca, çömezinin bu gibi çocukların zihnen olgulaşamayacaklarını ve "bilgi adamları" olamayacaklarını varsaymasından dolayı onu eleştirmiştir:

> "Sanır mısınız ki sizin çok zengin dünyanız bir bilgi adamı olmanız için size bir gün yardım edecektir?"

Castaneda başarılı bir büyücü olmakta servetinin kendisine yardımcı olmadığını kabul etmek zorunda kalınca, Don Juan onun açığını yakalar:

> "O halde o çocuklar için nasıl olur da üzülebilirsin?... Onlardan herhangi biri bilgi adamı olabilir. Benim bildiğim bütün bilgi adamları sizin yemek artıklarını yediklerini ve masaları yaladıklarını gördüğünüz çocuklar gibiydiler."

Karşı kültürün üyelerinin bir çoğuna göre, bilimsel dünya görüşünün ahlak yönünden en yozlaşmış ürünü teknotrattır – bu kendisini uzmanlık bilgisine adamış, ama onu kimin ve hangi amaçla kullandığı konusuna kayıtsız kalmış olan acımasız, gizemli teknisyendir. İşte Don Juan tam anlamıyla böyle bir teknisyendir. Onun Castaneda'ya aktardığı bilgide ahlaksal bir ağırlık yoktur. Castaneda'nın bir "bilgi adamı" olmaktaki başlıca kaygısı kendisini sürekli bir yörüngeye fırlatacak bir şeyi al-

maktan kaçınmasıdır. Don Juan'ın olağanüstü güçlerinin nasıl uygulanacakları hakkındaki bütün ahlaksal kaygılarına karşın, Castaneda bir B-52 uçağını nasıl kullanacağını da pekala öğrenmiş olabilirdi. Onun Don Juan'la olan ilişkisi ahlakça çorak bir alanda, Castaneda ve hocası "düğmeler"e basacak yerde onları yeseler bile, teknolojinin en yüksek iyilik olduğu bir alanda daha iyi anlaşılır.

Ben moral yargıların temelini yıkmaksızın nesnel bilgiyi yıkmanın gerçekten de olanaksız bulunduğu görüşündeyim. Eğer makul bir kesinlikle kimin neyi, ne zaman, nerede yaptığını bilemiyorsak, kendimiz hakkında moral bir hesap çıkarmayı kolay kolay umut edemeyiz. Caniyle kurbanı, varsılla yoksulu, sömürenle sömürüleni birbirlerinden ayırt edemeyince, ya ahlak yargılarının toptan kaldırılmasını savunmalıyız, ya da engizisyoncunun konumunu benimseyerek insanları birbirlerinin düşlerinde yaptıkları eylemlerden dolayı sorumlu tutmalıyız.

Time dergisi muhabirlerinin Carlos Castaneda hakkında bir öykü yazmağa çalışırlarken ortaya koydukları gibi, III. Bilinç grubu en yalın insansal olayların üzerini aşılmaz bir sisle örtebilir. Kendi inanç özgürlüğüne sığınarak, Castaneda kendi yaşam öyküsünün geniş bölümlerini ya uydurmuş, ya düşlemiş, ya da sanrılamıştır:

> Brezilya'da değil, Peru'da doğdu.
> Doğum tarihi 1935 değil, 1925.
> Annesi o 24 yaşındayken değil, 6 yaşındayken öldü.
> Babası bir yazın profesörü değil, bir kuyumcudur .
> Milano'da değil, Lima'da resim ve heykel öğrenimi gördü.

"Benden yaşamımın doğruluğunu size istatistikler vererek ispatlamamı istemek", der Castaneda, "büyücülüğü geçerli kılmak için bilimi kullanmağa benzer. Bilim dünyayı büyüden yoksun bırakır."

Castaneda'ya göre, Don Juan aynı durumdadır. Dünyanın en ünlü şamanı kendi çırağı tarafından bile olsa, fotoğrafının çekilmesini, sesinin banda alınmasını, ya da kendisine soru sorulmasını istemez. Castaneda'nın dışında hiç kimse Don

Juan'ın kim olduğunu bilmez. Castaneda açıkça kabul eder: "Ah, ben bir yalancıyım! Ah, yalan savurmayı ne kadar da severim"; en azından Peru'lu bir dostu onu bir "büyük yalancı" olarak anımsar.

Don Juan diye biri varolmayabilir. Ya da belki de Castaneda bir Yaqui büyücüsüyle "fiziksel olarak" değil kendi "düşüncesinde" karşılaşmıştır. Engizisyon'un uzmanlık yetkesine göre, Don Juan'ın öğretilerinin günümüzde bile kesinlikle gerçek anlatımlar olduğu sonucuna varılabilir. Ya da,, Castaneda belki de gezilerini kimi zaman "imgeleminde" kimi zaman da kendi "vücuduyla" yapmıştır. Bunlar çok ilginç düşünceler olmakla birlikte, bir insanın ahlaksal duyarlıklarına ancak düşsel bir katkıda bulunabilirler.

Karşı kültür bireysel ahlaklılığı sözde korumanın çok ötelerine uzanan savlar ileri sürüyor. Onun avukatları üstün bilincin dünyayı daha dost ve daha yaşanılabilir bir yer haline getirebileceğini vurguluyorlar; onlar servetin dağılımını, kaynakların yeniden ele alınmasını, insansal olmayan bürokrasilerin ortadan kaldırılmasını, ve çağcıl teknokratik toplumların insanı insanlıktan çıkaran öteki yönlerini siyasal alanda düzeltmeyi sağlamanın gerçek yolunu nesnellikten kaçmakta buluyorlar. Güya bu kötülükler bizim statü ve çalışma hakkındaki yanlış düşüncelerimizden ileri gelmektedir. Eğer gösteriş yapma çabasını bırakırsak, ve eğer çalışmanın kendi başına iyi bir şey olduğuna inanmayı bırakırsak, devrimci dönüşüm hiç kimsenin zarar görmesine gerek kalmaksızın meydana gelecektir. Periler ülkesinde olduğu gibi, "hazır olduğumuz anda yeni bir seçim yapabiliriz." Kapitalizm, tüzel devlet, bilim çağı, Protestan ahlakı - bütün bunlar bilinç tiplerini temsil ederler, ve bunlar yeni bir bilincin seçilmesiyle değiştirilebilirler. "Yapmak zorunda olduğumuz tek şey gözlerimizi kapamak ve herkesin bir III. Bilinç haline geldiğini imgelemektir: tüzel devlet yok oluyor... Tüzel devletin iktidarı bir öpüşün büyücünün kötü büyüsünü bozması kadar tansıksal biçimde sona erecektir."

Şimdiye değin pratik ve dünyasal baskıların uzağında kal-

mış olan bilinç, gerçekte, politika değil de büyücülüktür. İnsanlar ne zaman isterlerse kendi bilinçlerini değiştirebilirler. Ama genellikle bunu istemezler. Bilinç kılgısal ve dünyasal koşullara uyarlanmıştır. Bu koşulların varlığı ya da yokluğu bir şamanın yüz ayaklı sinekleri göstermesi ve yoketmesi biçiminde imgelenemez. Benim daha önce potlaçla ilgili bölümde gösterdiğim gibi, prestij sistemleri dış uzaydan alınan titreşimlerle yaratılmazlar. İnsanlar rekabetçi tüketicilik bilincini öğrenirler çünkü etkileri alabildiğine büyük siyasal ve ekonomik güçlerin baskısı altında bunu öğrenmek zorundadırlar. Bu güçler ancak bilincin özdeksel koşullarını değiştirerek bilinci değiştirmeyi amaçlayan pratik etkinliklerle tadil edilebilirler.

Karşı kültürün bilinç yoluyla devrim müjdesi ne yenidir ne de devrimci. Hıristiyanlık ikibin yıldır bilinç yoluyla bir devrim yapmağa çalışmaktadır. Hıristiyan bilincinin dünyayı değiştirebilir olduğunu kim yadsır? Ne var ki Hıristiyan bilincini değiştiren dünyanın kendisidir. Eğer herkes barışçıl, seven, rekabetçi olmayan bir yaşam biçimini kabul etseydi, karşı kültürden daha iyi bir şeye sahip olabilirdik – Tanrı'nın Krallığı'na sahip olabilirdik.

III. Bilinç'in imgesinde algılanan politika bedende değil, düşüncede oluşur. Politikanın bu biçiminin servete ve iktidara zaten sahip olanlar için uygun oluşunun nedeni çok açıktır. Felsefece yoksulluğun, ne de olsa, bir ruh hali olduğunu dile getirmek yoksul olmayanlar için her zaman bir rahatlama kaynağı olmaktadır. Bu konuda, karşı kültürün yaptığı bütün iş yalnızca Hıristiyan kuramcıların geleneksel olarak dünya malını aşağılamalarını biraz değişik bir biçimde ileri sürmesidir. Hiç bir şeyin zorlamayla yapılmayacağı güvencesi de gelenekseldir ve tutucu politikanın ana akımı içinde yer alır. III. Bilinç tüzel devleti "şiddet kullanmadan, siyasal iktidarı ele geçirmeden, varolan herhangi bir halk grubunu yıkmadan" yokedecektir. Karşı kültür sermaye kazançlarına ya da yıpranma yardımlarına değil, zihinlere saldırmağa yeminlidir.

Tanıma göre, karşı kültür orta sınıfın üniversite eğitimli

yabancılaşmış gençlerinin yaşam biçimidir. "Proleter devriminin küllerini korumayı sürdürenler" ve "militan siyah gençler" özellikle onların dışında kalırlar. Karşı kültürün toplumu "bir insanın evi olarak sayabileceği bir şeye" dönüştüreceği umudu onun bir orta sınıf hareketi olması gerçeğine dayanır. Onu bu kadar önemli yapan şey "bilimi ve teknolojik değerleri kesin olarak dışlamanın toplumumuzun küçük gruplarına değil de merkez kesimine (orta sınıfa) böylesine sevimli görünme,idir. Bu bilinç politikasını yürütenler orta sınıf gençleridirler."

Bir soyut bilinç politikasına büyücülük ya da sihirin bir başka biçiminin adı değil de politika adı verilmeli mi sorusu bir yana, kuşku yaratan iki başka noktaya dikkat etmek gerekir. Birincisi, karşı kültür teknolojik değerleri bütünüyle reddetmez; *ikincisi, belli bir bilim türünün reddedilmesi* olayı uygarlığımızın tam ortasında her zaman görülmektedir.

Karşı kültür "nesnel" bilimsel araştırmanın teknolojik ürünlerini kullanmaya karşı değildir. Telefonlar, FM radyo istasyonları, elektronik müzik setleri, ucuz jet uçuşları, estrojen *doğum kontrol hapları, ve kimyasal sanrı yapıcılar ve antidot*lar III. Bilinç'in iyi yaşanması için gereklidirler.

Üstelik, yüksek sesli, yüksek kaliteli müziğe bağımlılık yürütülen sanatlar tarihinde özel bir popüler dilin teknolojiye en yüksek düzeyde bağımlı kalması sonucunu yaratmış bulunuyor. *Bu nedenle, en azından gizli olarak,* karşı kültür *fizik* ve biyoloji bilimlerinde uzmanların varlığını kabul ediyor ki bunların görevi de yaşam biçiminin teknolojik altyapısını hazırlayıp sürdürmektir.

III. Bilinç'in perspektifinde bilimin en çok nefret edilen biçimleri laboratuar bilimleri değil, ama laboratuar standartlarını tarihin ve yaşam biçimlerinin araştırılmasına uygulama yollarını arayan bilimlerdir. Karşı kültür yaşam biçimlerinin ve tarihin bilimsel olarak incelenmesinden vazgeçmenin anlatımıdır; sanki derinlere kök salmış bir modelden ayrılıştır. Ama şu davranış bilimcileri ve sosyal bilimciler denenler arasında bile bilginin geçerli olan biçimi karşı kültürün dediği bilgi değildir

ve *asla öyle olmamıştır.* Yaşam biçimleri bilimi bu kitabın önceki bölümlerinde incelenmiş olan bilmecelerin bilimsel açıklaması olmadığı görüşünü vurgularken insan nasıl olur da yaşam biçimleri biliminin yüksek bir dozuna tepki gösterebilir? Yaşam biçimi olgularının incelenmesindeki geniş "nesnelleştirme" karşı kültürdeki toplumsal düşlere ilişkin bir söylenceden başka bir şey değildir. Yaşam biçimi olgularının açıklanmasıyla ilgilenen profesyonellerin çoğunluğu arasında yaygın olan bilinç neredeyse III. Bilinç'in aynıdır.

Eğer cadıların dönüşü fizik, kimya, ve biyoloji laboratuarlarının nesnel kanıtları ve ussal çözümlemeyi hor gören insanlara yönelmesini gerektirirse, bunda korkulacak bir şey yoktur. İnanç özgürlüğünün laboratuarda kullanılması üstün bilinçli deneycilerin kömürleşmiş kalıntıları yarattıkları döküntülerle birlikte süpürülüp atılıncaya değin ancak geçici bir sıkıntı yaratır. Ne yazık ki, yaşam biçimlerine uygulanan aydınlanma düşmanlığı kendi kendini yok etmiyor. İnsanların toplumsal varlıklarının nedenlerini anlamalarına engel olan öğretilerin toplumsal değeri büyüktür. Adaletsiz üretim ve değiş tokuş biçimlerinin egemenliği altındaki bir toplumda, toplumsal sistemin doğasını gizleyen ve çarpıtan yaşam biçimi incelemeleri karşı kültürün çok korktuğu mitolojik "nesnel" incelemelerden çok daha yaygındır ve onlara gösterilen itibar daha yüksektir. Yaşam biçimi araştırmalarına uygulanan aydınlanma düşmanlığında laboratuar bilimlerinin mühendislik "uygulayım"ı yoktur. Düzenbazlar, mistikler, ve lastikli sözlerle konuşanlar döküntüsüyle birlikte süpürülüp atılmazlar; gerçekte, döküntü yoktur çünkü her şey her zaman olduğu gibi aynen sürüp gitmektedir.

Önceki bölümlerde gösterdiğim gibi derin bir şaşkınlık içine düşmüş olan bilinç kimi zaman bir anlaşmazlığı güçlü kitle hareketlerine doğru yönlendirebilmektedir. Filistin'de, Avrupada, ve Melanezya'da birbiri ardından gelen mesihçilik biçimlerinin servetin ve iktidarın daha adilce bölüşülmesini amaçlayan büyük devrimci itici güçleri nasıl ilerlettiğini görmüş bulu-

nuyoruz. Ayrıca Rönesans Kilisesi'nin ve devletin komünist radikallerin akıllarını başlarından alıp onları şaşırtmak için cadı çılgınlığını nasıl kulllandıklarını da gördük.

Karşı kültür bunun neresine uygun düşüyor? O tutucu bir güç mü yoksa radikal bir güç müdür? Kendi düşsel çalışmasında, karşı kültür kendini kıyametten önceki bin yıllık barış ve kurtuluş dönüşümünün geleneğine bağlı görüyor. Theodore Roszak der ki karşı kültürün başlıca amacı "yeni bir gökyüzünü ve yeni bir yeryüzünü" ilan etmektir, ve onun oluşum aşamasında, III. Bilinç aykırı düşünceli gençlerden oluşan kalabalıkları rock konserlerinde ve savaş karşıtı protestolarda bir araya getirir. Ama örgütsel gücünün doruk noktasında bile, karşı kültür mesihçiliğin en önemli ilkelerinden yoksundur. Karizmatik önderleri yoktur ve iyi düzenlenmiş bir ahlak düzeni görüşünden de yoksundur. III. Bilinç'te, önderlik Askeri-endüstriyel kompleksin bir başka hilesidir, ve az önce belirttiğim gibi, iyi düzenlenmiş bir ahlaksal amaçlar dizisi Don Juan gibi şamanların ahlak dışı göreciliği ile bağdaştırılamaz.

Nesnellikten kaçış, ahlakdışı görecilik, ve düşüncenin tam ve saltık gücünün kabul edilmesi kurtarıcıyı değil büyücüyü anlatır. III. Bilinç toplumsal işlevi aykırı düşünmenin enerjilerini dağıtıp parçalamak olan bir yaşam biçimi düşsel yapısının bütün klasik belirtilerine sahiptir. Bu "sen kendi şeyini yap"a verilen büyük önemden anlaşılmış olmalıdır. Eğer herkes kendi şeyini yaparsa siz bir devrim yapamazsınız. Bir devrim yapmak için, herkes aynı şeyi yapmalıdır.

O halde, büyücünün dönüşü mizahın yalnızca gizemli bir parçası değildir. Büyücülüğün modern canlanışıyla ortaçağın son döneminin deliliği arasında kesin benzerlikler vardır. Aralarında elbette bir çok farklar bulunmaktadır. Modern büyücüye hayran olunurken eski büyücüden korkulur. Karşı kültürde hiç kimse büyücülere inanmak ya da inanmamaktan dolayı hiç bir kimseyi yakmayı istemez; Reich ve Roszak, Institor ve Sprenger değildirler; ve karşı kültürün her hangi bir özel dogma topluluğuna iyi ki bağlantısı yoktur. Ne var ki karşı kültür ile Engizis-

yon'un büyücünün uçuşu konusunda aynı tutum içinde olmaları gerçeği aklımızdan çıkmıyor. Karşı kültürün inanma özgürlüğü içinde, büyücüler bir kez daha en inanılır kişilerdir. Bu inanç, bütün o şakacı masumluğuna karşın çağımızın eşitsizliklerinin pekiştirilmesine ya da sürüp gitmesine kesin bir katkıda bulunuyor. Eğitim görmüş milyonlarca genç şuna ciddi olarak inanıyorlar ki sanki bir "kötü büyü" imiş gibi tüzel devleti öperek savma önerisi başka her hangi bir siyasal bilinç biçiminden daha az etkili ya da daha az gerçekçi değildir. Bizim aşırıya kaçan modern büyücü merakımız, ortaçağdaki önceli gibi aykırı düşünme güçlerini körletip şaşkına çeviriyor. Karşı kültürün geriye kalan ötekileri gibi, bu merak da ussal bir siyasal sorumluluk programının geliştirilmesini geciktiriyor. Ve nüfusumuzun varlıklı kesimleri arasında onun böylesine benimsenmesinin nedeni işte budur. Cadılar işte bu nedenle geri dönmüş bulunmaktadır.

Sondeyiş

Eğer cadılar burada ise, kurtarıcı uzaklarda olabilir mi?

Protestan Reformasyonunu önceleyen mesihçi hareketleri yirminci yüzyılın din kaynaklı olmayan çalkantılarına bağlamak için Norman Cohn tarafından *The Pursuit of the Millenium (Bin Yıllık Mutluluk Döneminin Peşinde)* adlı kitabında bir durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Musevi-Hıristiyan mesihçiliğin özel söylence ve destanlarını küçümsemelerine karşın, Lenin, Hitler, ve Mussolini gibi kişiliklerin yaşam biçimi bilinçlerini meydana getiren kılgısal ve dünyasal koşullar Leyden'li John, Müntzer, ve hatta – eklemek isterim – Manahem, Bar Koçva, ve Yali gibi dinsel kurtarıcıların ortaya çıkmalarını hazırlayan koşullara benzemektedir. Laik, ateist askeri mesihler "sınır tanımadan, sanki peygamberce bir inançla yapılmış olan sonsuz barış ve mutluluk dönemi vaadini" kendi dinsel öncelleriyle paylaşmaktadırlar. Musevi-Hıristiyan kurtarıcılar gibi, onlar da tarihi önceden buyurulmuş bir sonuca doğru götürme misyonuyla şahsen görevli olduklarını savlamaktadırlar. Hitler için bu Yahudilerin ve öteki yerleşik büyücü ve şeytanların poliplerinden temizlenmiş Bin Yıllık Reich olacaktı; Lenin için bu Komünist Kudüs olacaktı ki onun parolası ilk Hıristiyan komünün parolasıydı: "Ve bütün inananlar bir aradaydılar ve her

şeye ortaklaşa sahiptiler." Ya da Troçki'nin dediği gibi: "Bırakın bütün dinsel mezheplerin rahipleri öbür dünyadaki bir cenneti anlatsınlar – biz diyoruz ki bütün insanlar için gerçek bir cenneti biz bu dünyada yaratacağız." Yabacılaşmış, güvensiz, marjinal, sadakaya muhtaç, şaşkına dönmüş, ve büyülenmiş kitleler için laik mesih evrensel çapta bir kurtuluş ve doyum vaat ediyor. Bu yalnızca insanın günlük yaşamını iyileştirmek için bir şans olmakla kalmıyor, ama "şaşılacak derecede eşsiz bir önem taşıyan bir misyonun içine bütünüyle girmeyi de içeriyor.

Askersel-mesihsel bilincin görkemli imgeleriyle ölçülünce, karşı kültür ister sağda, ister solda ya da merkezde yürütülsün, siyasal savaşımın boşunalığının görece zararsız bir doğrulanması olarak görünmektedir. Ama III. Bilinç'e karşı kayıtsızlık gösterilmesi ancak kısa vadede ve tarihin nedensellik süreçlerini açıklayabilen iyi düzenlenmiş bir disiplinin yokluğu halinde uygun bir yanıt oluşturur.

"Bilimsel dünya görüşünü yıkma"nın tasarlanması tehlikeli değildir çünkü o uygarlığımızın teknolojik altyapısının her parçasını gerçekten zaten tehdit etmektedir. Karşı kültürün coşkulu yandaşları yüksek enerjinin taşınmasına, transistörlü elektronik bilimine, ve tekstil ve besinin kitlesel üretimine bizler kadar bağımlıdırlar, üretim ve iletişimin daha ilkel biçimlerine geri dönüş için gerekli olan istenç ve bilginin her ikisinden de yoksundurlar. Herhalde, nükleer, sibernetik, ve biyofizik teknolojinin daha fazla ilerlemesine katkıda bulunmayı başaramamış her hangi bir tarikat, sınıf, ya da ulustan korkmak için bir neden yoktur. Bu tür grupların yirminci yüzyılın öteki Taş Çağı topluluklarının acı yazgısını paylaşmaları kaçınılmaz olacaktır. Onlar yaşamlarını sürdürebilirler, ama ancak tehlikeler içinde ve kendilerinden çok çok daha güçlü komşularının hoşgörüsüne sığınarak – kendilerine ayrılmış arazi parçalarında, ya da turist çeken değerleri nedeniyle korumaya alınmış komünlerde, yaşayabilirler. Teknolojinin daha ilkel aşamalarına dönmek ya da hatta sanayi güçlerinin halen ulaştıkları yerde

durmak önerisi bilim ve teknolojideki Avrupa-Amerikan ve Japon tekelini kırarak yaşamlarını iyileştirmek için her gün daha da kararlı davranan insanlığın çoğunluğuna ancak önerilerin en gülüncü ve en aptalcası olarak görünebilir. Tek bir serseri cırcır böceğinin cıvıltısı otomatik olarak işleyen bir yüksek fırının çalışmasını ne kadar etkilerse, şarkı söyleyen bir milyon Reich ve Roszak yandaşının bilim ve teknolojinin gelişip yayılmasını etkilemesi de aşağı yukarı o kadar olur. Karşı kültürün tehlikesi başka alandadır.

III. Bilinç'in tinsel önderleri belki teknolojinin ilerlemesini durduramaz ya da yavaşlatamazlar; ama onlar o teknolojinin eşitsizlikleri ve sömürüyü yoğunlaştırmak yerine azaltmak için nasıl kullanılacağı, teröre ve yıkıma yol açmak yerine insancıl ve yapıcı amaçlara hizmet yoluna nasıl sokulacağı konusunda halkın şaşkınlığını daha da arttırabilirler. Büyücünün dönüşünde örneği yaşanan derin düzensizlik, ruhsal karışıklık, ve ahlakdışılık kendileriyle birlikte uygarlığımızın tarihinden haberli her hangi bir kişi için mesihin dönüşünün içerdiği çok yakın tehlikeyi getirir. Aklın, açıklığın, ve nesnelliğin hor görülmesi – üstün bilinç ve onun sersemletici inanç özgürlüğü – evrensel çapta bir kurtuluşu ve günahtan arınmayı sağlamak için bir "son ve kesin savaş" uğruna yapılacak yeni bir çağrıya direnmenin entellektüel araçlarını düzenli olarak bütün bir kuşağın elinden zorla çekip alıyor.

Uyuşturucu etkisiyle uçuşlara çıkmalar ve kendinden geçmeler sömürü ve yabancılaşmanın özdeksel temelini değiştiremez. III. Bilinç kapitalizmin ya da emperyalizmin yapısında temel sayılan ya da sonuç yaratan hiç bir şeyi değiştirmez. Bu nedenle, önümüzdeki sorun, 'kendin yap' türünde bir ütopya değil, ama askersel-mesihçiliğin yeni ve daha soysuz bir biçimidir, ki bu telepatik mesajlarla generallerini evcilleştirmeğe çalışan ve dünyanın gördüğü en büyük toplu servet yığışmasını yalın ayak dolanarak ve homojenleştirilmemiş yer fıstığı ezmesi yiyerek insancıllaştırabileceğini sanan bir orta sınıfın maskaralıklarından doğmuştur.

Bu kitabın başlangıcında dediğim gibi, inanç özgürlüğü adına uydurulan en zararlı yalan kendi yaşam biçimlerimizin nedenleri hakkında yüksek dozlu bir "nesnellik"in tehdidi altında bulunduğumuza ilişkin savdır. Yanomamo ve Maring gibi grupların yaşam biçimi bilimsel nesnelliğin insanlığın ilk günahı olduğu yolundaki varsayımın ne denli saçma olduğunu ortaya koymuştur. Yalnızca Avrupa'nın tarihinden bile açıkça anlaşılmaktadır ki masum insanların sakat bırakılması, bağırsaklarının deşilip vücudunun dört parçaya bölünmesi, işkence aletiyle organlarının gerilmesi, asılması, boğulması, çarmıha gerilmesi, ve yakılması modern bilim ve teknolojinin doğuşundan çok önceleri uygulanmıştır.

Sanayi toplumuna özgü haksızlık ve yabancılaşmanın bir takım özel biçimleri açıkçası doğa ve davranış bilimlerindeki ilerlemelerin ortaya koyduğu ürünlerdir. Ama çağdaş yaşamın hastalık bilimlerinin hiçbiri yaşam biçimi olgularının nedenlerine ilişkin bilimsel nesnellikte yüksek bir doz kullanmakla suçlanamaz. Irkçılığın temel nedenlerine ilişkin bilimsel nesnellik etnik topluluklarımızı birbirlerinin boğazına saldırtan, okul otobüslerini devirten, ve ayrıcalıksız aileler için apartman daireleri yapılmasını engelleten bir güç değildir. Bilimsel nesnellik erkek, kadın, ya da eşcinsel şovenliğinin nedeni değildir. Aya inmeleri ve hastaneler ve evler üzerindeki füzeleri hoşgören dengesiz önceliklerin üretilmesinin nedeni bilimsel nesnellikte yüksek bir doz kullanılması değildir. Nüfus bunalımını yaratmış olan da yaşam biçimleri hakkındaki bilimsel nesnellikte yüksek bir doz kullanılması değildir. Tüketim hastalığının o sonsuz kaşıntısıyla, gösterişçi tüketimle, gösterişçi israfla, birkaç yıl dayanıklı üretimle, statü açlığıyla, televizyon çoraklığıyla, ve yarışmacı kapitalist ekonomimizin gizemli sürükleyici güçleriyle bilimsel nesnelliğin ne ilgisi var? Minerallerin, ormanların, ve toprakların yağmalanmasına, göklerde pislik depolarının dolanmasına ve plajlarda katran topraklarının görülmesine inanç özgürlüğü eksikliği mi yol açtı? Bütün bu olgularda rasyonel, makul, "nesnel", ya da "bilimsel" olan ney-

di? Yaşam biçimlerine ilişkin nesnelliğin yüksek bir dozu üç Başkanın da ussal bir neden gösteremediği ve ayrıca durduramadığı bir savaşı nasıl açıklar?

İnsan pekala şuna da inanabilir ki 1932'de Almanya'nın egemen yaşam biçimi nesnellik idi, Aryan'ların açık renkli sarışın insanları bayağıca yüceltmeleri, Sami ırkından olanların, çingenelerin, ve Slavların lanetlenmeleri, anayurta tapınma, ve Wagner şarkıları, kaz adımlarıyla yürümeler ve *der Führer*'in önünde *Sieg-Heiling* selamları, bütün bunlar Alman halkının "ussal olmayan yetenekleri"nin ve duygularının körelmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Aynı durum Stalinizm'de Joe Amca'ya tapınma, Lenin'in ölüsü önünde diz çökmeler, Kremlin entrikaları, Sibirya'nın köle kampları, parti politikası dogmatizmi için de geçerlidir.

Kuşkusuz bizim Acayipaşk sıfır toplam oyunu (Strangelove zero-sum-play) uzmanlarımız, insan yaşamını cesetleri sayarak ve ölümü bilgisayara yükleyerek nesnelleştiren süpernesnelleştiricilerimiz var. Ama bu tür teknologlarda ve onların siyasal yandaşlarında görülen moral kusur onlarda yaşam biçimi farklılıklarının nedenlerine ilişkin bilimsel nesnelliğin fazla olması değil, eksik olmasıdır. Vietnam'ın yarattığı moral çöküntü pek öyle orada ne yaptığımıza ilişkin yüksek dozlu bir nesnel bilinçten kaynaklanmadı. O çöküntü bilinci yalnızca yararlı sayılan görevlerin ötesine, ulusal amaç ve politikalarımızın kılgısal ve genel anlamına doğru yaymakta gösterilen başarısızlıktır. Biz Vietnam'da savaşı sürdürdük çünkü bizim bilincimiz yurtseverlik simgeleriyle, onur düşleriyle, eğilmez gururumuzla, ve imparatorluk kuruntularımızla şaşkın hale getirildi. Ruhsal bakımdan karşı kültürün insanları bizim ne olmamızı istiyorlarsa aynen öyle olduk. Biz çekik gözlü şeytanların ve değersiz küçük sarı adamların tehdidi altında bulunduğumuzu hayal ettik; Kendi olağanüstü görkemimizin kuruntularıyla kendi kendimizi büyüledik. Kısacası, körkütük sarhoştuk.

Karmaşıklaşmış, ırkçı merkezli, usdışı, ve öznel bilinç biçimlerine daha fazla göz yumulmasının her zaman karşı kar-

şıya bulunduğumuz şu olgulardan önemli ölçüde farklı bir sonuç doğurması için bir neden görmüyorum: Büyücü cadılar ve mesihler. Bize gerekli olan daha gizemli titreşimler, daha büyük uçuk tapınmalar, uyuşturucuyla daha soytarıca kafa bulmalar değil. Ben yaşam biçimi olgularının nedenlerini daha iyi anlamanın getireceği o bin yıllık saltanatla ilgili bir istemde bulunmuyorum. Ama normal bilincimizi gizemin baskısından kurtarmağa çalışmak suretiyle bizim barış, ekonomik ve siyasal adalet yolunda başarı şansınızı artıracağımızı kabul etmek için sağlam nedenler vardır. Eğer lehimizdeki bu potansiyel değişme olasılığı hep böylesine zayıf olursa, sanırım, o zaman bizim bilimsel nesnelliği yaşam biçimi bilmeceleri alanına yerleştirme işine moral bir zorunluluk diye bakmamız gerekir. Bu hiç denenmemiş olan tek çalışma yoludur.

Göndermeler ve Teşekkürler

ANA İNEK

Marvin Harris, baş., "The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle" (Hindistan'ın Kutsal Sığırlarının Kültürel Ekolojisi). *Current Anthropology* 7 (1966), 51-60. s. • Ford Foundation, *Report on India's Food Problem and Steps to Meet It (Hindistan'ın Besin Sorununa ve Onu Çözecek Önlemlere İlişkin Rapor).* Yeni Delhi: Government of India, Ministry of Food and Agriculture (1955). • Mohandas K. Gandhi, *How to Serve the Cow (İneğe Nasıl Hizmet Etmeli)*: Ahmedabad. Navajian Publishing House (1954). • Alan Heston, baş., "An Approach to the Sacred Cow of India" (Hindistan'ın Kutsal İneğine Bir Yaklaşım). *Current Anthropology* 12 (1971) 191-209. s. • K.N. Raj, "Investment in Livestock in Agrarian Economies: An Analysis of Some Issues Concerning 'Sacred Cows' and 'Surplus Cattle' " (Tarım Ekonomilerinde Çiftlik Hayvanlarına Yapılan Yatırım: 'Kutsal İnekler'e 'Sığır Fazlası'na İlişkin Bazı Sorunların Bir Çözümlenmesi). *Indian Economic Review* 4 (1969), 1-33. s. • V.M. Dankedar, "Cow Dung Models" (İnek Gübresi Modelleri). *Economic and Political Weekly* (Bombay), 2 Ağustos 1969, 1267-1271. s. • C.H. Hanumantha Rao, "India's 'Surplus' Cattle" (Hindistan'ın Sığır 'Fazlası'). *Economic and Political Weekly* 5 (3 Ekim 1970) 1649-1651. s. • K.N. Raj, "India's Sacred Cattle: Theories and Emprical Findings." (Hindistan'ın Kutsal Sığırları: Kuramlar ve Ampirik Sonuçlar). *Economic and Political Weekly* 6 (27 Mart 1971), 717-722. s. • Stewart Odend'hal, "Gross Energetic Efficiency of India Cattle in Their Environement" (Hindistan Sığırlarının Kendi Ortamlarındaki Toplam Enerji Verimi). *Journal of Human Ecology* 1 (1972), 1-27. s.

The Jewish Encyclopedia (Yahudi Ansiklopedisi) (1962). • James Frazer, *The Golden Bough (Altın Dal).* New York: Criterian Books (1959). • Mary Douglas, *Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo (Arılık ve Tehlike: Kirlenme ve Tabu Kavramları Hakkında Bir Çözümleme).* New York: Praeger (1966). • Frederic Zeuner, *A History of Domesticated Animals (Evcilleştirilmiş Hayvanların Tarihi).* New York: Harper and Row (1963). • E.S. Higgs, M.R. Jarman, "The Origin of Agriculture," (Tarımın Kökeni), *Explorations in Antropology (Antropoloji Araştırmaları),* yay. haz. Mortan Fried. New York: Thomas Y. Crowell (1973), 188-200. s. • R. Protsch, R. Berger, "The Earliest Radiocarbon Dates for Domesticated Animals" (Evcilleştirilmiş Hayvanlara İlişkin İlk Radyokarbon Tarihlemeleri). *Science* 179 (1973), 235-239. s. • Charles Wayland Towne, *Pigs, From Cave to Corn Belt (Mağaradan Mısır Tarlalarına Domuzlar).* Norman: University of Oklahoma Press (1950). • *The Climatic Physiology of the Pig (Domuzun İklimsel Fizyolojisi).* Londra: Edward Arnold (1968). • *The Domestication and Exploitation of Plants and Animal (Bitki ve Hayvanların Evcilleştirilmesi ve Kullanılması).* yay. haz. P.J. Ucko, G.W. Dimleby, Chicago: Aldine (1969). • Louise Sweet, "Camel Pastoralism in North Arabia and the Minimal Camping Unit" (Kuzey Arabistan'da Deve Pastoralizmi ve En Küçük Konaklama Birimi), *Environment and Cultural Behavior (Çevre ve Kültürel Davranış)* yay. haz. Andrew Vayda. Garden City, N.J.: Natural History Press (1969), 157-180. s. • Roy A. Rappaport, *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People (Atalar İçin Domuzlar: Yeni Gine Halkının Ekolojisinide Dinsel Tören).* New Haven: Yale University Press (1967) • Andrew P. Vayda, "Pig Complex" (Domuz Kompleksi) *Encyclopedia of Papua and New Guinea.* • Cherry Loman Vayda, özel yazışamalar. • Bu bölümdeki görüşlerin bazıları ilk kez 1972 Ekim'inde ve 1973 Şubat'ında *Natural History* dergisinde yayımlandı.

Morton Fried, "On Human Agression" (İnsanın Saldırganlığı Üzerine), *Agression and Evolution (Saldırganlık ve Evrim)* yay. haz. Charlotte M. Otten. Lexington, Mass.: Xerox College Publishing (1973), 355-362. s. • Andrew P. Vayda "Phases of War and Peace Among the Marings of New Guinea" (Yeni Gine'nin Maring'leri Arasındaki Savaş ve Barış Sürecinin Aşamaları). *Oceania* 42 (1971), 1-24. s.; "Hypotheses About Function of War" (Savaşın İşlevi Üzerine Varsayımlar) *War: The Antropology of Armed Conflict and Agression (Savaş: Silahlı Çatışma ve Saldırganlığın Antropolojisi)* yay. haz. M. Fried, M. Harris, R. Murphy. New York: Doubleday (1968), 85-91. s. • Frank B. Livingstone, "The Effects of Warfare on the Biology of the Human Species" (Savaşın İnsan Türünün Biyolojisi Üzerindeki Etkileri) a.g.y. yay. haz. Fried, Harris, Murphy, 3-15. s. • Napoleon Chagnon, *Yanomamo: The Fierce People. (Yanomamo: Yabanıl İnsanlar)* New York: Holt, Rinehart and Winston (1968); "Yanomamo Social Organization and Warfare" (Yanomamo'nun Toplumsal Örgütlenmesi ve Savaş), a.g.y. yay. haz. Fried, Harris, Murphy, 109-159. s. • E. Richard Sorenson, baş., "Socio-Economic Change Among the Fore of New Guinea" (Yeni Gine'nin Fore'lerinde Sosyo-Ekolojik Değişme). *Current Anthropology* 13 (1972), 349-384. s. • H.C. Brookfield, Paulo Brown, *Struggle for Land (Toprak Savaşı)*. Melbourne: Oxford University Press (1963) • William T. Divale, "Systemic Population Control in the Middle and Upper Paleolithic: Inferences Based on Contemporary Hunters and Gatherers." (Orta ve Üst Paleolitik Dönemde Sistemli Nüfus Kontrolu: Çağımızın Avcı ve Toplayıcılarına Dayalı Çıkarımlar). *World Archaelogy* 4 (1972), 222-243. s., ve özel yazışmalar. • William Langer, "Checks on Population Growth: 1750-1850." (Nüfus Artışını Durdurma Önlemleri: 1750-1850). *Scientific American* 226 (1972 Şubat), 94-99. s. • *Population Growth: Anthropological Implications (Nüfus Artışı: Antropolojik Sonuçları)*, yay. haz. Brian Spooner. Cambridge: MIT Press (1972), özellikle 370. s. ve devamı. • Bu bölümdeki bazı düşünceler ilk kez 1972 Mart'ında *Natural History* dergisinde yayımlandı.

David Schneider, Kathleen Gough, *Matrilineal Kinship (Anaerkil Akrabalık).* Berkeley: University of California Press (1961). • Eleanor Burke Leacock, Introduction to Frederick Engels, *The Origin of the Family, Private Property and the State* (Frederick Engels'e Giriş, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*). New York: International Publishers (1972), 7-67. s. • Marvin Harris, *Culture, Man and Nature: An Introduction to General Anthropology. (Kültür, İnsan ve Doğa: Genel Antropolojiye Giriş)* New York: Thomas Y. Crowell (1971) • Ian Hogbin, *The Island of Menstruating Men (Adet gören Erkekler Adası).* San Francisco: Chandler (1970). • Napoleon A. Chagnon, *Yanomamo: The Fierce People. (Yanomamo: Yabanıl İnsanlar).* New York: Holt, Rinehart and Winston (1968). • Johannes Wilbert. *Survivos of Eldorado (Eldorado'da Sağ Kalanlar.* New York: Preager (1972). • Ettore Biocca, *Yanomamo: The Narrative of a White Girl Kidnapped by Amazonian Indians. (Yanomamo: Amazon Yerlileri Tarafından Kaçırılan Beyaz Bir Kızın Öyküsü).* New York: Dutton (1970). • Judith Shapiro, *Sex Roles and Social Structure Among the Yanomamo Indians in North Brazil. (Kuzey Brezilya'daki Yanomamo'larda Seks Rolleri ve Toplumsal Yapı).* Columbia Üniversitesi, doktora tezi (1971). • Betty J. Meggers, *Amazonia: Man and Culture in a Counterfeit Paradise (Amazonia: Düzmece Bir Cennete İnsan ve Kültür).* Chicago: Aldine (1971) • Jane Ross, Eric Ross, yayımlanmamış incelemeler ve özel yazışmalar • Bu bölümdeki bazı görüşler ilk kez 1972 Mayıs'ında *Natural History* dergisinde yayımlandı.

POTLAÇ

Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class (Varsıl Sınıfın Kuramı).* New York: Modern Library (1934). • Franz Boas, "The Social Organization of the Kwakiutl" (Kwakiutl'lerin Toplumsal Örgütlenmesi), *American Anthropologist* 22 (1920), 111-126. s. • Ruth Benedict, *Patterns of Culture (Kültür Modelleri)* New York: Mentor (1946). • Douglas Oliver, *A Solomon Island Society (Bir Solomon Adaları Toplumu).* Cambridge: Harvard University

Press (1955). • Ian Hogbin, *Guadalcanal Society: The Kaoka Speakers (Bir Guadalcanal Adası Toplumu: Kaoka Dilini Konuşanlar).* New York: Holt, Rinehart, and Winston (1964); "Social Advancement in Guadalcanal" (Guadalcanal Adasında Toplumsal İlerleme), *Oceania* 8 (1938). • Marshall Sahlins. "On the Sociology of Primitive Exchange" (İlkel Değiş Tokuşun Sosyolojisi Üzerine), *The Relevance of Models for Social Anthropology (Sosyal Antropoloji İçin Modellerin Uygunluğu),* yay. haz. Michael Banton. Londra: Association of Social Antropology Monographs 1 (1965), 139-236. s. • Andrev P. Vayda. "A Re-Examination of Northwest Coast Economic Systems" (Kuzeybatı Kıyısının Ekonomik Dizgelerinin Yeniden İncelenmesi) *Transactions of the New York Academy of Sciences,* II. Dizi, 23 (1961), 618-624. s. • Stuart Piddocke, "The Potlatch System of the Southern Kwakiutl: A New Perspective" (Güney Kwakiutl'lerin Potlaç Dizgesi: Yeni Bir Perspektif), *Environment and Cultural Behavior (Çevre ve Kültürel Davranış),* yay. haz. Andrew P. Vayda. Garden City, N.J.: Natural History Press (1969), 130-156. s. • 'Ronald P. Rohner and Evelyn C. Rohner, *The Kwakiult: Indıans of British Colombia (Kwakıutl'ler: Britanya Kolombiyası Kızılderilileri.)* New York: Holt, Rinehart and Winston (1979) • Heleh Codere, *Fighting with Property: A Study of Kwakiutl Potlatches and Warfare. (Yoksullukla Savaşım: Kwakiutl Potlaçları ve Savaşı Hakkında Bir İnceleme).* Monographs of the American Etnological Society, 18 (1950). • Robert K. Dentan, *The Semai: A Non-violent People of Malaya (Semai'ler: Şiddete Karşı Bir Malaya Halkı).* New York: Holt, Rinehart and Winston (1968). • Richard Lee, "Eating Christmas in the Kalahari" (Kalahari'de Noel yemeği). *Natural History,* 1969 Aralık, 14. s.s. • Marshail Sahlins, *Tribesmen (Kabile Üyeleri).* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall (1968). • David Damas, "Central Eskimo Systems of Food Sharing" (Yiyecek Paylaşımında Merkezi Eskimo Dizgeleri.) *Etnology* II (1972), 220-239. s. • Richard Lee, "Kung Bushman Subsistence: An Input-Output Analysis" a.g.y. yay. haz. P. Vayda (1969), 47-79. s. • Morton Frico. *The Evolution of Political Society (Siyasal Toplumun Evrimi).* New York: Random House (1967).

Ronald Berndt, "Reaction to Contact in the Eastern Highlands of New Guinea" (Yeni Gine'nin Yüksek Doğu Yaylalarındaki Buluşmaya Tepki). *Oceania* 23 (1952), 190-228, 255-274. s. • Peter Worsley, *The Trumpet Shall Sound: A Study of "Cargo" Cults in Melanesia (Trompet Çalacak: Malenezya'daki "Kargo" Çılgınlıkları Üzerine Bir İnceleme).* New York: Schocken Books (1968). • *Pacific Islands Monthly*, 1970 Haziran-1972 Nisan. • Jean Guiart, "John Frum Movement in Tana" (Tana'da John Frum Hareketi.) *Oceania* 22 (1971), 165-175. s. • "On a Pasific Island, They Wait for the G.I. Who Became God" (Bir Pasifik Adasında, Bir Tanrı olan G.I.'yı Beklerler). *The New York Times*, 12 Nisan 1970. • Palle Christiansen, *The Malensian Cargo Cult: Millenarianism as a Factor in Cultural Change (Malenezya'nın Kargo Çılgınlığı: Kültürel Değişmede Bir Etken Olan Bin Yılık Mutluluk Dönemine İnanış).* Kopenhag: Akademish Forlag (1969). • Peter Lawrence, *Road Belong Cargo (Kargoya Elverişli Yol).* Manchester: Manchester University Press (1964). • Glyn Cochrane, *Big Men and Cargo Cults (Büyük Adamlar ve Kargo Çılgınlıkları).* Oxford: Clarendon Press (1970). • Vittorio Lanternari, *The Religions of the Oppressed (Mazlumların Dinleri).* New York: Knopf (1963). • E.J. Hobsbawm, *Primitive Rebels (Başkaldıran İlkeller).* New York: W.W. Norton (1965). • *Politics in New Guinea. (Yeni Gine'de Politika),* yay. haz. Ronald M. Berndt, Peter Lawrence. Nedlands: Universty of Western Australia Press (1971). • *Millenial Dreams in Action (Bin Yıllık Düşler Eyleme Dönüşmekte),* yay. haz. Sylvia Thrupp. Lahey: Mouton and Co. (1962).

MESİHLER

Wilson D. Wallace, *Messiahs: Their Role in Civilization (Masihler: Uygarlıktaki Rolleri).* Washington, D.C.: American Council on Public Affairs (1943). • *The Holy Bible: Scofield Reference Bible.* New York: Oxford University Press (1945) • Salo W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews (Yahudilerin Toplumsal ve Dinsel Tarihi),* gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci bası, 14 cilt. New York: Columbia University Press. • *The Jewish Encyc-*

lopedia. • Flavious Josephus, *The Jewish War (Yahudi Savaşı)*, çeviren G. A. Williamson. Baltimore: Penguin Books (1970); *Jewish Antiquities (Eski Yahudi Uygarlıkları)*, çeviren H. St. John Thackeray. 6 cilt. Londra: Heinemann (1926). • Morton Smith, "Zealots and Sicarii: Their Origins and Relations." *Harvard Theological Review* 64 (1971), 1-19. s. • William R. Farmer, *Maccabes, Zealots and Josephus.* New York: Columbia University Press (1956). • Robert Grant, *A Historical Introduction to the New Testament (Yeni Ahit'e Tarihsel Bir Giriş).* New York: Harper and Row (1963). • Erich Fromm, *The Dogma of Christ and Other Essays (İsa Dogması ile Öbür Denemeler).* Garden City, N.J.: Anchor paperback (1966). • Mikhail Rostovtsev, *The Social and Economic History of the Roman Empire (Roma İmparatorluğu'nun Toplumsal ve Ekonomik Tarihi),* 2 cilt. Oxford: Clarendon Press (1957). • Michael E. Stone, "Judaism at the Time of Christ" (İsa Zamanında Yahudilik). *Scientific American,* 1973 Ocak, 80. s.

BARIŞ PRENSİNİN GİZİ

Robert M. Grant, *A Historical Introduction to the New Testament. (Yeni Ahit'e Tarihsel Bir Giriş).* New York: Harper and Row (1963); *Religion in Anicent History (Eski Çağ Tarihinde Din)* New York: Scribner (1969) • Rudolf Bultman, *Primitive Christianity in its Contemporary Setting (Çağının Ortamında İlk Hıristiyanlık)* New York: World Publishing Co. (1969) • Albert Schweitzer, *The Quest of the Historical Jesus (Tarihsel İsa'nın Araştırılması).* New York: Macmillan (1964). • John M. Allegro, *The Treasure of the Copper Scroll.* New York: Doubleday (1964) • Utku Şarkısı şu kitaptan: George R. Edwards, *Jesus and the Politics of Violence (George R. Edwards'dan Utku Şarkısı, İsa ve Şiddet Politikası).* New York: Harper and Row (1972). • Oscar Culimann, *State in the New Testament (Yeni Ahit'te Devlet).* New York: Harper and Row (1956); *Jesus and the Revolutionaries (İsa ve Devrimciler).* New York: Harper and Row (1970). • S.G.F. Brandon, *Jesus and the Zealots: A Study of in Political Factor in Pirimitive Christianity.* New York: Scribner (1968); *The Trial of Jesus of Nazareth (Nasıra'lı İsa'nın Yargılanması).* Londra: B. Batsford (1968). • Samuel Sandmel, *The First Christian Century in Judaism and Christianity.*

(Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta Birinci HıristiyanYüzyılı). New York: Oxford University Press (1969). • Robert Grant, *Augustus to Constantine: The Thrust of the Christian Movement into the Roman World. (Augustus'tan Konstantinos'a: Hıristiyan Hareketinin Roma Dünyasına Girişi).* New York: Harper and Row (1970).

SÜPÜRGELER VE SABBATLAR

H.R. Trevor-Roper, *The European Witch Craze of the Sixteenth and Seveteenth Centuries and Other Essays (Avrupa'nın Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarının Cadı Çılgınlığı ve Öteki Denemeler).* New York: Harper and Row (1969). • Henry C. Lea, *Materials Toward a History of Witchcraft (Bir Büyücülük Tarihi İçin Kaynaklar),* üç cilt. Philadelphia: University of Pennsylvania Press (1939). • H.J. Warner, *The Albigensian Heresy (Albigensian'ların Sapkınlığı).* New York: Russell (1967). • Jeffrey B. Russell, *Witchcraft in the Middle Ages (Ortaçağda Büyücülük)* Ithaca: Cornell Press (1972). • H. Institor and J. Sprenger, *Malleus Maleficarum,* çeviren Reverend Montague Summers. Londra: Pushkin Press. • Michael Harner, "The Role of Hallucinogenic Plants in European Witchcraft" (Avrupa Büyücülüğünde Sanrı Yapan Bitkilerin Rolü), *Hallucinogens and Shamanism (Sanrı Yapan Maddeler ve Şamanlık),* yay. haz. Michael Harner. New York: Oxford University Press (1972), 127-150. s.; *The Jívaro: People of the Sacred Waterfalls. (Jívaro'lar: Kutsal Çağlayanlar Bölgesinin İnsanları).* New York: Doubleday (1972) • Peter Furst, *Flesh of the Gods (Tanrıların Bedeni)* New York: Praeger (1972). • Julio C. Baroja, *The World of the Witches (Cadıların Dünyası).* Chicago: University of Chicago Press (1964).

BÜYÜK CADI ÇILGINLIĞI

Norman Cohn, *The Pursuit of the Millennium. (Bin Yıllık Mutluluğun Peşinde).* New York: Harper Torchbooks (1961). • Gordon Leff, *Heresy in the Later Middle Ages (Ortaçağın Sonlarında Sapkınlık).* 2 cilt. New York: Barners & Noble (1967). • George H. Williams, *The Radical Reformation (Köktenci Reformasyon).* 2 cilt. Philadelphia: The Westminster Press. (1957). • John Moorman, *A*

History of the Franciscan Order (Fransisken Tarikatının Tarihi). Oxford: Clerandon Press (1968). • Jeffrey B. Russel, *Witchcraft in the Middle Ages (Ortaçağda Büyücülük).* Ithaca: Cornell University Press (1972). • H.C. Erik Midelfort, *Witch Hunting in Southwestern Germany (Güneybatı Almanya'da Cadı Avcılığı.* Stanford: Stanford University Press (1972).

BÜYÜCÜNÜN DÖNÜŞÜ

Philip K. Bock, *Modern Cultural Anthropology (Çağcıl Kültürel Antropoloji),* ikinci bası. New York: Alfred Knopf (1974). • Theodore Roszak, *The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society and its Youthful Opposition (Teknokrasi Toplumu Üzerine Düşünceler ve Gençlerin Bu Topluma Karşı Çıkması).* Garden City: Anchor (1969). • Charles A. Reich, *The Greening of America.* New York: Random House (1970). • Kenneth Keniston, *Young Radicals (Genç Radikaller).* New York: Harcourt Brace Jovanovich (1968). • Carlos Castenada. *The Teachings of Don Juan (Don Juan'ın Öğretileri).* Berkeley: Universty of California Press (1968); *A Separate Reality (Ayrı Bir Gerçek)* Simon and Schuster (1970); *Journey to Ixtlan (Ixtlan'a Gezi).* Simon and Schuster (1972). • Paul Reisman, "The Collaboration of Two Men and a Plant" (İki Adamla Bir Bitkinin İşbirliği). *The New York Times,* 22 Ekim 1972. • Michael Harner, "The Role of Hallucinogenic Plants in European Witchcraft" (Avrupa Büyücülüğünde Sanrı Yapan Bitkilerin Rolü) a.d.y. yay. haz. Michael Harner (1972). • "Don Juan and the Sorcerer's Apprentice" (Don Juan ve Büyücünün Çırağı), *Time Magazine,* 5 Mart 1973, 36-45. s. • , ed., *The Con III Controversy: The Critics Look at the Greening of America,* yay. haz. Philip Nobile. New York: Pocket Books (1971). • Martin Schiff, "Neo-transcendentalism in the New Left Counter-Culture: A Vision of the Future Looking Back." *Comparative Studies in Society and History.* 15 (1973), 130-142. s. • Roberta Ash, *Social Movements in America. (Amerika'da Toplumsal Hareketler).* Chicago: Markham (1972).

Hintliler neden ineklere tapar? Yahudiler ve Müslümanlar neden domuz eti yemeyi reddederler? Ortaçağdan sonra Avrupa'da neden bu kadar çok sayıda insan cadılara inanmıştı? Günümüzün popüler kültüründe nasıl oldu da cadılar o eski güçlerine kavuştular?

Yamyamlar ve Krallar, Kültürlerin Kökenleri adlı yapıtın ünlü yazarı Marvin Harris insan davranışı konusunda akılları karıştıran bu tür soruları yanıtlarken, bir halkın davranışı ne denli garip görünürse görünsün onu yaratan kaynakların mutlaka bulunup açıklanabileceğini gösteriyor.

ISBN 975-533-119-0
9 789755 331195